Irska

Gospodinu

Franji Galričeviću

u znak štovanja

Dr. Josip Andrić

U Zagrebu 1. srpnja 1954.

DR JOSIP ANDRIĆ

I R S K A

OKRUGLA KULA U CLONMACNOISE

Clonmacnoise je bilo mjesto, osnovano g. 548. od sv. Kierana, te je tu tisuću godina bilo katoličko središte, odakle su odlazili misionari po cijeloj Evropi. Razorili su ga g. 1552. Englezi nastojeći zatrti katoličanstvo u Irskoj. Ostala je samo ova kula, jedna od najčuvenijih, što su se u Irskoj sačuvale.

DR JOSIP ANDRIĆ

I R S K A

PUTOPISNE USPOMENE SA ZELENOG OTOKA

SA SLIKAMA

Z A G R E B 1 9 4 2

JERONIMSKA KNJIGA 630.

Novo, prošireno izdanje.

TISAK NARODNE TISKARE U ZAGREBU

Tri su naroda u Evropi po svojoj mukotrpnoj prošlosti, po svojim idealima i po svojoj današnjoj državnoj samostalnosti, stečenoj nakon stoljetnih teških borba i mučeničkih patnja, jedan drugom neobično slični: hrvatski, slovački i irski narod. Sva tri su tamo prije tisuću godina imali svoje vlastite slobodne države i izrazitu katoličku kulturu. Sva tri su tada podpala pod tuđinsko gospodstvo, koje im je uništilo njihovu državnost i nastojalo zatrti narodnu samobitnost i opstanak. Sva tri su pretrpjela velike patnje i radi svoje vjernosti djedovskoj katoličkoj vjeri, ali im je baš katoličanstvo sačuvalo osnove njihove narodne samosvojnosti i njihovih težnja za vlastitom državnošću. Sva tri su napokon u istom razdoblju od posljednjih dvadesetak godina između prošlog i sadašnjeg svjetskog rata došla do obnove vlastite države, koje u kolu današnjih evropskih samostalnih država služe kao povijesni dokaz, kako ni najjača sila ne može ni malim narodima iščupati iz duše težnju za slobodom i vlastitom državom te kako i nad malim narodima jedamput sine sunce pravde i slobode.

O sličnosti, srodnosti i bliskosti sudbine hrvatskog i slovačkog naroda mnogo se govori i piše, pa je ta spoznaja došla do izražaja nesamo u inteligentnijim krugovima, nego je popularizirana i u širokim slojevima jednog i drugog naroda, a odkad postoje slobodne države Slovačka i Hrvatska, sličnost je i bliskost njihove sudbine svečano isticana i izjavama i činima predstavnika jedne i druge države.

O sličnosti sudbine hrvatskog i irskog naroda također se u prošlosti često i mnogo govorilo, pa i pisalo, ali je aktuelnost i blizina hrvatske i slovačke narodne borbe ipak kud i kamo više spominjana i postala poznatija, popularnija, nego sličnost irskog i hrvatskog naroda. Tomu, što se poređivanje s Irskom kod nas Hrvata u

posljednje doba manje spominjalo, razlog je s jedne strane velika udaljenost Irske od Hrvatske, a s druge strane to, što je Irska dvadesettak godina prije Hrvatske došla do svoje slobodne države, dok je Hrvatska, baš kao i Slovačka, morala izdržati za taj svoj cilj još i te kako teške borbe i žrtve. U samoj Irskoj se Hrvatska prije nekoliko desetljeća spominjala kao državopravni primjer, dok se Irska borila za Home rule, t. j. za autonomiju. Odkad je naprotiv Irska nakon jalovih težnja za autonomijom udarila najradikalnijim političkim smjerom tražeći potpunu državnu slobodu, Hrvatska se u Irskoj jedva još kada spominjala, pa će tek veze između slobodnih država Irske i Hrvatske u budućnosti imati zadaću provesti jače uzajamno upoznanje i zbliženje.

Upoznao sam se s Hlinkinom Slovačkom još u dane, kad sam tog velikog slovačkog vođu kao prvi Hrvat pohodio u njegovoj češkoj internaciji godine 1920. I priljubio sam se k njoj, k njenoj borbi i slobodi.

Isto tako sam upoznao i De Valerinu Irsku: bio sam u njoj, vidio sam je i na licima njenih sinova potražio tragove njenih patnja, borba i pobjede.

I kao što sam za Slovačku bezbroj puta umočio pero, tako sam to činio i za Irsku, a iza svakog takvog poteza pera bila je skrivena misao na Hrvatsku. Ta misao nije ostala neodkrivena. Nalazili su je i oni, koji su joj otvarali svoje srce, a nabasali su na nju i oni, kojima je opako srce kipjelo mržnjom na sve, što je hrvatsko. Kad se dakle ispod mog pera rodila i cijela knjiga o Irskoj, prva, što je o toj zemlji na hrvatskom jeziku izašla tiskom, postala je plijenom zapljene. Bilo je to u proljeće 1934., kad je nasilnička beogradska diktatura bila na vrhuncu.

Evo te knjige iznova u hrvatskoj slobodi. Nadopunjena je onim, što je nakon osam godina trebalo još reći, da Irska dođe pred oči današnjeg čitaoca onakva, kakva je ona danas, kad se njenoj državnoj slobodi još više radujemo iz svoje vlastite drage hrvatske slobode.

Z E L E N I O T O K

»Spremam se na put u Irsku!« rekao sam jednoga dana svom prijatelju zemljopiscu, kad smo se — kao što sam to prеđašnjih godina češće činio — uputili zajedno na izlet u Zagrebačku goru.

»Na Zeleni Otok? Baš ti zavidim!« odgovori mi on gledajući u me radoznalo.

»Zašto veliš ‚Zeleni Otok'?« upitam ga.

»Zar ti ne znaš, da se Irska zove Zeleni Otok?« čudio se on.

»Ne znam. A zašto se tako zove?«

»E, onda ćeš sad čuti od mene malo zemljopisno predavanje, pa da znaš, kuda ideš, kad si već naumio pohoditi i Irsku,« on će i stade mi govoriti, dok smo polako išli kroz šumu od Šestina prema Kraljičinu Zdencu . . .

*

Irska je ostatak neke davne Atlantide, kopna, koje je obuhvatalo i vezalo današnju Irsku s Islandijom, Grönlandijom i prema tome i s američkim kopnom. To dokazuju razne biljke, koje u Irskoj rastu kao i u Americi, a u Evropi ih nema. Isto tako ima u irskim slatkovodnim jezerima neka spužva, kakvih ima i u vodama sjeverne Amerike. Vrijeme je tu Atlantidu razbilo, a Irska i Islandija su preostale kao najzanimljiviji ostaci njenih krhotina. Mjesto davnoga kopnenog spoja s Amerikom ostao je Atlantski ocean kao jedini most, koji ih spaja. Tako se tumači postanak irskog otoka, za koji učenjaci tvrde, da je bio otok već onda, dok je Velika Britanija još bila vezana s evropskim kopnom.

Irski otok ima zanimljivo zemljopisno lice: okolo unakolo se poredao vijenac bregova, koji je samo na istočnoj strani jače prekinut u duljini od 75 km, a prema nutrini otoka prevladava ravnica. Dakle Irska izgleda kao kakva zdjela. Tu se naizmjence ređaju mnogobrojna jezera, močvare, rijeke, tu i tamo brežuljci, nepregledni pašnjaci i rijetke šume. Glavno obilježje toj središnjoj

ravnici Irske daje bujno, sočno zelenilo, koje svuda prevladava, pogotovu jer većinu plodne zemlje čine nepregledni pašnjaci. Odatle Irskoj naziv »Zeleni Otok«. A odatle je zelena boja i uopće postala irska naroda boja: zelena je bila boja zastave i odjeće irskih oslobodilačkih revolucionaraca, zelena je boja prva i u irskoj državnoj zastavi.

Najviše brdo u Irskoj je Carrantuo hill na jugozapadu, visoko 1041 m, dakle po prilici kao Zagrebačka gora sa svojim Sljemenom. Inače irska brda dosežu 700 do 900 metara u visinu, a središnja ravan 50 do 100 metara iznad morske površine. Irska su brda bogata rudačama, pa se tu kopa osobito ugljen, željezo, bakar, bauksit, sol, crni mramor te po svem svijetu čuveni zeleni mramor.

Najveća rijeka Irske je Shannon, koja teče od sjevera kroz sredinu otoka te utječe na zapadnoj obali u Atlantski ocean. Vezana je kanalima s Dublinom na istočnoj obali, a isto tako i s jugom otoka. Plovna je punih 350 km, pa joj to daje veliko značenje.

Irska su jezera krasna, a ima ih i mnogo na broju. Najveće je jezero Lough Neagh u sjevernom dijelu Irske (u Ulsteru), te ga po veličini i ljepoti isporeduju s Gardskim jezerom (Lago di Garda) u sjevernoj Italiji.

Obala je Irske bujno raščlanjena nebrojenim zaljevima, pa zato ona ima mnogo dobrih luka, koje ju čine pristupačnom sa sviju strana. Neke od tih luka držali su Englezi do krajnje mogućnosti u svojoj vlasti, jer je u njima engleska mornarica imala neobično zgodna uporišta. Kad su 31. prosinca 1938. Englezi i te luke morali napustiti, konačno je bio likvidiran i posljednji ostatak engleske vlasti na tlu sadašnje Slobodne Države Irske (Irske Republike).

Klima je Irske posve oceanska, to jest niti je ljeti prevelika vrućina, niti zimi previše studeno. U mjesecu srpnju je u Irskoj poprečna toplina oko 15° do 16° C kao u sjevernoj Finskoj, a u mjesecu se prosincu kreće prosječna toplina oko 7° C kao u južnoj Italiji. Snijeg rijetko pada, a isto tako se irske vode rijetko smrzavaju. No zato su kiše u Irskoj vrlo česte i obilne, i to manje

u nizini i na istoku, a sve više u brdima i prema zapadnoj strani otoka.

Radi takve svoje povoljne klime Irska je dosta plodna zemlja. Nekada je bila veoma žitorodna, te se u njoj, premda je za petinu manja od cjelokupne Hrvatske, prehranjivalo oko 9 milijuna stanovnika. No Englezima je smetalo, što je Irska, koja je početkom 19. stoljeća imala samo za polovicu manje stanovnika nego Engleska, porastom pučanstva držala korak s njima. To je Engleska zaustavila pretvarajući oranice u pašnjake, te je stoka pomalo stala istiskivati Irca iz Irske tako, da je pučanstvo u njoj palo u sto godina na polovicu, a pučanstvo Engleske se podvostručilo. Oko godine 1800. imala je Irska preko 5 milijuna, a Engleska preko 10 milijuna stanovnika; oko godine 1840. imala je Irska oko 9 milijuna, a Engleska skoro 20 milijuna stanovnika; danas naprotiv Irska ima 4 i po milijuna, a Engleska preko 45 milijuna stanovnika. Taj je užasni nazadak irskog pučanstva došao odatle, što su engleski veleposjednici, koji su do 20. stoljeća golemu većinu zemlje u Irskoj držali u svome vlasništvu, na 87 posto obradive irske zemlje imali pašnjake za stoku, koja se tu uzgajala i onda izvozila u Englesku, da Englez ima dosta mesa, a samo 13 posto obradive irske zemlje zasijavalo se žitaricama i drugim poljodjelskim proizvodima.

Površina cijele Irske zaprema 82.459 km². U staro se doba dijelila na pet pokrajina (Cuig gCuigi, t. j. pet petina): Ulster, Leinster, Meath, Munster i Connacht. Kasnije se pokrajina Meath spojila s Leinsterom u jednu pokrajinu. Danas se od g. 1920. Irska dijeli na Ulster, sjeverozapadni dio Irske, koji ima autonomni položaj u sklopu Velike Britanije, i na Irsku Republiku, koja je posve samostalna država, samo je član saveza onih naroda, koji čine međunarodun britansku zajednicu.

Irska Republika (Eire) obuhvaća 68.895 km², ima 3 milijuna stanovnika te se upravno dijeli na 26 grofovija. Ulster (sjeverna Irska) obuhvaća 15.564 km², ima 1,300.000 stanovnika te se upravno dijeli na 6 grofovija.

Irci su keltski narod, dakle ne pripadaju ni germanskoj ni romanskoj ni slavenskoj grani evropskih naroda.

Tamo prije dvije tisuće godina Kelti su nastavali preko polovicu Evrope, a danas je irski narod jedini svijesni narod keltskog roda. Keltima pripadaju još i Bretonci u Francuskoj te Walešani i Škoti u Engleskoj, ali punu svijest o samostalnoj narodnosti sačuvali su od sviju Kelta samo još Irci.

Irac je po svojoj naravi živahan, razgovorljiv, osjetljiv, uzbudljiv, pun osjećaja, rado pjeva i sanjari, a neki mu prigovaraju, da je svadljiv, da se ne podvrgava rado redu, da nije dosta praktičan, nego se često zanosi za iluzijama. No ti prigovori potječu od onih, koji ne će ili ne mogu irski karakter razumjeti, jer podliježu predrasudama. Irac ljubi nada sve svoju domovinu i svoju slobodu te je nepomirljiv buntovnik proti svačijem gospodtsvu. Isto tako je Irac duboko odan svojoj vjeri, pa kako u cijeloj Irskoj ima oko 3,300.000 katolika, a oko 1,000.000 protestanata, katolička vjera čini temelj irskog narodnog i državnog života.

Po zanimanju se od pučanstva u Irskoj Republici bavi 51,8% poljodjelstvom i ribarstvom, 17,6% veleobrtom i rudarstvom, 15,2% trgovinom, a ostali raznim drugim zanimanjima. U Ulsteru se naprotiv bavi samo 26,5% poljodjelstvom i ribarstvom, ali zato 43,7% veleobrtom, 18,2% trgovinom, a ostali drugim zanimanjima. Dakle Irska Republika je pretežno poljodjelska, a Ulster pretežno veleobrtno-trgovačka zemlja.

Glavni grad Irske Republike Dublin broji oko pola milijuna stanovnika, drugi najveći grad Cork 81.000, Londonderry 45.000, a Limerick 41.000 stanovnika. Glavni grad Ulstera Belfast ima oko 450.000 stanovnika, a iza njega je drugi najvažniji grad Sjeverne Irske Armagh, u kojem je sjedište katoličkog nadbiskupa primasa cijele Irske.

*

Dugo sam s prijateljem zemljopiscem toga dana sjedio u hladovini kod Kraljičina Zdenca, a razgovor nam se neprestano vraćao na Irsku. Pa kad sam dva tjedna kasnije kretao na put, bio sam mu zahvalan, što mi je dao prve glavne poglede na zemlju i narod Zelenog Otoka, kamo me je srce vuklo.

K LEGENDARNOJ IRSKOJ

Kroz četiri države, kojima sam morao proći na putu od Hrvatske do Irske, projurio sam, a da sebi nikakvim doživljenim dojmom nisam dao oslabiti ono željno očekivanje, s kojim sam hrlio glavnom cilju toga puta: vidjeti, doživjeti i upoznati Irsku te zaviriti u dušu te zemlje, koja je mojoj Hrvatskoj tako srodna i blizka, makar je od nje dijeli tolika daljina. Pred tim ciljem gubio se sav čar i Švicarske i Francuske i Engleske, premda sam ih sada prvi put vidio. Zato sam s najvećom radošću u Londonu ulazio u vlak, koji me je u četiri i pô sata vožnje imao prevesti preko 400 kilometara do Holyheada, engleske luke, koja je najbliža irskom glavnom gradu Dublinu i odakle su me do obale Irske dijelila još 122 kilometra vožnje po Irskome moru.

Bila je vedra lipanjska noć. Umoran od napora dalekoga puta, što sam ga već dosad prevalio, stisnuo sam se u kut željezničkog kupeja nasuprot dvjema mladim, stasitim, turistički odjevenim Engleskinjama, koje su vrlo živahno razgovarale ne obazirući se na nas ostale putnike. Njihova susjeda, koja se šćućurila u protivnom kutu, očajno je pogledavala čas u njih, čas u me, koji sam se na suprotnoj sjedalici borio s umornim trepavicama, što su se, čim sam sjeo, same sklapale. Do mene je sjedio neki francuski svećenik, koji je isto tako kao i ja putovao u Dublin. On je, čini se, bio manje umoran, te nije pokazivao, da ga čavrljanje onih mladih dviju engleskih turistkinja i najmanje smeta, nego je i sam uhvatio rado prvu zgodu, da sa mnom i s mojim suputnicima, s kojima je imao isti cilj putovanja, zapodjene razgovor, kao da nam je htio olakšati borbu protiv sna. A u tom razgovoru poveo nas je u najdavniju prošlost zemlje, kojoj smo se približavali.

»Ovo je moj treći put u Irsku,« govorio je kao u nekom zanosu. »Ni u jednu zemlju ne putujem tako

rado kao u ovu, koja svojom prošlošću od najdavnijih davnina pa sve do danas budi toliko simpatija u duši svakoga, tko je upozna. Znate li, da Irci svoju prošlost vežu čak s Mojsijem?«

To mi je bila posve nepoznata stvar te sam radoznalo gledao u nasmiješeno lice Francuza, koji je nastavio:

»Jest, irska legenda veli, da je neki scitski princ, po imenu Gadelas, u Mojsijino doba živio na obalama Crvenoga mora. Jednom zgodom ugrizla ga je zmija, te ga je ozdravio Mojsija svojim svetim štapićem. Kod te mu je prilike Mojsija prorekao, da će njegovi potomci vladati zemljom, u kojoj ne će biti zmija. I zbilja se jedan od Gadelasovih potomaka uputio, da traži tu njegovu rodu obećanu zemlju. Ploveći i lutajući dugo i dugo morem iskrcao se u Irskoj. Tada je u Irskoj stanovao miroljubiv narod, koji se sam nazivao Firbolgi, a njegovi su ga osvajači zvali De Danann. Taj se narod bavio samo obrađivanjem zemlje, te je došljacima s Crvenoga mora bilo vrlo lako, da mu se nametnu za gospodare. Gadelasov potomak, koji je tako zavladao u Irskoj, zvao se Milesius, ali starosjedioci ga nazvaše po njegovu ocu Gadels ili Gaels, a to je ime sačuvano do danas za irski jezik i narod. Jedan od Milesijevih sinova zvao se Ir, po kojemu je Irska prozvana sadašnjim svojim imenom. A žena Milesijeva bila je Scota, po kojoj je opet Škotska dobila svoje ime, jer su sinovi njeni i onamo proširili svoju vlost. U londonskoj Westminsterskoj Opatiji nalazi se u krunidbenoj kapelici na grobu sv. kralja Eduarda legendarni kamen od Scone, na kojem se krune engleski kraljevi i za koji se veli, da je na njem patrijarka Jakov snivao san o ljestvama, što vode u nebo: prema irskoj legendi taj je kamen iz Palestine donešen u Irsku u grad Taru, gdje su Milesijevi nasljednici udarili svoje sjedište, a odatle da su ga kasnije Škoti prenijeli u Škotsku, dok za Jakova I. nije prenesen u London kao simbol ujedinjenja Škotske s Engleskom . . .«

One dvije engleske turistkinje umuknuše, kao da i one žele slijediti Francuzovo pričanje. Već se približavao jedanaesti sat noći, danje svijetlo još nije bilo po-

sve zamrlo, a vlak nas je brzinom od 90 km na sat bio odnio već daleko od Londona prema zapadu.

»Vrlo su zanimljive te i druge irske legende,« govorio je francuski svećenik dalje. »Obrađene su i u irskoj narodnoj pjesmi. I Irci imadu staru junačku epiku kao i vi Hrvati . . .«

»Zar vi, prečasni, poznajete našu hrvatsku književnost?« upitam u čudu.

»Da, dosta se bavim književnošću. Upoznao sam se i s jednim Hrvatom, koji mi je mnogo kazivao o hrvatskom narodu, o njegovoj prošlosti, o njegovoj književnosti. Osobito su me zanimale hrvatske narodne pjesme, kao što me zanimaju i narodne pjesme drugih naroda. Tako i irske, koje poznam bolje od hrvatskih. Značajno je, da je glavni predmet, što ga stara irska epika obrađuje, otmica jednoga bika, pa i inače goveda često dolaze u tim pjesmama. To je znak, kakvu je važnost od najdavnijih davnina imalo stočarstvo u životu Iraca. U proljeće se slavila posebna svetkovina kravâ. I pjesmama, što bi ih ispjevali pjesnici, kojih je bilo na svim plemićkim dvorovima te su imali službu, da opjevaju djela pređa svojih gospodara, mjerila se vrijednost pomoću krava: pjesma od pjesnika prvoga stepena vrijedila je tri krave, a pjesma od pjesnika trećega reda samo pol krave. Ti službeni pjesnici, bardi, bili su u staro irsko doba poseban stalež te su imali i vrlo jak utjecaj, koji je znao tako narasti, da su ih se i sami kraljevi bojali. Tako je u 7. stoljeću jedan kralj dao u svome kraljevstvu poubijati sve pjesnike, a nije poštedio ni njihovih žena ni djece, samo da im utamani rod. Nije mu ipak uspjelo posve ih iskorijeniti, ali otada im je moć bila veoma umanjena . . .«

Francuz časak zašuti, a onda nastavi:

»Osim bardâ bili su davnoj Irskoj vrlo važni druidi (irski: drúi), koji su vršili ulogu svećenika, učitelja, sudaca i liječnika, a bili su i savjetnici irskih kraljeva . . .«

»Je li Irska bila od davnine kraljevina?« upitam.

»Irci su imali državni život uređen po plemenima,« odvrati Francuz. »Svakom je plemenu bio na čelu kralj, koji se irskim jezikom zvao r i. Više plemena u

jednoj pokrajini imalo je jednog zajedničkog nadkralja, koji se irski zvao r u i r i. Takvih pokrajinskih kraljevina bilo je pet, a nad svima je bio vrhovni kralj, a r d r i, kao vrhovni vladar cijele Irske, kojemu je sjedište bilo u Tari nedaleko današnjega grada Droghede...«

»Dakle bardi, druidi i kraljevi bili su stupovi irske davnine!« dobaci netko.

»I žene,« nadoveže Francuz, a engleske suputnice se nasmijaše. »Prije dolaska Keltâ vladao je u Irskoj matrijarhat, t. j. žena je bila glava obitelji. U ono legendarno doba vladale su i kraljice. Pa zar nije značajno, da i u novije doba žena u Irskoj češće izvršuje važnu ulogu u narodno-političkom životu?«

Na vratima se kupeja pojavi moj suputnik s Brača. Donio mi je novine, koje sam mu, kad smo krenuli iz Londona, bio posudio.

»Svi naši već spavaju, a sad ću i ja,« reče pružajući mi novine te zaželivši laku noć ode.

Dok sam spremao novine u svoj kovčeg, da ih ne bih kod prekrcavanja zaboravio, moj je suputnik stavljao na Francuza neka pitanja o Irskoj, a na jedno od tih odgovori Francuz:

»Granica između legende i povijesti Irske? Držim, da tu granicu čini zapravo dolazak sv. Patrika u Irsku godine 432. Po tom svom apostolu ulazi Irska naglo u red kulturnih zemalja Evrope. I dok malo zatim Irska počinje slati kršćanske vjerovjesnike na razne strane našega kontinenta, dolaze evropski osvajači, da zavladaju Irskom. Već godine 438. pojavljuje se prva naseobina Danaca na mjestu današnjega grada Dublina, a četiri stoljeća kasnije danska pomorska vlast, tada najjača na Sjeveru, dolazi s osvajačkim ciljem na irske obale. Danci i Normani nisu se mogli u Irskoj ustaliti onako, kao što su to uspjeli u 12. stoljeću Anglosasi, kojih je vlast u Irskoj trajala sedam i pô stoljeća sve do nedavnih naših dana. A znate, što je meni posebno značajno i u legendarnoj i u historijskoj prošlosti Irske? To, da pojedine epohe uvijek počinju dolaskom kakvoga plovca po moru. S Crvenoga je mora doplovio legendarni Milesius i dao ime irskom narodu i jeziku, a po svome sinu i Irskoj. Drugi je veliki došljak bio sv. Patrik, koji je svojom pojavom Irskoj dao kršćansku stabilnost, taj najjači stup irskog opstanka i snage. Među epohalne irske plovce ubraja se i sv. Brendan, koji je sto godina iza sv. Patrika tražio obećanu zemlju ploveći sedam godina na zapad od Irske i kojemu Irci pripisuju, da je gotovo tisuću godina prije Kolumba otkrio Ameriku: u najteže doba prošloga stoljeća tražili su Irci, gonjeni iz vlastite domovine, put u bolju, obećanu zemlju tragom sv. Brendana. A iz te obećane zemlje iskrcao se godine 1916· opet jedan plovac, sir Roger Casement, doplovivši na njemačkoj podmornici i otvorivši epohu najnovije irske borbe za slobodu, borbe, koju je on, uhvaćen od Engleza i objesen blizu Londona, prvi platio glavom. Pa i De Valera, konačni oslobodîtelj Irske, došao je s one strane Oceana...«

Ne znam, kad je glagoljivi Francuz završio svoje razlaganje i kad mi je san napokon oduzeo mogućnost, da slijedim dalje njegova opažanja o irskoj davnini. Kad sam se trgnuo i protro malo oči, vlak je stajao, a našeg francuskog suputnika ni onih Engleskinja više nije bilo u kupeju. Bio sam posljednji, koji sam izašao iz vlaka u Holyheadu žureći se, da stignem svoje suputnike na putu prema parobrodu.

Tri sata noćne vožnje preko Irskoga mora bila su nastavak onoga klonulog drijemeža, koji me je bio svladao na putu od Londona do Holyheada. U prostoriji ispod palube sjedili su od nespavanja slomljeni putnici oko dugačkoga stola, na koji su se spuštale umorne glave. U takvu položaju motali su mi se kroz san glavom irski plovci u liku onog francuskog svećenika, koji me je u vlaku bio uspavao pričom o njima: neprestano mi se činilo, da plovimo za njima u zemlju, koja je i nama obećana, a koja odmiče od nas sve dalje i dalje...

Jutro je otvaralo vrata krasnom ljetnom danu, kad smo 23. lipnja u luci Dun Laoghaire (čitaj: Dunlaeri), devet i po kilometara južno od Dublina, stupili na tlo Irske.

NA VRATIMA IRSKE

Tri dana prije nas plovio je za žarkog lipanjskog popodneva po Irskome moru istim utem, kojim dođosmo mi, parobrod »Cambria« pod papinskom zastavom, a iznad njega je letjelo šest irskih aeroplana poredanih u oblik križa.

I dok se »Cambria« približavala irskoj obali, luka Dun Laoghaire sjala se poput krasnog dragulja na grudima Irske, koja je u najsvečanijem raspoloženju očekivala poslanika Rimskoga Pape, vrhovnoga poglavara katoličke Crkve, u kojoj je irski narod našao najjači oslon u svojim stoljetnim teškim borbama za smoodržanje. Svaki je Irac prožet uvjerenjem: da nije bilo katolicizma, irskog naroda danas više ne bi bilo. Dvadeset i pet milijuna Iraca raspršeno je po svijetu, a samo jedna sedmina ih je ostalo u domovini, irski jezik je bio već skoro izumro potisnut od jezika sedamstogodišnjih tuđih vlastodržaca, samo vjera irskoga naroda, vjera, kojoj je reprezentant nasljednik sv. Petra, nije se dala istrgnuti iz irskih srdaca ni mačem ni gladom ni najužasnijom strahovladom onih, koji su mislili, da iz Irske mogu načiniti, što ih je volja. Ta vjera irskoga naroda slavila je u ove dane, kad smo i mi Hrvati došli u pohode Irskoj, svoje najveće triumfalno slavlje. Deset godina nakon izvojevane narodne i državne slobode Irska je dublinskim međunarodnim euharistijskim kongresom podigla najveličanstveniji živi slavoluk Kralju Kraljeva, da manifestacijom, kakve svijet dotada još nije vidio ni doživio, dade oduška onoj tisućuljetnoj vjernosti, kojom je Irska od danâ svoga apostola sv. Patrika tako čvrsto i tako odano kao malo koja druga zemlja vezana uz Namjesnika Kristova.

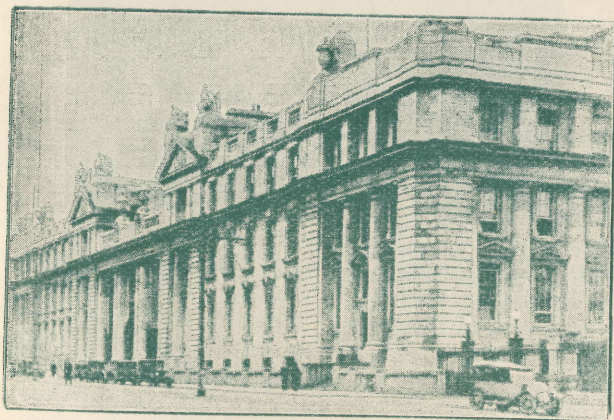
Zato je doček kardinala legata Laurija, kojega je Irskoj poslao Papa Pijo XI., da po njem bude zastupan na ovom euharistijskom slavlju, bio više nego kraljevski. Na obali u Dun Laoghaireu dočekali su parobrod, kojim

EAMON DE VALERA
osloboditelj irskog naroda

EAMON DE VALERA S CIJELOM SVOJOM VLADOM REPUBLIKE IRSKE

PALAČA IRSKE VLADE U DUBLINU

je došao kardinal legat Lauri, predsjednik irske vlade De Valera i dublinski nadbiskup dr Byrne s drugim irskim crkvenim i svjetovnim dostojanstvenicima i s nepreglednim mnoštvom naroda. Kad se na obzorju pojavila »Cambria«, zatutnjiše topovi, zazvoniše zvona i zaoriše zvukovi sirena. Irska je radosno zadrhtala u srcima svojih sinova, kad je onaj križ, kojim su avioni simbolički pratili dolazak papinskog zamjenika, bivao sve veći, dok uz zaglušnu buku zračnih motora brod nije pristao uz obalu.

Na prvom koraku, što ga je papinski legat učinio na irsko tlo, pozdravljen je svećeničkim Pax od dublinskog nadbiskupa, zatim je pokleknuo preda nj i poljubio mu prsten predsjednik irske vlade De Valera, a iz nebrojenih tisuća grla razlijegalo se cijelom obalom i gradom klicanje.

Praćen počasnom stražom u zelenoj uniformi i dugim nizom automobila vozio se kardinal legat kroz špalir naroda devet i po kilometara dugom cestom prema Dublinu. Papinske bijelo-žute i irske zeleno-bijelo-narančaste zastave lepršale su sa sviju kuća, sviju stabala i diljem cijeloga puta, a narod je otkrivene glave, klečeći s jedne i druge strane ceste, mašući rukama i kličući pozdravljao i odavao počast poslaniku Kristova Namjesnika.

Pred samim su Dublinom na dvjema kulama stajala dva glasnika s bijelim vlasuljama i trubljama javljajući dolazak povorke. Tu je na povišenu mjestu načelnik Dublina okružen predstavnicima grada pozdravio papinskog zastupnika, kojemu je bio postavljen stolac velikog Daniela O'Connella, da na njem sjedi za vrijeme pozdrava. Duh najvećeg Irca iz doba irske borbe za slobodu lebdio je nad divnim tim prizorom, kojim je glavni grad slobodne Irske dočekao poslanika onoga Rima, kojemu je O'Connell ostavio u baštinu svoje srce i tim ujedno srce cijelog irskog naroda.

*

Dun Laoghaire bio je još prije nekoliko decenija selo, koje se odlikovalo lijepim položajem, a danas je to razvijen lučki grad, koji s pravom zaslužuje naziv »vrata

Irske«. Već u samom pristaništu pozdravlja te zeleno drveće, koje se proteže duž obale, uokviruje grad, prelazi u zelenilo poljanâ i brežuljaka unaokolo te se širi na sve strane dozivajući ti u pamet, da si stupio na tlo, koje se diči imenom Zelenog Otoka.

Nas tu nije nitko dočekao. Prekrcavanje sa parobroda u vlak, koji je tu stajao pripravan, išlo je brzo, jer su nas irski carinici propustili bez zadržavanja. Smjestivši se u vagonu nađosmo se ispremiješani s Nizozemcima, koji su, zakićeni svojom crveno-bijelo-modrom trobojkom, istom kao što je i naša hrvatska trobojnica, privukli na se našu pažnju. A kako svi znadu njemački, razvio se razgovor između njih i nas brzo sam od sebe.

Dok su moji suputnici tumačili nekim začuđenim Nizozemcima, u kojem se kraju Evrope nalazi Hrvatska, koja ima istu zastavu kao i Nizozemska, a po svom je teritoriju tri puta veća od te države, dotle sam se ja upustio u razgovor s jednim simpatičnim debeljkom, koji je sjedio meni nasuprot i zagledao se kroz prozor.

»Gledam, kako se irska obala polako spušta u more«, reče, »i razmišljam, kako se južno odavle iskrcao sv. Patrik, kad je došao u Irsku, da u njoj provede epohalno djelo svog apostolata... Pripravljajući se naime za ovaj svoj put u Irsku čitao sam i nešto više o tom velikom irskom Svecu. Rodio se negdje u Škotskoj, ali ga u šesnaestoj godini zarobiše Irci i odvedoše u svoju zemlju, gdje je kao pastir čuvao stada. Nakon šest godina samotnog pastirskog života pobježe on na jednom brodu i nakon dugog lutanja dođe i u Rim. Punih 20 do 25 godina se zatim o njem gotovo ništa ne zna, dok se nije godine 532. vratio amo i iskrcao u Irskoj kao vjerovjesnik. Najprije je stupio na irsko tlo kod Inver De, tridesetak km južnije od ove luke, gdje se mi sad nalazimo. Nije se dugo tu zadržao, nego je zaplovio dalje prema sjeveru. Prošao je ovuda, obišao poluotočić Howth, koji se odavle vidi, kako zaklanja sa sjevera dublinsku luku, mimoišao otočić Ireland's Eye, kasnije poznat kao otok sv. Nessana (St. Nessan's Island), i zaustavio se opet kod Skerriesa kojih 25 km sjeverno od Dublina. To nije bilo daleko od Tare, gdje su tada stolovali irski kraljevi i gdje je bilo tadanje pogansko središte Irske. Ni tu se nije zadržao, nego je otplovio još dalje prema sjeveru i pristao u kraju, koji se danas zove Down. Tu je zapravo započeo svoje apostolsko djelovanje, a tu je godine 461. i umro, te mu je grob u mjestu, koje se danas po njem zove Downpatrick. U 29 godina svog apostolskog rada obišao je skoro svu Irsku i obratio na kršćanstvo skoro polovicu tadašnjih njenih stanovnika.«

»Je li sv. Patrik bio i u Dublinu?« upitam.

»Jest,« potvrdi debeljko. »Tada je na tom mjestu bilo selo. Tu je on kod jednog vrela, koje se i danas zove bunar sv. Patrika (St. Patrick's Well), pokrstio poglavicu toga kraja i mnogo naroda. Kod tog je mjesta u kasnijim stoljećima podignuta njemu u čast i katedrala sv. Patrika. No biskupsko sjedište sv. Patrika bilo je u Armaghu, gradu, koji se doduše nalazi na irskom otoku, ali je izvan današnje Slobodne Irske Države...«

Uto je vlak nakon dugoga stajanja krenuo, pa je debeljkasti Nizozemac zašutio, digao se i pošao na protivnu stranu vagona k prozoru, da promatra kraj, kojim se vozimo. Pođoh i ja za njim.

Ostavljajući za sobom Dun Laoghaire zaustavili smo pogled još na lijepoj gotskoj crkvi sv. Mihaela i zatim zaokružili okom po lijepo iskićenim ulicama i kućama, dok nam se ne izgubiše iz vidika. U pozadini su se u sjaju jutarnjeg sunca kupali brežuljci, koji se lagano spuštaju u nizinu, te cijeli kraj ima izgled valovite površine, načičkane naseljima i isprekrižane putevima.

Prođosmo u četvrt sata vožnje pored sela Blackrock i Merion te se kroz istočni dio Dublina nađosmo na kolodvoru Westland Row, koji je tako čuven postao iz burnog života Eamona de Valere, najvećeg Irca dvadesetog stoljeća, jer je taj kolodvor bio njegovo životno raskršće, kad je od profesora matematike postao borac za slobodu Irske i vođa irskog naroda.

D U B L I N

Kad sam se željeznicom u rano jutro dovezao u Dublin, nije mi bilo moguće jednim pogledom zahvatiti kakav jači dojam, što ga svaki grad čini na novoga došljaka. Nisam uopće izašao iz kolodvora Westland Row, kamo smo se dovezli iz Dun Laoghairea. Dogodio se naime nesporazumak glede našega stanovanja. Dublin je bio prepun stranaca, pa je za nas bilo rezervirano stanovanje na prekooceanskom parobrodu »Saturniji«, koji se bio usidrio na otvorenu moru pred lukom Dun Laoghaire. Morali smo se dakle istim vlakom vratiti u Dun Laoghaire, pa odatle motornim čamcem do »Saturnije«, s koje sam se svaki dan ujutro i iza objeda vozio u Dublin te o podne i ponoći opet natrag.

Kad sam se tako vožnjom na manjem parobrodu po moru približavao Dublinu, stajao sam na palubi obuhvatajući radoznalim pogledom grad, koji nam se sve jasnije ukazivao i u punom sjaju sve više približavao. I nehotice mi kod toga pade na pamet, s kakvim sam se osjećajima prije godinu dana isto tako približavao obali Svete Zemlje kod Jaffe. Bilo je nešto sličnosti između onoga, što sam osjećao, kad me je samo još nekoliko časaka dijelilo od zemlje, koja je svijetu dala kršćanstvo, i između osjećaja, što su me obuzimali, kad sam se sad približavao Dublinu, glavnom gradu zemlje, koja je svijetu dala najsvjetliji primjer vjernosti tom kršćanstvu. Već sam položaj Svete Zemlje i Irske na oprečnim stranama Evrope simbolički označuje, kako je tim zemljama određeno, da stražu straže na dva suprotna praga evropske kulture. Obje te zemlje imale su strašnu sudbinu. Jednoj su radi nevjere sinovi njezini razjureni po svijetu, a drugoj je to bilo namijenjeno i dobrim dijelom i provedeno radi vjere njene.

U tim mislima promatrao sam Dublin sad već iz neposredne blizine. Sa sjeverne se strane spušta s malih brežuljaka prema rijeci Liffey, da se preko nje raspro-

stre u ravnicu prema jugu. Okružen sa tri strane zelenilom irske prirode a s jedne modrinom Irskoga mora djeluje na prvi pogled neobično svijetlim i vedrim dojmom, kao da je to odraz onog silnog optimizma, koji je za borbeni irski narod tako značajan. Dublin je bio tisućugodišnji čvor u borbama irskog naroda, uz Dublin je Irac vezao svoje srce, pa je naravno, da je taj grad poprimio i u izražaju svome onu osnovnu značajku irske duše.

Dvije kupole s desne strane rijeke Liffey pozdravljaju došljaka, kad se iskrcava u luci: jedno je kupola na 115 m dugoj zgradi carinarnice (Custom House) s lijepim portalom na dorskim stupovima, a drugo je kupola na zgradi najvišega suda (The Four Courts) s impozantnom kolonadom korintskih stupova. Obje te veličanstvene građevine, udaljene podrug kilometra jedna od druge, potječu iz koncа 18. stoljeća, obje su godine 1921. i 1922. u završenim irskim revolucionarnim borbama bile razorene i nakon toga s velikim pijetetom obnovljene. Na prvi mah ti se pričinjaju kao dva međaša, između kojih se smjestilo središte irske metropole sa žilama kucavicama svega njena života.

Zađosmo u vrevu tog njena života prepustivši se toku, koji se sa sjeverne strane kroz O'Connellovu ulicu preko O'Connellova mosta u bujici valja prema jugu kroz Westmorelandovu i Graftonovu ulicu prema St. Stephens parku i odatle širom na sve strane. Nošeni tom bujicom prisluškivali smo, kako udara bilo u glavnoj žili kucavici toga naroda, koji mora govoriti tuđim, engleskim jezikom, jer je svoj zaboravio, promatrali smo dvojezične, irske i engleske, natpise na svim ulicama i javnim zgradama, postavljali poredbe između otvorenoga karaktera Irca i zatvorenoga karaktera Engleza, te nam se na svakom koraku sve više otvarao onaj golemi jaz, što rastavlja ta dva oprečna svijeta, irski i engleski, jedan od drugoga i sve više smo stali shvaćati izreku, kojom nam je jedan dublinski Belgijanac protumačio irsko-engleski antagonizam:

»Što je Englezu bijelo, to je Ircu crno, a što je Englezu crno, to mora Ircu biti bijelo . . .«

*

Rijeka Liffey, što teče kroz sredinu grada, razdijelila je Dublin na dva dijela, koje spaja desetak mostova. U ušće te rijeke, koje danas prelazi u veliku luku sa širokim pristaništima, dovezli su se godine 438., dakle u doba sv. Patrika, prvi Danci, a 4 stoljeća kasnije došlo je dansko brodovlje u istu ovu luku i položilo temelj svojoj vlasti pod svojim dublinskim kraljem. Tako je rijeka, na kojoj se razvio Dublin, postala od velikog povjesnog značenja za davnu prošlost Irske. A čini se, da je ona dala i ime Dublinu, jer Dubh-lin znači crno jezero, a tim je zacijelo mišljeno ušće ove rijeke, koje je u davno doba bilo razliveno u močvare, te su na tom močvarnom tlu udarani i prvi stupovi za gradnju ljudskih naselja.

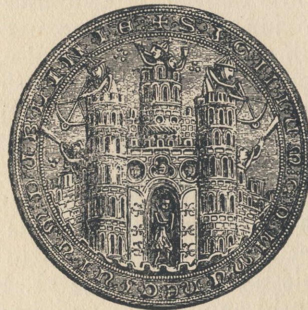
»Nije li to u imenu Dublin isti korijen ‚Dub' s našim Dubrovnikom?« pitao je jedan naš suputnik Dubrovčanin. »Nije li i u tom neka simbolična veza između Irske i Hrvatske, isticana i tolikom povijesnom sličnošću hrvatskog i irskog naroda? Pa i naš Dubrovnik i irski Dublin povezali su čežnju za slobodu sa širokim morem . . .«

Po imenu svome i po položaju na tako dalekom sjeveru imao bi Dublin biti mrk, tmuran, ali on je bliži vedrini Zagreba ili Pariza nego pretežnoj namrštenosti gradova sjeverne Evrope. Ili se to činilo samo nama, koji smo ga vidjeli u zenitu ljeta? Od čestih kiša, koje se ondje spominju, doživjeli smo i mi jedan slučaj, ali dosta karakterističan: na mahove se spustila kiša, da se za nekoliko minuta razvedri, pa nekoliko puta tako zaredom. Ni ta kiša ni oblačno vrijeme posljednjega dana našeg boravka u Dublinu nisu mogli unijeti iole tamniji ton u dojmove, kojima nas je irski glavni grad u ona četiri dana, što ih proživjesmo u njemu i u njegovoj velegradskoj vrevi, osvojio.

Samo kad smo sebi dozivali u pamet, što je sve Dublin morao podnijeti u svojoj prošlosti, bilo nam je, kao da ćutimo težinu tolikih stoljeća, što je pritisla ovaj grad i koja se još nije ni u danima slobode posve digla s njega. Ali ujedno smo osjećali, da tu postoje i snage, koje su kadre tu težinu i da izdrže do kraja. Dublin je bez sumnje najviše podnio u stoljetnim irskim borbama. Tu je bilo sjedište zatornika Irske, pa iako su oni bezdušno kosili i uništavali najprije posjednike irske zemlje i zatim irsku seljačku sirotinju, stanovnici Dublina bili su im neprestano pod okom, te je naravno, da su nastojali baš u toj svojoj najbližoj okolini zatrti sve, što je bilo irsko. Nije im to uspjelo. Dublin je što više bio na čelu irske oslobodilačke akcije. Dublin je razvio zastavu irske konačne pobjede. I prolazeći kroz nabujalu vrevu dublinskih ulica obuzimalo nas je neko posebno strahopočitanje prema toj svijetloj oslobodilačkoj ulozi irskoga glavnoga grada.

Htio sam tu historijsku ulogu Dublina po njemu samom upoznati. Zato sam odlučio da pođem ponajprije u najstariji dio grada i da promatrajući najstarije njegove reprezentativne građevine u duhu prođem ono doba, koje ih je stvorilo i koje baca svoje svijetlo i na kasniju povijest Irske, nama tako malo poznatu i tako malo razumljivu.

Tome sam posvetio prvo svoje dublinsko predvečerje, u kojem sam se dao na samotno lutanje i traganje.

STARI GRB GRADA DUBLINA

DVIJE KATEDRALE

Dublin ima dvije sredovječne katedrale. Prije reformacije Henrika VIII. bile su obje katoličke, a sada već četiri stoljeća uza sve to, što postoje dvije, katolici u Dublinu nemaju nijedne. Obje su još uvijek u anglikanskim rukama.

Predaja o bunaru sv. Patrika vezana je uz osnutak crkve u čast tom irskom apostolu. Ta je crkva bila izvan sredovječnih gradskih zidina, koje podigoše Danci za svoje dvjestagodišnje vladavine u Dublinu. K njoj su najviše hodočastili njihovi irski podanici. No kako su Irci uvijek bili buntovni podanici tuđinskih gospodara — pred tisuću godina Danaca, a do najnovijega doba Engleza — podigoše Danci sebi crkvu unutar grada.

Na mjestu te starije crkve dao je normanski kralj Sigtrig g. 1038. sagraditi katedralu. To je današnja Kristova katedrala (Christ Church Cathedral). A kad su sto trideset godina kasnije nad Irskom zavladali anglosaski osvajači, bio je u Dublinu nadbiskup Irac sv. Lorcan O'Tuathail (običnije nazvan St. Laurence O'Toole), koji je i sam oružjem junački sudjelovao u obrani svog naroda od tih novih uzurpatora. Postavši g. 1162. dublinskim nadbiskupom povećao je katedralu i sagradio u njoj kriptu, u kojoj je i danas grob, za koji kažu (iako nije vjerojatno), da je to grob Rikarda Strongbowa, vođe one anglosaske vojske, koja je g. 1170. došla da osvaja Irsku. U toj je katedrali bilo mnogo relikvija, među njima i glasovita Isusova palica, za koju je postojala predaja, da se njome sam Isus služio na svojim putovanjima po Palestini, te da ju je sv. Patrik donio u Irsku. Prvi dublinski anglikanski nadbiskup Brown, kojega je na to mjesto postavio engleski kralj otpadnik Henrik VIII., dao je spaliti mnoge relikvije Kristove katedrale, pa je tako uništena i ta legendarna palica. Među relikvijama, koje su još sačuvane, nalazi se i srce svetoga nadbiskupa Lorcana O'Tuathaila, koji je g. 1226. od pape Honorija III. proglašen svecem. Posljednjih stoljeća bila je katedrala vrlo zanemarena, dok nije g. 1871. bila restaurirana onako, kakva je danas. Izgleda kao gomila većih i manjih kapelica, koje su se u osnovnom obliku križa stisnule oko masivnoga tornja. Izvana previše zbijena, skučena, ostavlja na gledaoca svojom arhitektonikom jači dojam, tek kad stupi u nju: tu se iz one masivnosti izvijaju vitkije linije, raščlanjuju se među stupovima, koji dijele glavnu od pobočnih lađa, i stapaju iznad njih u šiljatim lukovima. Upada u oči neobičan pod, koji je načinjen točno na način sredovječnoga prema uzoru cigala, koje su tu nađene. U tornju ima trinaest zvona, koja izvode 30 raznih melodija. Katedrala je hodnikom u obliku mosta preko ulice spojena sa zgradom, gdje irska anglikanska crkva, kojoj je primas nadbiskup Armagha (baš kao što je i kod katoličke Crkve u Irskoj), drži svoje godišnje sinode.

Sto godina nakon što je Kristova katedrala (dok je bila katolička, zvala se katedrala Presvetoga Trojstva) prešla u anglikanske ruke, grmio je anglikanski biskup Downham iz Derryja u njoj s propovjedaonice: »Papistička (katolička) vjera je sramotna i heretička. Njihova Crkva je društvo otpadnika. Bilo kakva tolerancija prema njima je smrtni grijeh.« A u isto vrijeme anglikanci su kriptu te monumentalne katedrale upotrebljavali za svoje zabave, igranke, gozbe i pijanke. Još prije jednoga stoljeća bila je u jednoj kapelici Kristove katedrale spavaonica za sluge anglikanskoga kaptola.

Južno od Kristove katedrale bili su nekadanji gradski bedemi, kojima tu više nema traga, nego sad vode ulica sv. Nikole i ulica sv. Patrika (St. Patrick Street) ravno do katedrale sv. Patrika. Na mjestu nekadanje manje crkve sv. Patrika sagradio ju je nasljednik sv. Lorcana O' Tuathaila John Comyn, prvi anglosaski nadbiskup u Dublinu. Kako su se naime nadbiskupska imanja nalazila dalje od gradskih zidina, htio je nadbiskup Comyn imati svoju rezidenciju također izvan gradskih bedema, gdje je mogao slobodno vršiti nesamo svoju crkvenu nego i civilnu jurisdikciju, kakva je pripadala biskupima u staro doba. Zato je g. 1191. počeo s gradnjom crkve, a

južno od nje podigao je nadbiskupsku palaču (danas je to policijska kasarna u Upper Kevin Street). Gradnju crkve je dovršio nadbiskup Henrik Londonac, nasljednik Johna Comyna, u prvoj polovici trinaestoga stoljeća te ju je učinio svojom katedralom. Tijekom stoljeća stradala je više puta od požara, poplavâ i drugih nepogoda. Obnovljena je g. 1860. do 1864. uglavnom u ranom anglo-normanskom slogu. Toranj sličan tornju Kristove katedrale sagrađen je u 14. stoljeću, samo ima šiljastiji vrh iz 18. stoljeća. Za razliku od Kristove katedrale, gdje toranj ima centralni položaj, kod katedrale sv. Patrika prislonio se toranj, visok 66 m, uz glavnu lađu dugu 90 m, koju u obliku križa presijeca transept dug 47 m. Cijela ta impozantna građevina načičkana unaokolo s mnogim tornjićima ima po svojim jakim zidovima izgled utvrde dozivajući nam u pamet doba svog postanka. Nutarnjost njena djeluje na te, kao da si ušao u usku, visoku glavnu lađu gotske katedrale, samo što nad šiljatim lukovima i stropom lebdi jaka tendencija k zaobljenosti. Najistočniji dio crkve je najstariji te je kod restauriranja sačuvan njegov sedamstogodišnji karakter. Uz zdenac sv. Patrika, koji je sada zatvoren, našlo se više kamenih spomenika, a među njima i jedan keltski križ iz devetog ili desetog stoljeća.

*

Obje dublinske katedrale dozivaju mi u pamet doba, kad su pod engleskim protukatoličkim terorom prestale biti katoličke. Preda mnom se u duhu javlja podbuhli lik kralja odmetnika Henrika VIII. (1509.—1547.), kako ga je naslikao njegov dvorski slikar Holbein: debelo mu je tijelo doista kao »komad slanine u zlatu«, kako su mu se rugali, a požudne mu oči bulje drsko preda se, kao da traže novu žrtvu. Oženio se ženom svog starijega brata Artura, koji je nakon šestmjesečnog braka s Katarinom, kćerkom španjolskoga kralja, umro od sušice. Šest godina starija Katarina rodila mu je mrtvu djecu, pa kad je k tomu još i njezin otac sudjelovao u ratovima proti svome zetu, stao je Henrik da na svojoj ženi iskaljuje svoj bijes. Upustio se u griješne odnose s Marijom Boleyn, a onda se zaljubio u njenu mlađu sestru Anu, koja ga je splela tako, te je pristao, da je učini kraljicom. Zametnuo je šestgodišnji proces za rastavu braka s Katarinom. Tražio je od pape Klementa VII., da mu poništi taj brak, kako bi se mogao iznova oženiti. Predašnji papa bio je Henriku VIII. dao časni naslov »branitelj vjere«, jer je g. 1521. Henrik bio napisao spis protiv Lutherova krivovjerja. A sad se taj isti Henrik usudio doći papi sa zahtjevom, kojemu papa nije mogao udovoljiti. Uvrijeđen, što ga je papa odbio, smislio je paklenski plan: prisilio je crkvene predstavnike u Engleskoj, da se iznevjere papi i da njega proglase glavom engleske crkve. Od svega, što sam vidio u Britskom Muzeju u Londonu, najviše me se dojmio originalni akt, kojim je Henrik VIII. s potpisima najviših engleskih crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika 5. svibnja 1533. proglasio odcjepljenje Engleske od katoličke Crkve. Svi su katolički redovi odmah razjureni, sve crkve prisvojene, sav crkveni imetak konfisciran, a proti katolicima zavedena najužasnija strahovlada. A sve to radi žene! Već pô godine prije nego što je provedena oficijelna rastava braka Henrika VIII. s kraljicom Katarinom, bio se on 25. siječnja 1533. potajno vjenčao s Anom Boleyn. Kad mu je ona najprije rodila kćer, a zatim muško mrtvorođenče, Henrik joj je u svom bijesu, što ni od nje nema muškoga nasljednika, podmetnuo tobožnje griješne odnose s petoricom raznih muškaraca, koje je nedužne sve skupa kao i nju dao godine 1536. smaknuti. Dan izakako je Ani Boleyn odrubljena glava, vjenčao se Henrik s njenom dvorskom gospođom Ivanom Seymour, koja je umrla u porođaju rodivši mu željenoga sina. Četvrtu ženu Anu Eleve otpravio je brzo nakon vjenčanja, petoj, Katarini Howard, dao je kao i Ani Boleyn odrubiti glavu, a šesta, Katarina Par, izmakla je maču samo zato, što je Henrik umro dan prije, nego što je i njoj imala biti odrubljena glava.

Tako je započela reformacija Henrika VIII. u Engleskoj. Takva je ona prenesena i u Irsku, samo što je tu naišla na opći otpor. Obje dublinske katedrale, obje tako tajanstveno šutljive, same po sebi i previše glasno govore, što je taj engleski kralj ženskar skrivio Irskoj.

SWIFT I STELLA

Obilazeći najstarijim dijelom Dublina prolazio sam kroz stare ulice s neuglednim kućama, u kojima su sigurno nekada stanovali najugledniji i najbogatiji dublinski građani, a sada su u tim starim, mrkim zidovima stanovi siromašnijih slojeva. Sretao sam ih po tim ulicama i zavirivao radoznalo u njihova neizrazita, katkad gotovo tupa lica, kao da ću u njima otkriti dušu tog starog Dublina, po kojem eto lutam željan, da ova zalivena šutnja tolikih stoljeća, što te tu okružuje, progovori. Mjesto toga vidio sam po tim ulicama mnoštvo djece, koja su se tu naganjala i u igri postajkivala zureći u svakoga stranca, koji bi prošao. Imao sam uopće dojam, kao da idem ulicama kojega maloga grada, gdje za svakim došljakom sa sviju vrata i prozora izviruju radoznali pogledi, a pred kućama stoje muškarci s lulom u ustima i žene s metlom u ruci te zameću svoja nagađanja o svakom nepoznatom prolazniku.

Uđoh u jednu malu trgovinu, da kupim nekoliko razglednica, koje sam nakanio još večeras odaslati u domovinu. S trgovcem je tu stajao u razgovoru neki mlađi čovjek. Dok sam izabirao razglednice, opazio sam, da me osobito taj drugi radoznalo, znalački promatra. Po znaku, koji sam nosio u zapućku, pročitao je, odakle sam, pa kad sam plaćao, javi mi se njemačkim jezikom:

»Sviđa li vam se Dublin?«

Pogledao sam ga iznenađeno i ne znam više, što sam mu odgovorio. No čini se, da mu do tog mog odgovora i nije bilo toliko, koliko do toga, da mi ponudi svoju uslugu kao tumač. Već sam način, kojim mi je stavio tu ponudu, i još više iskreni i prijazni izražaj lica osvojio me je. Bilo mi je drago, što će mi riječi jednoga Dublinca malo života uliti u one dojmove, kojima su djelovali na me prvi moji koraci po dublinskoj prošlosti.

»Bio sam kao sveučilištarac duže vremena u Njemačkoj, pa sam naučio njihov jezik, kojim se, znam, najlakše sporazumijevaju ljudi iz srednje Evrope,« bio je uvod, kojim mi se moj novi pratilac predstavio, kad smo krenuli prema Parku sv. Patrika, koji se proteže sjeverno od katedrale sv. Patrika.

Sjeli smo na jednu klupu šetališta okrenuti prema katedrali, o kojoj mi je moj prvi dublinski znanac stao naširoko da govori zanoseći me u doba, koje u duši svakog Irca budi ponos pomiješan s nekim izražajem boli.

»Vidite,« reče, »to su nam svetište otuđila četiri stoljeća najbezobzirnije i najokrutnije tuđinske vladavine. Tradicija sv. Patrika, kolikogod ona, što se Svečeva boravka u Dublinu tiče, bila legendarna, vezana uz ovo svetište budi u irskoj duši neodoljiv zahtjev, da se nepravda tolikih stoljeća ipak konačno popravi. I mi vjerujemo, da hoće, kao što nismo uzalud tako nepokolebivo vjerovali i u svoju slobodu!«

Na susjednoj klupi sjedilo je nekoliko starijih osoba, koje su se sve okrenule prema našoj strani pogledavajući i same prema katedrali, u koju je bio gotovo nepomično uprt naš pogled.

»Jeste li bili u katedrali?« pogleda me moj pratilac trgnuvši se iz patosa, u koji se bio zanio.

»Nisam. Bila je zatvorena.«

»Da, u nju puštaju tek malo pred podne pa do četiri sata po podne. Šteta. Ako vam bude moguće, navratite se sutra ili koji drugi dan. Vidjet ćete ono, što ste sigurno i u Londonu vidjeli: da su u anglikanskim crkvama mjesto svetaca zauzeli spomenici prolaznih veličina. Tako je tu najveći spomenik podignut godine 1631. od Rikarda Boyle, grofa od Corka, na spomen njegove žene i njihovih šesnaestero djece. A još karakterističniji je spomenik Jonathana Swifta i njegove nesuđene ljubavi Esthere Johnson, koji su tu i sahranjeni u grobu jedno uz drugo.«

»Je li to onaj pisac Swift, koji je napisao slavna Gulliverova putovanja?« upitam sjećajući se dana svoga djetinjstva, kad su mi Gulliverovi doživljaji među divovima i liliputancima neko vrijeme bili najmilije štivo.

»Jest, Jonathan Swift, pisac Gullivera, rodom je iz Dublina (g. 1667.), tu je kao dekan katedrale sv. Patrika proživio tri posljednja decenija svoga života, tu je i umro (godine 1745.). Rodna mu je kuća bila u blizini Dublinskoga dvora, do kojega ćemo odavle poći, a grob mu je eto tu. Bio je to nezadovoljan i nemiran duh, koji je najoštrijim sarkazmom šibao, kudagod bi zahvatio. Nekako kao danas Bernard Shaw, slavni satirik, za kojega također možda ne znate, da je rodom iz Dublina. Eto vidite, tako je Irska dala svijetu dva satirika, koje svijet ubraja među najveće pisce te vrste. Nijedan nije katolik. A baš u tom možda i jest korijen onog vječnog nezadovoljstva, koje onda iskaljuju na svemu, što im dođe pod oko i pod pero.«

Zadržali smo se kod tog predmeta našeg razgovora dosta dugo, jer me je posebno zanimao. A u to je moj Dublinac upleo ljubavni roman Swiftova života, da mi protumači, otkud je žensko biće, koje mu nije bilo ni žena ni rođakinja, pokopano uza nj. Kad su Swiftu bile 33 godine, zaljubio se u dvadesetgodišnju Estheru Johnson, koju je on u svojim pismima zvao Stella. No uza svu dugogodišnju ljubav do ženidbe nije dolazilo. Siromašna Esthera je trpjela, a čudak Swift ništa manje, ali na ženidbu nije htio ni da misli. Trajalo je to tako punih deset godina. Tada se upoznao s drugom djevojkom, dvadesetgodišnjom Hesterom Vanhomrigh, koja se do ludila zaljubila u nj. On joj je spjevao i pjesmu »Cadenus i Vanessa,« ali čini se, da ipak nije bio u nju zaljubljen. To poznanstvo poteklo je iz Londona, pa kad se Swift vratio u Irsku, nije Hestera dugo izdržala, nego je otišla za njim i nastanila se u mjestu Celbridgeu nedaleko Dublina. Tako se Swift sad našao između Esthere i Hestere, te nije znao, kuda ni kamo. Neki su proglasili, da se on tajno vjenčao s Estherom. Kad je to doprlo do ušiju Hesteri, napisala je Estheri pismo, u kojem je pita, da li je to istina. Sva izvan sebe

uzjaši Esthera na konja i za pet sati kasanja dođe Hesteri, baci pred nju pismo i vrati se bez ijedne riječi natrag. Hesteru je taj događaj tako uzrujao, te se razbolila i za nekoliko tjedana umrla. Pet godina kasnije slijedila ju je Esthera. A tri godine nakon toga pojavili se na Swiftu prvi znaci razorenih živaca, od čega je kasnije u ludnici, koju je u Dublinu sam bio podigao, završio život.

»To je eto, roman, kojemu glavna lica krije ova katedrala, roman jednog slavnog Irca, koji se baš u tom romanu svoga života pokazao kao slab karakter,« završi moj pratilac.

»A ipak se kao pisac Gullivera odlikovao sjajnim perom i genijalnom duhovitošću,« primijetim.

»Jest,« on će. »A eto i to djelo, koje djeca svega svijeta i danas tako rado čitaju, nije ništa drugo nego gorka, ujedljiva satira o ništavilu svega, što čovjek čini i stvara. Takav je bio Swift, kao da se i sam sebi rugao, jer je valjda i sam sebi bio svijestan, da je i u stvarima svog srca i svog uma bio na krivom putu. Njegov osobni život karakterizira jaka crta sebičnjaštva i beskarakternosti. Kao što je kolebao između dvije ljubavi, kolebao je i u politici između dviju stranaka (dakako engleskih, jer tada irskih nije zapravo ni bilo). Skočivši iz jedne u drugu domogao se za nagradu bogatog dekanata evo ove katedrale sv. Patrika, brao velike prihode, dobro živio i rugao se svemu i svakomu. Najsramotnije međutim djelo njegova života jest njegov jedan spis, kojim je on, premda je i sam bio svećenik, dakako anglikanski, ruglu izvrgnuo sve kršćanske vjeroispovijesti tako, da je tim prešao i sve granice pristojnosti...«

Digosmo se i pođosmo ulicom Bridge Street sjeverno prema Dublinskom dvoru.

DUBLINSKI DVOR

Kojih dvjesta metara istočno od Kristove katedrale nalazi se Dublinski dvor, koji bi Ircima bio ono, što je nama Hrvatima zagrebački Gornji grad (Grič), da nije taj dvor od svoga postanka gotovo punih jedanaest stoljeća bio sjedište predstavnika tuđinske vlasti, te je Ircima uopće postao simbol tuđinskoga gospodstva nad Irskom. I sada, deset godina nakon pada engleske vlasti, kad slušaš govoriti Irca o Dublinskom dvoru, osjećaš, da mu u glasu trepti neki izražaj gorčine, koja se kroz tolika stoljeća nagomilala u irskoj duši, te se tako brzo ne da iz nje izbrisati.

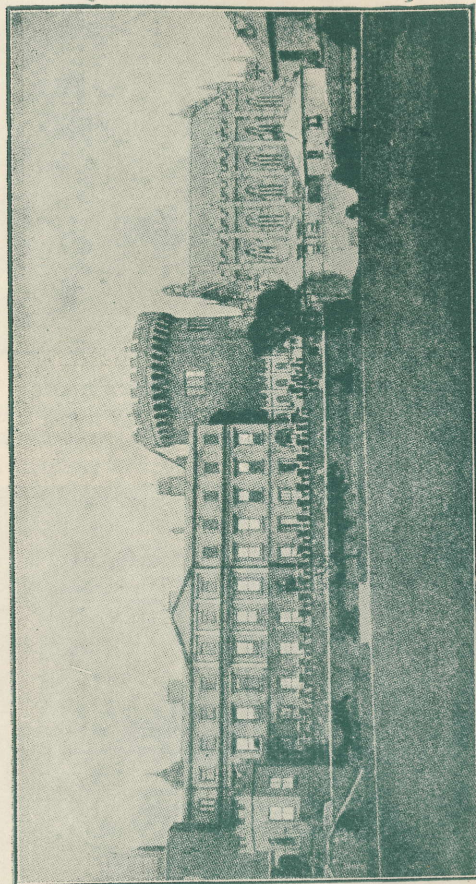
Dublinski dvor (Dublin Castle) gotovo je sa sviju strana opkoljen kućama, tek sa sjeverne strane otvoren je prilaz do njega. Tu pred velikom kapijom stoji stražar, koji ljubazno odgovara, što ga došljak upita. Kad sam idući prema katedralama prvi put ovuda prošao, nisam od okolnih kuća dvora uopće vidio niti sam se mogao snaći, kako da do njega dođem. Ostavio sam to, dok se vratim od obiju katedrala.

Sad sam to kazivao svome pratiocu, a on se tome nije začudio.

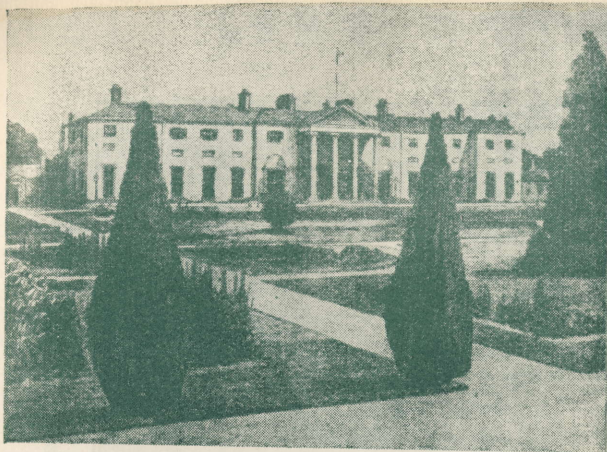
»Da, šteta je, što je razvoj Dublina tako zasuo dvor sklopom zgrada sa sviju strana. Njegovo reprezentativno značenje treba da je istaknuto većim slobodnim prostorom unaokolo. No baš zato, što je to bilo sjedište omražene tuđinske vlasti, zatrpala su ga stoljeća. Irska je bila sretna, da ga ne vidi.«

Uđosmo kroz jednu malu ulicu u t. zv. Hoey's Court. Zadahom starine i prljavštine pun je zrak, koji nas je okružio.

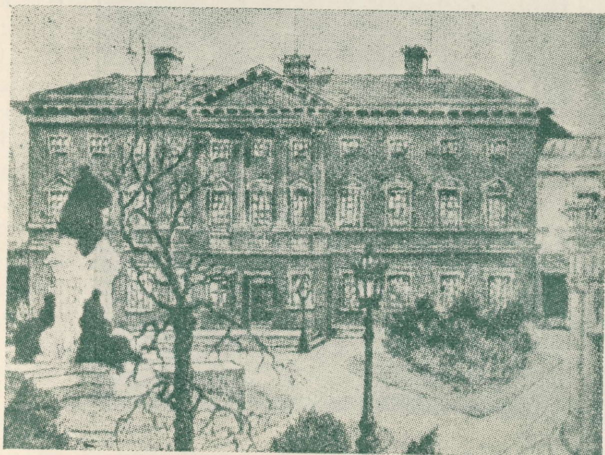
»Evo tu se vidi dio sredovječnih gradskih zidina,« pokaže moj pratilac. »A eno pogledajte onu kuću na broju 9, u njoj se rodio Swift. Nije mu djetinja duša imala prilike da sabire lijepe prve dojmove o životu i svijetu. Uopće ste mogli na prvi pogled po manjim

DUBLINSKI DVOR

PALAČA PREDSJEDNIKA REPUBLIKE IRSKE
U Phoenix-parku u Dublinu

ZGRADA SABORA IRSKE REPUBLIKE
Poznata otprije pod imenom Leinster House

ulicama opaziti isto, što i ovdje vidite, da čistoću baš ne možemo ubrojiti u krepost dublinskh siromašnih slojeva ni u odlike manje važnih dublinskih ulica. Jeste li vidjeli onu zamazanu djecu po tim ulicama? Kakva je socijalna skrb i mogla biti u zemlji, gdje se sistem vlasti uopće osnivao na tom, da Iraca nestane iz njihove domovine? A Irsku čini njena sirotinja. Znate i sami, da se imućniji slojevi uvijek više prislanjaju uz vlast, pa makar bila i tuđinska. Bogatstvo ima svoju posebnu psihologiju, u kojoj ne ćete naći mnogo elemenata borbenosti i izdržljivosti. Sadašnja irska vlada provodi cijeli jedan opsežni plan socijalne politike, da i naša irska sirotinja osjeti plodove narodne slobode.«

Zašli smo među zgrade samoga dvora te stali pred glavnom kulom i kraljevskom kapelicom. Tu se moj pratilac opet za sedam prošlih stoljeća udaljio od refleksija o sadašnjoj irskoj realnosti.

Prvu utvrdu sagradili su na mjestu današnjega Dublinskoga dvora Danci godine 840. Na prijelazu iz danske u anglo-normansku periodu dublinske prošlosti ta je utvrda stradala, pa Englezi sagradiše od godine 1208. do 1213. novu. Bila je to tvrđavica, kojoj su bedemi činili četvorinu: na svakom uglu je bila kula, oko bedema opkop, ispunjen vodom iz rijeke Poddle, koja je sada natkrivena ulicama, a opkopi su zatrpani. Južna, glavna kula, pred kojom smo baš stajali i promatrali, kako nad njom pnosno leprša irska zastava, nosi ime Bermingham Tower po Siru Williamu Berminghamu, koji je tu dugo bio zatočen godine 1331. Uopće je ta kula služila za tamnicu političkih krivaca za cijelo vrije meengleske vladavine. Kad je u 16. stoljeću kraljica Elizabeta uvela svoju strahovladu, bio je tu dva puta utamničen Red Hugh O'Donnell, koji je oba puta sretno umakao podigavši u kraju Donegalu na sjeverozapadu Irske, u današnjem Ulsteru, žestok otpor protiv okrutne kraljice. U ono su doba glavni irski knezovi bili Geraldi na jugu, a O'Donnelli i O'Neilli na sjeveru. Oni su vodili cijele ratove protiv Engleza, a u tom su ih i Španjolci pomagali šaljući im traženu pomoć. Ali baš to pouzdavanje u tuđu pomoć često

im se izjalovilo te su ga znali skupo platiti. Tko je između irskih vođa bio poražen i uhvaćen, upoznao bi Bermingham Tower u Dublinskom dvoru, malu imitaciju londonskog zloglasnog Towera. Tako se to dogodilo i Redu Hughu O'Donnellu. Kad se on napokon morao pred engleskom silom sklonuti u Španiju, te je ondje molio za novu pomoć, iznenada je godine 1602. umro, možda otrovan od engleskih agenata.

Baš kraljica Elizabeta je bila ona, koja je Dublinski dvor prva učinila rezidencijom engleskoga potkralja, pa je od njena zamjenika Sir Henry-a Sydney-a sve do Lorda Frencha, slavnog vojskovođe iz svjetskoga rata, kojega je zapalo, da bude i posljednji engleski potkralj u Irskoj, zaredao niz predstavnika engleske hegemonije, koji su uspjeli, da sve više navuku mržnju irskoga naroda na se, na svoju vlast i na tu svoju rezidenciju kao simbol te omražene tuđinske vlasti. Svi irski ustanci, kojih je u svakom stoljeću po više bilo, imali su u prvom redu za cilj Dublinski dvor, pa je tako i u posljednjim borbama za irsku slobodu, koje su se razvile iza svjetskoga rata i završile uspostavom Slobodne Države Irske, baš tu oko dvora vladala najjača napetost, koja bi od vremena do vremena eksplodirala. Unaokolo je sve vrvjelo od engleskih detektiva i irskih uhoda. Kroz noć bi odatle češće odjeknuo hitac i jauk. Da irske revolucionarce zastraše, izlazili bi iz dvora oklopljeni automobili i zaredali dublinskim ulicama, osobito pred veče, kad se u posljednjim mjesecima te englesko-irske borbe nitko više iza 8 sati uveče nije smio pojavljivati na ulici. To je samo ubrzalo dolazak irske slobode, koja je snažnim valom zapljuskala Dublinski dvor i istisnula iz njega sedamstogodišnje gospodare.

U dvoru se nalazi cijeli niz dvorana i prostorija, koje su sjajnim uređajem imale reprezentativan značaj kao bivša rezidencija potkralja. Danas su udešene za reprezentativna primanja irske vlade. Najveća i najljepša je dvorana sv. Patrika (St. Patrick's Hall), nazvana tako po redu sv. Patrika osnovanom godine 1783. Ukrašena je velikim slikama, među kojima se ističe osobito jedna prikazujući sv. Patrika, kako uvodi kršćanstvo u Irsku, pa druga prikazujući engleskoga kralja Henrika II., kako prima nakon osvojenja Irske god. 1171. poklonstvo irskih poglavica. U toj je dvorani De Valera prigodom svečanoga primanja, što ga je irska vlada priredila u čast kardinala i legata Laurija, održao svečani govor na irskom i latinskom jeziku demonstrirajući time protiv engleskoga jezika.

Lijevo od glavne kule diže se kraljevska kapelica, lijepa građevina u gotsko-dekorativnom slogu. Na tom je mjestu još u šesnaestom stoljeću bila sagrađena kapelica. Sadašnja potječe iz godine 1814. Izvana je i iznutra gotska jednostavnost nadopunjena raznim ukrasima, kako je to u Engleskoj uobičajeno od četrnaestoga stoljeća. U nutrini to čine rezbarije iz irske hrastovine, kojima su unaokolo kapelice obložene galerije, pa krasno islikani prozori, koji prikazuju izdaju i suđenje Kristovo pred Kaifom, Herodom i Pilatom.

»Vidite li ova dva kamena lika s jedne i druge strane ulaza u kapelicu?« upozori me moj pratilac. »Jedno je gla sv. Patrika, a drugo kralja Briana Borua.«

I stane mi pripovijedati o tom irskom vladaru, koji je postao osloboditelj Irske od danske vlasti. Njegovo se kraljevstvo prostiralo na sjeveru dublinskoga kraljevstva, u kojem su vladali Danci. Godine 1014. zametnuo je Brian Boru kod Clontarfa u neposrednoj blizini Dublina bitku s Dancima. U odlučni tren, kad se već činilo, da će Irci podleći, zaleti se Brian Boru na svome konju i sam u boj, stane mahati svojim mačem te smete Dance, koji se povukoše preko rijeke Liffey u svoju tvrđu. Pobjeda je bila izvojevana, ali nije bila do kraja iskorišćena, jer su Danci i iza nje, iako im je vlast u svoj ostaloj Irskoj bila skršena, ostali još dugo u samome Dublinu.

»Kažu, da smo mi Irci uvijek takvi, da na domaku onoga, za čim idemo, zatajimo,« doda moj pratilac, kad smo pošli prema sjevernom izlazu dvora. »U tom je zapravo smisao današnje De Valerine borbe protiv zadnjih ostanaka bivše engleske vlasti u Irskoj. Oslobodili smo se, ali ta sloboda još nije potpuna. De Valera ne će da ponovi pogrešku učinjenu prije devet stoljeća. On ne će, da Irska ostane na pô puta.«

ISOLDINA KULA

Sjeverno od Dublinskoga dvora privukla je moju pozornost impozantna građevina s korintskim pročeljem i kupolom na sredini zgrade: to je City Hall, kojemu su dublinski trgovci stvorivši godine 1761. jednu od prvih trgovačkih komora na svijetu položili temeljni kamen godine 1769. i ostvarili u njoj svoju burzu. U toj zgradi je gradska vijećnica od godine 1852., pa se tu čuva i prva povelja, koju je o sloboštinama grada Dublina godine 1172. izdao engleski kralj Henrik II., osvajač Irske. Tu je O'Connell 13. siječnja 1800. prvi put nastupio kao politički govornik na skupštini održanoj proti spremanom ujedinjenju Irske s Engleskom. Tu je bilo i prvo sjedište vlade sadašnje Slobodne Države Irske.

Prema mrkom Dublinskom dvoru djeluje City Hall svojom vedrom vanjštinom vrlo ugodno. Neugodno se dojimlju samo uspomene, što su tu sačuvane iz uskrsne bune godine 1916. Cijeli grad Dublin pao je u ruke revolucionara, samo u Dublinskom dvoru sjedio je predstavnik Engleske Lord Wimborne. Naoružani se ustaše postaviše tu prema dvoru u gradske urede, te su krvlju od 11 osoba ostali poprskani zidovi.

Pođosmo odatle prema istoku. Tu je uz Dublinski dvor uska uličica nazvana Cork Hill. Tu je negdje stajala Isoldina kula (Issolde's Tower).

»Wagnerova Isolda?« upitam iznenađeno.

»Jest, ona legendarna Isolda, koju je Wagner upotrijebio za apoteozu ljubavi u svojoj poznatoj operi,« potvrdi moj pratilac. »Isolda, kći irskoga vladara, slavna radi svoje vještine u liječenju, liječila je ranu Tristanu, neprijatelju svoga plemena. Prepoznavši ga htjela mu se osvetiti, ali jedan pogled pretvori joj mržnju u ljubav. Ona izliječi Tristana, koji se kasnije opet vraća u Irsku, da isprosi i odvede Isoldu za ženu svome stricu kralju Markeu. Isoldina ljubav izaziva ljubav i u Tristanovu srcu, a ta silna ljubav dovodi do katastrofe: Tristan umire ranjen u dvoboju, a nad njegovom smrću pukne srce Isoldi od boli, te oboje nalaze smirenje svojoj ljubavi u odlasku s ovoga svijeta.«

Dok mi je moj dublinski znanac dozivao u pamet tu legendu, koju sam odavna poznavao, činilo mi se, kao da iz neke daljine dopiru zvuci onih motiva, u koje je Wagner tako divno zaodjeo tu irsku legendarnu kneginju, jednu od najjačih personifikacija ljubavi ženskoga srca.

»Zar Irkinje, kćeri tako dalekoga sjevera, uistinu umiju tako silno da ljube?« upitah sa smiješkom.

»Mislim, da su Irkinje u tom zaista prave Isolde, ako odstranite iz tog tipa legendarne Irkinje ono, što je Wagner u svojoj operi zadahnuo germanskim shvaćanjem. Jer moram vam reći, da je irsko shvaćanje ipak različno od njemačkoga· Istina, ako ste čitali roman ‚Luka Delmege' od našega pisca Sheehana, mogli ste ondje naići na jednu tvrdnju, da je njemački idealizam i keltski misticizam jedno te isto, pa da se odatle vidi i srodnost njemačkog i irskog naroda. Mislim, da to nije sasvim ispravno. Živio sam među Nijemcima i najbolje sam se uvjerio, kako se njemački duh silno razlikuje od irskoga. Irski otpor proti Engleskoj tražio je nekog oslona i kod Nijemaca, koji su u svjetskom ratu, kako znate, zaista i pomagali taj otpor. Što su neki i prije i poslije tražili i neku dublju srodnost između ta dva naroda, to je samo plod političkih težnja. Koliko znam, i kod vas se Hrvata tražila neka srodnost s prastarim Ilirima...«

Moj pratilac časak zastade, kao da traži neku izbjeglu misao, pa onda nastavi:

»Oprostite, prilično sam se udaljio od Isolde. Ima zaista nešto mistično u njenoj ljubavi. Isporedite Swiftovu Estheru, o kojoj smo prije govorili: zar ne nalazite nešto od toga i u njenoj tako neslomivoj stalnosti, s kojom je ljubila Swifta od prvoga časa pa sve do svoje smrti? A kakva umije biti irska žena, dokazala je i u najnovije doba Grace Gifford, koja se g. 1916.

vjenčala s jednim od pokretačâ tadanje uskrsne irske revolucije, s Josephom Plunkettom, i to sat prije nego je bio strijeljan, samo da može nositi ime tog mučenika za irsku slobodu . . .«

U tom razgovoru bili smo došli do trga Kristove katedrale. Tu se desno prema obali Liffeya odvajala ulica nazvana Fishamble Street.

»Kako smo po Isoldi došli k velikom glazbeniku Wagneru tragajući po ovom dijelu Dublina,« prekine dosadašnju nit razgovora moj pratilac, »evo nas u ovoj ulici k drugom velikom glazbeniku. Tu je u osamnaestom stoljeću bila glasovita glazbena dvorana (Music Hall), u kojoj je g. 1742. pod ravnanjem skladatelja Händela prvi put izveden oratorij ‚Mesija'. Iako je Händel bio po rođenju Nijemac, prisvojili su ga sebi Englezi i dali mu u Westminsterskoj Opatiji časno mjesto među engleskim velikanima. A Dublin je čuo prvu izvedbu najslavnijeg njegova djela . . . U istoj ulici rodio se g. 1803. Clarence Mangan, jedan od najvećih irskih pjesnika.«

Nedaleko od Kristove katedrale nalaze se ruševine crkve sv. Audeona (St. Audeon's Church), koja se također ubraja među najstarije normanske građevine u Dublinu. Tu su još i stara gradska vrata sv. Audeona iz godine 1315.

»Kroz ovaj luk sv. Audeona došli bismo na obalu rijeke Liffey,« pokaže moj pratilac desno. »Ali mi ćemo radije ići naprijed, kako smo pošli, jer vas tu mogu upoznati još s mnogim zanimljivostima iz irske prošlosti . . .«

JUNIUSOVA PISMA

Idući neprestano naprijed istočnim smjerom opazih na uglu jedne ulice, koja skreće prema jugu, natpis Sir Francis Street.

»Sir Francis? To sam ime već negdje čuo. Samo gdje?« nisam mogao da se sjetim.

»Sigurno ste čitali ‚Juniusova pisma',« pomogne mi moj pratilac.

»Da, da, imamo knjigu s izborom tih pisama izdanih i u hrvatskom prijevodu,« sjetih se knjige svog bivšeg profesora sa sveučilišta.

A moj pratilac nastavi:

»Evo u ovoj se ulici rodio taj zagonetni Junius, koji je u drugoj polovici osamnaestoga stoljeća svojim oštrim perom prodrmao korumpirani sistem tadašnje engleske vladavine.Preko tri godine od g. 1769. do 1772. držao je objelodanjujući svoja pisma u napetosti svu englesku javnost: otkrivao je bez ikakvog obzira zakulisne stvari engleskih vlastodržaca i šibao nemilosrdno i desno i lijevo. Sve se uzvrpoljilo, sve je pitalo i tražilo, tko je taj tajanstveni, nepoznati Junius, koji tolike tajne zna i koji se usuđuje tako smiono suditi svemoćnim kormilarima engleske države. Ali nitko nije znao. Digoše optužbu protiv izdavača tih Juniusovih članaka, ali on se opravdao: nije ni sam znao, tko mu ih šalje, nego su mu stizala poštom napisana vješto udešenim rukopisom, po kojem se njihov pisac nikako nije mogao otkriti. A tako vješto pritajeni Junius, kojega je njegova odvažnost, da su ga otkrili, mogla i glave stajati, radovao se u sebi, što su se ljudi, za koje je rekao, da nemaju stida i da se ničesa na svijetu ne plaše, trgli na njegovu satiru. Dakle opet je po jednom svom satiriku progovorila Irska i dobacila tolike političke istine silovitoj Engleskoj u lice. Irac ne voli dugo okolišati i prigrizati, što ga tare, nego će s istinom na vidjelo, bilo to kome milo ili ne bilo . . .«

»A Junius se ipak pritajio...« upadnem ja.

»Pa i to je mnogo pridonijelo njegovu uspjehu. Treba znati, da u Engleskoj o ničijim djelima osim Shakespearovih nije kritika toliko pisala kao o ‚Juniusovim pismima'. A to svakako nešto znači. I prošlo je gotovo punih pedeset godina, a da se nitko nije dovinuo tomu, tko je zapravo pisac tih državopravnih članaka, koji se ubrajaju među najbolja djela te vrste u cijeloj svjetskoj književnosti i u kojima je Junius pretresao sva glavna pitanja političke slobode počevši od ministarske odgovornosti, sudačke nezavisnosti i slobode izbora pa sve do slobode štampe. Tek godine 1816. ustvrdio je Taylor, da im je pisac Sir Filip Francis iz Dublina, koji je tada već bio starac od 76 godina, a kad su članci izlazili, bio je mladić oko 30 godina. On je bio viši činovnik u engleskom ratnom ministarstvu, a neko vrijeme i član vlade u Bengaliji. Umro je godine 1818., dakle dvjie godine kasnije, pošto je prvi put ustvrđeno, da je on pisac Juninsovih pisama, o čemu su još i kasnije nikla razna mišljenja.«

»Je li bio katolik?«

»Nije. Bio je viši državni činovnik u ministarstvu vojske u Londonu, a na takvo mjesto nije u Engleskoj mogao katolik doći. Znam, čudite se, da je to uz Swifta i Shawa već treći dublinski protestant, koji se tako proslavio. A gdje su katolici? Ne čudite se. Sistem engleske vlasti, koji je išao za uništenjem irskoga katolicizma, sveo je katolike u Irskoj na najsiromašnije slojeve. Zemlja, kapital, državne službe i polje intelektualnoga rada bilo je pridržano samo pripadnicima engleske državne vjere. No našlo se u Irskoj i protestanata, koji u djelima svojim nisu mogli zatajiti, da su sinovi ove zemlje...«

Išli smo ravno dalje kroz Thomas Street (Tominu ulicu).

CRKVENA ARHITEKTURA

Na početku Thomas Streeta na prvom je desnom raskršću crkva sv. Ivana Krstitelja s augustinskim samostanom. Neobičan toranj, koji me je podsjetio na gornji dio Praške brane kod ulaza u sredovječni dio Praga, trokrilna fasada i raščlanjenost pokrajnih lađa na kapelice s visokim prozorima daje crkvi izgled nekakve katedrale. Dekorativni gotski stil našao je tu opet osebujan izražaj, te je cjelokupni dojam tako snažan, da je engleski pisac i umjetnik John Ruskin, kad bi dolazio u Dublin, za ovu crkvenu građevinu, sagrađenu u drugoj polovici 19. stoljeća, znao oduševljeno reći:

»Prava pjesma u kamenu!«

Ta kamena poezija raspjevala se i u unutrašnjosti crkve u neobično lijepim oltarima, osobito glavnom u ukrasnom gotskom slogu s mnogo finih pojedinosti, koje se slijevaju u savršen sklad. Cijelo svetište je obloženo divnim mozaicima, a isto tako i kapelica s oltarom Gospe Dobroga Savjeta (Our Lady of Good Counsel), najljepši dio crkve. Jedva smo mogli doprijeti nešto bliže do tog oltara, toliko je tu bilo pobožnih vjernika, te mi moj pratilac reče, da pobožni dublinski katolici uvijek mnogo dolaze amo, da se Gospi Dobrog Savjeta uteknu u svojim poteškoćama života.

Uopće sam opazio, da u Dublinu ima mnogo crkvi posvećenih Majci Božjoj: od 54 crkve ima takvih 13. I sama prokatedrala, koja nadomješta otuđene dvije katedrale, sagrađena g. 1825. na vrhuncu O'Connelove borbe za katoličku emancipaciju, građevina u grčkom stilu po uzoru Tezejeva hrama u Ateni, posvećena je Majci Božjoj. Uz nju je glavno središte Gospina štovanja crkva Majke Božje Karmelske nedaleko katedrale sv. Patrika: u njoj je i poseban oltar Naše Gospe Dublinske (Our Lady of Dublin) sa starim kipom, koji se pripisuje školi Albrechta Dürera. U luci je na obali na-

suprot impozantne zgrade carinarnice crkva Srca Marijina. U najistočnijem dijelu grada je blizu obale crkva u čast Marije, Zvijezde Mora, sa zanimljivom trodjelnom gotskom fasadom. U istom dijelu grada idući prema zapadu je crkva sv. Marije, jedna od najljepših u Dublinu, s karakterističnim tornjem nalik na četverouglatu obrambenu kulu: to je župna crkva, kojoj su mnogi župnici postali biskupi, među njima i sadašnji dublinski nadbiskup dr Byrne, pa župu i zovu biskupskom župom. U najzapadnijem dijelu grada (u predgrađu Inchichore) je crkva Bezgrešnog Začeća, središte štovanja Gospe Lurdske: tu je kip Gospe Lurdske darovan od Pape Leona XIII., zvona u tornju sviraju svakoga sata lurdsku himnu, a iza crkve je imitacija lurdske špilje, koju zovu Irskim Lurdom, te je već u prve dvije godine, nakon što je ta špilja bila tu podignuta, k njoj hodočastilo milijun hodočasnika. Nedaleko prokatedrale nalazi se još i posebna crkva Gospe Lurdske, drvena građevina iz godine 1917. U sjeveroistočnom dijelu grada je kapucinska crkva sv. Marije Anđeoske u gotskom slogu, koja je nesamo vrlo lijepa nego i popularna po tom, što se ubraja među »najirskije« crkve: u njoj ima cijeli niz oltara posvećenih irskim svecima, a na križnom putu su natpisi u irskom jeziku, čega nigdje drugdje u Dublinu nema. I sveučilišna crkva (University Church), djelo kardinala Johna H. Newmana (1801.—1890.), osnivača i prvog rektora katoličkog sveučilišta u Dublinu te pisca slavnog romana »Kalista«, posvećena je Majci Božjoj, Prijestolju Mudrosti: stisnuta među susjednim zgradama sagrađena je u bizantinskom slogu, s velikim predvorjem na 20 stupova, sa zidovima obloženima mramorom, koji su islikani slikama iz života irskih svetaca i života Isusova s lijepo stiliziranom apsidom, gdje je iznad mramornoga glavnog oltara slika Majke Božje s natpisom »Sedes Sapientiae«, a oko nje slike dvadesetosmorice skolastičkih i monastičkih svetaca. S lijeve strane crkve nalazi se još i posebna kapelica Uznesenja Majke Božje, a s desne strane glavne lađe poprsje kardinala Newmana, djelo Sir Thomasa Farella iz g. 1892.

Posebnu skupinu među dublinskim crkvama čine one, koje su posvećene irskim svecima. S podizanjem narodne svijesti u nacionalnoj borbi, kojoj je u prvoj polovini 19. stoljeća stajao na čelu O'Connell, širilo se među irskim katolicima sve više i štovanje onih svetaca, koji su potekli iz irskoga naroda. Njihov broj nije malen: ima ih preko 150, pa je odatle Irska uz ostale nazive prozvana i Otokom Svetaca. Uspomeni na tri glavna irska patrona — sv. Patrika, sv. Brigidu i sv. Kolumba (Columkill) — posvećena je lijepa crkva u najjužnijem predgrađu Dublina. Sv. Brigidi, irskoj svetici iz 5. i početka 6. stoljeća, posvećena je crkva na sjeveroistoku Dublina s lijepim relikvijarom u keltskom stilu. U sjevernom dijelu Dublina nalazi se i crkva u čast sv. Kolumba, irskog sveca iz 6. stoljeća, koji se proslavio prepisivanjem svetih knjiga. Dublinskom nadbiskupu sv. Laurencu O'Toole, junačkom branitelju Dublina protiv invazije Engleza pod Henrikom II., posvećena je crkva, koja se diže nešto preko 1 km istočno od prokatedrale. U južnom dijelu grada nalazi se crkva sv. Kevina, osnivača slavnog samostana u Glendaloughu u 6. stoljeću. Sve su te crkve sagrađene u drugoj polovici prošlog ili prvim desetljećima sadašnjeg stoljeća, te su osim prve, koja se povodi za klasičkim stilom, sve sagrađene u gotskom stilu s dekorativnim primjesama.

Bilo je to baš u Dublinu, gdje sam se prvi put pitao: A zašto i mi Hrvati ne gradimo crkve u čast svetim Hrvatima? Mi se doduše ne možemo u tome mjeriti s Ircima, jer oni imaju preko 150 svojih od katoličke Crkve već kanoniziranih (svečano proglašenih) svetaca, a mi Hrvati samo 5 svojih blaženika. Ali zašto kod nas nitko, baš nitko ne dolazi na misao, da se i tim našim hrvatskim blaženicima podigne koja ta crkva?

»Samom našem apostolu Irske u čast ima preko 900 sagrađenih crkava, a koliko još u čast drugim svecima!« s ponosom mi je rekao moj irski pratilac, kad mi je govorio o dublinskim crkvama irskih svetaca.

Te su me njegove riječi još više potakle na razmišljanje. Jest, u tom se moramo ugledati u Irce: moramo

graditi hrvatskih crkava i u čast svetim Hrvatima. Ta me misao više nije ostavljala ni za moga boravka u Dublinu ni kasnije.

Što se tiče sloga, tu broj crkava u klasičkom slogu ne zaostaje mnogo za brojem gotskih: posebno se ističe isusovačka crkva u čast sv. Franje Ksaverskoga. Franjevci su već nekoliko godina nakon smrti sv. Franje osnovali samostan u Dublinu s crkvom na mjestu, gdje je danas crkva sv. Nikole, koja pripada bosonogim karmelićanima, a današnja je franjevačka crkva sagrađena godine 1830. na obali Liffeya. Drugom ogranku karmelićana pripada crkva sv. Terezije (Clarendon Street), koja je bila dodijeljena nama Hrvatima za vrijeme našeg boravka na dublinskom međunarodnom euharistijskom kongresu. Ta crkva ima povijesno značenje u tom, što je bila prva, koja je sagrađena nakon famoznog Catholic Relief Billa, što ga je uzakonio irski parlamenat godine 1793. i kojim je katolicima opet nakon dva i pô stoljeća dopušteno, da sebi grade crkve. Povijesno značenje ima i crkva sv. Andrije, krasna građevina u dorskom slogu i jedna od najvećih među dublinskim crkvama: prigodom njene posvete godine 1843. propovijedao je slavni dr Nikola Wiseman, pisac popularnog romana »Fabiole« i kasnije prvi nadbiskup-kardinal obnovljene westminsterske nadbiskupije u Londonu, a u tu je crkvu redovito dolazio na službu Božju O'Connell, te je tako s tom crkvom među dublinskim stanovnicima usko vezana uspomena na velikog Liberatora (Oslobodioca).

*

»Moram vas upozoriti na neke značajke irskog crkvenog graditeljstva,« govorio mi je moj pratilac, kad smo izašli iz crkve sv. Ivana Krstitelja. »Od najstarijeg doba kršćanske kulture u Irskoj pa sve do reformacije Henrika VIII. imali smo svoju domaću umjetnost, koja je stvorila na svim umjetničkim područjima sjajnih djela. Vidjet ćete to, kad zaredate po našim muzejima, gdje ćete naći krasno umjetnički izrađenu Kellsku Knjigu (Book of Kells) iz 7. stoljeća, najljepše staro djelo te vrste uopće na svijetu, zatim Kongski Križ

(Cross of Cong) iz 12. stoljeća, kalež iz Ardagha te krasno izrađenu kutiju za zvono sv. Patrika također iz 12. stoljeća i druge naše znamenitosti. Tako imamo i krasnih spomenika našeg tadanjega graditeljstva. Od stare naše crkvene arhitekture najljepši je ostatak Kapela kralja Cormaca (King Cormac's Chapel) iz godine 1127. u Cashelu, oko 150 km jugoistočno od Dublina: to je prava divota od romanskoga sloga. U katedrali sv. Patrika i Kristovoj katedrali vidjeli ste arhitekturu iz prvog doba anglosaske vladavine u Irskoj, kada je i naše crkveno graditeljstvo kao i u Engleskoj podliježući utjecajima normanskoga sloga prelazilo u rani gotski slog. Nasilna reformacija Henrika VIII. te Cromwellova strahovlada uništiše većinu starih irskih crkava i zaustaviše razvoj našeg crkvenoga graditeljstva. Predaja je bila za dva i po stoljeća prekinuta, pa kad je god. 1793. dana djelomična mogućnost, da katolici sebi opet grade crkve namjesto onih, što su Englezi bili oteli ili razorili, nije se ni moglo više nastaviti ondje, gdje je s Henrikom VIII. bilo prekinuto. Tražili su se novi uzori, po kojima se naše crkveno graditeljstvo prepustilo vanjskim utjecajima. Sve današnje dublinske katoličke crkve sagrađene su od početka 19. stoljeća do danas: prve su građene u novo-klasičnom stilu s portalima na način starih grčkih hramova, a što dalje to se više javljaju razne imitacije gotskog dekorativnog stila sa najrazličitijim konvencionalnim primjesama. Dakako da isprva nismo imali ni svojih graditelja ni umjetnika niti razvijena obrta za crkvenu umjetnost, nego se sve, što nam je tu trebalo, dovozilo izvana: mramorni oltari u dekadentnom gotskom slogu iz Italije, islikani stakleni prozori iz Njemačke, a kipovi svetaca iz Francuske. Tek u najnovije doba provedena je i tu emancipacija te imademo u svemu tome i vlastitu proizvodnju, a to utječe i na jačanje ukusa, te se jasno opaža traganje za vlastitim irskim izražajem . . .«

Za vrijeme tog zanimljivog razlaganja moga pratioca stajali smo još uvijek pred crkvom, koja nas je navela na taj razgovor. Nisam bio ni opazio, kad se on bio okrenuo od crkve i zagledao u drugu stranu.

I R S K E   B U N E

Evo tu je poginuo jedan od boraca za irsku slobodu«, reče najednom moj pratilac.

»Koji?« prenem se, kao da sam iz nekog dalekog svijeta bio najedamput istrgnut i vraćen u zbilju.

A on stade da priča:

»Irska je razvikana kao zemlja buntovnika, rebelâ, kako vele Englezi, jer se nikada nije mogla pomiriti sa sedamstogodišnjom nasilnom vladavinom engleskom, koja je osobito od doba reformacije Henrika VIII. išla otvoreno za uništenjem svega, što je irsko. Kad bi Irac katolik umro, vlast nije htjela priznati njegov brak valjanim, jer nije po tadanjim propisima engleskih reformatora bio sklopljen u državnoj protestantskoj crkvi, pa zato nije djeci iz toga braka priznavano pravo nasljedstva. Tako je irski imetak pripadao državi, a Irci su bivali eksproprirani, razbaštinjeni, tjerani s vlastite zemlje u najgore siromaštvo. Irac katolik nije mogao kupiti zemlje, dapače nije je mogao ni u zakup uzeti na dugo vrijeme. Sto godina iza reformacije bila je državna vlast takvim načinom zaposjela već 5 milijuna jutara zemlje, a od toga je oko dva milijuna podijelila među one engleske velikaše i vojskovođe, koji su bezobzirno zatirali Irce. Dobili su tu zemlju uz uvjet, da na njoj ne drže nikakvih Iraca ni kao kmetove ili sluge. Oko 600.000 jutara podijeljeno je engleskim vojnicima, isto toliko londonskim društvima, a ostatak protestantskim crkvama, školama te protestantskom sveučilištu Trinity College, koje je u Dublinu osnovala kraljica Elizabeta. Najviše i najdosljednije provodilo se to otimanje irske zemlje u sjevernim krajevima Irske, u današnjem Ulsteru, koji je takvim načinom pretvoren u većini protestantskim i koji je i danas, kad je Irska stekla svoju slobodu, volio ostati pod Engleskom nego li pod slobodnom Irskom . . .«

Moj pratilac zastade malo u govoru, kao da mu neko unutarnje uzbuđenje oduzima dah, a onda nastavi:

»Kad bi Ircu bila oduzeta baština, zemlja, mogao se pritužiti sudu. Suci su dakako bili Englezi te su kod takvog suđenja i oni dobivali dio zaplijenjene zemlje. Tužitelj je morao imati i advokata, koji je prije, nego što bi bio pripušten, da govori u sudu, morao položiti zakletvu, koja se protivila katoličkoj vjeri. Dakako da tako nije Irac mogao dobiti advokata, koji bi ga doista bio branio, nego kakvog otpadnika, a taj je ionako više držao vlastodršcu nego li Ircu. Nakon toga je došao još okrutni puritanac Oliver Cromwell. Od njegove strahovlade pobjeglo je 30.000 Engleza katolika u Irsku, ne bi li tu našli utočište. Ali Cromwell je došao u potjeru za njima te je sa svojom vojskom proveo pravi pokolj po svoj Irskoj. Kažu, da je tom prilikom bilo samo po sudovima osuđeno do 100.000 Iraca na smrt, a koliko ih je tek poginulo od vojničke ruke, koja nije štedila ni staraca ni ženâ ni djece. Irskoj je pučanstva nakon Cromwellove strahovlade bilo za dvije trećine manje. Pa zar je Irska na sve to mogla šutjeti? Nije. Ircu nije preostalo drugo, nego ili da se pusti posve iskorijeniti s rođene svoje grude, ili da se buni. On se doista često bunio i dizao ustanke. Prvi ustanak je već protiv zloglasnog Henrika VIII. digao g. 1534. Geraldinac Toma Svileni Kildarski svršivši smrću i propašću vlasti svojeg roda. Otada se u svakom stoljeću dizalo po nekoliko takvih irskih ustanaka protiv Engleske.

Koncem 18. stoljeća spremao je takav jedan ustanak mladi lord Edward Fitzgerald (rođen god. 1763. u Dublinu). Sudjelovao je u američkom ratu protiv Engleske, zatim je otišao u Francusku, gdje je za francuske revolucije postao oduševljen revolucionarac. Došao je iza toga u Irsku, gdje je stao pripravljati revoluciju, koja je međutim bila g. 1798. prerano otkrivena, te je Fitzgerald bio ranjen, a od te rane je nekoliko tjedana iza toga umro. Nakon te neuspjele bune bio je on zatvoren u ovoj ulici, samo tamo dalje odavle. A u toj buni sudjelovao je i jedan dvadesetgodišnji irski mladić, po imenu Robert Emmet, duša romantički raspoložena.

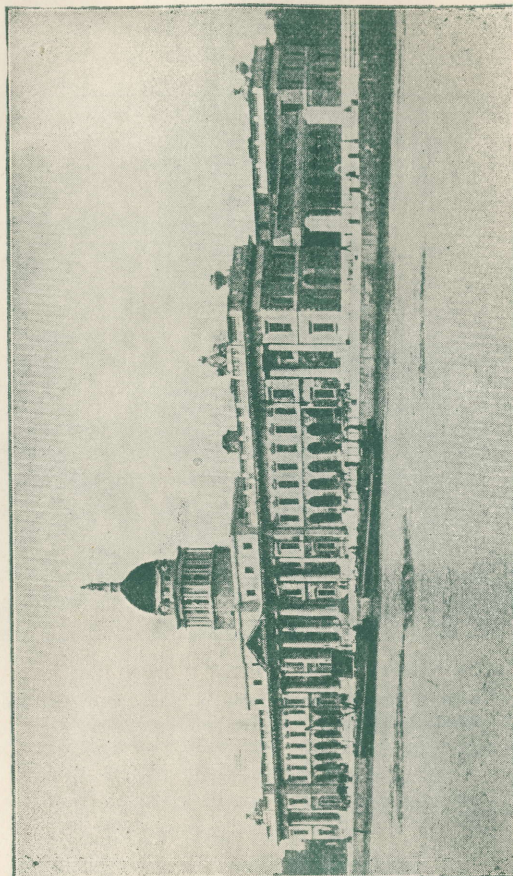
Emmet je iza tog neuspjelog ustanka otišao u Francusku. Kad je ondje došao na vlast Napoleon, razgovarao je s njim i dobio obećanje, da će Francuzi pomoći Ircima protiv Engleske. Pun nada vratio se Emmet u domovinu i dao se na organiziranje opet jedne bune. No 23. srpnja 1803. i ta je otkrivena, a njen vođa Robert Emmet uhvaćen i suđen radi veleizdaje. Tu je na sudu održao krasan, upravo klasičan obrambeni govor, koji je i danas vrlo popularan. Drugoga mu je dana evo na ovome mjestu odrubljena glava. ‚Ubijte me, ali Irske ne ćete ubiti!' doviknuo je sucima. Ostavio je iza sebe nesuđenu zaručnicu Saru Curran, koju je otada cijela rodoljubna Irska častila kao junakinju, kao udovicu iza narodnog junaka i mučenika. Ali ona je polagano ginula. Dolazili su prosci, no kako bi došli, tako bi i otišli. Slomljena zdravlja poslali su je roditelji na jug, u Napulj, ali zdravlja nije našla. I prije nego što se navršila godina dana od Emmetove smrti, otišla je i ona za njim . . .«

»Dakle opet jedna Isolda,« primijetih ja.

»Jest. A i ta njena ljubav opjevana je i u stihu i u prozi.«

Pod jakim dojmom svega toga, što sam čuo, stupao sam nekoliko časaka mučke uz svoga pratioca, koji je također šutio očito i sam potresen nad sjećanjem te crne irske prošlosti.

I cijela ta mrka ulica tonula je u neku sumornost, koja se odražavala i na svim licima, što smo ih sretali. Ili je to samo teški uzdah prošlosti počivao na onim neuglednim dvokatnim zgradama, između kojih smo prolazili? Iz jedne su se kroz otvoreni prozor razlijegali zvuci klavira: bio je to neki Chopinov melankolični »Nocturne«, koji je tako skladno pristajao u predvečernji ugođaj te ulice. Iz tih zvukova kao da se širio šapat sumraka, kroz koji gleda sanjarsko lice djevojke obuzete sjetom i čežnjom. Riječi moga pratioca dočaravaju mi uz te Chopinove zvuke lik dublinske ljepotice Mary Witherington, koju je ljepšom od Shakespeareove Julije nazvao mladi romantički sanjar Wolfe Tone, iz kojega se, kad se u tom svom idealu razoča-

PALAČA CARINARNICE, NAJREPREZENTATIVNIJA ZGRADA U DUBLINU

Sagrađena u 18. stoljeću, razorena u irsko-engleskom ratu godine 1921., obnovljena opet u Slobodnoj Državi Irskoj

PALAČA VRHOVNOG SUDIŠTA U DUBLINU

Razorena u irskom građanskom ratu g. 1922. kao sjedište irskih republikanaca, a kasnije opet obnovljena

rao, razvio opet jedan irski buntovnik. On je bio jedan od glavnih osnivača organizacije United Irishmen, on je u svom patriotskom zanešenjaštvu pisao god. 1794. francuskoj revolucionarnoj vladi u Pariz, neka vojničkom snagom dođe da pomogne Irskoj do slobode, radi čega je morao bježati u Ameriku. Iz Amerike ode poput lorda Fitzgeralda u Francusku pa odanle u Irsku, da pomogne organizirati Fitzgeraldov ustanak, a kad je gd. 1798. bila izdajstvom otkrivena ta Fitzgeraldova urota, bio je i Wolte Tone uhićen i ratnim sudom osuđen na smrt.

»Posljednji čin u tragediji tog odvažnog irskog idealiste odigrao se evo u ovoj ulici u kući broj 65,« pokaže mi moj pratilac rukom preko ulice.

»Kakva je to bila organizacija United Irishmen (Ujedinjeni Irci)?« upitam, kad smo odmaknuli.

»U drugoj polovici 18. stoljeća«, prihvati moj pratilac, »stali su se Irci udruživati u razna tajna društva za borbu protiv tlačitelja Irske. Godine 1761. nastalo je tajno društvo t. zv. Bijelih dječaka (White Boys), koji su noću u bijelo obučeni napadali veleposjednike i bili opći strah i trepet. Godine 1791. osnovano je društvo Ujedinjenih Iraca, u kojem su i katolici i protestanti složno išli za tim, da u Irskoj provedu revoluciju po uzoru francuske revolucije te da osnuju nezavisnu irsku republiku. Protiv te sloge irskih katolika i protestanata nastala je u Ulsteru t. zv. Oranška loža (Orange lodge), koja je imala širiti među protestantima mržnju proti katolicima. Rezultat tog njihova nastojanja jest današnje odcjepljenje Ulstera od Irske . . .«

Moj je pratilac opet zamuknuo idući zamišljeno uza me. A onda me pogleda i reče:

»Trebalo bi, da odete i u Ulster, pa biste tek onda shvatili irsku bol, što nam je otrgnut taj sjeverni dio naše domovine. No i radi toga ćemo se buniti, doklegod i ta engleska nepravda ne bude uklonjena s izmučenog tijela Irske . . .«

PIVO I WHISKY

Na Thomas Street nastavlja se kod James Gate ravno dalje ulica sv. Jakova (James Street), u kojoj se opet diže lijepa gotska crkva sv. Jakova. Njoj nasuprot samo nešto dalje prema istoku, nalazi se stara, prva poreformacijska kapelica sv. Jakova sada u sklopu zgrada goleme pivovare Guiness, koju Irci zovu najvećom pivovarom na svijetu. Tek sad mi je bilo jasno, zašto sam na svim gostionama vidio reklamu s naslikanom čašom crnoga piva, iznad koje su bile riječi: This Guiness is good for you. (Ovaj Guiness je dobar za vas.) »Što li mu je taj Guiness?« pitao sam se gledajući u tu reklamu. Već tako rado bih bio, dok sam još lutao po Dublinu, ušao u koju od tih točiona i ispio čašu tog piva, koje je tako zamamno vuklo svojom reklamom, ali nisam baš imao volje, da se namjerim na nešto, što mi se ne bi mililo. Tako sam radije ostao žedan.

»Hajdmo na čašu Guinessa!« pozove me moj pratilac.

Uđosmo u jednu tipičnu dublinsku točionu, u kojoj su gosti pili iz punih čaša. Tako smo i nas dvojica s punim čašama stali u stranu, dok ne ispijemo gustu crnu zapjenjenu tekućinu, koja se po svom ukusu veoma razlikuje od piva u srednjoevropskom smislu: jako je, pa kad ga piješ, čini ti se, kao da su u nj nalili rakije. Dok smo pili, moj Dublinac je govorio:

»Proizvodnja piva i alkohola jesu najjače industrijske grane Irske. Guinessova pivovara je cijeli tvornički grad za sebe, u kojem je zaposleno oko 14 tisuća osoba, proizvodi preko pet milijuna hektolitara piva na godinu i plaća državi golem milijunski porez na toliku svoju proizvodnju. Još u 17. stoljeću, bilo je na glasu dublinsko crno pivo, a g. 1759. prešla je ta pivovara u ruke Arthura Guinessa. Porodica Guiness postala je dakako silno bogata, pa kako su to protestanti, dao je

god. 1860. Benjamin Guiness za 160.000 funti (40 milijuna kuna) popraviti katedralu sv. Patrika onako, kakva je ona sada. Ugledavši se u taj primjer mecenaštva nije htio zaostati ni Henry Roe, vlasnik tvornice alkohola (destilacije), druge glavne irske industrijske grane: on je god. 1871. dao troškove za popravak Kristove katedrale. Još danas je irska industrija u rukama onih, koji su pod engleskom vlašću imali jedini mogućnost, da je se domognu. Irac katolik je bio samo potrošač...«

»A, da li se u Irskoj toliko i troše pivo i alkoholna pića, koliko se proizvode?« upitam.

Ne znam, da li je moj pratilac prečuo to moje pitanje, jer smo baš ostavljali ispražnjene čaše i pošli iz točionice. Odgovora na to pitanje nisam dobio.

Ne mogu se pohvaliti, da mi je prva čaša piva u Irskoj baš osobito prijala.

»Zanimat će vas možda«, govorio mi je moj pratilac, kad smo izašli iz točione i nastavili put zakrenuvši desno, gdje smo prošli kraj ludnice, koju je osnovao Swift ne sluteći, da je gradi i za sebe, »zanimat će vas, da je i piće, koje je pod imenom whisky postalo neko nacionalno englesko piće, poteklo iz Irske. Kad su naime Englezi došli u 12. stoljeću u Irsku, bilo je tu uobičajeno piće, koje su Irci zvali u svom jeziku uisce beatha. Englezima se to piće tako svidjelo, te su ga i sami stali piti i proizvoditi pokvarivši mu i ukus i ime...«

Tutanj vlaka, koji je ulazio u Kingsbridge Station, kolodvor južne irske željeznice, kraj kojega smo prolazili, pomiješao se s razlaganjem moga pratioca, s kojim sam se uputio prema Phoenix-parku, najvećem parku Irske i drugom najvećem parku cijeloga svijeta.

U PHOENIX PARKU

Prešli smo po Kraljevu mostu, jednom od najljepših između deset dublinskih mostova, što su se poredali u razmaku od koja 4 km između prvog i posljednjeg, preko rijeke Liffey na sjevernu stranu Dublina. Našli smo se među raznim vojničkim zgradama, koje se protežu sve do samog impozantnog portala na glavnom ulazu u Phoenix Park.

Od ulaza se pružio pogled na široki, preko 4 km dugi ravni glavni drvored parka, koji se izdiže u laganom usponu. Desno je odmah pučko šetalište, iza njega zoološki vrt, a lijevo su športska igrališta. Phoenix Parku je ime nastalo od irskog naziva Fionn-uisge, a to znači izvor bistre vode, nema dakle s feniks-pticom ništa zajedničko, iako se usred glavne aleje podrug kilometra od ulaza nalazi Phoenix Monument s likom legendarne feniks-ptice, koja se rađa iz plamena. Taj spomenik je podigao god. 1747. Lord Chesterfield, koji je to pošumljeno zemljište pretvorio u javni park. Prije Henrika VIII. bilo je to crkveno zemljište, koje je za reformacije bilo zaplijenjeno te je kao krunska zemlja pripalo engleskim veleposjednicima.

Cijeli park obuhvata oko 1330 jutara, a opseg mu unaokolo iznosi preko 11 km. Veći je od pariške Bolonjske šume, od londonskog Richmond parka, dvostruko veći od popularnog londonskog Hyde Parka, a da ni ne spominjemo bečki Prater, prašku Letnu, varšavsku Lazienku i druge velike evropske parkove. Od Phoenix Parka je na cijelom svijetu veći samo jedan park u Sjevernoj Americi. Publici je u Phoenix Parku pristupačno oko 1000 jutara, a od ostaloga pripada oko 120 jutara zgradi nekadanjeg podkralja, kasnije generalnog guvernera, a sada predsjednika irske republike, sagrađenoj god. 1751., oko 100 jutara irskoj vojničkoj školi, zatim se u Phoenix Parku nalaze još

zgrade irskog vojnog ministra, američkog poslanstva i papinske nuncijature.

»Irska je jedna između rijetkih zemalja, koja ima papinskog nuncija svoje narodnosti,« ponosno će moj pratilac, kad mi je spomenuo papinsku nuncijaturu. »Jest, naš nuncij Paschal Robinson, franjevac, rodom je Irac iz dublinskoga predgrađa Rathminesa.«

»Zaista,« rekoh, »tim je Sveta Stolica pokazala veliko povjerenje i odlikovanje Irskoj. A to ujedno znači, da i irska vlada ne gleda u papinskom nunciju zastupnika neke strane vlasti, nego da stoji na stanovištu, da su interesi katoličke Crkve i Irske u najužoj vezi.«

Kod tih sam se riječi sjetio svoje hrvatske domovine. I Hrvatskoj je baš kao i Irskoj katolička vjera i Crkva bila kroz sva stoljeća stradanja glavni oslon opstanka. I Hrvatska će, baš kao što je Irska, jednog dana ustati na vlastite noge obnovom svoje državne samostalnosti. I ta će obnovljena država Hrvatska tada, kao što je evo Irska, biti u najužim vezama sa Svetom Stolicom, pa će to biti jedan od glavnih temelja hrvatske vanjske i unutarnje politike, za koju Irska daje svim malim katoličkim narodima tako divan primjer. I Hrvatska će tada imati papinskog nuncija kao Irska...

Dok sam tako razmišljao, bili smo se približili konjaničkom spomeniku Lorda Gougha, britanskog vojskovođe i osvajača u Aziji, koji se rodio u Irskoj i umro u Dublinu g. 1869. Spomenik, djelo kipara Foleya, podignut mu je g. 1880. u glavnoj aleji Phoenix Parka otprilike pô kilometra od ulaza. Odatle zakrenusmo na lijevu stranu te stadosmo pred 46 metara visokim masivnim obeliskom, podignutim g. 1818. u čast Lorda Wellingtona, pobjednika nad Napoleonom. Na podnožju obloženom brončanim basreliefima uklesane su sve pobjede tog velikog vojskovođe, koji je u savezu s njemačkim vojskovođom Blücherom god. 1815. pobjedom kod Waterloa učinio kraj pustolovnoj napoleonskoj eri evropske povijesti.

»I taj vojskovođa, kojemu je podlegao Napoleon, najgenijalniji vojskovođa 19. stoljeća, rodom je iz Irske, i to baš iz Dublina,« govori mi moj pratilac. »Pote-

kavši iz Irske imao je on da izvrši još i posebni politički zadatak prema svojoj domovini: on je g. 1829. bio predsjednik engleske vlade, kad je pod vodstvom O' Connellovim izvojštena katolička emancipacija, od koje zapravo počinje pobjedonosni pohod irske borbe za slobodu.«

Prevalivši jednu uvalu, kroz koju vodi cesta, približavali smo se širokoj poljani, prema kojoj su grnule crne rijeke ljudstva sa sviju strana. Sunce je bilo već zašlo, ali večer, koja na ovom dalekom sjeveru u ovo ljetno doba silno polagano — sve do jedanaestog noćnog sata — spušta svoja krila, još se nije bila dotakla okolnih brežuljaka. Cijeli taj brežuljcima i šumama obrubljeni prostrani kraj, koji se prema jugu i zapadu gubi u veliku daljinu, tonuo je u nekoj svečanoj atmosferi. I pred nama i za nama tekla je bujica golemoga mnoštva muškaraca i slijevala se s ostalim tokovima ljudstva prema bijelome polukrugu na širokoj ravnini.

»Irska slavi dan svojih muževa,« pokaže moj pratilac na veličajni prizor, koji nam se tu pružio, »kao što će na ovom istome mjestu sutra slaviti dan irskih žena, a prekosutra dan irske djece. Smotra svega, što Irska među sinovima svojim najbolje ima, odigrava se na ovoj poljani pred očima cijeloga svijeta. Ovo je ona Irska, koja se prije sto godina ovako kupila oko O'Connella i prozvala ga svojim osloboditeljem, ona Irska, koju je Engleska prošloga stoljeća poput kakvog smeća izvozila iz ove rođene naše zemlje tamo preko oceana...«

Kod pogleda na ono dvjesta tisuća Iraca, što prekriše poljanu »Fifteen Acres«, preletio mi je glavom taj izvoz Irske u Ameriku. Kad se Irska nikako nije dala do kraja upokoriti i asimilirati engleskim težnjama, stala je Engleska Irce na svoj trošak eksportirati: platila je za svakoga Irca, tko je htio iseliti u Ameriku, trošak prevoza i još mu dala nekoliko dolara, da uzmogne započeti ondje život. Engleski veleposjednici, koji su živjeli većinom u Londonu te često svojih posjeda u Irskoj nisu ni vidjeli, držali su unosnijim na irskoj zemlji uzgajati stoku pa je zato suvišne ljude trebalo izvesti. Štogod je plodnije zemlje u Irskoj, bilo je u vlasti tih

engleskih gospodara i većinom pretvoreno u pašnjake, a tek ondje, gdje je prevladavao kamen i močvara, davana je Ircu zemlja u zakup: morao je platiti skupu zakupninu i takse za morsku travu, kojom je gnojio zemlju. I dok siromašnom irskom seljaku od rada na takvoj zemlji nije ostajalo ni toliko, da može kako-tako preživjeti, engleski velikoposjednici su plivali u obilju, a dublinski tvorničari alkoholnih pića mogli su od svog suviška, stečenog svojim unosnim monopolom i osiguranog visokom trošarinom, davati za obnovu protestantskih katedrala. Siromaštvo Iraca bilo je toliko, te je g. 1882. jedan sudac, koji je jednom prilikom vodio ovrhu seljačkih obitelji, morao ustanoviti, da cijeli imetak te irske sirotinje nije vrijedio više od tri funte (u sadašnjoj vrijednosti oko 700 kuna). Kasniji agrarni zakoni, a osobito nakon oslobođenja Irske, u mnogom su popravili položaj irskoga seljaka, ali siromaštvo, koje se kroz stoljeća uvriježilo i upravo umrtvilo gospodarsku stvaralačku snagu irskoga seljaka, ne da se tako lako izmijeniti na bolje. Irska, zemlja, za koju engleski narodnogospodarski učenjak Arthur Young tvrdi, da može hraniti 100 milijuna ljudi, još uvijek se bori s teškim prilikama, da prehrani i sadašnja svoja 4 i pô milijuna. Tu treba sustavnom društvovno-gospodarskom politikom stubokom izmijeniti sva baštinjena zla stoljetnog tuđinskog gospodstva, koje je baš na društvovno-gospodarskom polju stvorilo cijeli sustav, kako da Irske nestane.

Irske međutim nije nestalo. U ovim licima, kojima sam se nekoliko kilometara izvan grada na toj poljani našao evo okružen, čitao sam izražaj stoljetnih patnja, koje ne ostadoše bez traga na cijeloj fizionomiji irskoga čovjeka. A kako su ta lica, dok se večer polako spuštala nad njih davajući im neki vizionarski odsjev, bila sva u zanosu uprta prema bijelom polukružnom koridoru, odakle se megafonima širio i meni i mnogima od njih nerazumljiv irski govor, da iza toga bude zamijenjen razumljivijim engleskim, činilo mi se, da su svi ti pogledi uprti u budućnost, koja tupim crtama njihova lica

daje jači izražaj životne odlučnosti i duševnog samopouzdanja. I kad je iz dvjesta tisuća usta kroz večernji sumrak uz čarobni odsjev isto tolikog broja upaljenih svijeća, što ih je svatko držao u ruci, stala da se razliježe himna: »Sveti Patriče, dragi Sveče našeg otoka, udijeli sladak smiješak nama bijednoj djeci!« — prostrujilo je i mene neko tako posebno osjećanje, kojemu je teško naći riječi. Kleknuo sam s njima, molio sam s njima i dao se nositi njihovom bujicom, kad je stala da se razilazi i razlijeva na sve strane.

Na kraju kod glavne aleje Phoenix Parka stajalo je na stotine autobusa i automobila, da voze mali dio tog ogromnog mnoštva natrag u grad ili na druge razne irske strane. Tu se bio poredao i cijeli niz karakterističnih irskih jednopresežnih kočija na dva visoka kotača, koje su me podsjetila na seljačka kola, što ih vidjeh na Cipru. Baš kad smo se približavali, sjedala su dva moja suputnika na takvu kočiju. Kako su njene sjedalice smještene tako, da ti sjedeći noge vise kraj kočije, koja se sva njiše na ona dva kotača, mora da onaj, tko se na takvoj kočiji prvi put vozi, ima osjećaj, da bi svaki čas mogao isfrknuti sa sjedalice.

»Požurimo se, da uhvatimo mjesta u kojem autobusu!« ponukao me je moj pratilac.

Pred jednim autobusom ugurasmo se u mnoštvo, koje je navalilo u nj. U onom sam se guranju najedamput našao odijeljen od svog pratioca potisnut daleko naprijed. A kad sam se uspeo u autobus, bio je on za čas pun puncat. Za moga pratioca nije bilo više mjesta. Bio bih izašao, da sam mogao, samo da ga ne moram ostaviti. Ali uto je autobus već kretao. Samo sam mu još mogao domahnuti rukom, i to je bio neočekivani rastanak od mog prvog dublinskog znanca, s kojim sam proveo nekoliko sati svoje prve dublinske večeri. Bez zahvale i bez dogovora, da li ćemo se još vidjeti, raznijela nas je bujica svakog na drugu stranu.

Jurio sam stisnut u prepunom autobusu kroz divno irsko veče sjevernom stranom Dublina natrag prema središtu grada, koji je sav plivao u čarobnome moru svijetla električnih sijalica i reflektora.

O K R U G L E K U L E

Što su Egiptu piramide, to su Irskoj njene okrugle kule (Round Towers). Razasute po svoj Irskoj kao da su to nebrojeni prsti, koji su uprti prema nebu označujući Ircu simbolički, kuda treba da upravi svoj pogled i sve svoje pouzdanje u najtežim časovima. Irska je zaista imala više teških časova nego mnoga druga zemlja, a te su okrugle kule tisućugodišnji spomenici iz onih vremena, kad je razdoblje tih teških vremena Irske započelo. I kad danas Irac stranca vodi k takvoj okrugloj kuli, pokazuje s ponosom na nju i govori:

»Ove su kule najstariji spomenici naše ljubavi prema domovini.«

Ima ih danas još svega sto osamnaest širom Irske. O njihovu postanku mnoga su najraznoličnija nagađanja. Jedni ih dovode u vezu s keltskim svećenicima druidima, drugi misle, da su služile za astronomska opažanja, treći drže, da su u njima stanovali pustinjaci, ali je najopćenitije prihvaćeno mišljenje, da su to bile obrambene kule, u kojima je bila smještena irska straža u doba danskih i normanskih provala u Irsku. Podizane su od 9. do 12. stoljeća, i to obično uz crkve i samostane, koji su od doba sv. Patrika postajali malo pomlo središta svega kulturnog života u Irskoj. Da se obrane od pljačkanja danskih četa, ti su se samostani utvrđivali i bili opkoljeni opkopom. A nedaleko crkve sagrađena je okrugla kula, s koje bi budno oko stražarevo pazilo, ne će li ugledati, da se približuje neprijatelj.

Te su karakteristične irske kule visoke od petnaest do četrdeset metara, te se završuju šiljastim krovom. Razdijeljene su na više spratova te se sa svakoga pruža vidik kroz male otvore. Ulaz je u kulu po nekoliko metara iznad zemlje, pa se do njega treba popeti po ljestvama. Čim bi s kule bio dan znak, da se približuje neprijatelj, redovnici su ostavljali posao, posezali za obrambenim oružjem, jedan dio bi ih se popeo po lje-

stvama u kulu, tu bi zaposjeli sve spratove i povukli za sobom ljestve. Kad se neprijatelj htio približiti kuli, bacali bi na nj kamenje, te se branili i drugim oružjem. Dotle bi se sabrali alarmirani irski borci iz cijele okolice, tako da su se Danci i Normani redovito morali s bojišta povući. Zahvaljujući vjernoj službi tih svojih okruglih kula Irci su u unutrašnjosti Irske junački i ustrajno odolijevali nasrtajima Danaca, koji su svoju vlast uspjeli ustaliti i zadržati kroz gotovo dva stoljeća samo u primorskim krajevima.

U Glendaloughu, četrdesetak kilometara južno od Dublina, nalazi se jedna od najviših irskih okruglih kula: visoka oko 40 m s opsegom od 16 m ima sedam spratova, a ulaz joj je 3 m iznad zemlje. Položaj te kule u dolini opkoljenoj s tri strane brežuljcima i u blizini maloga jezera daje posebno obilježje slikovitosti tog romantičnog mjesta sv. Kevina, jednog od najvećih irskih svetaca, koji je tu djelovao i g. 618. umro navršivši 120 godina života. Odatle je potekao i dublinski nadbiskup sv. Lovrinac O'Toole, kojega prognaše Englezi, kad su provalili g. 1170. u Irsku i osvojili Dublin.

Druga tipična okrugla kula je ona, što se diže u mjestu Clonmacnoise, oko 150 km zapadno od Dublina, iako je samo upola tako visoka kao ona u Glendaloughu. Clonmacnoise, osnovan je sredinom 6. stoljeća od sv. Kierana bio središte stare kršćanske Irske, odakle su se misionari razilazili širom Evrope.

Imitacija okrugle kule iz Clonmacnoise postavljena je usred Dublina na trgu College Green. Kad sam jednog dana bio tu stao pred tom neobičnom sivom okruglom kulom, dozvao sam sebi u pamet, da taj spomenik irske prošlosti podsjeća na isto doba, u kojem se na obali Jadrana pod knezovima i prvim kraljevima stala razvijati hrvatska država. I bilo mi je, kao da sam u blizini te kule dospio u neku atmosferu, koja mi svu irsku davninu čini shvatljivijom i bližom. I kao da vidjeh u daljini te davnine mletačke galije »kraljice mora«, gdje jurišaju na hrvatske obale u isto doba, kada su nasrtljivi »kraljevi mora« evropskoga Sjevera jurišali na irske obale. Propada i jednima i drugima slava,

a Irci i Hrvati se održaše. Požalio sam samo u taj čas, što mi Hrvati nemamo iz onog doba nikakvih tako općenitih spomenika, kakve Irci imadu u svojim kulama.

Model irske okrugle kule na trgu College Green postavljen je na mjesto, na kojem doista ima i povijesnu i graditeljsku sjajnu pozadinu. Tu joj pozadinu čini s istočne strane zgrada protestantskog sveučilišta Trinity College (nazvanog također Dublin University), a sa sjeverne monumentalna palača starog irskog parlamenta, u kojoj je, izakako je god. 1800. zakonom Act of Union bilo provedeno nasilno ujedinjenje Irske s Engleskom i ukinut bio poseban irski parlamenat, smještena irska državna banka (The Bank of Ireland).

Stojim tako kod te okrugle kule i orijentiram se povijesno: Nešto podalje sa zapada je Dublinski dvor podsjećajući svojim postankom na dansko gospodstvo; s juga je mjesto, koje čuva predaju o engleskom osvajaču Irske Henriku II.; s istoka je protestantsko sveučilište sagrađeno na mjestu nekadašnjeg katoličkog samostana u doba kraljice Elizabete, koja je zapravo prva dosljedna provodila bezobzirnu protukatoličku i protuirsku reformaciju; a sa sjeverne strane zatvara trg zgrada, uz koju je vezan spomen, kako su Englezi ukinuvši irski parlamenat bili zatrli i posljednji trag irskoj samostalnosti. Četiri strane svijeta, četiri glavna razdoblja u uništavanju irske slobode! A unutar tog četverokuta irskih tisućugodišnjih stradanja evo okrugle kule kao simbola u obrani narodne slobode.

Dok mi tako misli slažu povijesne reminiscencije iz vidokruga te irske okrugle kule, oči mi pasu po arhitektonskim ljepotama, među koje je ona tu postavljena. Stilska jednostavnost renesansnog pročelja Trinity College-a odaje dostojanstvenu skromnost i mirnoću, o koju se odbija klasična majestetičnost glavne fronte nekadanjeg irskog parlamenta, kao da je u neprestanoj svečanoj ekstazi. Karakteristična primitivnost okrugle kule postavlja tu autohtonu irsku arhitekturu 9. i 10. stoljeća u opreku prema klasičnoj arhitekturi 17. i 18. stoljeća, koja je jednostavniji izražaj našla u Trinity College-u, a bogatiji i svečaniji u palači parlamenta.

JEDAN IRSKI BOŽIĆ

Na mjestu današnjega trga College Green, uz koji je vezano više uspomena iz irske povijesti nego uz ijedan drugi dublinski trg ili ulicu, bila je prije osam stoljeća zelena tratina izvan gradskih zidina. Amo su izlazili građani na šetnju, da se nauživu svježega zraka, ili da sudjeluju u streljačkim vježbama. Na prostoru, gdje je danas Suffolk Street, ulica, koja se jugoistočno odvija od trga College Green, bilo je u dansko doba sastajalište za danska zborovanja.

Stojim pred modelom irske okrugle kule nasred trga. Oko tog simbola irske slobode jure automobili amo i tamo, a ja lutam po prošlosti i vidim u duhu engleskoga kralja Henrika II., kako g. 1171. dolazi jašući na čelu svojih osvajačkih četa. Tu negdje u blizini podiže nasred poljane drveni dvor i poziva irske vladare na božićnu svečanost, kako bi uz gozbu stekao njihovu sklonost, da ga priznadu vrhovnim gospodarom Irske. Falsificirana bula pape Hadrijana IV., jedinog Engleza među papama, imala je dokazati, da je taj kralj, ubojica nadbiskupa Tome Becketa, dobio na dar Irsku od Svete Stolice, pa je sad samo trebalo bilo milom ili silom provesti to tobožnje pravo. Pape Hadrijana IV. već davno nije bilo među živima, kad se Henrik II. na poziv prognanog irskog vrhovnoga kralja Diarmoida odvažio stupiti na tlo Irske. Njegov vojskovođa Strongbow mu je pripravio put. Kad su naime irski knezovi, vladari pojedinih dijelova Irske, protjerali bivšeg svog vrhovnoga kralja Diarmoida, pobjegao je on u Englesku i ondje zatražio pomoć. Grof Strongbow de Clare pođe god. 1169. na nalog engleskoga kralja Henrika II. doista s vojskom u Irsku, da uspostavi vlast kralja Diarmoida. U istočnoj Irskoj mu je to uspjelo. Tu se Strongbow onda oženio kćerkom Diarmoidovom Evom, pa je malo pomalo nastojao među irskim knezovima steći pristaša za politiku Henrika II. U dvije je

godine bio toliko u tom uspio, da je engleskom kralju bio pripravljen dolazak u Irsku. Tako je eto sad taj lukavi kralj osvajač tu na tlu današnjeg Dublina slavio s vladarima i poglavicama irskih plemena božićno slavlje: primivši time na prevaru njihovo poklonstvo prisvojio je sebi vlast gospodara Irske i utro put do budućeg prava vlasništva nad cijelom irskom zemljom, kako je to kralj imao i u Engleskoj (još i danas formalno postoji vlasničko pravo engleskoga kralja na svu englesku zemlju). Tim načinom je Henrik II., protiv čije su se vlasti u Engleskoj dizali rođeni mu sinovi, uveo englesko sedamstogodišnje gospodstvo na ovo tlo, koje se toj uzurpaciji tolika buduća stoljeća otimalo svom snagom svojih sinova.

Nitko od onih irskih knezova i poglavica, koji su se bili skupili na toj božićnoj slavi osvajačkog engleskog kralja dobivši jamstvo za svoju osobnu slobodu, nije slutio, kakvim će sve rodom uroditi ta božićna čast, koja je trajala ništa manje nego od Božića do Nove Godine. Lukavi je kralj napijao svojim irskim gostima, a oni su razigrani od domaćeg im pića podlijegali njegovu uvjeravanju, da će u njemu naći najbolju zaštitu i da je slabijemu uvijek bolje, ako se prisloni uz jačega. Obećavao im je, da će iskorijeniti sve zlo, koje se u Irskoj bilo ukorijenilo za doba dansko-normanske vlasti, da će uvesti veću sigurnost u pravnom poretku, da će štititi prava domaćih knezova i pomagati crkve. Irskim knezovima su se krijesile oči više od pića nego od čara tih obećanja, kojima možda ni sami nisu davali prevelike važnosti. Ali osjećali su se počašćeni tolikom pažnjom stranog moćnog vladara i pokloniše mu se.

Spomen na Henrika II. i na njegovu dublinsku božićnu gozbu, koja je zagorčila Ircima tolika stoljeća, čuva ulica (Suffolk Street), koja zakreće nalijevo nešto dalje od ove okrugle kule, pred kojom sam u tom spominjanju stajao. S gozbom je engleska vlast u Irskoj započela, da kasnije gladom pokuša istrijebiti iz nje sve, što irski osjeća i diše.

DVA SVEUČILIŠTA

Sveučilište Trinity College, osnovano od kraljice Elizabete, nije prvo dublinsko sveučilište. Još godine 1311. osnovano je bulom pape Klementa V. na prijedlog tadanjeg dublinskog nadbiskupa Bicknora prvo irsko sveučilište sa sjedištem uz katedralu sv. Patrika. Tako je Dublin već sto godina iza postanka prvih evropskih sveučilišta (u Parizu iz 12. stoljeća, u Padovi iz g. 1222., u Salamanci iz 13. stoljeća) stupio u red onih gradova, koji su dobili takav najviši naučni zavod. Bilo je to još prije, nego što je osnovano sveučilište u Pragu (1348.), najstarije u srednjoj Evropi.

Kad je to prvo dublinsko sveučilište radi nedostatka sredstava za uzdržavanje zamrlo koncem 15. stoljeća ne navršivši ni punih 200 godina opstanka, bio je Dublin sto godina bez sveučilišta. A kad su engleski vlastodršci koncem 16. stoljeća opet htjeli imati u Dublinu sveučilište, nisu dali uskrisivati staro, koje je bio osnovao papa, nego su odlučili osnovati novo, koje ne će imati nikakva papinskog spomena na sebi. Tako je kraljica Elizabeta, ubojica kraljice mučenice Marije Stuart, izdala god. 1591. odluku o osnutku Trinity College-a. Smješteno je u bivšem augustinskom samostanu, koji je za reformacije Henrika VIII. bio ukinut i zaplijenjen.

Cijelo to sveučilište, koje se odlikuje velikim bogatstvom te je i nakon ostvarenja irske samostalnosti ostalo anglikansko, premda je već od god. 1873. pristupačno i katoličkim slušačima, prostire se na velikom zemljištu, dugom oko 600 m i širokom 300 m, te obuhvata prostor otprilike preko 28 jutara. Zapravo je to jedan cijeli dio grada sa vlastitim parkom, crkvom, đačkim konviktom i cijelim nizom drugih zgrada, a okružen je sa sviju strana ulicama.

Najstarija od današnjih zgrada toga sveučilišta potječe iz konca 17. stoljeća, većina ih je sagrađena tijekom

18. stoljeća, samo neke kasnije. Kako je u to doba Dublin proživljavao svoj vijek klasične arhitekture, sve su zgrade pod tim utjecajem, kako se to odmah vidi i po glavnom pročelju na trgu College Green.

Glavni ulaz s toga trga ograđen je u polukrugu ogradom. Tu je s jedne strane spomenik slavnog političara Edmunda Burke-a (1728. do 1787.), rodom Dublinca, koji je svršio nauke u tom sveučilištu, pisao filozofske spise, dovinuo se u parlamentarnom životu do vođe engleskoga naroda i bio začetnik mnogih oštrih engleskih zakona protiv Irske. S druge strane ulaza je spomenik pjesnika Olivera Goldsmitha (1728. do 1774.), koji je također polazio nauke u Trinity College-u i kojemu je kao pjesniku Goethe pripisivao veliko značenje. Njegovo pjesničko djelo »Napušteno selo« (»The Deserted Vilage«) proslavilo mu je ime u irskoj književnosti. Od drugih slavnih ljudi, koji su učili nauke na tom sveučilištu, treba spomenuti slavnog irskog političara Grathana, pisca Swifta, revolucionarne borce Emmeta i Wolfa Tonea, a današnji prvi predsjednik Irske Republike bio je na tom sveučilištu profesor.

Za uskrsne revolucije g. 1916. bile su tu iza Burkeova i Goldsmithova spomenika smještene mitraljeze irskih revolucionaraca, koje su bile uperene prema trgu College Green presjekavši tako put, što vodi od Dublinskoga dvorca, i držale pod svojom vatrenom vlašću raskršće ulicâ.

Čim uđeš kroz glavni ulaz, nađeš se kao na kakvom trgu. Upada u oči povisok toranj, oko kojega su poredani kipovi, koji simboliziraju vjeru, pravo, medicinu i znanost, a kad zvono u tom tornju zazvoni, odjekuje njegov fini zvuk o brojne zgrade, što se tu nižu. Na sjevernoj strani je sveučilišna kapelica s četiri korintska stupa, a njoj nasuprot zgrada sa sličnim pročeljem nazvana Examination Hall ili Theatre, u kojoj se nalazi cijeli niz portreta slavnih ljudi zaslužnih za ovo sveučilište počevši od kraljice Elizabete do Swifta i mnogih drugih.

Najveći glas steklo je ovo sveučilište svojom knjižnicom, koja se tu nalazi u posebnoj masivno građenoj

zgradi. Broji 400 tisuća rukopisa te je dosad najveća irska knjižnica uopće. Tu se nalazi i Book of Kells, najstarija irska knjiga iz 7. stoljeća, po starini i po ljepoti bez premca u cijelom svijetu. Uz nju je u toj knjižnici i Book of Armagh, druga najslavnija stara irska knjiga iz 9. stoljeća, za koju predaja veli, da je to kopija knjige, koju je napisao sam sv. Patrik.

Sveučilište Trinity College ima 3 zastupnika u senatu irskog sabora.

*

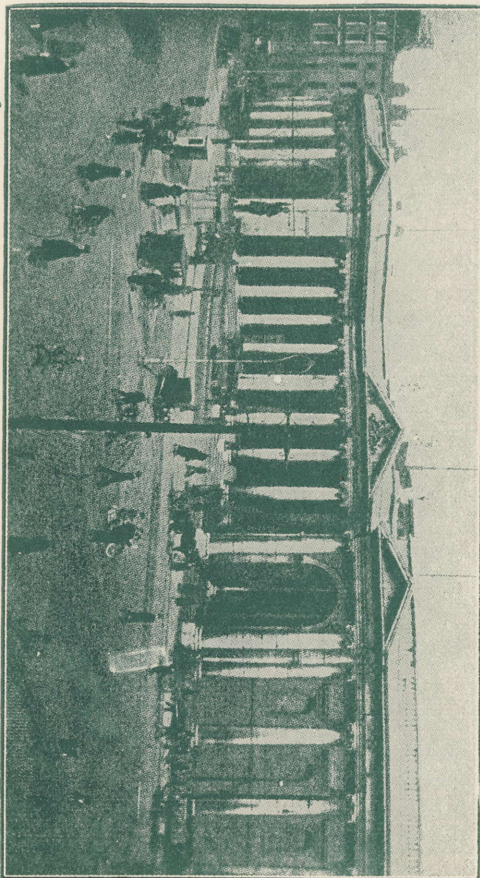
Drugo i sada glavno, državno irsko sveučilište nalazi se otprilike kilometar južnije od Trinity College-a. To je Narodno Sveučilište (National University), koje je osnovano g. 1854. s odobrenjem pape Pija IX. kao katoličko sveučilište i kojemu je prvi rektor bio dr. John Henry Newmann, slavni pisac triju katoličkih romana, među kojima je »Kalista« stekla najveću slavu. Od g. 1908. priznato mu je zakonom državno prvenstvo pred starim sveučilištem kraljice Elizabete. Otada Narodno Sveučilište obuhvaća i sveučilišne fakultete u gradovima Corku i Galwayu.

I Narodno je sveučilište ima tri zastupnika u senatu irskog sabora.

U zgradi tog Narodnog Sveučilišta, sagrađenog g. 1916. u ulici Earlsfort Terrace, odigrao se jedan od najvažnijih događaja irske povijesti: tu se 14. prosinca 1921. sastao irski revolucionarni parlamenat (Dail Eireann), da ratificira sporazum, sklopljen u Londonu 6. prosinca između engleske vlade i predstavnikâ Irske o priznanju irske samostalnosti unutar Britanskoga imperija. Tu je taj sporazum primljen 7. siječnja 1922. Tu se rodila Slobodna Država Irska, s koje je petnaest godina kasnije Eamon de Valera stresao i posljednji trag engleske vlasti proglasivši je posve samostalnom republikom.

TRG COLLEGE GREEN SA STARIM DUBLINSKIM (PROTESTANTSKIM) SVEUČILIŠTEM TRINITY COLLEGE

NEKADANJI IRSKI PARLAMENAT IZ 18. STOLJEĆA U DUBLINU
Danas irska državna banka na trgu College Green

IRSKI PARLAMENAT

Nauka o državnom pravu puna je hvale o engleskom parlamentarizmu kao uzoru parlamentarizma uopće. Ali treba prstom uprijeti u neizbrisivu i neoprostivu ljagu, kojom je okaljana engleska parlamentarna povijest, kad se radilo o poštivanju irske parlamentarne slobode. A engleski parlamenat, koji je i te kako znao protiv jačih političkih faktora učvrstiti svoju slobodu i moć u Engleskoj, postao je nečasni grobar irskoga parlamenta.

S takvim mislima obilazim na trgu College Green prekrasnu zgradu, u koju je arhitekt Pearce načinivši plan za njenu gradnju, izvršenu između g. 1729. i 1739., ulio svu veličajnost, skladnost i sjaj klasičkoga sloga i koja je bez sumnje još i danas jedna od najljepših građevina Dublina. To je u 18. stoljeću bila palača irskoga parlamenta. U toj zgradi zakrenula je Engleska, ta najparlamentarnija država na svijetu, irskoj parlamentarnoj slobodi vratom.

Početak irskog parlamentarizma pada u prva stoljeća engleske vlasti u Irskoj. U ono davno doba vršio je Englezima u Irskoj zakonodavnu vlast parlamenat složen od engleskih i normanskih naseljenih velikaša. Prvi irski sabor ustanovljen je g. 1295., te mu je sjedište bilo u Dublinu. Taj irski sabor razvijao je odlučan otpor protiv sve jačeg zadiranja engleske vlasti u prava Irske. Članovi tog sabora bili su irski knezovi i biskupi te ironormanski plemići. Dakako da je Engleska nastojala što jače stegnuti vlast irskog sabora, koji je međutim g. 1459. proglasio svoju posvemašnju zakonodavnu nezavisnost od Engleske. To Engleskoj naravski nije bilo po volji. Zato nije mirovala, dok nije postigla, da je g. 1494. irski parlamenat prihvatio t. zv. Poynings Act, t. j. zakon o zavisnosti irskog parlamenta od engleskoga. Gotovo puna tri stoljeća su morala proteći, dok

irski parlamenat nije popravio tu sramotu o vlastitoj zavisnosti od parlamenta druge zemlje. Što je irski parlamenat u ta tri stoljeća svoje zavisnosti od engleskoga parlamenta stvarao, posve je prirodno bilo u skladu s cijelom politikom, koju su Englezi provodili u Irskoj. Godine 1541. proglasio je parlamenat u Dublinu Henrika VIII. — sedam godina nakon njegova sramotnog otpada od katolicizma — kraljem Irske, a g. 1560. prihvatio je njegov zloglasni Act of supremacy, t. j. zakon o tom, da je engleski kralj ujedno vrhovni poglavar crkve. Što dalje to se sve više stvara umjetna protestantska većina u irskom parlamentu, dok Oliver Cromwell sredinom 17. stoljeća nije katolike uopće isključio iz njega. Doduše g. 1689. još je jedamput Irska doživjela parlamenat s katoličkom većinom: bilo je to, kad je engleski kralj Jakob II., protjeran nakon nekoliko godina vladanja s prijestolja zato, što je bio katolik, došao u Irsku, stvorio tu svoju vladu, ne bi li se tim načinom opet vratio na englesko prijestolje. Već za kratko vrijeme morao je pred vojskom Vilima Oranskoga opet pobjeći iz Irske u Francusku, a katolici su iz irskog parlamenta opet bili izjureni. Iz mržnje i osvete prema katolicima uzakonio je g. 1695. irski parlamenat, u kojem su bili sami zagriženi anglikanci, zloglasni Penal Code o bespravnosti katolika, najsramotnije zakonodavno djelo, što ga je uopće ikada ikoji parlamenat na svijetu stvorio. Napokon je g. 1717. engleski parlamenat sebi uopće prisvojio zakonodavno pravo nad Irskom, te je irski parlamenat pao na posve podređenu ulogu.

Baš u to vrijeme uselio se on u ovu novu svoju divnu zgradu na trgu College Green. I kao da je u njoj stala irskom parlamentu da se vraća svijest o vlastitom dostojanstvu. Iako su u njem sjedili sami protestanti, jer su katolici bili isključeni iz svih javnih služba, počeli su i oni osjećati, da ih Englezi smatraju samo sredstvom u borbi protiv katolika, te da i na njihovu štetu ide englesko sve veće iskorišćivanje i podjarmljivanje Irske. Sve više su se stali i među njima javljati razumni glasovi u korist irske nezavisnosti, koja je bez većine Iraca, bez irskih katolika, nemoguća. I u drugoj se polovici 18. stoljeća podiže cijela jedna politička akcija u tom smjeru, a na čelu joj je bio irski protestantski parlamentarac Henry Grattan (rođeni 3. srpnja 1746. u Dublinu, umro 14. lipnja 1820. u Londonu). I katolički i protestantski Irci stadoše se organizirati u organizaciju irskih dobrovoljaca, koji su, kad je Grattanu g. 1782. uspjelo u parlamentu dobiti većinu za ukidanje zakona o zavisnosti irskog parlamenta iz g. 1494. i 1717., došli u velikom mnoštvu pred ovu impozantnu zgradu parlamenta manifestirajući, paleći salve i kličući slobodnom irskom parlamentu. London je morao popustiti i godinu dana iza toga odobriti Grattanov zakon. Tako je Irska došla do svoje parlamentarne nezavisnosti, to jest do svoje autonomije, koja je bila tolika, da je Irska u svemu bila samostalna, samo ju je kraljeva osoba vezala s Engleskom. Bilo je to u doba, kad se Amerika digla protiv Engleske za svoju slobodu. Neki su htjeli, da na sličan način i Irsku pobune protiv Engleske. Ali Grattan je govorio: »Irsko more govori protiv zajednice s Engleskom, a Atlantski ocean brani nam odcjepljenje.« I zato se on zadovoljio s punom autonomijom Irske, koja je bila zapravo personalna unija.

Tada još uvijek nije bilo katolika u irskom saboru. G. 1793. stvoreni su doduše i prvi zakoni u prilog katolicima, ali uto su veze irskih revolucionaraca s Francuskom, s kojom se Engleska bila zaratila, pogotovu kad je francuska vojska doista pokušala da se iskrca u Irskoj i kad je zatim Fitzgeraldova revolucija god. 1798. svršila s neuspjehom i s 30 tisuća žrtava, digle sav bijes Engleza protiv Irske.

Englezi su se uplašili, da se pokret za slobodu ne bi i u Irskoj svršio onako, kako se na njihovu štetu svršio u Sjevernoj Americi, koja se g. 1787. odcijepila od Engleske i stvorila samostalnu Sjeveroameričku Uniju. Irska je s tim pokretom za oslobođenje Amerike od engleske vlasti bila zaista u najužoj vezi. U američkoj vojsci, koja je ratovala protiv Engleske, bila je polovica vojnika Iraca. I samu deklaraciju o američkoj nezavisnosti podpisalo je osam američkih Iraca. A Benjamin

Franklin, koji se od sapunarskoga sina, tipografa i izumitelja munjovoda razvio do prvoga diplomate američke oslobodilačke borbe, bio je g. 1771. i u Dublinu (boravio je u to doba 13 godina u Londonu zastupajući ondje Ameriku) te je pred irskim parlamentom s velikim oduševljenjem pozdravljena njegova izjava:

»Naša stvar je stvar čovječanstva. Mi se borimo za opću slobodu boreći se za svoju vlastitu.«

Irska je bila pod jakim utjecajem oslobođene Amerike, u kojoj su irski iseljenici postali jedan od najodlučnijih faktora. I irski revolucionarni vođe išli su u Ameriku, da ondje crpu nauku za organiziranje irske oslobodilačke borbe. A kad se u to još umiješala i revolucionarna Francuska, odlučila je Engleska prema Irskoj, gdje su joj se sad i protestanti stali iznevjeravati, poduzeti nove odlučnije mjere. Budući da je irski parlamenat postajao sve nepouzdaniji, trebalo se najprije njega riješiti. Užasnom korupcijom obavljeni su novi izbori za irski sabor, a onda su svi zastupnici osim sedmorice podkupljeni te je g. 1800. taj irski parlamenat sam sebi izglasao smrtnu osudu uzakonivši Act of Union, kojim je irski parlamenat ukinut. Irska je odsad imala birati i slati svoje zastupnike u engleski parlamenat u London. Irsku katoličku javnost nastojali su Englezi zavesti i umiriti obećanjem, da će nakon potpunog ujedinjenja Irske s Engleskom biti provedena i katolička emancipacija, t. j. jednakopravnost katoličke vjere s drugim vjerama i priznanje političkih prava katolicima, a onda da će i katolici moći više postići u londonskom parlamentu, koji je svjetski politički forum, nego u posebnom parlamentu male Irske, o kojoj nitko i ne vodi računa. Bilo ih je, koji su u to i povjerovali, pa je tako i sam tadanji dublinski nadbiskup nadajući se poboljšanju prilika katoličke Crkve u Irskoj pristao na ujedinjene Irske s Engleskom. Ljuto li se razočarao i on i svi oni, koji su gojili jednake nade.

Samo Grattan, veliki borac irske parlamentarne samostalnosti, koji je u toj borbi bio postigao već tako znatnih uspjeha, promatrao je s bolju, kako se njegovo djelo ruši. Shrvan, blijed stajao je u sabornici, kad je irski

parlamenat u sjednici, koja je trajala čitavu noć, zaključivao o svom ukinuću. Uzalud je on upotrijebio svu svoju govorničku vještinu dokazujući, da ne valja, što čine, i dizao kažiprst desnice opominjući, da će tim biti izazvani teški dani na Irsku. Ostao je osamljen. Golema se većina narodnih zastupnika dala podmititi od Englezâ. Ali u srce su se svakog Irca kao životni kredo urezale riječi, kojima je Grattan, taj slavni Irac, završio tom prilikom svoj povijesni govor:

»Protiv tog ujedinjenja bit ću i u času smrti, pa i nakon svog posljednjeg daha!«

Pred zgradom, u kojoj se zbio taj povijesni događaj, stoji nasred trga spomenik Grattanov, izrađen od Foleya. Dolazim preda nj i gledam tamni lik tog protestantskog branioca Irske, kako okrenut prema pročelju protestantskog sveučilišta, prema istoku, prema Londonu, gdje su mu Englezi dali nakon smrti mjesto među svojim najvećim velikanima u Westminsterskoj Opatiji, diže kažiprst kao da veli:

»Niste htjeli mene slušati. Ali doći će drugi, koji će za Irsku tražiti više nego ja...«

Došli su ti drugi. I ravno sto godina nakon Grattanove smrti ostvaren je obnovljeni parlamenat Slobodne Irske Države, koji se nije vratio u zgradu nekadanjeg irskog parlamenta iz 18. stoljeća, nego je udario svoje sjedište u palači, koja nosi ime Leinster House (Kildare Street), a sagrađena je godine 1744. od Leinsterskog vojvode. U toj je palači stanovao irski revolucionarac Lord Edward Fitzgerald, koji je koncem 18. stoljeća spremao irsku revoluciju te je ranjen u tom ustanku umro tri godine prije ukinuća irskog parlamenta. A kad je irski parlamenat opet obnovljen, ušao je u nekadanju kuću tog revolucionarca, da u njoj kroji zakone slobodnoj Irskoj, za koju je taj revolucionarac umro.

DANIEL O'CONNELL

U sudbonosne dane, početkom godine 1800., kad se svom silom radilo o potpunom sjedinjenju Irske s Engleskom, digao se protiv tog ujedinjenja na javnom prosvjednom zborovanju u dvorani Royal Exchange-a, sadašnjega City Halla, glas čovjeka, koji je od toga časa gotovo pola stoljeća bio vođa irskoga naroda. Bio je to tada još mladi, dvadesetpetgodišnji advokat Daniel O'Connell, koji je svojom govorničkom vještinom znao tako osvojiti duše slušatelja, razjarenih protiv poniženja, koje se spremalo Irskoj, te je na jedan mah stupio na čelo rodoljubne Irske i postao tumač irskog javnog mnijenja. Engleska tada još nije slutila, kakvog opasnog protivnika dobiva u tom mladom katoličkom Ircu, kojemu je bila namijenjena povijesna zadaća, da borbu irskih i engleskih katolika za ravnopravnost dovede do pobjede.

Njemu, koga Irska zove svojim Oslobodiocem (Liberatorom) i koji je još za života bio nazivan neokrunjenim kraljem Irske, posvetio je irski glavni grad najljepšu svoju ulicu nazvavši je njegovim imenom. K njoj sam upravio svoje korake s trga College Green, gdje sam sred arhitekture 18. stoljeća i sred povijesnih mjesta, koja me provedoše kroz četiri razdoblja irske prošlosti, upoznao Irsku sve do prekretnice, koju za njenu prošlost znači ukinuće irskoga parlamenta i provedenje potpune Unije s Engleskom.

Prošao sam od Trinity College-a pored spomenika velikog irskog pjesnika Tome Moore-a, koji potisnut u stranu sanjarski promatra vrevu triju ulica i doziva prolaznicima u pamet svoje popularne melodiozne pjesme o zvijezdama. Prema sjeveru idem kroz Westmoreland Street, gdje su se koncem 16. i početkom 17. stoljeća bili naselili francuski protestantski emigranti osnovavši tu tvornice platna i sukna. Danas trgovci, koji u toj ulici trguju tom robom, imadu posve irska i

engleska imena. Uopće je značajno, da se stranci u Irskoj brzo asimiliraju, te malo ima gradova, koji imadu tako slabo kozmopolitsko obilježje, kao što se tim može da diči Dublin. Kolike razlike prema našem Zagrebu, koji je tako snažno zahvaćen kozmopolitizmom! Stranci pa i Židovi su u Dublinu rijetki. Zanimljivo je, da smo u najživljoj dublinskoj trgovačkoj ulici, u Grafton Street, koja vodi od Trinity College-a prema jugu, našli na jednoj trgovini natpis s hrvatskim prezimenom lijepo pravilno napisano na —ić. Uđosmo, da vidimo tog našeg zemljaka. Nije ga bilo, a kasnije nismo više imali prilike, da se onamo svratimo. Saznali smo tek, da je zaista doseljenik iz Hrvatske.

Westmoreland Street izlazi na obalu rijeke Liffey. Preko nje u istom smjeru vodi glavni dublinski most, kojemu je širina veća nego duljina, te prelazeći preko njega gotovo nemaš ni dojam, da prelaziš preko mosta, nego kao da ideš nastavkom vrlo široke ulice. To je O'Connellov most, koji prema sjeveru prelazi u isto tako široku O'Connellovu ulicu (O'Connell Street).

Kolikogod sam puta došao u tu impozantnu ulicu, sjetio sam se Václavských náměsti, najreprezentativnije ulice Praga, s kojom ova dublinska ulica svojom širinom, duljinom, polaganim usponom i reprezentativnim značenjem doista ima mnogo sličnosti. U njoj se dižu tri velika spomenika, tri simbola irske povijesti u 19. stoljeću. U sredini ulice je 36 metara visoki vitki dorski stup, na kojem stoji spomenik admirala Nelsona, pobjednika nad Napoleonom u slavnoj pomorskoj bitci kod Trafalgara: taj spomenik, podignut g. 1806., simbolizira početak 19. stoljeća, kad je Irska i takvim spomenicima, podizanim u čast slavnih Engleza, morala izvana pokazivati, da je po provedenoj uniji zaista postala s Engleskom jedno te isto. No O'Connellov spomenik postavljen g. 1882. na početak ulice, iako je visinom za dvije trećine niži, zakrčio je put do Nelsonova spomenika, kao da prolazniku, koji ulazi u tu ulicu, dovikuje: »Ovo je ipak samo Irska!« U tim je riječima sadržana misao, kojom je taj irski velikan u prvoj polovici 19. stoljeća zadahnuo, osvijestio i prepo-

rodio Irsku davši odlučan smjer njenim kulturnim i političkim težnjama. Na drugom kraju ulice diže se opet spomenik Johna Parnella, najslavnijega borca za irski home-rule (autonomiju) u drugoj polovici 19. stoljeća.

Zaustavio sam se pred O'Connellovim spomenikom. Promatram njegov divski, 3 metra visoki lik, izrađen od Foleya i Brocka te postavljen na granitno, 9 metara visoko podnožje, oko kojega su se poredale simbolične figure: u sredini je Erin (Irska) držeći u lijevoj ruci zakon o emancipaciji (Act of Emancipation) i pokazajući desnicom gore prema O'Connellu, a unaokolo su simbolički likovi Vjere, Umjetnosti, Obrta i Poljodjelstva. Na četiri se ugla uz podnožje spomenika nalaze još simboličke figure Vjernosti, Domoljublja, Govorništva i Pravde. Svi se ti simboli stapaju u divno zamišljenoj umjetničkoj gradaciji u idejno jedinstvo, personificirano u najslavnijem sinu Irske.

Stojim dugo tu promatrajući veličanstveni O'Connellov lik, uz koji mi misao reda događaje njegova života...

*

Daniel O'Connell rodio se 6. kolovoza 1775. u Carhen House kod Cahircivena na jugozapadu irskog otoka, u najkatoličkijem kraju Irske. Bio je vatren mladić, te nije čudo, da je u doba, kad su se irski revolucionarci, tajno organizirani u društvo »United Irishmen«, zanosili francuskom revolucijom, i on dospio u to društvo. Bio je neko vrijeme pače i član slobodnozidarske lože, ali je kao svijestan katolik istupio iz nje, kad je Crkva svojim vjernicima zabranila, da budu članovi koje lože. Kao dublinski odvjetnik postigao je svojom pravničkom spremom i govorničkom vještinom ubrzo glas najboljega branitelja. A kad je prigodom ukinuća irskoga parlamenta i politički nastupio, dobio je njegov život odlučan pravac: stupio je na čelo borbe za slobodu Irske. Postao je vođa irskih katolika te je s dalekovidnošću rođenoga političara stvorio ovaj plan za svoju borbu: najprije ostvariti katoličku emancipaciju, to je za jednakopravnost katolikâ s protestantima, a kad katolici izvojšte svoja prava te uzmognu jednakopravno nastupati s protestantima na političkoj areni, tada dolazi na red borba za repeal, t. j. za ukinuće Unije s Engleskom.

U tom je smjeru stao provoditi agitaciju i organizaciju svoje borbe za emancipaciju. No uto su irski protestanti poveli akciju za repeal te su nastojali i O'Connella predobiti za jedinstvenu borbu. I doista se O'Connell na jednoj njihovoj skupštini g. 1810. izjavio spremnim napustiti privremeno borbu za emancipaciju, ako bi ona smetala ostvarenju nezavisnosti Irske. No akcija za repeal nije uspjela, te je O'Connell borbu za emancipaciju nastavio.

Grattan, stari borac za irsku slobodu, brzo je, iako je bio protestant, shvatio svu zamašitost O'Connellova nastojanja te je g. 1811. i sam predložio engleskom parlamentu zakon o emancipaciji katolikâ. Taj prijedlog međutim O'Connell nije htio prihvatiti, jer u njem katolička sloboda nije bila potpuno zajamčena, nego vezana uz neke uvjete. Ni u parlamentu u Londonu Grattan nije prodro, a tako niti s novim prijedlogom, koji je stavio dvije godine kasnije.

Ta je Grattanova akcija, da izradi katolicima ograničenu političku slobodu, izazvala među katoličkim Ircima pod O'Connellovim vodstvom samo još odlučniji zahtjev za potpunom katoličkom slobodom. Irski katolici su se tek sada zaista listom pridružili O'Connellu, koji je nošen bujicom općeg zanosa u gradu Corku na jednoj veličanstvenoj skupštini svečano izjavio:

»Doklegod živim, bit ću uz vas. Nikad ne ću napustiti siromašne Irske ni njene vjere!«

Englezi su sve više uviđali, da O'Connellova akcija znači za njih veliku opasnost. Zato su je htjeli poštopoto razvodniti. Stali su u mnogočem popuštati katolicima. Prije g. 1800. nije smjelo biti nijedne katoličke škole u Irskoj, a sad su dopuštali takve škole. Prije su redovnike i svećenike progonili i izgonili iz Irske, a sad su dapače dopustili, da se u Maynoothu nedaleko Dublina osnuje i sjemenište za uzgoj katoličkog svećenstva. Priznali su dapače, da katolici mogu i glasovati u

izborima. Ali sve to nije moglo zavarati Irce ni zaustaviti O'Connellovu borbu.

Kad su Englezi napokon vidjeli, da Irci sve oduševljenije i sve složnije idu za O'Connellom, engleska je vlast raspustila i zabranila katoličke organizacije. O'Connell je protiv toga oštro prosvjedovao, nakon čega je protiv irskih katolika uvedena posebna policija pod imenom Royal Irish Constabulary: zapravo je to bila više vojnička nego policijska ustanova, koja je od tog doba preko sto godina bila najjači oslon engleske vlasti u Irskoj. Nastupilo je doba oštrih progona protiv irskih katolika.

No sve to nije O'Connella moglo skršiti. Tek jedan udarac, koji ga je zadesio, teško ga je pogodio. U nekoj raspravi osjetio se pogođen od O'Connellovih riječi predstavnik dublinskih trgovaca d'Esterre, koji ga je izazvao na dvoboj. O'Connell je dvoboj u naglosti prihvatio. Do dvoboja je doista i došlo u mjestu Clondalkinu, 6 i po km daleko od Dublina, gdje se nalazi Dublinu najbliža irska okrugla kula, te je O'Connell ustrijelio svog protivnika. I na drugi jedan dvoboj izazvao je O'Connella državni podtajnik Robert Peel, predstavnik engleske vlasti u Irskoj, koji je kasnije kao ministar unutrašnjih poslova u Wellingtonovoj vladi u londonskom parlamentu podnio konačni prijedlog zakona o emancipaciji (g. 1829.), ali je taj dvoboj bio zabranjen. O'Connell ubivši čovjeka u dvoboju osjetio je svu težinu počinjena grijeha, koji je cijeli život okajavao: pred dublinskim se nadbiskupom javno pokajao, na desnoj je ruci, kojom je strijeljao u dvoboju, nosio čitav život crnu rukavicu u znak žalosti, kad bi prošao kraj d'Esterreove kuće, skinuo bi svaki put šešir i pomolio se za pokoj njegove duše, a njegovoj porodici davao je redovitu potporu, da tako koliko-toliko dade zadovoljštinu za nesreću, koju joj je skrivio.

Taj nesretni događaj iz O'Connellova života daje najbolju sliku njegova značaja: bio je žestok, nagao, ponosan, ali ujedno spreman na svako poniženje, ako je trebalo, da okaje koji svoj čin, koji se protivio katoličkoj vjeri.

Od g. 1815. počelo je opet jače gibanje za emancipaciju, koje su zametnuli jednom predstavkom svi irski biskupi s potpisom od 1052 svećenika. Uporedo s tim nastojao je O'Connell oko zbliženja s engleskim katolicima s jedne i s irskim protestantima s druge strane. Kad je g. 1820. Grattan iznova bez uspjeha nastupio za emancipaciju katolika, izjavio je O'Connell tom čestitom protestantskom borcu za irsku slobodu zahvalu u ime cijelog irskog naroda. Nekoliko mjeseci iza toga Grattan je umro.

Iza godine 1820. O'Connell provodi novu organizaciju borbe za emancipaciju, ali glad, epidemije i neopisiva nasilja engleskih vlasti onemogućivali su potpuni razmah te akcije. K tome je engleski parlamenat g. 1823. zaključio, da se na 2 godine u Irskoj zabrane sve političke organizacije i skupštine. U to je vrijeme O'Connell dobrotvornim radom održao nepretrgnute veze s narodom. A kad je rok te zabrane prošao, proputovao je O'Connell u pravom triumfu svu Irsku držeći skupštinu za skupštinom. Irski je narod sav grnuo za njim. Irska se bez O'Connella nije dala više ni zamisliti. Kad je g. 1828. došlo do izborâ za londonski parlamenat, Irci su uza sve to, što katolik po zakonu nije mogao biti kandidiran, kandidirali i izabrali u jednom izbornom kotaru (u Clare-u) svojeg vođu O'Connella, da tako pokažu, kako im je on više nego engleski zakon. I doista, volja irskog naroda pokazala se tu jača od engleskog pritiska. O'Connellov izbor za narodnog zastupnika bio je odlučan udarac engleskoj vladi, te sad nije više bilo kuda ni kamo, nego da katolicima napokon popusti. Tako je u ožujku god. 1829. Wellingtonova vlada predložila zakon o emancipaciji, koji je u travnju i uzakonjen.

Po tom je zakonu bilo i katolicima priznato pravo, da budu birani za narodne zastupnike i da dođu u državnu službu.

Prvi katolik, koji je zaposjeo zastupničko mjesto u engleskom parlamentu, bio je vođa irskog naroda Daniel O'Connell.

Nakon izvojštene katoličke slobode išlo je englesko nastojanje za tim, da onemogući daljnju O'Connellovu akciju. Ali za uzvrat bacio je on u irski narod geslo: U borbu za ukinuće Unije! Toj borbi posvetio je sav svoj ostali život. Godine 1834. stavio je u engleskom parlamentu prijedlog za repeal, ali je imao samo 38 glasova za svoj prijedlog, a 523 protiv njega. Odjek toga je bila pojačana akcija u narodu. Najveći je razmah taj pokret za ukinuće Unije s Engleskom postigao iza godine 1840. Skupštine, što ih je O'Connell držao, dobivale su sve veći opseg, te je na nekima imao pol milijuna, a na nekima pače do milijun naroda. O'Connell je napokon stvorio i neku vrst irskoga parlamenta pod imenom »Sud od 300 Iraca«.

Konačno je engleska vlada uvidjela svu opasnost, koja joj otuda dolazi, te je odlučila svemu tomu načiniti oštrim mjerama kraj. Skupštinu, koja je u jesen godine 1843. imala biti održana u Clontarfu kod Dublina, zabranila je u posljednji čas, kad je golemo mnoštvo naroda već bilo nagrnulo u Dublin. Samo mirnom nastupu O'Connellovu treba zahvaliti, da nije kod te prilike došlo do otvorene pobune, nego se narod mirno razišao svojim kućama. Za uzvrat dala ga je vlada nekoliko dana nakon toga optužiti radi protudržavnog rada i osuditi na godinu dana tamnice i 2000 funti globe (u današnjoj vrijednosti preko pola milijuna kuna). O'Connellu je sudio sud, u kojem su bili sve sami protestanti. S njihovom pomoću htjela je Engleska onemogućiti tog najvećega katolika, koji joj je zadavao sve većih jada. Ali O'Connell nije mirovao, nego je protiv osude načinio utok na gornju kuću londonskog parlamenta. I doista taj je utok bio za nj povoljno riješen, te je osuda bila ukinuta, a on pušten na slobodu. Svejedno je bio već odsjedio preko pola godine u zatvoru.

U pravom slavlju izašao je O'Connell opet na slobodu, pa nastavio borbu za samostalnost Irske. Uto se među mlađim irskim naraštajem sve jače dizala struja, kojoj se O'Connell više nije činio dosta radikalnim. Kako je k tome još u to doba harao u Irskoj najužasniji glad, a engleski parlamenat uza sva njegova zaklinjanja nije htio da pritekne u pomoć, trpio je on toliko, te ga je to posve shrvalo. Osjećajući, da mu se bliži kraj, pošao je na oporavak u južnu Evropu želeći doći u Rim. Međutim do Rima nije došao, nego je umro u Genovi 15. svibnja 1847. Cijelim katoličkim svijetom odjeknula je smrt tog velikog Irca, kojega je svjetska povijest uvrstila u red najvećih velikana 19. stoljeća uopće. A Irska se sva zavila u crno dočekavši svog mrtvoga vođu — tijelo njegovo bez srca, jer je srce oporukom ostavio Rimu, središtu katoličanstva, koje je držao najjačim oslonom irskoga naroda.

»Dušu ostavljam Bogu, srce Rimu, a tijelo svojoj mukotrpnoj domovini Irskoj...« To je bila oporuka tog najvećeg Irca prošlog stoljeća, a ta je oporuka kruna njegove duševne veličine i dokaz, kako je on i za života i na smrti bio najvjerniji tumač duše svog naroda, u kojoj se ljubav prema Bogu, prema katoličkoj Crkvi i prema domovini stopila u nerazdruživo i nerazorivo jedinstvo.

Bilo mi je, kao da sam stojeći pred O'Connellovim spomenikom čuo neku daleku jeku tih velikih oporučnih riječi, s kojima se Liberator irskoga naroda rastao od ovoga svijeta, a kroz tu jeku neke daleke zvuke trubalja, kojima se Irskoj javlja dolazak velike budućnosti.

I R S K I   G L A D

Dok sam stajao pred O'Connellovim spomenikom i sjećao se svega, što sam znao o životu tog irskog velikana, koji je irskom narodu dao nov smjer na putu do ostvarenja slobode, približio se spomeniku i neki svećenik. Stao je do mene i zagledao se u O'Connellov lik pogledom, iz kojega se odražavalo upravo neko pobožno strahopočitanje.

Po vanjštini njegovoj prosudio sam, da je i on stranac.

»Nisam stranac, Irac sam,« odgovorio mi je talijanskim jezikom na moje pitanje, kad sam se s njim upustio u razgovor. »Samo živim stalno u Rimu u samostanu crkve sv. Klementa, kojoj smo mi Irci čuvari . . .«

Jest, u taj čas sam se sjetio, kako je za me, kad sam u Rimu u crkvi sv. Klementa pohodio grob sv. Ćirila, bilo radosno iznenađenje, što sam saznao, da su irski redovnici čuvari groba tog slavenskog apostola. Sveti Ćiril, koji je svoje glavno apostolsko djelovanje razvio u davnoj slovačkoj državi, poznatoj više pod velikomoravskim imenom, i koji je sa svojim bratom sv. Metodom i Hrvatsku proputovao ostavivši i u njoj trag svog apostolskog djela, počiva vječnim snom u rimskom grobu, nad kojim bdiju Irci svojim neprestanim molitvama. Kao što mi je drago bilo to otkriće u Rimu, tako mi je drag bio i sad u Dublinu pred O'Connellovim spomenikom susret s jednim od tih Iraca, čuvarâ groba sv. Ćirila.

»U Rimu često pohađam mjesto, gdje se čuva srce velikog našeg O'Connella, koje je on oporučno ostavio Središtu Kršćanstva,« nastavljao je irski svećenik-redovnik, dok sam ja bio u svojim mislima. »A ovdje u Dublinu za kratkog svog sadašnjeg boravka u domovini obilazim svako mjesto, koje podsjeća na tog najvećeg sina Irske . . .«

»Baš sam se eto i ja tu spomenuo njegove divne smrti i oporuke, koja daje uzor katoličke ljubavi prema Bogu, Crkvi i domovini,« rekoh ja.

»Divna je zaista, ali i tragična bila O'Connellova smrt,« on će. »Umro je na putu u Vječni grad, a za sobom je ostavio domovinu svoju Irsku u najvećim stradanjima. Najužasniji glad, što se dade zamisliti, harao je baš onih godina po Irskoj, te je u tom gladu Engleska našla saveznika, da zaustavi O'Connellovo oslobodilačko djelo i slomi irski narod, koji je i svojim brojnim porastom i porastom svoje svijesti pod O'Connellovim vodstvom postajao Englezima sve neugodniji i opasniji. Jer oko godine 1800., kad se O'Connell pojavio na političkoj pozornici, brojila je Irska skoro 5.5 milijuna stanovnika, a Engleska 10.5 milijuna; u doba pred O'Connellovu smrt bila je Irska porasla na 8.5 milijuna stanovnika, a Engleska na 20 milijuna. Da je Irska mogla i dalje nesmetano razviti porast svog pučanstva, danas bi ona brojila preko 20 milijuna, a ne 4 i po milijuna. Srce se danas svakom od nas Iraca stisne od bola, kad pomislimo, da nas sad u Irskoj ima samo toliko, koliko nas je bilo prije više nego 150 godina, dakle davno prije O'Connella . . .«

Shvatio sam taj irski bol.

»Kako to, da je Irska od doba O'Connella do danas pala na polovicu pučanstva?« upitam.

»Evo kako,« irski će svećenik-redovnik. »Od 16. do 18. stoljeća protestantsko-anglikanska je Engleska odlučila do temelja uništiti katoličku Irsku, koja se ni milom ni silom nije dala navesti na onaj put, kojim je pošla Engleska, kad se za volju kralja preljubnika odmetnula od katoličke Crkve. Irska je nepokolebivo ostala katolička. Kad su Englezi u divljem svom bijesu plaćali jednaku cijenu onom, tko ubije katoličkog svećenika, kao što su plaćali i za svakog ubijenog vuka, vjerni su Irci skrivali svoje svećenike po seoskim zabitima i sastajali se potajno noću po gorama i šumama na službu Božju. Englezi su katolike Irce lišili sviju prava. Dapače i sa sve bolje zemlje su ih protjerali, pa su či-

tava irska sela morala ostaviti zemlju i kuće svoje te se povući u krajeve, gdje je zemlja bila manje rodna i močvarna. No iza 1780. godine porasla je cijena žitaricama, pa su engleski veleposjednici opet pašnjake pretvarali u oranice, koje su više nosile, a za to obrađivanje zemlje pozivali su opet protjerane irske seljake. Kako je g. 1793. engleska vlada, da nakon američkog oslobođenja i francuske revolucije primiri Irce, priznala pravo glasa u izborima i svakom katoličkom Ircu, koji je imao bar 40 šilinga prihoda, postali su i katolički Irci veleposjednicima potrebni i kao glasači u izborima. No kad su irski katolici g. 1829. izabrali O'Connella i kad je engleska vlada od te godine priznala pravo glasa samo onima, koji imadu 10 funti šterlinga prihoda, irska je katolička sirotinja opet politički bila potisnuta, jer je broj tih irskih glasača pao sa 192.000 na 14.000. Radi toga su engleski vlastelini iznova odpremili s irske zemlje oko 180.000 irskih katoličkih zakupnika, te je tako u jednoj jedinoj godini bilo oko milijun Iraca protjerano s plodne zemlje, koja je opet pretvarana u pašnjake. Tako su radili Englezi i gonili Irce u gospodarski i politički očaj. Znao se u ovom ili onom irskom kraju za slabijih godina pojaviti i glad. Siromašni se Irac uglavnom hranio krumpirom, a za promjenu nešto mlijekom i kojekakvim korijenjem. No godine 1845. navalila je neka bolest na krumpir i uništila cijeli prirod. Irska je ostavši te godine bez krumpira, dakle glavne svoje hrane, pala u ralje općeg užasnoga glada. Do milijun je Iraca poginulo u nekoliko godina toga glada, milijun i pô ih je otišlo u Ameriku, a drugih stotine tisuća kojekuda drugamo po svijetu. Od godine 1850. do 1915. iselilo se 4 i pô milijuna Iraca iz domovine. O'Connell kao da je slutio taj užasni slom Irske, te je pod prvim udarcem strahota, nastalih od velikog irskoga glada, i sam slomljen pao. Kao preteča onih milijuna Iraca, koji umiru raštrkani po svijetu daleko od domovine, umro je na putu izvan domovine...«

Neka golema težina padala je iz tih riječi irskoga svećenika i napunjala ozračje oko O'Connellova spomenika

DANIEL O'CONNELL

OKRUGLA KULA NAD GROBOM DANIELA O'CONNELLA

Na groblju u dublinskom predgrađu Glasnevin

»Ali ni engleski zatornici ni veliki glad ni seoba Iraca iz domovine nisu zatrli i ne će zatrti Irske, jer u njoj živi duh velikog Daniela O'Connella. Taj duh ju je konačno i doveo do današnje slobode, koja nije ništa drugo nego ostvarenje O'Connellovih težnja...«

Kao da je u tili čas nestalo pređašnje težine, tako je neki sjaj zatitrao oko O'Connellova spomenika iz tih zanosnih riječi.

»Zar nije simbolički divno, da je Irska na grob tom najvećem svom sinu postavila onakvu okruglu kulu, kakvih je puna naša domovina i koje su davna svjedočanstva o onim idealima, za koje se O'Connell borio? Kao što su ove okrugle naše kule bile u najužoj vezi s crkvama i samostanima, nije li cijeli O' Connellov život bio takva živa obrambena kula Irske spajajući u nerazdruživ spoj vjeru i domoljublje irskog naroda?«

Neki prolaznik pozdravio je uto svećenika. Bio je njegov znanac, s kojim je pošao bacivši još jedan pogled prema ponosnom spomeniku Daniela O'Connella i doviknuvši mi za rastanak:

»Do viđenja na grobu sv. Ćirila i kod srca O'Connella!«

Nismo se sreli više nikad ni u Dublinu ni u Rimu, gdje uvijek, kadgod dođem u Vječni Grad, u sjećanju na taj dublinski susret pohađam ne samo crkvu sv. Klementa s grobom sv. Ćirila, nego sve četiri tamošnje irske crkve.

PISAC „KALISTE"

Iste godine, kad je Daniel O'Connell na putu u Rim umro, zaređen je u Rimu za katoličkog svećenika jedan Englez, koji je prije bio anglikanski svećenik i koji je jedno desetljeće kasnije Irskoj ostvario jednu od najvažnijih kulturnih ustanova, odlučnu za daljnji razvoj irskog naroda u O'Connellovu duhu. To je bio John Newman (Njumen), pisac po svem svijetu poznatog romana »Kaliste«, po kojem ga i mi Hrvati znamo.

John Newman, kasniji katolički kardinal, bio je engleski konvertita (obraćenik). Rodio se 21. veljače 1801. u Londonu. Otac mu je bio bankar, protestant, a majka mu je potjecala od francuskih protestanata, koji su iz Francuske pobjegli u Englesku. Obitelj Newman je imala šestero djece, od kojih je najstariji bio John. On je g. 1828. postao anglikanski svećenik. Početkom g. 1833. putovao je po Sredozemnome moru i razbolio se na Siciliji, pa je od toga boravka na Siciliji nastao u njegovoj duši jak preokret. Vrativši se u Englesku stao je propovijedati i širiti t. zv. oxfordski pokret, koji je išao za zbliženjem s katoličkom Crkvom. Kad je taj pokret od anglikanske crkve bio g. 1841. osuđen, Newman se priklonio katolicizmu. Kad je g. 1845. konačno prešao na katoličku vjeru, pobudilo je to veliku graju u anglikanskoj javnosti. Godine 1847. zaređen je za katoličkog svećenika te je odmah stao razvijati veliko djelovanje na katoličkom polju stekavši tim velik ugled.

Takvoga su muža baš irski biskupi u taj čas trebali. O'Connellova politička i kulturna akcija u prvoj polovici 19. stoljeća silno je podigla svijest u irskom narodu. Sad je iza O'Connellove smrti trebalo tekovine njegova djelovanja na katoličkom polju učvrstiti. Trebalo je osobito misliti na odgoj irske omladine i budućih irskih intelektualaca. Uto su se i Englezi bavili reformom sveučilišnog pitanja u Irskoj, ali dakako nisu htjeli udovoljiti katoličkim željama. Zato je irski

Episkopat odlučio osnovati posebno irsko katoličko sveučilište, te je već god. 1851. bio Newman pozvan iz Londona u Dublin, da preuzme ostvarenje te odluke.

Tako je Newman došao u Irsku. Posao mu nije bio lak. Irska katolička javnost trebala je tek biti pripravljena za misao katoličkoga sveučilišta, jer je prema njoj bila posve ravnodušna. Irski je narod iza O'Connellove smrti i iza velikoga glada, koji je Irsku tako sudbonosno pogodio, bio sav zauzet svojim sve težim položajem pod engleskom vlašću. K tomu se O'Connellov nekadanji jedinstveni pokret rascijepio. No Newman je osobnim vezama nastojao predobiti za misao katoličkog sveučilišta sve najbolje ljude bez obzira na njihovu političku pripadnost· Imao je velikih poteškoća i od dublinskog nadbiskupa kardinala Cullena,o kojemu je u jednom svojem pismu napisao: »Njegova Eminencija nema pouzdanja ni u koga. Čudim se, da sam sebi ne kuha i objed.«

Newman je sve poteškoće prebrodio, katoličko sveučilište u Dublinu ostvario te se g. 1858. vratio u Englesku. A time, što je to katoličko sveučilište postalo općim irskim Narodnim Sveučilištem, najbolje je istaknuta važnost Newmanova djela među Ircima.

Newman je u Dublinu napisao roman »Kalistu«, koji je tiskom izašao g. 1855. To je prvi u nizu mnogih kasnijih svjetskih romana te vrste, u kojima se obrađuje život u prvo doba kršćanstva. Newman je g. 1879. postao kardinal te je umro 11. kolovoza 1890.

Tragajući za Newmanovim stopama po Dublinu zađoh i u Harcourt Street nedaleko Newmanove sveučilišne crkve te se zaustavih pred kućom, u kojoj je on nekoć stanovao.

»U toj je kući bilo g. 1919. sjedište glavnoga stana sinnfeinovaca za vrijeme irskoga rata protiv Engleske,« reče mi netko pokazujući mi na tu zgradu. »Iz te su zgrade irski vođe u posljednjoj oslobodilačkoj borbi izdavali zapovijedi za smione i odlučne vojničke pothvate protiv Engleske, dok lanci nisu pali s Irske...«

A meni se učini upravo simboličnim čudni taj slučaj, da je baš iz nekadanjeg prebivališta tog velikog engleskog obraćenika otvorena i vođena borba, koja je Irsku dovela do slobode.

F E N I A N C I

Još dok je Daniel O'Connell bio na vrhuncu svojeg oslobodilačkog djelovanja u irskom narodu, koji se sav okupio oko tog svog velikog vođe, nekim se mladim Ircima on nije činio dosta odlučnim i dosta borbenim.

»Naš je vođa genijalno znao okupiti sve narodne snage i staviti ih u jedinstveni pokret, kakvoga Irska nikad još nije vidjela,« govorili su ti mladi borbeni Irci, »ali tu okupljenu snagu ne upotrebljava dosta odlučno i za aktivnu borbu...«

Pogotovu se mlada borbena irska krv stala buniti, kad je O'Connell jednom prilikom na zahtjev zanesene mladeži, da digne revoluciju protiv Engleske, odgovorio:

»Najveća politička revolucija, koja je ikada pokrenuta, preskupo je plaćena i jednom jedinom kapljom krvi.«

Na te su riječi borbeni pojedinci skočili i stali prigovarati O'Connellu. Sastajali bi se potajno među gustim drvećem u Phoenix-parku, dogovarali se o tom, kako će bez obzira na O'Connella polako započeti s borbenijom akcijom, te su g. 1842. pokrenuli i svoj tjednik »The Nation« (»Narod«). Glavni pokretač toga bio je sveučilištarac Thomas Davis, protestant, kao što su uopće protestanti uglavnom bili u tome kolu.

Kad su Englezi g. 1843. zabranili O'Connellov repealski pokret (pokret za ukinuće unije Irske s Engleskom), a on je miroljubivo obustavio svoje skupštine, pa kad ga Englezi još i strpaše u zatvor, bilo je to sipanje ulja u vatru raspaljenih mladih irskih duša. Svom su pokretu, koji je dobio ime »Mlada Irska«, stavili cilj: ostvarenje nezavisne republike Irske, ali na temeljima državne tradicije nekadanjeg irskoga kraljevstva.

No mladi Davis je brzo umro, te je na čelo mladoirskog pokreta došao John Mitchel, također protestant, koji je, kad je Irska velikim gladom g. 1847. i smrću O'Connella bila dotjerana do očaja, te kad je g. 1848. Evropu zaplavio revolucionarni val, također pokušao Irsku povesti u revolucionarni vrtlog. Navijestio je to novim listom »United Irishman« (»Ujedinjeni Irci«). A kad je revolucionarni ustanak doista imao buknuti, irski se narod, iscrpljen gladom, nije odazvao pozivu tih mladih irskih revolucionara, pa se sve svršilo s tim, da su vođe te bune bili od Engleza pohvatani i odvedeni u engleske tamnice, a nekima je uspjelo za vremena pobjeći u Francusku i Ameriku.

Pošto se taj revolucionarni pokušaj — kao i toliki prije O'Connella — izjalovio, zavladala je desetak godina tišina. No ispod površine mlada Irska nije mirovala. Jedan od revolucionaraca iz g. 1848., James Stephenson, osnovao je oko g. 1860. u južnoj Irskoj blizu grada Corka Phoenix-klub te proveo po cijeloj Irskoj tajnu organizaciju, nazvanu »Irsko Republikansko Bratstvo« (»Irish Republican Brotherhood« — IRB). A u isto je vrijeme jedan od izbjeglih četrdesetosmaških irskih buntovnika John O'Mahony g. 1858. osnovao u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike fenianski pokret, kojemu je dano ime prema starim legendarnim keltskim borcima, koji su se u Irskoj zvali Fiana.

Američki fenianci pomagali su novcem Stephensonov pokret u Irskoj. Pomalo je i u domovini cijeli pokret poprimio fenijansko ime. Fenianac postao je svaki Irac, koji je težio za slobodom Irske, pa makar to trebalo i krvlju izvojevati. Kako je taj pokret bio zahvatio dušu Irske, očitovalo se već g. 1861., kad je jedan fenianac, koji je umro u Americi, bio prevezen u Irsku, da u domovini bude sahranjen: njegov ukop pretvorio se u neviđeno slavlje one misli, koja je fenijance vodila, a baš tom se prilikom pokazalo, koliko je golemo mnoštvo irskog naroda pristajalo uz tu oslobodilačku misao.

Videći to Englezi su se uzvrpoljili, a fenianci su dobili još više odvažnosti. Kad su se iza građanskog rata u Sj. Americi g. 1863./4. mnogi Irci, koji su sudjelovali u tom

ratu, vratili u Irsku, unijeli su kao prokušani ratnici novog borbenog duha u fenianske redove. I u rujnu 1865. držali su fenianski vođe, da je sve spremno za revoluciju i da mogu dati znak za ustanak. No Englezi su svemu ušli u trag i pohvatali fenianske vođe, samo je Stephensonu uspjelo umaći, te je pobjegao najprije u Francusku, a odanle u Ameriku.

Ni u Americi nisu irski fenianci mirovali. Jednog dana g. 1866. pošlo ih je 800, da osvoje Kanadu te da tu zadadu udarac Engleskoj. Na jednoj su tvrđi prešavši kanadsku granicu izvjesili irsku zastavu, ali ih je kanadska milicija prisilila na uzmak. Kad su se tako neobavljena posla vratili preko granice Sjedinjenih Američkih Država, bili su ondje od američkih vlasti razoružani.

Godinu dana iza toga spremali su fenianci g. 1867. ustanak i u južnoj i zapadnoj Irskoj, ali engleskim je vlastima uspjelo svaki pokušaj unaprijed osujetiti.

James Stephenson, vođa fenianaca, stupio je nakon svih tih neuspjeha u francusku službu, ali je nakon poraza Francuske g. 1870. u njemačko-francuskom ratu iznova otišao u Ameriku, gdje se, da ima od čega živjeti, dao na trgovinu vinom, te je zaboravljen završio svoj burni život.

Fenianski pokret nije uspio. Ali on je bio izražaj borbenog irskog mladog naraštaja, koji je izrasao iz O'Connellova pokreta, te je s jedne strane bio prijelaz od O' Connella k pokretu Home-rulea, a s druge strane preteča sinnfeinovaca dvadesetog stoljeća, koji su Irsku doveli do one slobode, kakvu su fenianci postavili za cilj svoje borbe.

LYNCH I BOYCOTT

Znaš li, da je Lynch, po čijem je imenu u cijelom svijetu poznato linčovanje, bio Irac?« upitao me jedamput jedan znanac, s kojim sam se češće sastajao na svojim nekadanjim izletima u zagrebačku okolicu, osobito na Sljeme.

»Ali američki«, odvratnim ja sjećajući se, da sam negdje čitao, kako je linčovanje poteklo iz Amerike.

»Ne, nego iz Irske,« on će. »Kad je John Lynch Fitz Stephen živio, tek je Krištof Kolumbo bio otkrio Ameriku. Bio je načelnik grada Galwaya u zapadnoj Irskoj. Godine 1493. bio je na putovanju po Španjolskoj, da ostvari trgovačke veze između svoga grada i te bogate zemlje. Na tom je svom putu stupio u posebne poslovne i prijateljske veze s nekim bogatim španjolskim trgovcem Gomezom te je za znak prijateljstva poveo i njegova sina u Irsku, da kao gost provede ondje neko vrijeme. I Lynch je imao sina, koji se s mladim Gomezom brzo sprijateljio. No to je prijateljstvo pokvarila jedna djevojačka ljubav. Mladi Lynch bio je naime zaljubljen u lijepu Agnezu, kćerku nekog bogatog trgovca u Galwayu. Agnezin je otac znao dobro govoriti španjolski te je rado pozivao u svoju kuću mladoga Španjolca, načelnikova gosta. Dakako da se mladi Gomez tu lijepo zabavljao i s Agnezom. Između lijepe Irkinje i mladog Španjolca razvile su se simpatije, možda i ljubav, pa je mladi Lynch postao ljubomoran na svog španjolskog prijatelja. Jednoga dana dovela je ta ljubomora mladog Irca do očaja te je izgubivši vlast nad svojim razumom bodežom usmrtio svog suparnika i mrtvo mu tijelo bacio u more. Taj zločin je otkriven. Otac, koji je kao gradski načelnik vršio i sudačku službu, morao je suditi sinu. I osudio ga je na vješala. Sav je grad bio pod dojmom tog užasa, da je otac svom rođenom sinu tako strogo sudio. I mjesto protiv sina ubojice diglo se opće raspoloženje javnosti

protiv oca. Kad je trebao izvršiti osudu, nije bilo moguće nikoga naći, tko bi je izvršio. Tako se načelnik Lynch našao između dvije vatre: između ugleda zakona i vlasti, koji je tražio da se izrečena osuda izvrši, te između javnog mnijenja, koje je dizalo svoj glas, da mladi ubojica, kojega je na zločin navela zaslijepljena mladenačka ljubav, bude pomilovan i pušten. Ali ako Lynch pusti sina od kazne, ne će li ga svi okriviti, da se dao više voditi osjećajima oca, nego dužnošću suca? Sav očajan odluči se otac na užasan čin. Baš kad su se mnogi od građana bili već spremali, da će silom provaliti u tamnicu i izvesti iz nje mladog Lyncha na slobodu, načelnik Lynch ode u tamnicu i izvrši svoju osudu nad sinom vlastitom rukom. Taj je očev čin pobudio veći užas nego sinov zločin. I tko zna, što bi se bilo dogodilo s načelnikom Lynchom, da se nije povukao u svoju kuću, iz koje više nikad nije izlazio sve do smrti tugujući za sinom, kojemu je izvršujući službu zakona svojom rukom oduzeo mladi život...«

S uzbuđenjem sam slušao tu potresnu tragediju jednog irskog oca.

»A zašto je po tom nesretnom ocu dobilo ime linčovanje?« upitam nakon časka šutnje.

»Zaista čudno,« potvrdi moj znanac. »Kakve veze ima okrutni čin tog irskog oca s današnjim okrutnim linčovanjem, kod kojega razjarena svjetina usmrćuje onoga, na komu iskaljuje svoj bijes? Je li to u jednom i drugom slučaju zaslijepljena okrutnost? Mislim, da treba imati na umu, da su od doba Johna Lyncha protekla već četiri i po stoljeća, pa nije čudo, što je odonda pojam linčovanja, koji je dobio naziv po tom načelniku Galwaya, dobio posve drugi, upravo naglavce okrenuti smisao. A možda je baš u tom okretanju smisla tog irskog naziva američki utjecaj...«

Kad sam bio u Irskoj, sjećao sam se i grada Galwaya te bih rado bio pošao, da u njem vidim staru kuću njegova nekadanjeg načelnika Lyncha, koju ondje pokazuju strancima isto tako, kako su mi u Famagusti na Cipru pokazali kulu Shakespearova ljubomornog Otela. Ali nisam za takav izlet imao prilike.

No suca Lyncha sjetio sam se još posebno, kad sam u Dublinu saznao, da je bojkot, koji je postao snažno sredstvo u trgovačkom životu, također kao i linčovanje potekao iz Irske.

Isto tako, kao što je u Irskoj živio načelnik i sudac Lynch, koji nije ni slutio, da će njegovo ime postati pojam za jedno nada sve okrutno djelo, tako je oko godine 1880. u Irskoj živio neki kapetan Boycott, čije je ime postalo pojam za neke čine, koji nekom nanose gospodarsku štetu.

Bojkot je zapravo jedan od plodova fenianskog pokreta, koji nije došao do izražaja samo na političkom, nego i na gospodarskom polju. U doba naime, kad se šezdesetih godina prošlog stoljeća bio pojavio fenianski pokret želeći ustancima i drugim nasilnim sredstvima ostvariti irske nacionalne težnje, stao je irski narod sve jače reagirati i na svoje gospodarsko podjarmljenje. Irac je sve većma dolazio k svijesti, što to znači, da dvije tisuće engleskih lordova i veleposjednika drži u svojim rukama dvije trećine cijele irske zemlje, a pet milijuna Iraca, koliko ih je tada još bilo u Irskoj, prosjači za koricu kruha, ako je uopće može u svojoj rođenoj domovini zaraditi. Irski je seljak na irskoj zemlji mogao biti samo nadničar, poljodjelski radnik ili u najboljem slučaju zakupnik zemlje, a to je značilo, da su svi plodovi s te zemlje odlazili u džep malobrojnih tuđinskih gospodara, naprotiv sinovima te zemlje, koji su je krvavim trudom i znojem natapali, ostajale su samo mrvice. I dok se tako na engleskoj strani gomilalo bogatstvo, osnovano na otimačini imetka i rada, dotle se na irskoj strani širilo siromaštvo do najužasnijih strahota bijede i glada. Čitava je stoljeća krotka i strpljiva irska patnička duša trpjela, ali probuđena velikim O'Connellovim duhom osjetila je svu strahotu svog jadnog stanja, trgla se i stala se iskaljivati na onima, koji su bili najbliži na dohvatu: na engleskim vlasnicima irske zemlje. Uništavanje priroda, stoke, gospodarskih zgrada, atentati na vlasnike i posjednike zemlje te drugi nasilni čini pojavljivali su se sve češće. U jednoj jedinoj godini nabrojeno je četiri i po tisuće takvih »agrarnih

zločina«, zbog kojih su se dakako engleski lordovi i veleposjednici veoma uzvrpoljili i usplahirili.

Jedan od onih, protiv kojih su Irci u toj borbi za svoju gospodarsku slobodu godine 1880., kad je ta borba bila dosegla vrhunac, upotrijebili smišljena borbena sredstva, da ga gospodarski onemoguće, bio je kapetan Boycott. Pred samu žetvu napustili su irski poljodjelski radnici složno posao na njegovoj zemlji, i nikako mu više nije bilo moguće naći, tko će mu obaviti žetvu. I odonda se eto stalo malo pomalo po cijelom svijetu bojkotom nazivati po planu unaprijed smišljena borba, da netko bude gospodarski izoliran i onemogućen.

Bojkot se pokazao u irskim rukama kao izvrsno sredstvo protiv tuđina izrabljivača. Englez je po bojkotu osjetio teške udarce neslomive irske volje, da bude gospodar svoje zemlje, svoga rada, svoje muke i truda. I stao se povlačiti. A kad je Irac vidio, kako je bojkot uspješan na gospodarskom polju, upotrijebio ga i na drugim poljima proti Englezu.

U mjesecu travnju 1932. priredio je francuski poslanik u Dublinu svečano primanje. Tu je bila i irska vlada na čelu s predsjednikom De Valerom. No tada se tu najedamput pojavio i engleski guverner, koji je — bilo je to tek preko mjesec dana iza nastupa De Valerine vlade — tada još bio zastupnik engleskoga kralja u Slobodnoj Državi Irskoj. U isti se mah diže De Valera te sa svim članovima vlade napusti dvoranu i dvor. Isto tako na svečanosti prigodom svjetskog euharistijskoga kongresa u Dublinu generalni guverner nije bio pozvan, te ga nigdje nismo vidjeli. Tako je i zastupnik engleskog suverena osjetio, što znači irski bojkot. A osjetio je to i sam engleski kralj, sve dok ga De Valerina vlada pet godina kasnije nije posve ispustila iz novog ustava te postavila Irskoj na čelo vlastitog sina za predsjednika irske republike.

OBLAK NA ZAPADU

U godinama, kad je Daniel O'Connell bio razvio borbu za katolička prava (za emancipaciju), te su se već vidjeli obrisi njene pobjede, spremao se u Engleskoj za anglikanskog svećenika mladi William Gladstone (čita: Gledstn), koji je promijenivši ipak smjer svoga života postao kasnije jedan od najvećih engleskih državnika 19. stoljeća. Shvaćajući irsko pitanje dublje nego većina Engleza uskliknuo je jedamput:

»Irska, Irska, taj oblak na zapadu, ta bura, što dolazi, to oruđe Božje kazne za okrutnu tvrdokornu i poluokajanu nepravdu! Irska nam nameće velike društvovne (socijalne) i crkvene mjere. Dao nam Bog odvažnosti, da im pogledamo u lice i da ih svladamo!«

Taj čovjek, koji se nastojao otresti dotadanje engleske političke površnosti u pitanju Irske, stupio je g. 1868. na čelo engleske vlade. I odmah se latio irskog pitanja, jer je uvidio svu opasnost, koja je prijetila od daljnjeg razvoja fenianskog pokreta i od porasta nezadovoljstva irskih seljaka.

Prvo je posegnuo za rješenjem irskog crkvenog pitanja. Anglikanska je crkva već nekoliko stoljeća u Irskoj, u kojoj je golema većina katoličkog pučanstva, imala položaj državne crkve. Sve do O'Connella plaćali su i Irci katolici desetinu od svojih prihoda za uzdržavanje te anglikanske crkve. To je bio najbolniji osjećaj u duši svakog katoličkog Irca, da mora uzdržavati svojim novcem vjeru, kojom se tuđin služio, da u Irskoj zatre sve, što je irsko. Tek O'Connellu je uspjelo, da je plaćanje te desetine bilo skinuto s irskih katolika i preneseno na veleposjednike, koji su otada morali plaćati tri četvrtine te desetine, a jedna je četvrtina bila posve ukinuta. No veleposjednici su se brzo snašli, kako da taj teret opet prebace na zakupnike, dakle opet na irsku katoličku sirotinju: povisili su za toliko zakupninu.

Gladstone je vidio, koliko se mržnje zbog toga gomila u irskoj duši, pa je g. 1869. dao uzakoniti »Irish Church Bill«, kojim je anglikanska vjera prestala biti u Irskoj državna vjera, te su prava katoličke vjere s njom izjednačena. Dakle svaki je odsad uzdržavao svoju vjeru.

Irci su taj Gladstonov zakon s radošću primili kao olakšanje od tereta, koji im je stoljećima tištio dušu. Ali Gladstone se prevario misleći, da će to unijeti i smirenje u irsko-engleske političke odnose. Irci su naprotiv iza toga još pojačali svoju političku borbu, jer su vidjeli, da im je Engleska prisiljena popuštati.

Gladstone je išao i dalje. Vidio je neodrživo stanje irskih seljaka, koji su lišeni svoje zemlje zavisili od samovolje veleposjednika, da li će im i dokle će im dati zemlju u zakup. Vlasnik je mogao, kad god mu se prohtjelo, prekinuti zakupni ugovor i potjerati irskog seljaka sa zemlje, koju mu je bio ustupio na obrađivanje. Tako je 682.000 irskih seljačkih zakupnika živjelo u vječnoj nesigurnosti. Zato su se gomilali čini seljačkog nezadovoljstva, koje su Englezi nazivali »agrarnim zločinima«. Gladstone je naumio odlučnim potezom riješiti i to bolno pitanje. Dao je g. 1870. stvoriti zakon, po kojem se u Irskoj nije mogao protjerati sa zemjle nijedan zakupnik, koji je imao višegodišnji zakupni ugovor, pa ni onda, ako je u lošijoj godini u zaostatku s plaćanjem zakupnine. Tako je Gladstone mislio ublažiti nesnosne prilike irskih seljaka. Ali to je bilo samo polovično riješenje tog teškog pitanja, jer ni četvrtina irskih seljaka nije imala dugoročnog zakupnog ugovora, nego je preko tri četvrtine njih imalo samo jednogodišnji zakup.

Gladstone dakle uza svu svoju dobru volju nije uspio Irsku ni polovično zadovoljiti i umiriti. To je i sam uvidio te je otvoreno izjavio:

»Iza sviju naših nastojanja, da odstranimo tolike nevolje Irske, nalazimo se konačno pred irskim nacionalizmom i njegovim zahtjevima.«

I doista »oblak sa zapada« kupio se sve više, a na njemu se doskora ukazao suncem irske narodne svijesti obasjani žarki nadpis: Home rule...

H O M E R U L E

Kad su irski revolucionarci iz kola »Mlade Irske« nakon svog neuspjelog ustanka godine 1848. dospjeli pred engleski sud, branio je jednog od glavnih revolucionarnih vođa, Smitha O'Briena, irski protestant Isaac Butt, profesor državnoga prava u Dublinu. Isto tako je kasnije i fenianske prvake, kad su bili optuženi i zatvoreni radi svojih revolucionarnih čina, opet branio Butt. Iako je Butt kao anglikanac isprva bio politički pristaša englesko-irskog državnog jedinstva (unije), pokazao je veliko shvaćanje za mlade irske oslobodilačke težnje, dok nije i sam napustio unionističku politiku i stao na stanovište, da Irskoj pripada samostalan državopravni položaj.

Već godine 1852. bio je Butt izabran za narodnog zastupnika. Bilo mu je tada 39 godina. (Rodio se 6. rujna 1813.) U londonskom je parlamentu isprva zastupao unionističku politiku, t. j. politiku englesko-irskog državnog jedinstva. Ali videći, kako engleska politika tjera Irsku sve više u očaj, proglasio je, da nema drugog izlaska, nego da Irac sâm svojom domovinom vlada: Home rule. Osnovao je g. 1872. i društvo političkih sumišljenika, pa je to društvo nazvao »Home rule«. U tom su se društvu, koje se razvilo u političku stranku, našli doskora na okupu irski borci, prokušani već u O'Connellovu, zatim u mladoirskom i fenianskom pokretu. U irski narod je uneseno političko geslo »Home rule«, te se uzbibalo novo gibanje, koje je malo pomalo stalo okupljati cijelu Irsku u jedno političko kolo, kao što je to bilo za slavnih O'Connellovih vremena.

Homerulistički je pokret postavio umjerene političke zahtjeve tražeći za Irsku samo autonomiju. Mnogi su u tom kao neki uzor spominjali tadanji autonomni položaj Hrvatske prema Ugarskoj, kako je proveden hrvatsko-ugarskom nagodbom g. 1868., dakle nekoliko

godina prije homerulističkog pokreta. Uza svu umjerenost homerulističkog političkog programa geslo je »Home rule« osvojilo dušu irskog naroda, željnu slobode. Ircima je pojam Home rule, pojam autonomije postao jednak pojmu slobode, koja će stresti engleski jaram s izmučene Irske. Kad iz današnje perspektive gledamo na to homerulističko irsko gibanje videći Irsku u izvojevanoj punoj državnoj samostalnosti, tada se čudom čudimo, kako je čedan nekad bio postavljen politički cilj, a kako je velik postignut uspjeh. Baš kao što je to bilo i u slovačkoj narodnoj borbi pol stoljeća iza početka irskog homerulističkog pokreta: i u Slovačkoj se oslobodilačka borba Andreja Hlinke iza svjetskog rata bila razvila s čednim autonomističkim programom, a postignuti cilj te borbe jest potpuno samostalna država Slovačka. Isto tako kao što je Hlinka u slovačkoj narodnoj duši s geslom »autonomija« razvio pojam slobode, bilo je i s irskim Home-rulom. Otuda golemi uspjeh tog pokreta.

Već u prvim parlamentarnim izborima g. 1874. osvojila je homerulistička stranka od 105 irskih zastupničkih mjesta ništa manje nego 61, godine 1880. porasao je taj broj na 65, g. 1884. već na 82, a g. 1885. dapače na 85. Što više i u Ulsteru, u kojem ima većina protestanata i pristaša anglofilske politike, bili su homerulisti postigli većinu, to jest 17 mandata prema 16 unionista.

Više nego četiri petine Irske tražilo je dakle autonomiju, Home rule. To su bili svi katolički Irci i dio protestantskih. Kad su Englezi to vidjeli, pokušali su najprije silom suzbiti taj irski pokret. Već iza prve homerulističke izborne pobjede pala je Gladstoneova vlada u Londonu, jer da je njegova popustljivost prema Ircima kriva, što su toliko digli glavu. Vladu je g. 1874. preuzeo židovski engleski političar Disraeli (Lord Beaconsfield), koji je strogim naredbama, progonima i zatvorima nastojao »uspostaviti mir« u Irskoj. No postigao je samo protivno: irski je otpor još većma ojačao. Nakon 6 godina Disraelijeva vlada je pala, pa je iznova došao Gladstone na čelo londonske vlade. I baš on je uvidjevši, da se irsko pitanje ne da riješiti pukim gospodarskim, društvovnim (socijalnim) i drugim takvim olakšanjima, bio onaj, koji je prvi nastojao, da se autonomijom Irske učini irskom nezadovoljstvu kraj.

Irski su homerulisti zakliktali od radosne nade, kad je Gladstone 8. travnja 1886. prvi put londonskom parlamentu predložio zakon o autonomiji Irske (Home Rule Bill). Dva mjeseca trajala je rasprava o tom zakonu, dva mjeseca dokazivao je Gladstone Englezima, da jedino autonomija može smiriti Irsku, dva mjeseca uvjeravali su irski homerulisti, da će Irska nakon stečene autonomije ostati vjerna zajednici s Velikom Britanijom. Nije koristilo. Kad je 7. lipnja 1886. došlo u parlamentu do glasovanja, bilo je 313 glasova za Home rule, a 343 glasa protiv njega. Zakon je dakle o irskoj autonomiji bio propao, a s njim je i Gladstone pao s vlasti.

Protiv Home-rulea nastupio je u engleskom parlamentu najviše Lord Salisbury, koji je iza Gladstonova pada sastavio novu englesku vladu, zadojenu protuirskim duhom. On je pravi smisao engleske politike prema Irskoj izrekao u engleskom parlamentu ovim riječima: »Irci nisu sposobni sami sobom vladati baš kao ni Indijci i Hotentoti. A ako im hoćete dati autonomiju, sjetite se na Indiju i na druge naše zemlje, koje će iza toga doći s isto takvim zahtjevima. Pa šta će onda ostati od naše vlasti? Pomislite i na loš dojam, kojim bi Home rule djelovao u inozemstvu na našu valutu! Bolje bi bilo, da se državni novac, kojim bi Gladstone htio ublažiti irsku seljačku bijedu, upotrijebi na to, da se ubrza iseljivanje Iraca...« Doista nije moglo biti užasnijih izjava, nego što su bile te, da se vidi, što Englezi o Ircima misle i što bi misleći samo na svoj novac i na svoju izrabljivačku vlast najradije s jima učinili.

Prošlo je 6 godina, te se Gladstone — sad već 83-godišnji starac — posljednji put vratio na čelo engleske vlade. I jedna mu je od prvih briga bila: riješiti irsko pitanje. Po drugi je put g. 1893. predložio parlamentu irski Home Rule Bill (zakon o irskoj autonomiji) i doživio je zadovoljstvo, da je donja kuća taj zakon pri-

hvatila. Ali u gornjoj kući engleskog parlamenta, u kući engleskih lordova, samo je 41 glasovao za taj zakon, a 419 protiv njega. Tako je Gladstone s tim zakonom drugi put propao.

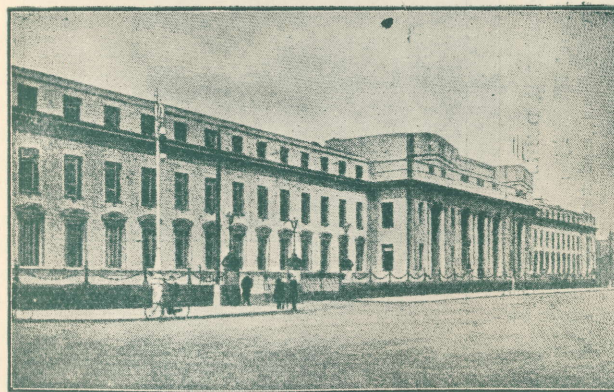
Otada je moralo 20 godina proći, dok nije Home rule došao treći put pred engleski parlamenat. Bilo je to godine 1912., kad je engleska liberalna stranka, kojoj je nekad na čelu bio dalekovidni Gladstone, opet bila na vladi na čelu s predsjednikom vlade Asquitom. On je iznova predložio Home Rule Bill na uzakonjenje, te je u svibnju 1912. bio doista prihvaćen s većinom od 77 glasova, ali ga je kuća lordova iznova odbila. Treći put je ostvarenje autonomije Irske propalo.

Tek kad je godine 1914. buknuo svjetski rat, te je trebalo predobiti Irce, da se bore za Englesku, došlo je pitanje irskog Home-rulea četvrti put pred londonski parlamenat. I 25. kolovoza 1914. bio je konačno Home rule uzakonjen, ali je ujedno bilo određeno, da se autonomija Irske po tom zakonu ima oživotvoriti istom poslije rata. Tako su Englezi, i kad su silom teških svojih prilika napokon bili pristali na autonomiju Irske, ojađenim Ircima još htjeli pokazati, kako su to učinili preko volje, te da taj svoj pristanak još uvijek mogu i promijeniti, ako se Irci ne pokažu u ratu dosta vjerni Engleskoj.

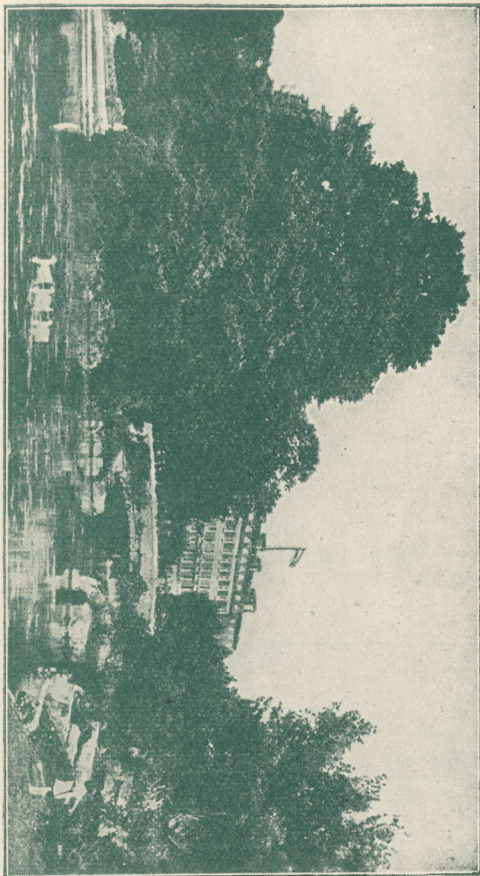
No dok su Englezi još do zadnjeg mogućeg časa htjeli zadržati uzde nad Irskom u svojim šakama, dotle su događaji u Irskoj već bili krenuli drugim smjerom. Home rule je došao prekasno, a da bi Irsku bio mogao umiriti i zadovoljiti. Izvojevan nakon četrdesetgodišnje borbe ostao je samo pobjeda na papiru. A nove probuđene snage irskog naroda tražile su odlučniju, sigurniju i potpuniju pobjedu.

KARDINAL JOHN NEWMAN,
osnivač Katoličkog Sveučilišta
u Dublinu

IRSKO NARODNO (KATOLIČKO) SVEUČILIŠTE U DUBLINU

ST. STEPHEN'S GREEN, NAJVEĆE I NAJLJEPŠE ŠETALIŠTE U DUBLINU

Zgrada sa zastavom na slici je hotel Shelbourne, koju je u uskrsnoj revoluciji g. **1916.** bila zauzela »zelena grofica« Marckiewicz sa svojim revolucionarcima te tu pred zaprepaštenim dublinskim građanima pročitala revolucionarni proglas.

PARNELLOVA SLAVA I GRIJEH

Idem od O'Connellova spomenika duž prostrane O'Connellove ulice. Ne obazirem se na Nelsonov golemi stup u sredini ulice, nego upravljam korake prema trećem spomeniku u toj reprezentativnoj dublinskoj ulici: prema spomeniku Charlesa Stewarta Parnella. Zaustavljam se tu i promatram lik tog proslavljenog irskog vođe, koji je u drugoj polovici 19. stoljeća irskoj politici dao jednak zamah, kakav joj je u prvoj polovici tog stoljeća bio dao O'Connell. Obraćam odatle pogled opet niz ulicu prema O'Connellovu spomeniku: gledam, kako su toj dvojici najvećih političkih predstavnika Irske u prošlom stoljeću postavljeni spomenici na dva kraja ove od silnog prometa uzbibane ulice, i razmišljam, koliko su slične, a koliko ipak različne pojave te dvojice irskih političkih velikana. Obojica su uspjeli kao nitko prije okupiti cijelu pravu Irsku u politički pokret i dati mu takvo značenje, da je ohola Engleska morala početi popuštati pred elementarnom snagom irske narodne volje, koja se tu očitovala. No kolika se razlika između jednog i drugog tog irskog prvaka očitovala onda, kad je dolazila do izražaja njihova moralna veličina! Tu je Parnell nesamo zaostao za O'Connellom, nego je dapače baš tu, kad se moralna praznina njegove duše razotkrila ispod genijalne mu političke sposobnosti, pao s visine obožavanog narodnog vođe i iščeznuo s političkog poprišta ostavivši za sobom nemili završetak sjajnog svog političkog uspona.

Charles Stewart Parnell nije još bio navršio ni godinu dana života, kad je O'Connell ispustio bio svoju veliku dušu. Rodio se 27. lipnja 1846. u Avondallu u okrugu Wicklowu južno od Dublina. Potjecao je iz protestantske obitelji engleskog porijekla, koja se bila doselila u Irsku. Dakle prema O'Connelu, pravom Ircu i kremenkatoliku, Parnell nije bio ni katolik ni pravi Irac. Pa ipak se uspeo na vodstvo Irske i znao postati tumač

njenih političkih težnja na način, kako je progovarala irska narodna duša. Kad je Butt g. 1873. osnovao irsku narodnu stranku s programom Home-rulea, Parnell se pridružio toj stranci te je s 29 godina bio izabran za narodnog zastupnika. Kao izvrstan govornik brzo se stao isticati među ostalim irskim narodnim zastupnicima i na skupštinama u narodu i u londonskom parlamentu. A uz to je i svojim većim radikalizmom pomalo stao potiskivati blažeg i pomirljivijeg Butta, dok ga nije posve potisnuo, te je g. 1878. Parnell preuzeo vodstvo homerulističkog pokreta mjesto Butta, koji je godinu dana kasnije umro.

Sad je Parnell u punom naponu mlade snage i genijalne sposobnosti razvio djelatnost narodnog vođe do neviđenog sjaja. Kad je govorio u narodu, neodoljivo je osvajao, a kad bi se u londonskom parlamentu javio za riječ, sve je upiralo u nj oči — pristaše s udivljenjem, a Englezi sa zaprepaštenjem. Obišavši svu Irsku i natjeravši Englezima veliku brigu na dušu otišao je i u Ameriku, da pohodi iseljenu Irsku, te je i ondje svojim govorima doživio toliko stavlje, da su ga prozvali »vođom irske rase u Irskoj i inozemstvu«.

U to je doba Irska opet imala nekoliko nerodnih godina, te je stradavalo seljačko pučanstvo. Tu se našao izvrstan organizator Michael Davitt, koji je bijednom irskom seljaku posvetio svoje sile. Sam je potekao iz jedne irske obitelji, koja je za vrijeme velikog irskoga glada četrdesetih godina 19. stoljeća bila lišena svega. Iako je Michaelu Davittu tada bilo tek sedam godina, ostala mu je u duši gorka uspomena, kako je s roditeljima bio protjeran sa zemlje, na kojoj su dotad živjeli, te morali za zaradom odseliti u Englesku. Tu je mladi Michael Davitt kao dječak od 15 godina kod nekog posla po nesreći izgubio ruku. Gonjen takvom nesrećom dao se na čitanje, došao u vezu s irskim feniancima, pridružio im se te g. 1870. radi krijumčarenja oružja dospio u englesku tamnicu, u kojoj je odsjedio osam godina. Izašavši iz tamnice ode u Ameriku, stade ondje među iseljenim Ircima voditi promičbu za Irsku, koja je baš bila u teškom poljodjelskom stradanju, skupi oveću svotu novaca i vrati se u Irsku te osnuje »Seljačku ligu«. Predsjedništvo te nove organizacije, koja se imala boriti za prava irskih seljaka, ponudi Parnellu. Tako je Parnell stupio i na čelo irskog seljačkog pokreta, koji se usporedo s homerulističkim državopravnim pokretom bio razvio do neviđene snage. Može se reći, da je tek pokret »Seljačke lige« davao pravo radikalno značenje cijelom tadanjem irskom narodnom gibanju pod vodstvom spretnoga Parnella.

Parnell je govorio i u Irskoj i u Londonu. Raspaljivao je irsko mnoštvo, koje ga je otvorena srca slušalo, a tjeskobu unosio u duše engleskih političara, koji su bjesnili na Parnellove uspjehe. Ali irski seljaci nisu ostajali samo kod Parnellovih riječi, nego su se laćali i oštrih čina protiv engleskih veleposjednika. Sam Gladstone došavši u to vrijeme drugi put na vlast pokušao je oštrim mjerama suzbiti »agrarne zločine« irskih seljaka. Dao je dapače pozatvarati nekoliko tisuća pristaša »Seljačke lige,« te su i Parnell i Davitt dospjeli u tamnicu, u kojoj su odsjedili nekoliko mjeseci. Kad su iza toga irski seljaci još pojačali svoje napadaje na veleposjednike, Gladstone je uvidio, da se oštrim postupkom cijelo stanje samo pogoršava. Pustio je 2. ožujka 1882. pozatvarane Irce, stvorio povoljniji zakon u korist irskih seljaka i spremao se na nove ustupke Irskoj.

Parnell se, pošto je izašao iz tamnice, digao na vrhunac svog političkog ugleda. Njegovi nastupi u londonskom parlamentu izazivali su opću pažnju, jer je on bio prvi, koji je t. zv. obstrukciju kao sredstvo parlamentarne borbe doveo do neviđenih mogućnosti. Kadgod je o čemu bilo u parlamentu govora, javljali su se Parnell i drugi irski zastupnici redom za riječ te su govorili i govorili bez kraja i konca. Tako su kočili sav parlamentarni rad. Englezi su sve nestrpljivije gledali tu irsku obstruktiju, prema kojoj su se osjećali nemoćni. Konačno su posegunli za ograničenjem parlamentarne slobode, jer je bijes na Irce nadjačao njihovo dotadanje ljubomorno čuvanje slobode parlamentarnih govora.

Uza sve to je Parnell sa svojim irskim narodnim zastupnicima u londonskom parlamentu imao odlučan

položaj, jer su engleske stranke bile tako podijeljene, te se na vlasti mogla održati samo ona, uz koju je Parnell bio. Tako je Parnell čas uz engleske liberalce rušio konzervativce, da onda glasajući uz konzervativce opet ruši liberalnu vladu. Tim je načinom prisilio Gladstonea, da je posegnuo i za Home-ruleom, ne bi li Irce tim trajnije predobio za se. No prvi je pokušaj, da engleski parlamenat prihvati irski Home rule, g. 1886. propao i ojačao iza toga u izborima konzervativce, zaklete neprijatelje irske težnje za slobodom, tako, te se činilo, da je i s Gladstonom radi njegovih ustupaka Ircima i s pitanjem irske autonomije kraj.

Sad su Englezi uprli sve sile, da slome irski narodni pokret· Vidjeli su, da to ne može uspjeti, doklegod Parnell uživa toliki ugled u širokim slojevima irskog naroda. Dakle trebalo je taj njegov ugled podkopati. Isprva su ga pokušali optužiti, da je sukrivac atentata, u kojemu je u dublinskom Phoenix-parku poginuo engleski državni tajnik Cavendish, te je londonski dnevnik »Times« g. 1877. objelodanio dapače i neko pismo, koje je imalo dokazati Parnellovu sukrivnju. Doista je provedena istraga, no ona je ustanovila, da je objavljeno pismo krivotvoreno i da je cijela optužba protiv Parnella neopravdana. Prvi dakle pokušaj, da se Parnell kao tobožnji sukrivac u atentatu i ubojstvu ozloglasi, nije uspio.

Ali Englezi nisu mirovali, dok doista nisu otkrili Parnellovu slabu stranu.

Parnell je kao protestant zapravo bio vođa katoličke Irske. Već u tom se moglo očekivati, da će jedamput izbiti nesuglasje između njegovih protestantskih i općih irskih katoličkih nazora. No Parnell je bio dosta spretan, da tom izbjegne, a katolici Irci, pa i sami irski katolički biskupi, nisu pravili pitanja o vjeri svog političkog vođe, jer je irsku politiku dobro vodio. Tako je opće povjerenje pratilo Parnella, koji je s 33 godine preuzeo vodstvo irskog naroda potisnuvši nesamo dvostruko starijeg Butta, nego i tolike druge starije prokušane irske borce. Parnellova je mladost dala mladenački zamah irskoj narodnoj borbi. Ali ta ista njegova mladost nije bila moralno dosta čvrsta, da zadrži ravnovjesje i u njegovu privatnom životu.

Parnell je bio visok, vitak, elegantan te je svojom vanjštinom ugodno djelovao, gdjegod se pojavio. Mnogo žensko oko zapelo je na tom lijepom mladom irskom vođi. A njegovo se oko zaustavilo na jednoj udatoj ženi, na životnoj drugarici jednog njegova druga iz irske političke borbe. Iz te njegove sklonosti prema gospođi O'Shea nikla je tajna ljubav i grijeh. Sva je irska javnost bila zaprepaštena, kad je narodni zastupnik O'Shea zatražio sudbenu rastavu od svoje žene radi preljuba i kad je izašlo na javu, da je sukrivac nesretne žene Parnell. Sud je dao prevarenome mužu zadovoljštinu. Žena preljubnica morala je ostaviti muža. A preljubnika Parnella, obožavanog narodnog vođu, stigao je narodni sud.

Irska se narodna duša, koju su tolika stoljeća stradanja i patnja očeličila u katoličkoj vjeri i u katoličkom shvaćanju života, u tili čas digla protiv nevrijednoga vođe, koji je osramotio svoj obraz i obraz cijelog irskog naroda. Irski narodni život tako je duboko prožet katoličkim načelima, da ne podnosi nikoga, tko se o ta načela u javnom životu ogrješuje. Englez je bio onaj, koji je kroz stoljeća nastojao katolički duh zatrti u irskom narodu, pa se Ircu u duši stvorio osjećaj, da je svaki onaj, tko dirne u katoličku vjeru i o nju se javno ogriješi, neprijatelj irskog naroda. A sad je eto Irska doživjela, da se sam njen vođa Parnell ogriješio o najsvetije načelo katoličke vjere, o svetost braka, dakle počinio grijeh, zbog kojeg je Henrik VIII. otrgnuo Englesku od katoličke Crkve. Zar je preljubnik Parnell bolji od onog zloglasnog engleskoga kralja, od kojega potječe i višestoljetno zatiranje Irske? I zar da Irska i dalje ostane uz takvoga vođu, koji je danas pogazio katoličku svetost braka, a sutra može da pođe i dalje tragom bestidnoga kralja preljubnika? Tako su se pitali katolici Irci i povukli odatle zaključak, dostojan katoličkog naroda.

Parnella je ostavila njegova vlastita stranka: od 86 homerulista samo ih je 25 ostalo uza nj. Irski katolički

biskupi digli su svoj glas osude protiv njega. Parnell je pokušao poći u izborima pred narod, ali tu mu i birači okrenuše leđa. Ostavio ga je napokon i sam njegov nekadanji saveznik Gladstone, koji nije htio više s njime raspravljati o Home-ruleu. Njega, koga su Englezi, kad je bio na vrhuncu svoje političke karijere, nazivali neokrunjenim kraljem Irske, ostavili su sada svi radi njegove »male kraljice«. Bez uspjeha je pokušavao dokazivati, da je cijela njegova nesreća izazvana samo od njegovih neprijatelja Engleza, koji su nastojeći njega srušiti zapravo rušili irsku narodnu slogu i osujetili uspjeh irske narodne borbe. Ni oni Irci, koji su to vjerovali i znali, nisu se usudili ostati uza nj, jer je jači bio sud naroda, koji je zastavu katoličkog morala digao iznad časovitog političkog uspjeha ili neuspjeha nesvijesno osjećajući, da tim zapravo učvršćuje temelje za konačni i trajni uspjeh svojih težnja.

Parnell se, ostavljen od sviju i prezren od onih, koji su ga prije toliko slavili i uzvisivali, povukao u zabit, u kojoj je — nesmogavši više ni toliko duševne snage, da taj svoj pad s visine nekadanje časti i slave hrabro podnese — umro već nakon godinu dana 6. listopada 1891. navršivši tek 45 godina života.

Dok sam tako razmišljao o slavnom političkom usponu i neslavnom političkom padu tog irskog vođe stojeći pred njegovim spomenikom, posljednje su večernje sunčane zrake padale na njegov lik, koji je počeo tonuti u sivu sjenu visokih kuća, kao što je uspomena na njegovu nekadanju veličinu utonula u sjeni velike ljage, koju je u svojoj moralnoj slabosti navukao na svoj život.

»Da Parnella nije srušila afera s preljubom, bio bi već godine 1893. ostvario svojoj domovini Home-rule«, sjetio sam se u taj čas riječi, što ih je o njemu napisao francuski pisac Pierre Dubois.

Tako se narodu osvećuju i osobni grijesi njegovih vođa.

NAGODBENJAK REDMOND

Ono, što su se Englezi nadali od Parnellova pada, to se doista dogodilo: irska se narodna stranka rascijepala, pokret za Home rule je oslabio. Engleska je neko vrijeme mogla biti bez brige, što se tiče irskog pitanja.

Prvi plod Parnellova grijeha bila je nesloga u irskim narodnim redovima. Irski narodni zastupnici, kojih je bilo tada 86 skupljeno u homerulističkoj stranci, razdijelili su se na dvije strane: njih 61 ustalo je protiv Parnella i zbacilo ga s vodstva stranke, a samo 25 ih je ostalo vjerno dotadanjem vođi. Protuparnellistima se stavio na čelo šezdesetgodišnji Justin McCarthy, novinar rodom iz južnoirskoga grada Corka, a među parnellistima se najviše istakao četrdesetgodišnji odvjetnik John Redmond, katolički Irac rodom iz zapadne Irske. Skoro cijelo desetljeće ostala je irska narodna stranka tako razdvojena na dva krila. U to je vrijeme u londonskom parlamentu godine 1893. po drugi put propao prijedlog zakona o Home-ruleu, predložen od Gladstonea. Mjesto zakonodavne autonomije uveli su Englezi godine 1898. u Irskoj mjesnu upravnu autonomiju, a s obzirom na važnost irskog seljačkog pitanja ustanovili su godine 1899. i posebno irsko ministarstvo poljodjelstva. Sve je to imalo umiriti Irce, koji su ostali bez pravog vođe, te im izbiti težnju Home-ruleom iz glave.

I doista se činilo, da se irska narodna stranka stala prilagođivati takvim postepenim političkim tekovinama, pogotovu kad je godine 1900. uspjelo Johnu Redmondu, da je obnovio jedinstvo stranke, koja je otada njega priznala za vođu. Iako je Home rule ostao glavni zahtjev u programu stranke, za nj se nije više razvijala onako jaka i bučna borba kao nekad pod Parnellom. Redmond je bio pomirljivo raspoložena narav, te mu je nedostajala vatrena, borbena krv, kakva je bila u Parnella. U Redmondu je Irska dobila za vo-

đu političara nagodbenjaka, političara, koji je stajao na stanovištu »bolje išta nego ništa« te se zadovoljavao postepenim manjim uspjesima u korist svog naroda. Njegova se pomirljivost očitovala osobito u doba, kad je Engleska na početku 20. stoljeća bila upletena u burski rat: premda su mnogi Irci željeli, da se i Irska u to vrijeme digne protiv Engleske, koja je s Burima doživljavala velikih neuspjeha, i premda su mnogi Irci iz domovine i Amerike sudjelovali na strani Bura u ratu protiv Engleske, Redmond nije htio ni čuti za kakav ustanak. London se Redmondu odužio tim, što je engleski parlamenat godine 1903. uzakonio nov agrarni zakon, po kojem su svi irski seljaci, dotadanji zakupnici, postali samostalni vlasnici zemlje, koju su imali u zakupu, te umjesto da su plaćali godišnju zakupninu pređašnjem veleposjedniku, plaćali su odsad državi godišnju otplatu za stečeno vlasništvo zemlje. Da ta otplata bude što manja i da je seljak uzmogne što lakše plaćati, bila je razdijeljena na 60 godina.

No varali su se Englezi misleći, da će se gospodarski smirena Irska odreći svojih političkih zahtjeva. Redmond je uza svu svoju popustljivost prema Englezima dobro osjećao, da se u mladom irskom naraštaju javljaju novi nezadovoljnici, koji odlučno traže obnovu potpune irske državnosti. Dublinski novinar Artur Griffith stao je okupljati mladu irsku inteligenciju u novi pokret, kojemu je postavio cilj, da Irska dobije onakav položaj prema Engleskoj, kakav je od godine 1867. imala Ugarska prema Austriji. Umjerenom Redmondu se taj zahtjev činio pretjeran i nemoguć, ali je vidio, da nešto mora učiniti, kako bi taj mladi pokret suzbio. I stao je u Londonu isticati zahtjev za Home-ruleom. Kako je Griffith bio uzeo za uzor odnos Ugarske prema Austriji, tako je Redmond potražio za program svog Home-rulea uzor u tadanjem odnosu Hrvatske prema Ugarskoj. Zadovoljavao se s onakvom po prilici autonomijom, kakvu je od godine 1868. do 1918. imala Hrvatska. I s tim je umjerenim zahtjevom imao uspjeha: liberalna engleska vlada, kojoj je na čelo došao Asquit, pošla je Gladstoneovim tragom te u svibnju godine 1912. iznova predložila engleskom parlamentu Home-rule. I kao godine 1893. tako je i sada donja kuća taj zakon prihvatila, a kuća lordova ga je odbila. Trebao je da dođe tek svjetski rat, da Home rule u kolovozu 1914. konačno prodre. Tim je Redmond držao, da je postavio krunu svom političkom djelovanju, pa iako je bio pristao, da se uzakonjena autonomija Irske provede istom poslije svjetskog rata, bio je uvjeren, da je Irsku usrećio najvećim mogućim uspjehom. Irska će imati svoju autonomnu vladu i sabor, Irci će biti gospodari u svojoj kući, pa makar to bilo u suženom obliku.

Doista je Redmondov Home rule bio veoma sužen prema nekadanjem, za koji se borio Parnell.

P r v i prijedlog za Home rule iz godine 1886. predviđao je samostalnu irsku vladu i irski parlamenat u Dublinu. Parlamenat se imao sastojati iz donje i gornje kuće: u donjoj bi bilo 206 zastupnika, izabranih na način, kako se u Engleskoj biraju, a u gornjoj kući 103 člana, i to predstavnici plemstva i posjednika, izabrani od onih, koji imaju prihod od barem 200 funti ili imetak od 4000 funti šterlinga. Dakle dok bi donja kuća imala bez sumnje katoličku većinu, u gornjoj bi bili u golemoj pretežnosti protestanti, koji su bili glavni posjednici u Irskoj. Irska ne bi bila zastupana u londonskom parlamentu, ali bi zajednički između Irske i Engleske ostali kralj, vanjski poslovi, državna obrana, državljanstvo, carine i zajednički porezi. Podkralj u Irskoj kao zastupnik kralja mogao bi postati i katolik.

D r u g i prijedlog za Home rule iz godine 1893. bio je sličan prvom, samo što je prema tom novom prijedlogu Irska imala biti zastupana i u zajedničkom londonskom parlamentu s 80 zastupnika. Oba dakle ta prva prijedloga bila su izrađena kao široka federacija.

T r e ć i prijedlog za Home rule iz godine 1912. imao je u nacrtu, da irski sabor ima u donjoj kući 146 izabranih narodnih zastupnika, a u gornjoj 40 senatora. Osim toga bi Irska bila u zajedničkom londonskom parlamentu zastupana s 42 zastupnika (baš kao i Hrvatska u zajedničkom nekadanjem peštanskom parla-

mentu). Zajednički su Irskoj i Engleskoj imali ostati kralj, vanjska politika, vojska, mornarica, carine te sva gospodarska pitanja, koja prelaze okvir same Irske. Prema tome su pod irsku autonomiju imali spadati unutarnja uprava, sudstvo, školstvo i unutarnje gospodarstvo Irske. Ali zakon o toj autonomiji Irske zašticivao je posebnim odredbama protestantsku manjinu.

Četvrti i konačno godine 1914. uzakonjeni Home rule nije se bitno razlikovao od trećega, te je Irskoj priznat bio položaj prema Engleskoj sličan tadanjem položaju Hrvatske prema Ugarskoj, samo što bi Irska još imala u autonomskom djelokrugu i vlastiti promet.

Redmond je bio uvjeren, da je takav Home rule bio ono najviše, što je Irska mogla u svojim državopravnim zahtjevima postići. Bio je zadovoljan. A budući da je taj postignuti Home rule, koji se imao provesti tek iza svjetskog rata, bio cijena, kojom se imala platiti pomoć Irske Engleskoj u ratu, Redmond se dao odmah na to, da po Irskoj, u kojoj nije bilo obvezatne vojničke službe, skuplja i organizira dobrovoljce za rat u korist Engleske. I kolikogod je na prvi mah imao uspjeha, on nije slutio, da je zapravo tom ratnom promičbom pokapao i Home rule i sebe kao narodnog vođu i političara.

Irska mu je to ubrzo jasno pokazala, a najviše godine 1917., kad je kao dobrovoljac u engleskoj vojsci poginuo i njegov rođeni brat, koji je također bio narodni zastupnik, te kad je na njegovo mjesto u naknadnim izborima za narodnog zastupnika bio izabran Eamon de Valera, najjači predstavnik mlade revolucionarne Irske, koja nesamo da nije htjela ni čuti za Home rule, nego je tražila, da bude sama svoja, ili kako se to irski kaže: sinn fein. Redmondovu nagodbenjaštvu je bilo odzvonilo u Irskoj. Nepomirljiva je sinnfeinistička struja preuzela mah u irskom narodu. I kad se sva Irska našla pod sinnfeinističkim vodstvom u revolucionarnom gibanju, nagodbenjak je Redmond videći rasulo svoje politike zatvorio oči u ožujku 1918. u Londonu, jer Irska više nije njega razumjela niti je on više razumijevao Irske.

SIR ROGER CASEMENT

Godinu dana prije, nego što sam pohodio Irsku, sjedio sam jedne večeri u društvu prijatelja na terasi zagrebačke kavane Esplanade. Među nama je bio i dr Đuro Ljubić, član uredništva katoličkog dnevnika »Hrvatske Straže«, koji je među svima nama budio udivljenje svojim golemim znanjem. Tako nam je te večeri pričao o Ircima i o njihovoj revoluciji za vrijeme svjetskoga rata. Sjećao sam se toga događaja iz doba, kad sam o njem iza Uskrsa 1916. kao sveučilištarac nešto čitao, ali to moje sjećanje bilo je zavito u maglu, koju je te večeri dr Ljubić raspršivao svojim pričanjem. On je u to pričanje upletao toliko pojedinosti, za koje nikad prije nisam znao, te sam se divio, gdje li ih je on sve otkrio.

»Sir Roger Casement jedna je od najzanimljivijih ličnosti irske oslobodilačke borbe«, govorio je i kao da je tog čovjeka negdje vidio, s njime proveo sve one ratne pustolovine, što ih je on prošao, i prozreo u njegovu dušu, sipao je o Casementu kao iz rukava.

Čovjek, koji se rodio u Ulsteru (sjevernom, protestantskom dijelu Irske), potekao od roditelja engleskog porijekla, bio protestant, proveo 21 godinu u službi engleske diplomacije i bio radi svojih odlika u toj službi nagrađen od engleskoga kralja plemstvom, postaje najedamput u svojoj pedesetoj godini života revolucionarni borac za irsko oslobođenje od Engleske. A kad za Irsku mora pod engleska vješala, on ostentativno prelazi s protestantizma na katolicizam, na onu vjeru, za koju se i on uvjerio, da je najjači oslon budućnosti i slobode Irske, a njemu daje najbolje jamstvo za put u vječnost.

Kad su se iza godine 1912. ulsterski unionisti digli protiv Home rulea te se odlučili i oružjem oduprijeti, da i Ulster potpadne pod dublinsku autonomnu vladu, Casement je videći u tom bestidnu englesku politiku,

koja je išla za tim, da razdvoji Irsku, napustio godine 1913. diplomatsku službu, pridružio se južnoirskim revolucionarcima i otišao početkom srpnja 1914. u Ameriku, da za njih ondje nabavi oružja. Tako ga je svjetski rat zatekao u Americi. Vjerujući u pobjedu Njemačke držao je, da je sad kucnuo odlučan čas, da Irska obračuna s Engleskom svoje stoljetne račune.

Kad je čitao u novinama, kako je Home rule bio u Londonu doduše uzakonjen, ali ujedno odgođen do konca rata, te kako Redmond za uzvrat mami Irce u englesku vojsku za rat protiv Njemačke, Casement je 5. listopada 1914. objelodanio u dublinskom dnevniku »Irish Independent« članak, u kojem je odgodu Home rulea nazvao sudbonosnim čekom, koji dospijeva nakon smrti, a za taj ček hoće Engleska, da irski narod dade svoju čast, svoju krv i svoju snagu u ratu, s kojim Irci ništa nemaju zajedničko. »Nije to bila Njemačka,« veli on doslovno u tom dopisu, »koja je uništila narodnu slobodu irskog naroda... Irska nema spora s njemačkim narodom...«

Iza tog članka uzbunila se engleska vlada i stala se zanimati za Casementa, koji je međutim već bio krenuo iz Amerike u Njemačku, kamo je pustolovnom vožnjom stigao 31. listopada 1914. Tu je sad njemačko vrhovno zapovjedništvo nastojao predobiti za svoju misao, da oružjem pomogne u Irskoj dići bunu protiv Engleske. Međutim Nijemci nisu isprva mnogo dali do toga, što im je taj irski fanatik govorio, pogotovu kad Casementu od nekoliko tisuća zarobljenih irskih vojnika u Njemačkoj nije uspjelo predobiti za stvaranje irske dobrovoljačke brigade, koja bi se borila protiv Engleske, više od pedeset i petorice. K tomu je značajno bilo vladanje Iraca na početku svjetskoga rata: nakon tolikih borba, što su ih Irci imali s Englezima, najedamput je irsko javno mišljenje bilo isprva složno s Engleskom protiv Njemačke. Ircima su govorili, da je Njemačka kao protestantska zemlja nastojala smlaviti katoličku Belgiju i katoličku Francusku. Irac je kao nacionalist previše katolik, a da mu se duša ne bi bunila protiv takvoga prepada na izazito katoličke

zemlje. Kako je njemu bilo, kad je Irsku radi katolicizma Engleska nastojala iskorijeniti! A sad ta ista Engleska ustaje na obranu katoličke Francuske i Belgije. Pa zar tu da se Irac iznevjeri? Redmond, vođa irskih homerulista u engleskom parlamentu, zajamčio je lojalnost irskoga naroda prema Engleskoj u ratu s Njemačkom, te je dapače upravio i proglas na Irce, da stupe kao dobrovoljci u englesku vojsku za uspjeh »pravedne stvari čovječanstva« u svjetskom ratu. Njegov je glas imao uspjeha. Već prvi mjesec javilo se u južnoj Irskoj preko 10.000 dobrovoljaca, taj je broj narastao do godine 1916. na 130 tisuća, pa kako je u engleskoj vojsci, prije nego što je buknuo svjetski rat, već bilo 57.000 irskih dobrovoljačkih vojnika, raspolagala je Engleska sa 200 tisuća irskih vojnika. To nije mala stvar, a da bi njemačko vrhovno ratno zapovjedništvo bilo pred tim činjenicama zatvorilo oči i povjerovalo Casementovu kazivanju o pravom raspoloženju u Irskoj. Ni to, da se već u rujnu godine 1914. pokazao nazadak u ratnom oduševljenju Iraca, jer se preko 15 tisuća već prijavljenih novih dobrovoljaca bilo pod utjecajem protuengleske promičbe na čelu s Eoinom MacNeillom prije nastupa vojne službe opet odjavilo i stupilo u irske revolucionarne dobrovoljce, kao ni to, da je glavni broj irskih dobrovoljaca u engleskoj vojsci što dalje to više dolazio iz Ulstera, a manje iz južne Irske — nije moglo prikloniti promišljene Nijemce Casementovu uvjeravanju.

Ali Casement nije klonuo. Stajao je u neprestanoj vezi s američkim Ircima, koji su u Njujorku bili stvorili Irski Odbor, proglašivali u Americi bojkot i sabotažu Engleske te organizirali uspjelu akciju, u kojoj su američki Irci svoje rođake i znance u Irskoj upravo obasipali privatnim pismima, neka ne nasijedaju Engleskoj, od koje se, ako pobijedi u svjetskom ratu, Irska ničemu boljemu nema nadati. Taj je Irski Odbor odlučio iz Amerike za Uskrs godine 1916. organizirati revoluciju u Irskoj. Iz Njujorka su preko Španjolske i Švicarske dolazile o tom potanke obavijesti Casementu u Berlin. A on je skovao plan, da ode u Irsku i da

se stavi na čelo te revolucije. Pošlo mu je za rukom predobiti njemačke vojne vlasti, da ga podmornicom pred Uskrs otpreme u Irsku. Njujorški Irski Odbor imao je sve dogovoriti s političkim vođama u Irskoj.

U to doba bio je u irskom političkom raspoloženju već nastao temeljit preokret. Još godine 1914. bila je u Irskoj gospodar situacije Redmondova homerulistička narodna stranka, pa dotada nije revolucinarna sinnfeinistička stranka, osnovana još godine 1906. od Artura Griffitha, mogla osvojiti ni jedan jedini mandat u saborskim izborima. Tek od početka svjetskoga rata stao je Sinn Fein (Mi sami) prodirati i u šire slojeve te je godine 1916. već bilo prilično raspoloženje za tu stranku. To je htio izrabiti Irski Odbor iz Njujorka i s pomoću Sinn Feina provesti revoluciju u Irskoj. A budući da za revoluciju treba i oružja, neka Casement isposluje od Njemačke, da pošalje Irskoj i oružja.

Casement je ovaj put uspio. Na Veliki četvrtak godine 1916. ukrcao se s dva druga Irca — jedan poručnik Monteyth, drugi vodnik Brayley — u njemačku podmornicu, a još prije je jedan njemački krstaš ploveći kao tobožnja norveška lađa sa 20 tisuća starih pušaka i s drugim oružjem krenuo sjeverno oko Engleske prema zapadnoj obali Irske. Dogovoreno je, da se u isto vrijeme nađu pred Traleeskim zaljevom na zapadnoj obali Irske i taj krstaš i podmornica s Casementom. Tako se i desilo. No kad je podmornica izronila te Casement još nije vidio njemačkog broda, učinio je, što je teško razumjeti: naložio je zapovjedniku podmornice, da opet zaroni i otplovi dio puta natrag. Nešto južnije je tada Casement sa svoja dva druga s nešto oružja i hrane sjeo u čamac i odvezao se zastrt noćnom tamom na obalu, a podmornica je otplovila natrag u Njemčku. Njemački krstaš, koji je trebao biti dočekan s jedne strane od Casementa a s druge od irskih revolucionaraca, nije znao međutim, što da učini, jer niti je bilo Casementa, niti su se na irskoj obali vidjeli irski revolucionarci, nego su naprotiv engleski topovi bili upereni prema brodu. Englezi su uto spazili, da se tu nekakav parobrod vrze oko obale, te niti pristaje, niti

odlazi. I stali su ga sumnjivo promatrati. Kad je međutim zapovjednik krstaša od prve engleske izvidnice na lukav način doznao, da je plan o revoluciji bio otkriven i da su Englezi znali već unaprijed za dolazak njemačke podmornice s Casementom i njemačkoga krstaša s oružjem, zapovjednik krstaša htio je brže umaknuti. Ali doskora se našao opkoljen engleskim ratnim brodovima, te mu nije preostalo drugo, nego krstaš dići u zrak, a sam se s posadom predati.

Dotle je Casement iskrcavši se na tlu Irske poslao svoja dva druga naprijed, da izvide, kako je s revolucijom, a on je ostao, da pričeka njihove vijesti. Tu je pokucao na vrata jednog seoskog župnika i od njega saznao, da je netko iz njegove vlastite okoline (bio je to Casementov osobni tajnik Norvežanin Christiansen) izdao cijeli plan revolucije engleskom poslaniku u Norveškoj, te je za to izdajstvo od engleske vlade dobio nagradu u današnjoj vrijednosti od koja dva milijuna kuna. Tako je engleska vlada sve unaprijed saznala, a to je saznao onda i Irski Odbor u Njujorku te od njega vodstvo sinnfeinovaca u Irskoj, koji ionako nisu držali čas pogodnim za bunu, a sad su nakon izdaje posve napustili tu misao. Sve se to zbilo, kad je Casement već bio otišao na podmornici iz Njemačke. I sad došavši u Irsku nije znao, što bi. Po tom seoskom župniku poručili su mu još iste noći sinnfeinovci, da je tim, što je došao u njemačkoj podmornici, doveo sinnfeinovski pokret u veliku nepriliku, pa neka bira: ako mu je stalo do osobne sigurnosti, oni će ga negdje sakriti, a ako mu je više stalo do uspjeha irske stvari, neka se preda Englezima i javno dade svjedočanstvo, da sinnfeinovci nisu znali za njegov dolazak na njemačkoj podmornici i za njegove veze s Njemačkom. Sir Roger Casement se odlučio za ovo drugo.

Jutro na Veliki petak 21. travnja dočekao je Casement među ruševinama stare tvrđavice McKenas, koja se nalazila blizu obale morskog zaljeva. Tu je ostao cijelo dopodne.

Međutim su ribari bili otkrili nepoznati čamac. I stali su nagađati, odakle li se mogao tu stvoriti i čiji bi

mogao biti. Glas o tom čamcu dopro je i do ušiju engleske policije, koja je odmah došla, da tu stvar ispita. I gle, otkriše i neke tragove ljudskih nogu. Pođoše po tim tragovima. Dođoše i do utvrde McKenas. Kad sa spremnim puškama uđoše među trošne zidine, ugledaše tamo čovjeka, koji je zamišljeno gledao u pučinu mora. To je bilo u 1 sat i 20 minuta iza podneva. Upitaše ga, tko je, a on odgovori mirno:

»Zovem se Rikard Morton iz Denhama, a po zanimanju sam književnik.«

No budući da nije imao nikakve legitimacije, odvedoše ga do policijske postaje i zatvoriše u jednu sobu. Skupiše se policijski činovnici, da ispitaju, tko bi taj nepoznati čovjek mogao biti. Pozvaše ga, da ga preslušaju. A on se, čim ga uvedoše, samo malo ogleda, lagano se nakloni i reče:

»Ja sam Sir Roger Casement...«

To priznanje zaprepastilo je sve, koji su tu bili na okupu. Uhapšenika otpremiše potajno na istočnu obalu Irske, a odatle u London. Tu je 26. lipnja stavljen pred sud radi veleizdaje. Glavni svjedok protiv njega bio je vodnik Brayley, koji je s njim zajedno bio došao na podmornici iz Njemačke i koji je također bio od engleskih vlasti uhapšen, dok poručnika Monteytha ne mogoše pronaći. Na Petrovo 29. lipnja bio je Casement osuđen na vješala. Nakon što je zatim prešao na katoličku vjeru, vjeru irskog naroda, i tako se pripravio za drugi svijet, svezaše mu Englezi 3. kolovoza u tamnici u Sentonville konop oko vrata...

*

To zorno i potanko pripovijedanje nezaboravnog dra Ljubića o Casementu iskrslo je vrlo živo u moje sjećanje, kad sam vraćajući se od Parnellova spomenika lijevom stranom dublinske O'Connellove ulice stao pred zgradom glavne pošte, koja čuva uspomenu na irsku uskrsnu revoluciju, koja je buknula tri dana nakon Casementova uhapšenja.

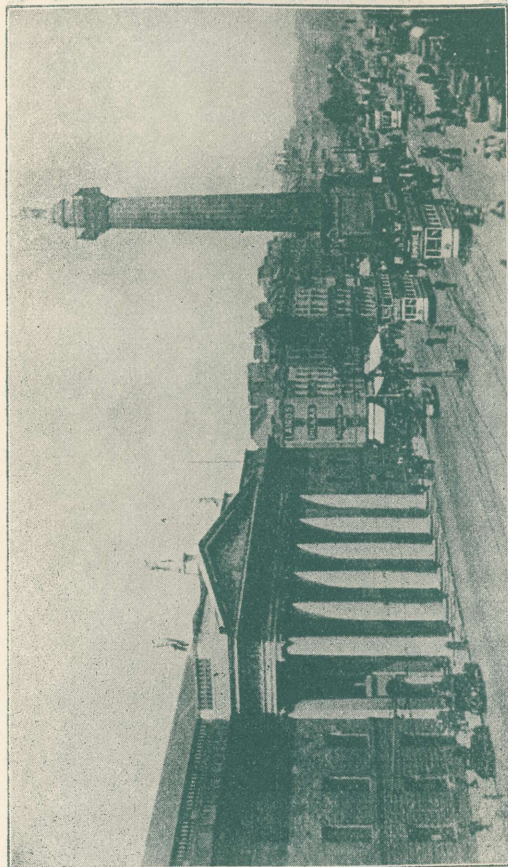

SIR ROGER CASEMENT

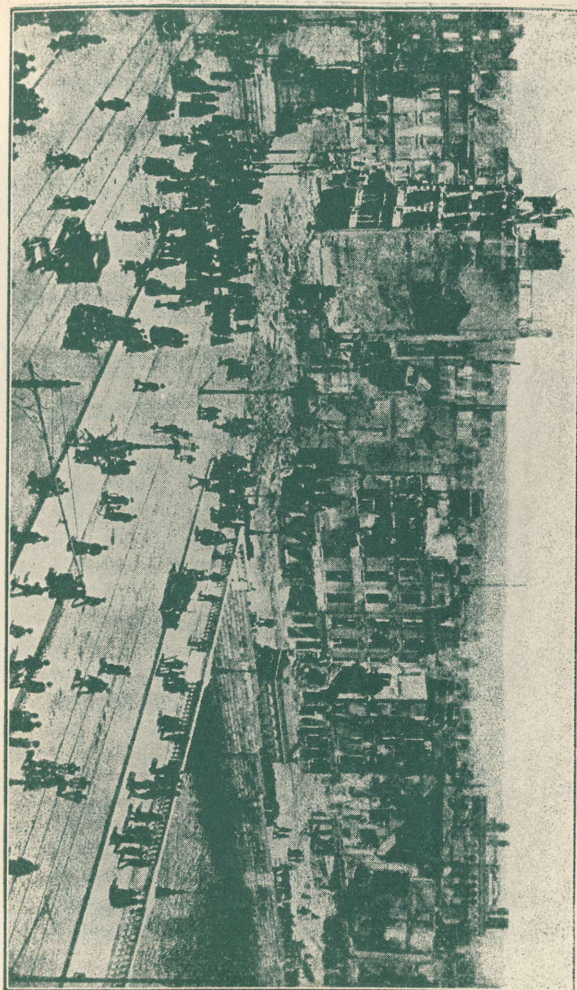
»ZELENA GROFICA« MARCKIEWICZ NA ČELU RADNIČKE ČETE

Na dan uskrsnog ustanka 1916.

O'CONNELLOVA ULICA U DUBLINU:

Lijevo klasični portal glavne pošte: tu je bilo središte uskrsnog ustanka godine 1916.

O'CONNELLOVA ULICA RAZORENA ZA USKRSNOG USTANKA GODINE 1916.
Slika, kako su Englezi topovima razrušili najljepši dio Dublina

USKRSNA REVOLUCIJA

Stojim pred dublinskom glavnom poštom i gledam u onaj bijeli klasički portal, koji kao da se prilijepio uz smeđu zgradu odbijajući se od nje u čudnoj nekoj disharmoniji. Stao sam među one vitke jonske stupove, koji kao da tu čine počasnu stražu pred spomenom na onaj događaj, što se u onom krvavom dublinskom uskrsnom tjednu godine 1916. u toj zgradi i tu oko nje zbio. I bilo mi je, kao da će sami ti stupovi progovoriti, da mi kazuju, što je i kako je to s onom ponesrećenom, a ipak za konačni uspjeh irske slobode tako važnom revolucijom bilo...

U duhu vidim, gdje kroz vrevu ravnodušne ulice užurbano dolaze sedmorica ljudi praćeni povećom naoružanom četom, kojoj na čelu stupa žena obučena u zeleno, u irsku narodnu boju. To je fanatična revolucionarka »zelena grofica« Marckiewicz, koja je čas prije na obali Liffeya stupivši na neki klimavi stolac pročitala pred nekoliko začuđenih osoba oficijalni proglas revolucionarne vlade. A ta vlada to su ova sedmorica gotovo sve samih mladih ljudi, koji ulaze u zgradu glavne pošte, da u njoj udare sjedište svoje vlasti. Prvi je među njima tridesetšestgodišnji pjesnik Patrik Pearse, sav obrijan, koji je preuzeo predsjedništvo vlade. Iza njega eno za godinu stariji drugi pjesnik Thomas Mac Donagh, ravnatelj jednog dublinskog kazališta. I treći je tu pjesnik Joseph Plunkett, mladić od 28 godina, koji se tek dan prije izvukao iz bolnice, ali je još tako slab, pa ne znaš, da li mu noge podrhtavaju više od te slabosti ili od uzbuđenja. Mladošću ga je pretekao simpatični Mac Diamad, a ponosom Eamon Ceannt, koji je imao sreću da svira u irske gajde pred samim Papom Pijom X. Sućut budi u duši kao mrtvac blijedi i suhi Thomas Clarke, dublinski trgovac, koji je radi svoje političke impulsivnosti šesnaest godina proveo na prisilnom radu u Engleskoj, vratio se tek

neđavno s još većom mržnjom protiv zatornika Irske u duši i sad eto ponovno napustio svoj dućan, da iskali na Engleze svoj bijes, što mu viri iz očiju ispod naočala: u njegovu će dućanu glavni engleski zapovjednik, koji će doći da uguši ovu revoluciju, udariti svoj glavni stan i tu za pet dana dočekati onu mladu ženu, koja će u ime ove revolucionarne vlade donijeti obavijest o kapitulaciji revolucionaraca. Najčasniji izgled ima u toj vladi sedmorice bradati radnik James Connolly, poznati radnički vođa, koji je među njima i najstariji, jer mu je već i pedesetišesta sjela na leđa, koja su podnijela već svakakve udarce okrutnoga života.

Tako je počela ta dublinska revolucija na drugi dan Uskrsa 1916. godine točno u pol jedan sat iza podne, praćena pucnjavom na raznim stranama grada. Nekoliko je engleskih policista i vojnika platilo prvi taj nastup revolucije glavom, veći broj engleskih oficira, koji su se bezbrižno vraćali s nekih utrka, interniran je, u tili čas su zaposjednute sve javne zgrade i izvješene irske zeleno-bijelo-narančaste zastave, pa su građani i vlasti Dublina bili pod dojmom, da je taj prevrat proveo ne-znam-kako velik broj dobro organiziranih revolucionaraca. A kad tamo bilo ih zapravo u prvi čas samo 687, ni više ni manje. Sinn Fein se pod svojim vođom Griffithom nakon izdaje Casementove akcije posve povukao. Glavni zapovjednik irskih dobrovoljaca MacNeill bio je odlučan protivnik ustanka, koji je prvotno bio određen za sam prvi dan Uskrsa. Svuda je bila razglašena lozinka: mir i ne upuštati se u vratolomije! Ali s tim nisu bili zadovoljni oni, koji usprkos svojih vođa odlučiše pošto-poto sami dan kasnije provesti bunu: noću alarmiraše potajno najbliže pristaše u Dublinu i okolici, naciniše plan i provedoše ga.

A svršetak? U utorak i srijedu su revolucionarci bili gospodari Dublina. Ali tada zatutnjiše engleski topovi upereni prema O'Connellovoj ulici, koja je u četvrtak bila gotovo sva u plamenu i ruševinama. Trideset tisuća engleskih vojnika odnijelo je pobjedu nad tri tisuće revolucionaraca. U četvrtak u 9 i po sati uveče napisao

je predsjednik revolucionarne vlade Pearse oporuku, a u petak započeli su posredovanjem jednoga svećenika pregovori između revolucionaraca i Engleza. Svršetak je bio, da je Pearse zapovjedio položiti oružje, nakon što je palo 300 mrtvih (od toga 58 revolucionaraca, 120 Engleza i preko 100 dublinskih građana) te oko 1000 ranjenih (među ranjenima je bio i ministar Connolly). Oko 200 kuća bilo je u irskom glavnom gradu porušeno.

Iza te kapitulacije bilo je oko 3000 utamničenih, 1600 odvedenih u Englesku, te 200 osuđenika, između kojih 24 na smrt. Strijeljana su između 3. i 8. svibnja u vojarni Richmond u Dublinu sva sedmorica revolucionarnih ministara i još devetorica drugih prvaka te uskrsne pobune. Ranjeni bradati Connolly nije mogao ni stajati, nego je sjedeći na stolcu strijeljan. On je bio jedini iz Ulstera među vođama revolucije. Kad su ga prije izvršenja osude pohodile žena i kći, držao se vrlo hrabro, nije pokazivao nikakve potištenosti, nego im je gotovo veselo rekao na rastanku: »Zahvaljujem Bogu, što mi je dao da živim tako dugo, da vidim, kako se rađa zora...«

Među osuđenicima je bio i jedan visoki, suhi, crni mladi čovjek u 34. godini života, koji je za dublinske uskrsne revolucije kao zapovjednik čete dobrovoljaca sa stotinjak revolucionaraca bio zaposjeo Ringsend, istočni dio Dublina, da zapriječi iskrcavanje engleskih četa u dublinskoj luci, te kolodvor Westland Row, da zapriječi dolazak engleskih četa željeznicom iz luke Dun Loaghairea. On je najduže zadržao na svome mjestu, te je bio posljednji, koji se nakon kapitulacije bio predao Englezima. I on je bio među onom dvadesetčetvoricom, koje su Englezi iza te revolucije osudili na smrt. Kad su šesnaestorica bila ustrijeljena, trebao je on kao sedamnaesti doći na red. Ali prije nego što je do tog izvršenja došlo, stiglo je pomilovanje. Tako je pukim slučajem izbjegao smrti. Zvao se Eamon de Valera.

PJESNIK PRVAK REVOLUCIJE

Po predsjedniku »vlade od pet dana« iz godine 1916. nazvana je jedna od većih i življih ulica dublinskih Pearse Street. Kad sam njome prolazio, bilo mi je, kao da idem zagrebačkom Gundulićevom ulicom, tako su mi se fizionomije tih ulica činile sličnima. Idući takvom gradskom ulicom, koja nosi ime pjesnika, obično nikad ne misliš na tog pjesnika, nego gledaš u uličnu vrevu i u dućanske izloge ili misliš samo na smjer i cilj svoga puta, koji te je naveo u tu ulicu. Međutim ja sam došavši u Pearseovu ulicu malo gledao lijevo i desno te osim podvožnjaka ispod željezničkoga mosta ne mogu sebi nipošto više dozvati u pamet, što sam u toj ulici vidio. Dolazio sam ravno od glavne pošte iz O'Connellove ulice. Još sam bio pod snažnim dojmom onoga, na što me je ono mjesto tako živo podsjetilo. A tu eto stadoh na uglu ove ulice pred dvojezičnim — irskim i engleskim — natpisom, koji mi kazuje, da sam došao u ulicu pjesnika, koji se usudio oružje dići protiv silne Engleske, nepobjedive vladarice, što svojom vlašću obuhvaća sva mora i zahvaća sve kontinente zemlje.

Patrik Pearse! Nije li čudno, da sin jednoga Engleza stupa na čelo pokreta za obnovu irskog narodnog školstva i nezavisne irske države? No majka je Irkinja, pa majčina krv prevlađuje. A i otac James Pearse, po zanimanju kipar, čovjek, koji je imao dubok smisao za umjetnost i književnost, bio je jedan između onih rijetkih Engleza, koji je svoj rasni smisao za slobodu primjenjivao i na Irsku. Napisao je dapače knjižicu »Dužnosti Engleske prema Irskoj, kako ih gleda jedan Englez«, i to tako sjajno, da su je irski govornici citirali po svoj Irskoj. To je bilo u doba, kad su protivnici irske slobode nastojali osobni slom Parnellov politički izrabiti protiv pokreta za irsku samostalnost.

Ono, što je majka u svojoj krvi nosila, i ono, što je otac po širokogrudnosti i pravednosti svoga duha zastupao, združilo se u djeci njihovoj pojačano do fanatizma. Dok je Patrik Pearse, pjesnik, kao vođa uskrsnog ustanka vladao Dublinom iz O'Connellove ulice utvrđene barikadama, njegov mlađi brat William, kipar, bio je kapetan revolucionarnoga glavnog stana. Obojicu su Englezi ustrijelili.

Nijedan od oba brata, niti pjesnik niti kipar, nisu bili ljudi od politike. Po porodičnoj atmosferi, u kojoj su odrasli, priklonili su se umjetničkom pozivu. Dakle idealisti, koji su i svom narodnom osjećaju davali izražaj u obliku najčišćeg idealizma.

Patrik Pearse, pjesnička duša, stao se već kao dječak od dvanaest godina zanositi za irski jezik, koji dotada nije znao. Ta irski se jezik sačuvao samo u gorovitim krajevima zapadne Irske: u Donegalu, Conaughtu i Munsteru, pa ni u tim krajevima nije u doba mladosti Pearseove govorilo više ni 20 postotaka stanovnika irski. A neposredno prije svjetskoga rata je na cijelom irskom otoku bilo samo 13 postotaka Iraca, koji su razumijevali svoj narodni irski jezik, pa i od tih se jedva još 1 postotak služio materinskim jezikom u svom dnevnom životu. Engleski jezik, stoljećima nametan, posve je prevladao. A što znači imati svoj narodni jezik, a ne znati ga? Tako je sebe pitao mladi Pearse i bacio se u srednjoj školi svom dušom na učenje irskog jezika i proučavanje stare irske književnosti, koja je još u 17. stoljeću cvala, a onda pomalo zamrla. I uživio se pomalo u duh irskog jezika tako, da je postao jedan od najvećih suvremenih pisaca na irskom jeziku. Sa sedamnaest godina osnovao je društvo New Irland Literary Society (Novo Irsko Književno Društvo), a godine 1903. svršivši sveučilišne nauke — bile su mu tada 24 godine — postao je lektor irskoga jezika na katoličkom sveučilištu u Dublinu i urednik časopisa »An Claidheamh Soluis« (Mač sudbine), glasila Gaelske Lige, osnovane za povratak irskog jezika u narodni život. Tom pokretu posvetio se Pearse svom dušom. Postavio je sebi za cilj: irski jezik treba da uđe kao nastavni jezik u škole. Otišao je u Belgiju, da ondje prouči školsko pitanje. Vrativši se iz Belgije izradio je cijeli plan

za uređenje škola u Irskoj i za organizaciju budućeg irskog ministarstva nastave. Nije kod toga zatvorio oči pred činjenicom, da šest sedmina Irske govori samo engleski. Znao je, da se irsko školsko pitanje ne da drukčije riješiti nego na osnovi bilingualizma (dvojezičnosti). Rješenje je zamislio ovako: u krajevima, gdje narod još zna i razumije irski, neka bude irski nastavni jezik, a engleski obvezatan; naprotiv u ostalim krajevima, koji razumiju samo engleski, neka bude engleski prvi nastavni jezik, a irski drugi. Tako je to kasnije u ostvarenoj Irskoj doista provedeno.

Patrik Pearse nije ostao samo kod teorije, nego ju je odmah sam stao provoditi: osnovao je irsku školu Sgoil Eanna (St. Enda's College) za osnovnu i srednjoškolsku obuku na dvojezičnom sustavu. A kao svrhu postavio je školi: odgajati dječake, da postanu jaki, plemeniti i korisni muževi te odani sinovi svoje domovine (koju on po majci zove motherland). Nastojao je u školu unijeti čisto irsko ozračje, da učenici budu zadojeni idealnim zanosom za irsku junačku tradiciju, te da se iz njih razviju budući stupovi irske slobode.

Zanoseći se irskim jezikom i sam je sva svoja beletristička djela pisao irski za razliku od drugih irskih pisaca njegova doba, koji su pisali svoja djela na engleskom jeziku. Pearse je uopće bio protivnik anglo-irske književnosti, to jest stvaranju irskih književnih djela na engleskom jeziku. Tvrdio je, da je neizbježivo, da irski pisac, koji piše svoja djela engleski, i nehotice podliježe i engleskim idejama, engleskim uzorima, engleskoj inspiraciji (nadahnuću). Takvi se pisci zapravo udaljuju od irskoga duha, pridonose uzveličanju engleske književnosti i ne mogu nikada biti pravi predstavnici irske književnosti. I što je najgore, oni podupiru englesku prevlast u Irskoj, prevlast engleskoga duha. Ako Irska hoće biti slobodna, mora imati svoj jezik i književnost na tom svom jeziku. Od irskih pisaca, koji su pisali engleski, uživali su njegove simpatije samo William Butler Yeats (godine 1923. nagrađen Nobelovom nagradom) i J. M. Synge, koji su svojim

književnim djelima doista pronijeli ime Irske po svijetu.

Pearse je bio snažan pjesnik, čije su pjesme, zadojene rodoljubnim duhom, imale velik utjecaj na mlađi naraštaj. Njegove glume na irskom jeziku stale su se sve više prikazivati. A najviše se istakao kao pripovjedač. Engleskim jezikom pisao je samo političke spise.

Videći nakon nekoliko godina, da njegovo nastojanje oko obnove irskog narodnog jezika ima uspjeha, svratio je pažnju izravnom djelovanju za narodno oslobođenje. Nije bio političar te se nije htio dati na stranačku politiku. Stao je snovati, da se pokrene oružani republikanski pokret te je o tom g. 1913. u tjedniku »An Claidheamh Soluis« objelodanio članak pod naslovom »Revolucija, koja dolazi«. Tu je među ostalim napisao i ovo: »Jedno je sigurno: nijedan narod se ne može stvoriti bez oružja. Tu i tamo prošlo je i bez prolijevanja krvi, ali oružje je ipak tu bilo. Nenaoružana će Irska uvijek samo toliko slobode dobiti, koliko Engleska dopusti, da joj se da. A naoružana će Irska dobiti onakvu slobodu, kakva joj je potrebna ... Moramo se na misao, na pogled i na upotrebu oružja priučiti ... Ima mnogo stvari, koje su užasnije nego prolijevanje krvi, a jedna se od tih zove ropstvo!«

Tako je eto taj pjesnik revolucionarac pisao, a onda se prema tim svojim mislima dao i na posao: da ostvari naoružanu revolucionarnu snagu Irske, koja će s oružjem u ruci otvoriti borbu za slobodu. Bliži poticaj mu je za to dao Ulster, sjeverni i Engleskoj privrženi dio Irske.

DJETELINA I NARANČA

Ulster je po površini petina čitave Irske. To je irska pokrajina, u kojoj ima samo nešto preko polovice protestanata, te su katolici u manjini. To je kraj, koji je od cijelog irskog otoka najbliži Engleskoj, pa su ga Englezi za vrijeme najoštrijih progona katoličkih Iraca, osobito za vrijeme okrutnog tlačitelja Vilima Oranskog (1689. do 1702.), najviše naseljavali protestantskim naseljenicima. U drugim su se krajevima engleski kolonisti tijekom vremena stapali s domaćim življem i asimilirali se priklonivši se Irskoj, u Ulsteru naprotiv uvriježio se protuirski duh i ostao do danas. Neko je vrijeme doduše i Ulster bio krenuo s ostalom Irskom, stajao dapače na čelu borbe za slobodu Irske (koncem 18. stoljeća), ali engleska je politika naumila neukrotivu Irsku držati na uzdi tim, da Ulster jače priveže uza se te da tako Irsku razdvoji. I dok je u 19. stoljeću ostaloj Irskoj na svakom koraku odmagala, Ulster je uživao svu potporu Engleske. Iza užasnoga glada središnom prošloga stoljeća palo je stanovništvo Irske sa 9 milijuna na manje od 4 milijuna: poumiralo i razbjeglo se širom svijeta. Samo Belfast, glavni grad Ulstera i glavna ekspozitura engleske vlasti na irskom otoku, povećao se u tom razdoblju na trostruko.

Kad je Irska u drugoj polovici 19. stoljeća započela opću borbu za Home rule (autonomiju), te kad su se Englezi stali osjećati u toj borbi sve slabijima, odlučili su podjariti Ulster protiv ostale Irske, da se ispuni stara ona istina: kad se dvojica kvače, treći se veseli. Taj treći je svakako kanio biti Englez.

Tako je došlo do oštrog razdora i sve jačeg nebratskog sukoba između Ulstera i ostale Irske. Taj se sukob završio tim, da se Irska u času, kad je stupila na prag slobode, rascijepila na dvije strane: kod stvaranja naime Slobodne Irske Države godine 1921. sjeverni se dio Irske odijelio od ostale Irske ostavši radije uz Englesku,

nego da dođe pod samostalnu irsku vladu, u kojoj bi katolički dio Irske imao premoć nad protestantskim dijelom.

Ta razdijeljenost južne Irske od sjeverne (Ulstera) ima i svoje simbole. Irska drži zelenu boju svojom narodnom bojom (Zeleni Otok!), a simbol joj je trolist djeteline, uzet iz legende, koja priča, kako je sv. Patrik idući po Irskoj s trolistom djeteline u ruci Irce zorno učio kršćansku nauku o trojednom Bogu. Irski narodni blagdan je 17. ožujka, blagdan sv. Patrika, koji se često prikazuje na slikama s trolistom djeteline. Ulster je sebi izabrao narančastu boju i jedan narančasti cvijet za svoj simbol: to je prema tlačitelju Irske Vilimu Oranskom (orange znači naranča). I crvena ruka je bojovni simbol ulsterijanaca. A kao narodni blagdan slavi se u Ulsteru 12. srpnja, dan, na koji je g. 1690. Vilim Oranski pobijedio Irce kod Boyne. Dakle u znaku narančastoga cvijeta protiv zelene djeteline simbolizuje se opreka između Ulstera i Irske. Rodoljubi Irske spojiše obje te boje u irsku narodnu zeleno-bijelo-narančastu zastavu, koja je postala i državna zastava Slobodne Države Irske. U toj zastavi simbolizirana je i težnja za sjedinjenjem Ulstera s Irskom: ta je težnja jedna od glavnih misli vodilja cijele današnje irske politike.

Najoštrije se stao razvijati razdor između Ulstera i južne Irske posljednjih godina prije svjetskog rata, kad je tadanjem vođi irske narodne stranke Redmondu uspjelo, da je g. 1912. prijedlog za Home rule opet došao pred engleski parlamenat. Engleski konzervativci (unionisti) ustali su svom silom protiv uzakonjenja irske autonomije. Njihov vođa Bonar Law, kasniji predsjednik engleske vlade, izjavio je 9. svibnja 1912. prigodom rasprave o uzakonjenju te irske autonomije u engleskom parlamentu ovo: »Ako pokušate provesti taj zakon, ja ću pomoći narod u Ulsteru, da mu se odupre!« I zaista 28. rujna iste godine je sir Eduard Carson, vođa ulsterskih oranžista, proglasio osnutak organizacije protiv Home-rulea »svim sredstvima«: osnovana je dobrovoljačka vojska ulsterskih separatista. Sir Carson nije bio rodom iz Ulstera nego iz južne Irske, ali kako je uvijek

poturica gori od Turčina, vješto su Englezi istakli tog čovjeka na čelo te bratoubilačke borbe. Sir Carson nije prezao ni od čega, kako to dokazuje ovo: 4. kolovoza 1913. bio je na objedu kod njemačkog cara Vilima, 24. travnja 1914. je iskrcano u Ulsteru 40.000 njemačkih pušaka, a na početku svjetskoga rata je izjavio, da ne će dopustiti ni jedne jedine puške izvesti iz Ulstera na evropsko ratište. Kad je 18. rujna 1914. bio Home rule potpisom engleskoga kralja konačno uzakonjen, zaprijetio se Sir Carson, koji je osnovao posebnu ulstersku privremenu autonomnu vladu i stao joj na čelo: »Neka se londonska vlada samo usudi dirnuti u nas, bit će krvi!« Ulster je imao u to doba 100.000 naoružanih dobrovoljaca.

Videći sve to, kako se ulsterski oranžisti oružaju i kočopere, a da im Englezi nesamo u tom ništa ne će, nego ih dapače još i pomažu, doviknuo je Patrik Pearse na jednom dogovoru rodoljubnih Iraca u Dublinu: »Pa hajdmo i mi tako!« Dne 26. studenoga 1913. zaključeno je organizirati irsku dobrovoljačku vojsku, a Patrik Pearse postavljen za vođu te organizacije. Početkom 1914. otišao je Pearse u Ameriku i vratio se pun oduševljenja i opskrbljen novcem američkih Iraca. Zatim je početkom srpnja 1914., kad se već osjećalo približavanje svjetskog rata, otputovao u Ameriku i Casement radi nabave oružja. Ali kad je 26. srpnja 1914. u Howtu kod Dublina imala da se iskrca američka pošiljka oružja za irske dobrovoljce, engleska policija, da to zapriječi, stade pucati, te su tri osobe ubijene, a 32 ranjene.

Tako je Engleska drugom mjerom mjerila u južnoj Irskoj nego li u sjevernoj. No Pearse nije bio od onih, koji su se dali zastrašiti. Irski dobrovoljci su organizirani širom cijele Irske, a u Dublinu je osim toga organizirana posebna »Citizen Army« (građanska vojska), koja je zapravo bila glavni oslon cijele Pearseove ponesrećene uskrsne revolucije.

U tom dakle, što su se ulsterski protestanti spremali, da se oružjem odupru stvaranju jedinstvene slobodne Irske, u kojoj bi oni ostali prema irskim katolicima go-

lema manjina, došlo je do i naoružanja irskih dobrovoljačkih četa, koje će biti spremne za ideal slobodne i jedinstvene Irske uhvatiti se s ulsterskim oranžistima i u krvavi koštac. I doista u srpnju 1914. stajalo je na granici Ulstera i južne Irske 150.000 irskih i 100.000 ulstersikh naoružanih dobrovoljaca, da jedni udare bratoubilački na druge. Samo to, što je naglo buknuo svjetski rat, zaustavilo je taj sukob. No baš to je dalo Englezima vremena, da su konačno g. 1920. odcijepili Ulster od ostale Irske, stvorili od njega autonomni dio Velike Britanije prije, nego su pristali, da se stvori Slobodna Irska Država.

*

Takve su eto bile prilike, u kojima je pjesnik Pearse sa svojim bratom kiparom razvijao svoje preporodno i revolucionarno djelovanje. Tako sam i ja sebi dozivao u pamet sve one prilike i događaje, koji su iz nedaleke teške irske prošlosti vezane uz Pearseovo ime, idući širokom, ravnom dublinskom ulicom, koja nosi ime tog pjesnika revolucionarca. Uto sam već bio stigao i do željezničkoga podvožnjaka pa prođoh ispod njega, zakrenuh desno u ulicu Westland Row i prođoh pored kolodvora, kraj kojega je crkva sv. Andrije, ona, u koju je najčešće zalazio Daniel O'Connell. Uđoh u nju i razgledavajući je zaustavih se pred kipom Majke Božje Žalosne (The Mater Dolorosa) diveći se divnom umjetničkom djelu, koje tako neodoljivo snažno djeluje. Kad sam se sagnuo, da pročitam, čije je to djelo, pročitah: William Pearse.

Duboko potresen veličanstveno bolnom tragikom toga kipa još jače osjetih svu tragiku umjetnika, koji je s bratom pjesnikom tako fanatički pošao u smrt — obojica uvjereni, da služe budućnosti svoga naroda.

SINN FEIN

Zadržao sam se prilično dugo u crkvi sv. Andrije. Impozantna veličinom i jednostavnošću budi u duši posebno svečano raspoloženje klasičnim stilom svoje gradnje. Divna »Transfiguration« od Hogana, najvećega kipara Irske, pojačala je u meni još onaj dojam, što ga je pobudio pogled na Žalosnu Majku Božju od mlađega Pearsea. A nada sve me je tu okupljao spomen na velikog O'Connella i kardinala Wisemana, pisca po cijelom svijetu slavne »Fabiole«, jer je njihov spomen posebnim načinom vezan uz ovu crkvu, te sam se u sjećanju na ta dva katolička velikana duže zadržao u tom irskom svetištu.

Uputivši se od te crkve dalje prema jugu nađoh se na trgu Merrion Square, oko kojega je od davnine bio najotmeniji dio Dublina, a danas je tu sjedište irske vlade. Oko tog trga pokazaše mi zgradu, u kojoj se rodio Oskar Wilde, pisac proslavljenog »Dorian Graya« i »Salome«, koja je u glazbenoj obradbi Rikarda Straussa u triumfu prošla svu Evropu. I majka tog nada sve senzitivnog pjesnika bila je irska pjesnikinja. Na protivnoj strani trga u jednoj je kući stanovao O'Connell, a u drugoj jednoj je umro irski novelist Joseph Sheridan. I tako bih bio unaokolo cijeloga trga mogao obilaziti i tragati po spomenima, što ih je tu ostavila irska prošlost. Nasred trga gradit će se, kako mi rekoše, veličanstvena nova dublinska katolička katedrala.

Na zapadnoj strani trga je Narodna Galerija Slika i Prirodoslovni muzej, a između njih kao mali park, usred kojega stoji velik spomenik s kojih desetak metara visokim tipičnim irskim križem: formiran na moderni način taj je križ nalik sablasnoj glavi sa četiri izdubljena oka. To je cenotaf dvojice osnivača i prvih ministara Slobodne Irske Države Artura Griffitha i generala Michaela Colliusa, koje već sedam mjeseci nakon njena ostvarenja obojicu pokosi smrt u razmaku od nekoliko dana jednoga za drugim.

Stojim pred tim spomenikom, što ga toj dvojici Iraca podiže irska država u neposrednoj blizini zgrade irskoga sabora i vlade, i predajem se spominjanju svega onoga, što su ta dva predstavnika irske oslobodilačke borbe prošla. Uz njihova imena vezana je povijest najtežih dana Irske, što ih današnje pokoljenje Iraca pamti.

*

Artur Griffith, prvi predsjednik Slobodne Irske Države, rodio se godine 1872. u Dublinu te se posvetio novinarstvu. Kad su mu bile 34 godine, osnovao je pokret Sinn Fein, koji je zapravo postao konačni oslobodilački pokret Irske. To je bilo godine 1906. Taj je pokret na sva uzaludna nastojanja irskih homerulista, da ostvare putem engleskoga parlamenta autonomiju Irske, bacio u irski narod geslo: »Mi sami (irski se to kaže: Sinn fein) ostvarit ćemo ono, što se naši političari uzalud trse, da isposluju od Engleza. Mi sami (sinn fein) hoćemo, da vladamo u svojoj irskoj zemlji, a ne da nam tuđin, koji nam ni po krvi ni po jeziku nije ništa, ovdje vlada. Mi sami (sinn fein) moramo postati gospodari u svojoj kući, a to će biti samo onda, ako obnovimo samostalnu irsku državu, koju nam je tuđin srušio. Irac može biti slobodan samo u svojoj vlastitoj državi, u kojoj ćemo mi sami (sinn fein) bez ikakvog tuđinskog tutorstva krojiti svoju narodnu sudbinu.« To je bio program sinnfeinovaca, koji ne htjedoše biti obična stranka, nego opći irski narodni pokret.

Do svjetskog rata imao je sinnfeinistički pokret pristaša gotovo samo među inteligencijom, koju su zadojili novim radikalnim duhom i novom borbenošću za narodne ideale. Pokušavali su zaći i u narod, dapače i kandidirati u izborima, ali bez uspjeha. Irski je narod već četrdesetak godina davao jednodušno povjerenje homerulističkoj narodnoj stranci, osjetio je i mnoge, osobito gospodarsko-društvovne (socijalne) uspjehe njene borbe te se nadao, da će konačno biti izvojevan i Home rule, od kojeg je očekivao punu slobodu Irske. Pro-

sječnom Ircu, kojemu je kroz tolike godine teške političke borbe pojam Home-rulea bio postao istovjetan s pojmom slobode, bilo je teško protumačiti, da ostvarenje homerulističkog programa zapravo nosi irskom narodu samo polovičnu, a ne punu slobodu. Svaki je Irac samo to znao, da su za taj cilj Parnell, Redmond i toliki drugi irski prvaci sjedili u zatvoru, za nj je cijeli irski narod već pridonio toliko žrtava. Dok je Redmond imao pred očima tadanji odnos Hrvatske prema Ugarskoj, a Griffith tadanji odnos Ugarske prema Austriji, razliku je mogao shvatiti samo inteligentniji čovjek. Običan Irac je imao pred očima u prvom redu slogu irskog naroda, pa kad su svi dosad išli s homerulističkom strankom, ići će i odsad.

Tek kad je došao svjetski rat, stale su se i običnom Ircu otvarati oči. Punih 40 godina Engleska nije htjela ni čuti za irski Home rule, jer bi autonomija Irske razbila jedinstvo engleske države, kojoj je irski otok potreban i radi otvorenog trgovačkog puta preko oceana i radi obrane u slučaju rata. A kad se Engleska godine 1914. našla u svjetskom ratu, trebalo je Irsku umiriti, nesamo da joj za vrijeme rata ne pravi neprilika, nego da joj pruži i pomoć s većim brojem irskih vojnika. To je bio razlog, da je odmah iza početka rata Home rule napokon bio uzakonjen. To, što je provedba tog Home-rulea bila odgođena do poslije rata, pokazalo je svakom Ircu jasno, da Englezi s irskom autonomijom ne misle ozbiljno. Ulsterijanci, ti okorjeli privrženici englesko-irskog državnog jedinstva i zakleti neprijatelji irske autonomije, otvoreno su govorili, da Home rule nikad ne će biti ostvaren, nego će, kad prođe rat, sve opet ostati po starom. Sve je to izazvalo među Ircima nepovjerenje prema Home-ruleu. A kad je Engleska kao uzvrat za taj Home rule, koji je tek bio na papiru Irskoj priznat, tražila, da se Irci dobrovoljno javljaju u englesku vojsku i da za nju idu u rat, sinulo je svakom Ircu pred očima. I premda su se mnogi na poziv irskog vođe Redmonda dali navesti na to, da pođu u rat za Englesku, jer da taj rat ionako ne će dugo trajati, brzo se pojavio u Irskoj otpor protiv rata, pa i protiv samog irskog

vođe Redmonda, koji je, kako se sve jasnije vidjelo, puhao u engleske ratne diple.

Sad su i širi slojevi irskog naroda pažljivije stali slušati sinnfeiniste, koji su govorili: »Svemu irskom zlu je samo Engleska kriva. Pa zar da se mi Irci sad za nju borimo? Ta tim bismo sami sebi pljuvali u lice. Svakom Ircu mora biti jasno, da će Irskoj biti bolje samo onda, ako Engleskoj bude gore. Mi ne tražimo svoju slobodu kao kakvu milost od Engleske ili kao nagradu, ako bismo se za nju borili u ratu. Irska sloboda nije nikakvo sredstvo ucjene, nego je to naše pravo, koje moramo mi sami (sinn fein) sebi ostvariti i uzeti u svoje ruke, pa makar i silom.« Te su riječi i širim slojevima u Irskoj sad već bile shvatljivije. Svaki je Irac osjećao, kao da su mu izvađene iz duše.

I doista Irci su se već nekoliko mjeseci iza početka svjetskog rata stali priklanjati onima, koji su ih odvraćali od toga, da idu u rat za Englesku. Pogotovu kad je Engleska sve više stala isticati, da se bori »za slobodu malih naroda«, počeo je irski narod govoriti: »Pa što se tiče drugih malih naroda, to se pogotovu tiče i nas!« I Sinn-Feinu stala je rasti popularnost u sve širim slojevima. Ali pravo doba tog pokreta nastupilo je tek iza uskrsne revolucije godine 1916.

Sinn Fein je u vezi s američkim Irskim Odborom i s irskim dobrovoljačkim četama bio naumio podići opći ustanak na sam Uskrs te godine. Sve je već potajno bilo priređeno, sve su upute već bile razaslane. Očekivao se samo još dolazak Casementa. Ali kad je izdajstvom Norvežanina Christiansena cijeli plan za taj ustanak bio Englezima otkriven, Griffith je svojim pomagačima u sinnfeinističkom vodstvu izjavio, da treba od ustanka odustati, jer bi sad, kad engleske vlasti sve već znadu, svaki pokušaj ustanka značio ulodo gubiti glave. S tim se složilo i vodstvo irskih dobrovoljaca, pa je odmah javljeno svim pouzdanicima po cijeloj Irskoj, neka do druge bolje zgode svuda bude sačuvan mir. Sam Griffith je u one preduskrsne dane obilazio po Irskoj mireći uzbuđene duhove, da se ne upuštaju ni u kakvu vratolomiju. Već to pokazuje značajnu crtu tog političara,

koji je uza svu svoju revolucionarnost u odlučnom času bio sklon na umjerenost. Ta njegova značajka došla je osobito do izražaja i onda, kad ga je pet i pô godina kasnije Engleska stavila pred izbor, da li će prihvatiti sporazum o ostvarenju irske države onako, kako je to engleska vlada nudila, ili će za ideal potpune irske državne samostalnosti nastaviti borbu do istrage: i tu se Griffith opet trgnuo natrag baš kao i pred uskrsni ustanak godine 1916.

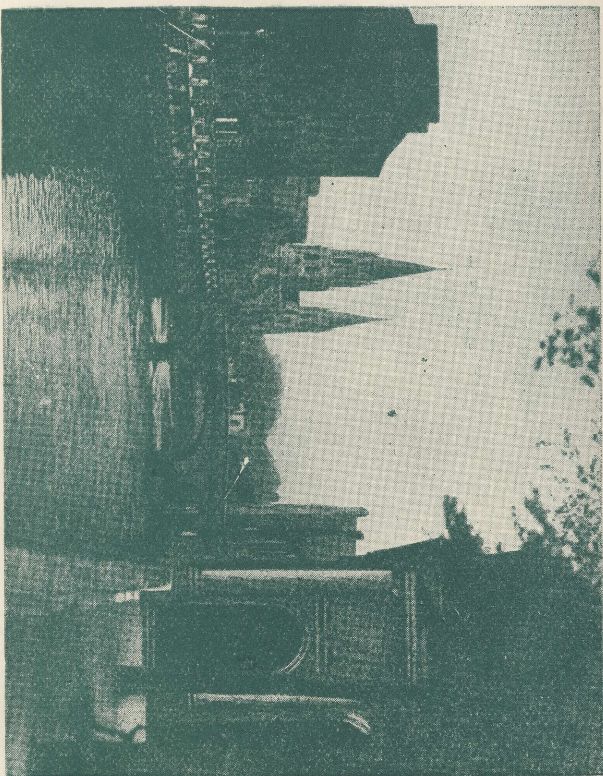
Kako znamo, do tog je uskrsnog ustanka ipak došlo, ne doduše na prvi dan Uskrsa, kako je sinnfeinističko vodstvo unaprijed bilo zamislilo, nego na drugi dan Uskrsa. Kad su naime najradikalniji sinnfeinisti vidjeli, da njihovo vodstvo krzma i pada u neodlučnost, digli su se oni sami bez vodstva Sinn Feina, dapače i protiv njegove volje. Nakon ponesrećenog uskrsnog ustanka mislio je Griffith, da će sad svi njemu dati zapravo, što je dobro predvidio slom ustanka. Ali brzo se razočarao videći, kako se simpatije irskog javnog mnijenja sve više priklanjaju mučenicima tog ustanka. Nesmiljenost naime, s kojom se Engleska osvetila pobunjenicima, silno je radikalizirala duhove u Irskoj. Griffith je osjećao, kako radi svoje umjerenosti gubi tlo pod nogama. I doista je godinu dana kasnije morao odstupiti s vodstva Sinn Feina, koji je on stvorio, i ustupiti mjesto mlađem i radikalnijem Eamonu de Valeri.

Engleska je već dva mjeseca nakon uskrsne revolucije godine 1916. osjetila, da se buntovni duh po Irskoj naglo stao širiti, pa je naumila pristupiti k provedbi Home Rula, koji je još godine 1914. bio uzakonjen. Međutim pitanje Ulstera, koji je tražio trajno odcjepljenje od Irske a nesamo privremeno, kako je engleska vlada u sporazumu s Redmondom predlagala, onemogućilo je taj naum. Godinu dana nakon toga sazvao je novi predsjednik engleske vlade Lloyd George 25. srpnja 1917. konferenciju predstavnika irskog javnog života, da irsko pitanje riješi u nekom obliku dominiona, ali nakon osam mjeseci uzaludnog vijećanja tvrdoglavost je predstavnika Ulstera opet sve razbila.

TERENCE MAC SWINEY

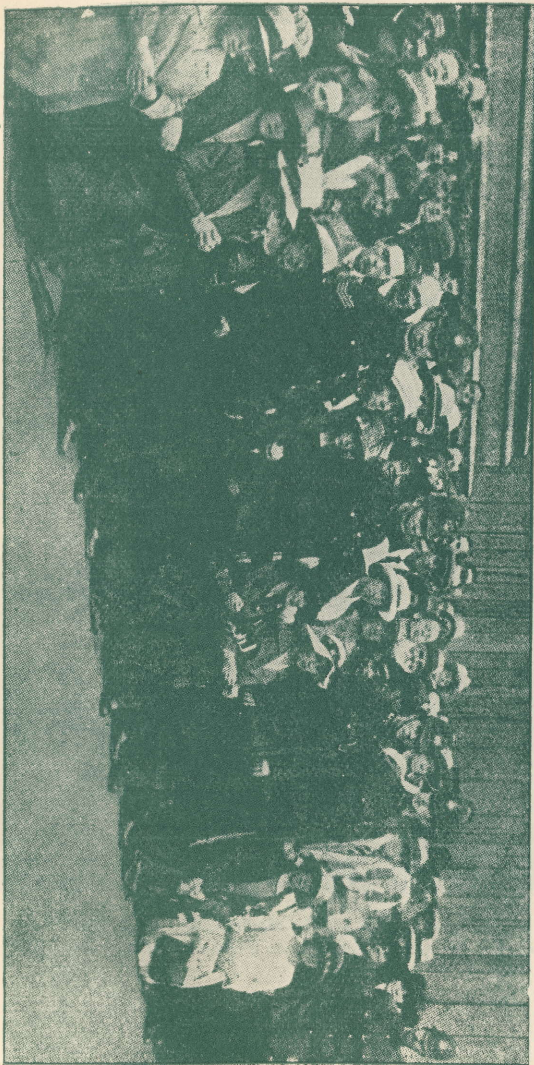
Načelnik grada Corka, koji je umro štrajkujući gladu 24. listopada 1920.

GRAD CORK U JUŽNOJ IRSKOJ, DRUGI NAJVEĆI GRAD IRSKE DRŽAVE.

GENERAL MICHAEL COLLINS
Pobjednik nad Engleskom u irsko-engleskom ratu 1919. do 1921.

IRCI I IRKINJE U LONDONU ZA VRIJEME IRSKO-ENGLESKIH PREGOVORA GODINE 1921.
Klečući na koljenima mole se Bogu, da izmučenoj Irskoj udijeli mir i slobodu

Sve je to bila samo voda na mlin Sinn Feinu. Irska je javnost sve više uviđala, da se mirnim nagađanjem ne može ni do čega doći. A tu je u duši svakog Irca sve jače odjekivalo samosvijesno geslo Sinn Feina: »Mi sami treba da to uredimo!« K tome je Engleska u proljeće godine 1918. došla na nesretnu misao, da u Irskoj, koja nije dotada znala za obvezatnu vojničku službu, odredi obvezatno novačenje. Otpor je s irske strane bio silan, te je Engleska morala odustati od te svoje namjere, ali ujedno je stala uvoditi sve oštrije mjere po Irskoj. A rezultat je bio, da je u prosincu 1918. u parlamentarnim izborima, koji su obavljeni odmah iza svršetka rata, od 106 irskih mandata Sinn Fein dobio 73 zastupnika (homerulistička je stranka dobila samo 5). Dapače i u Ulsteru su sinnfeinisti u tim izborima bili dobili polovicu mandata: 14 prema 14, koje su dobili unionisti. Dakle Sinn Fein je u cijelokupnoj Irskoj dobio tri četvrtine narodnih zastupnika. Po glasovima se još očitije vidjelo opće raspoloženje naroda za Sinn Fein, jer je za nj glasovalo četiri petine Iraca. Od 32 grofovije Sinn Fein je u 27 dobio sve mandate ili veliku većinu. Nakon tog svog neočekivano općeg izbornog uspjeha Sinn Fein je odmah pristupio, da svoj cilj povede u djelo tim, što se već 21. siječnja 1919. sastadoše u Dublinu izabrani sinfeinovci, pa premda ih je preko polovice bilo pozatvarano i u progonstvu, konstituiraše se kao samostalan irski parlamenat (Dail Eireann), zaključiše deklaraciju o irskoj nezavisnosti, stvoriše privremeni ustav Slobodne Države Irske (Saorstat) i izabraše vladu od 5 ministara na čelu s de Valerom kao predsjednikom, a Griffithom kao podpredsjednikom. U vezi s tim upravila je ta sinnfeinovska revolucionarna vlada apel na sve narode, koji su se u to vrijeme nakon svršetka rata baš spremali za mirovnu konferenciju, da kroje slobodu, kako su govorili, i onim narodima, koji je dotada još nisu imali. Iako je američki parlamenat sa simpatijama popratio nastojanje Iraca za samostalnost uoči sastanka mirovne konferencije, irski zastupnici nisu iz obzira prema Engleskoj bili pripušteni na mirovnu konferenciju. Irska je trebala najprije sama urediti svoje ra-

čune s Engleskom, a tek nakon toga mogu, rekoše, drugi svoju reći.

Međutim Engleska je baš u taj čas, kad je u svjetskom ratu Amerika najjače isticala geslo »za slobodu malih naroda«, slobodarski pokret u Irskoj stala najokrutnije gušiti. Hladni Englez izgubio je živce. Zaredaše zabrane i raspust Sinn Feina, zatvaranje istaknutih političara i progoni na sve strane. A Irci odgovoriše na to Engleskoj oružanim otporom, koji je trajao od godine 1919. do sredine godine 1921., te je po svom opsegu značio pravi rat Irske protiv Engleske. Nije to bio dakako rat na bojnim poljanama u međunarodnom smislu, nije ni mogao biti, jer Irska nije imala svoje redovite vojske, nego je to bio guerilski rat, rat na svakom koraku, te engleski vojnik i uopće predstavnik engleske vlasti nikad nije znao, gdje će ga pogoditi irsko tane. Sva je Irska planula. Englez je krvlju i ognjem uzvratio. Nesmiljena ratna okrutnost, koje se Evropa tek bila oslobodila, prenesena je na irsko tlo u najgorem obliku, što se da zamisliti. Engleska je u tu svrhu prebacila u Irsku najprokušanije svoje borce, koji se tek vratiše s evropskoga ratišta i koji su odatle svoja ratnička iskustva prenijeli u Irsku, jer je ona po volji Engleske trebala da bude ognjem i mačem ukroćena.

Ali Irska je rekla: »Sad ili nikada!« I što je Englez oštrije pritisnuo, to je otpor jače odskakivao. Engleski tankovi, avioni, mitraljeze i oklopljeni automobili krstarili su po Irskoj, engleske zloglasne čete »Black and Tans« (nazvane tako po nekoj vrsti irskih pasa i jer je svaki u takvoj četi nosio crni kaput i bijele hlače) palile su sela i gradove, strijeljale u mirnu publiku i ubijale viđenije Irce. A Irci su uzvraćali »oko za oko, zub za zub«, okupljeni u čvrste redove svog oslobodilačkog pokreta Sinn-Feina i u borbene čete svojih dobrovoljaca svijesni, da vode borbu na život i smrt za slobodu svoje domovine.

U tu borbu, koja je na mahove poprimala najokrutniji oblik, i koju je pomagala listom sva svijesna Irska, umiješali su svoj glas i irski biskupi, duhovni pastiri svoga naroda, osuđujući zločine na jednoj i drugoj strani, ali ističući ujedno, kako glavnu odgovornost za sve nosi engleska vlast, koja podupire bezakonje upereno u prvom redu protiv katoličkih Iraca. Zajednička poslanica irskog episkopata od godine 1920. optuživala je Engleze ovim oštrim riječima: »Nedjelima engleskih četa, koje su uvele vladavinu svakakvih strahota ubijajući nevine ljude i razarajući njihovo vlasništvo, ima sličnosti samo s nekadanjim turskim krvološtvima i sa zlodjelima crvene vojske u boljševičkoj Rusiji.« A zatim se u poslanici dalje veli: »Irsko se pitanje ne će riješiti bezobzirnim sredstvima nasilja, nego priznanjem nespornog prava irskog naroda, da sebi izabere takav oblik vladavine, pod kojim irski narod hoće da živi.« Ta je poslanica irskih biskupa odjeknula po svem svijetu te su i američki, belgijski i drugi biskupi s raznih strana kulturnog svijeta otvoreno izjavili svoje simpatije za Irce i za irsku pravednu borbu.

Crkva bez tornja (jer katoličke crkve nisu u Irskoj u vrijeme progona smjele imati tornja), gdje su se irski katolici daleko u gorskoj zabiti sastajali potajno na službu Božju.

ŠTRAJK GLAĐU

Usred tog irsko-engleskoga krvavog sukoba, probudila je veliku pažnju neobična smrt jednog Irca, koji je umro dotada nečuvenom smrću: štrajkujući gladu. Bio je to Terence Mac Swiney, načelnik grada Corka na jugu Irske, najvećega grada u današnjoj republici Irskoj iza glavnoga grada Dublina. Ima preko 80.000 stanovnika. Cork je posebno važan grad za katolički kulturni život Irske, pa ga zato često i zovu irskim Louvainom*.

Terence Mac Swiney bio je mlad čovjek, ugledan i odlučan sinnfeinovac. Izabran je godine 1920. za načelnika Corka, izakako su engleske terorističke čete »Black and Tans«, koje su haračile i ubijale Irce, provalile u stan dotadanjeg načelnika te ga usmrtile. Radi zlodjela engleskih terorista buknuli su i u Corku nemiri, te je u kolovozu 1920. došlo tu i do ulične bitke. Englezi učiniše za to odgovornim načelnika Mac Swineya te ga 12. kolovoza uhapsiše, prevezoše u Englesku i strpaše ondje u tamnicu. Mac Swiney je oštro prosvjedovao protiv toga, što njega kao Irca silom vode iz Irske i meću u tamnicu u tuđoj zemlji. Englezi su mu se dakako na taj prosvjed samo narugali. A Mac Swiney je tada odlučio štrajkovati gladu, dok ga ne vrate u njegovu domovinu.

U staroj se keltskoj predaji spominje, da su Kelti već u davno doba upotrebljavali štrajk gladu kao sredstvo svoje borbe. Prvi, koji se u novije doba tim sredstvom poslužio, bio je Irac Thomas Ashe. Njega su Englezi godine 1917. bili kao političkog uhapšenika zatvorili u dublinskoj tamnici Mountjoy, a on je tada započeo štrajkovati gladu te je tako i umro. Po Dublinu se brzo bio raznio glas o tom njegovu štrajku, pa se mnogo naroda skupljalo pred tamnicom, da čuje, kako mu je. Tisuće Iraca klečale su oko tamnice moleći se za njega, dok je u tamnici umirao od gladi, koju je izabrao kao moralno sredstvo otpora protiv engleskog nasilništva.

---

* Luvain (Luven) je grad u flamanskom dijelu Belgije, sijelo čuvenoga katoličkog sveučilišta i katoličke kulture. Na louvainskom sveučilištu učili su nauke i mnogi katolički javni radnici Irske i Hrvatske.

Isto tako je učinio Mac Swiney. Za Asheovo štrajkovanje gladu znalo se u Dublinu, čulo se i po ostaloj Irskoj, a za Mac Swineyovo saznao je cijeli kulturni svijet, te je zapravo po njemu ta vrst štrajka postala svuda širom svijeta poznata i po njegovu primjeru od mnogih kasnije upotrebljavana.

Kako je tadanja irska borba protiv Engleske pobudila u cijelom svijetu simpatije za Irce, tako je i Mac Swineyovo štrajkovanje gladu našlo velikog odjeka u svjetskom novinstvu. Mnogo se o tom pisalo, i svuda su sa strepnjom bile očekivane vijesti, da li će napokon Englezi ipak popustiti tako odlučnoj želji tog mladog Irca, da ga vrate u njegovu domovinu, ili će ga pustiti, da pogine od gladi. Biskup grada Corka javno je digao glas protiv Engleza uzevši u zaštitu načelnika i mučenika svoga grada.

Dan za danom i tjedan za tjednom je prolazio, a novine su još uvijek javljale, kako načelnik Corka ne će da uzima nikakve hrane, premda mu svaki dan donose u tamničku ćeliju svaki obrok, i to svakakvih ukusno priređenih jela. On nije ništa htio ni okusiti, nego bi samo katkad gucnuo malo vode. Nakon nekoliko tjedana je od toga, što nije ništa jeo, tako oslabio, da je morao samo ležati. Živio je tako sve do 24. listpada te je na 74. dan svoga gladovanja u mukama umro. Nakon te tragične njegove smrti tijelo mu je prevezeno u Irsku te je u Corku svečano sahranjeno. Na sprovodu tog mučenika Irske bilo je šest biskupa s jednim nadbiskupom te golemo mnoštvo svijesnih Iraca iz sviju krajeva Irske.

Tragična smrt Terencea Mac Swineya djelovala je kao električna iskra po svoj Irskoj. Po tom su slučaju Irci dokazivali, da Englez nema, kad se o Ircu radi, ni najelementarnijeg obzira čovječnosti. A i simpatije svega svijeta povećale su se nakon toga prema Ircima, kojima je to samo pojačalo odluku, da započetu borbu, pa bila kako mu drago teška, povedu do kraja.

NA BICIKLU DO POBJEDE

Sinnfeinistička Irska je od 21. siječnja godine 1919. imala svoju revolucionarnu vladu na čelu s Eamonom de Valerom. No kako je on u to doba bio u Engleskoj u tamnici, odakle se tek mjesec dana kasnije oslobodio, bio mu je zamjenik Artur Griffith kao podpredsjednik. On ga je zamjenjivao i onda, kad je De Valera bio nekoliko mjeseci iza toga otišao u Ameriku radi agitacije za Irsku. No vojnički vođa sve tadanje irske krvave borbe, koja je značila otvoreni rat protiv Engleske, bio je Mihael Collins, mladi genijalni vojskovođa, kakvog je Irska u taj čas baš trebala.

Mihael Collins, koji se rodio godine 1890. u južnoj Irskoj, bio je isprva bankovni činovnik u Londonu. Kad je za vrijeme svjetskog rata nastao pokret, da se mladi Irci, mjesto da idu kao dobrovoljci u rat za Englesku, svrstavaju u redove irskih revolucionarnih dobrovoljaca, koji će Irskoj biti potrebni u skoroj vlastitoj borbi za slobodu protiv Engleske, dvadesetpetgodišnji Collins se godine 1915. pridružio tim irskim revolucionarnim četama. Kako su dublinske čete irskih dobrovoljaca na čelu s Patrikom Pearseon bile glavne borbene snage u uskrsnom ustanku godine 1916., sudjelovao je i Collins u tom ustanku te se veoma istakao u obrani dublinske glavne pošte, sjedišta tadanje revolucionarne vlade. Iza sloma tog ustanka dospio je i on u tamnicu, a kad je opet došao na slobodu, stao je još oduševljenije sudjelovati u revolucionarnim pripravama za konačnu irsku oslodilačku borbu. U tom se tako istakao, da ga je irski revolucionarni sabor 21. siječnja 1919. izabrao za člana De Valerine revolucionarne vlade, u kojoj je kao bivši bankovni činovnik preuzeo ministarstvo financija. Odmah je proglasio lozinku: porez se više nema plaćati engleskim poreznim uredima, nego irskoj vladi! I zaista je po svoj Irskoj proveo organizaciju za pobiranje poreza. Po tom primjeru organizirala

je revolucionarna vlada i svoje posebne sudove tražeći od svakog pravog Irca, da više ne ide na engleske sudove, nego da traži pravdu pred svojim irskim sudovima. Irci su to rado i ozbiljno prihvatili, te su službeni (engleski) porezni uredi i sudovi ostali pomalo sve prazniji. Porez je stao pritjecati u blagajne revolucionarnog ministra Collinsa, koji je dapače raspisao i revolucionarni zajam u visini od 250.000 funti, te je skupio 400.000 funti uza sve to, što su se engleske vlasti prijetile zatvorom svakom, tko bi što upisao za taj zajam te tim pružio pomoć irskoj republikanskoj vladi. A i sudovi revolucionarne vlade imali su pune ruke posla, što više, dešavalo se i slučajeva, da su i sami Englezi, koji su živjeli u Irskoj, radije tražili pravicu od nelegalnih, ali pravednih sudova revolucionarne vlade, nego li od korumpiranih službenih sudova. To je bilo u prvo doba revolucije godine 1919., kad su Englezi bili još neodlučni, što da učine. Kasnije su dakako stali rastjerivati i zatvarati te revoluconarne sudove, a poreze utjerivati silom za englesku državnu blagajnu.

Što se težište revolucije više prenosilo na ratničko polje, to je Collins sve većma stao pokazivati neobične vojničke sposobnosti, pa je ubrzo postao vrhovni zapovjednik irskih četa u ratu protiv Engleske. I dok su gotovo svi drugi vođe bili pohvatani i pozatvarani, on je bio jedan od rijetkih, koji se nije dao uhvatiti. Englezi mu uopće nisu mogli ući u trag. Udarili su u doba najžešće i najnesmiljenije irsko-engleske borbe na Collinsovu glavu golemu milijunsku ucjenu, za kojom su se mnogi pohlepnici pojagmili, ali Collinsa nitko da je pronašao, kamo li uhvatio.

A ipak je svatko znao, da je Collins tu, da je on onaj, koji pokreće cijeli revolucionarni aparat, da prolijeće na biciklu kroz ulice Dublina i da osobno ravna operacijama revolucionaraca. Imao je dvadesetak kuća svojih prijatelja u Dublinu, u kojima je nalazio sklonište. Kad bi ga detektivi u jednoj nanjušili, on je već bio u drugoj. Ako su blokirali kuću s ulice, on bi umakao na stražnju stranu, a ako su je svu opkolili, on je po krovovima znao umaći. Čas se skrio u kakvom dućanu, čas

u kakvom hotelu, sad opet u kojoj tiskari — i tako redom, a onda bi sjeo na svoj bicikl i projurio stražarima i detektivima ispred nosa. Nitko nije pravo znao, kako on izgleda, pa koliko se puta znao pomiješati baš među one, koji su ga lovili, a da nisu ni znali, da im je onaj, koga traže, tako blizu. Imao je naravski na sve strane vjernih saveznika, osobito među carinicima, tamničarima, listonošama, konobarima, trhonošama i uopće među svima, koji su gdje što mogli čuti te mu dojaviti. Koliko puta bi mu u prolazu tek netko pristupio i šapnuo: »Ovdje pazite!...« A on je onda znao, da tu na nj vreba opasnost, te bi se brzo uklonio. Engleska je poslala najbolje svoje detektive i špijune u Irsku u lov na Collinsa, a on je proveo sjajnu organizaciju protušpijunaže i vlastitih detektiva te je doznavao sve, čemu se Englezi ni u snu nisu nadali. Detektivi su znali za Collinsovo manevriranje na biciklu te su i oni pošli u lov za njim na biciklima. S četvoricom se Collins jednom sreo i svu četvoricu je — sve onako na biciklu — vješto maknuo sebi s puta poslavši ih u po bijela dana i usred Dublina na drugi svijet. Koliko puta se desilo, da je koji opasni engleski špijun bio od revolucionaraca uhvaćen i strijeljan »po nalogu ministra narodne obrane«, koju je funkciju sada vršio Collins.

Nije čudo, da je čovjek, koji je tako vješto znao parirati Englezima i zadavati im tisuću jada, koji je s tolikom energijom ravnao irski oružani otpor, koji je s takvom upravo fantastičkom nepojmljivošću svuda bio, a nigdje ga nisu mogli pronaći — postao pravi legendarni junak u očima širokih irskih slojeva. Ime Collinsovo ulijevalo je svima u dušu osjećaj sigurnosti. Seljaci su odlazili u polje, da žanju žito, ali na ramenu su nosili pušku uvijek spremni, da je, ako se engleski napadači pojave, upotrijebe. Znali su, da to ne čine uludo, jer ima netko, tko sve to ravna prema konačnom cilju.

Kakav je duh u ono doba općeg revolucionarnog rata Irske protiv Engleske vladao među Ircima, vidjelo se najbolje onda, kad su engleske vlasti neke revolucionarce pohvatale i osudile na smrt. Tako je jednoga dana u proljeće 1921. bilo u dvorištu dublinske tamnice Mountjou obješeno šest mladih zarobljenih irskih dobrovoljaca iz vojske revolucionarnoga generala Collinsa. Kad se prije izvršenja osude majka jednog od tih osuđenika oprostila od svog sina, spustila se izišavši iz tamnice na zemlju i stala je ljubiti, jer za tu irsku zemlju umire njezin sin. A snahi, koja je jecala u suzama, govorila je: »Budi hrabra i ponosna, što ćeš biti udovica irskog junaka i mučenika. Vidi, kako sam ja ponosna, što sam ga rodila i odgojila, da umre za ljubljenu Irsku!« Za vrijeme izvršenja osude svi su dućani u gradu bili zatvoreni, sav je promet bio stao i do 30.000 ljudi, žena i djece skupilo se oko tamnice i svi su imali svijeće u ruci, pjevali »De profundis« i na koncu irsku himnu.

Među tim mnoštvom klečao je i Collins. I sutradan je na zadušnicama bio Collins zaduben u molitvu u dupkom punoj crkvi. Nitko ga nije prepoznao.

Takva je Irska morala pobijediti. I pobijedila je. Kad je dakle Lloyd George u ime engleske vlade 6. lipnja 1921. uputio De Valeri pismo, u kojem mu predlaže primirje i poziva ga na mirovne pregovore, da se tom krvavom obračunavanju između Irske i Engleske učini kraj, osjetio je svaki Irac nad tim uzmakom gorde Engleske neopisivu radost u svom srcu, a po svoj je izmučenoj Irskoj pukao glas:

»Collins je dobio rat!«

Mjesec dana iza toga, 10. srpnja, potpisano je primirje, ali tek u kolovozu Collins se prvi put javno pokazao u Dublinu. Golemo mnoštvo se sleglo, da vidi tog legendarnog vojskovođu, koji je na biciklu izvojevao Irskoj pobjedu.

KRVAVO ZIDANJE

Irska je pobijedila. Simpatije svega svijeta bile su na njenoj strani. Engleska je, da predusretne još veće neprilike, ponudila mirovne pregovore. Irci su bili sada najedamput postavljeni pred zadatak, da započnu s realnom gradnjom svoje državne slobode. Da to nije bilo nipošto lakše od krvave borbe, kojom izvojevaše pobjedu, pokazalo se već na prvom koraku. Već u prve temelje stečene slobode moradoše biti uzidane krvave žrtve bratoubilačke borbe, koja je donijela crne dane pobjedonosnoj, oslobođenoj, ali još uvijek teškim kušnjama izloženoj Irskoj.

Od 6. lipnja 1921., kad je engleska vlada ponudila irskoj revolucionarnoj vladi primirje, započela je izmjena pisama između De Valere i Lloyda Georgea o temeljima tog primirja. Kao glavni zahtjev za potpis primirja tražio je De Valera, da engleska vlada prizna Irskoj potpunu ravnopravnost i slobodu odluke u tim pregovorima. Tek kad je Lloyd George zajamčio tu ravnopravnost, potpisano je 10. srpnja primirje. Krvave borbe između Irske i Engleske su obustavljene, te je 14. srpnja De Valera otputovao u London, da osobno raspravi s Lloydom Georgeom glavna načela za pregovore o konačnom miru. Do 21. trajali su razgovori između te dvojice predstavnika Irske i Engleske, ali odmah se vidjelo, da za konačni sporazum postoje upravo nepremostive poteškoće. Kažu, da je De Valera kod prvog susreta uvod u razgovor započeo na irskom jeziku, da tako dade izražaja svom stanovištu o punoj irskoj ravnopravnosti, a nato je Lloyd George, koji je rodom iz Wallesa, engleske pokrajine, u kojoj anglizirani Wallešani još i danas govore svojim keltskim narječjem, odgovorio De Valeri na walleškom jeziku. Dakako da jedan drugog nisu razumjeli. Ali još je važnije, da se nisu mogli razumjeti ni u zahtjevima, što ih je De Valera stavljao u ime Irske, a Lloyd George u ime Engleske. De

Valera je tražio priznanje nezavisne Republike Irske, a Lloyd George je Irskoj nudio položaj dominiona, kao što ga ima Kanada, Južna Afrika, Australija i Nova Zelandija. Osim toga je De Valera tražio cjelokupnost Irske, a Lloyd George je stao na stanovište, da Ulster, koji ne će da bude sastavni dio Slobodne Države Irske, ostane odijeljen od nje kao posebna autonomna pokrajina Engleske, te je već imao autonomno uređenje. Neobavljena posla vratio se De Valera nakon tjedan dana kući. Iznova zaredaše pisma iz Londona u Dublin i iz Dublina u London. Tada pozove u rujnu Lloyd George predstavnike irske vlade opet na pregovore, ali uz uvjet, da Irska unaprijed prizna vrhovništvo (suverenitet) engleskoga kralja. De Valera mu odgovori, da je irski narod već proglasio svoju nezavisnost, te da Engleska mora priznati Irsku Republiku. Ali Lloyd George nije o tom htio ni čuti. Ipak je u listopadu i po treći put pozvao irsku vladu na pregovore, na koje su Irci sad konačno pristali.

Irski sabor je imenovao izaslanstvo za te pregovore, koje su činili ova pretorica: Griffith kao irski ministar vanjskih poslova, Collins kao ministar narodne obrane, R. C. Barton kao ministar gospodarstva, zatim Gaven Duffy i E. Duggan. To je izaslanstvo otputovalo bez De Valere u London, gdje je 11. listopada započelo pregovore s predstavnicima engleske vlade, među kojima su bili Lloyd George, Lord Birkenhead, F. E. Smith, Austen Chamberlain i Winston Churchil. Skoro puna dva mjeseca vodili su se sad ti pregovori, ali bez uspjeha. Glavne su poteškoće bile u ovim engleskim zahtjevima: 1. priznanje engleskoga kralja, 2. priznanje odcjepljenja Ulstera od Slobode Države Irske, 3. plaćanje godišnjih otplata Irske Engleskoj za zemlju, koju su irski seljaci preuzeli od engleskih veleposjednika, i 4. ustupanje nekih uporišta engleskoj ratnoj mornarici na obalama Irske.

Irsko je izaslanstvo neprestano odbijalo te engleske zahtjeve te tražilo priznanje Irske Republike i jedinstvo cijele Irske. Na tom je konačno sve zapelo. Napokon je Lloyd George 5. prosinca u pol 8 sati uveče dao irskom

izaslanstvu ultimatum, da do 10 sati iste večeri prihvate engleske zahtjeve, ili će rat biti nastavljen do istrage. Za taj kratak rok nisu se irski izaslanici mogli više pravo sporazumjeti s De Valerom o tom, što da učine. Znali su međutim već iz dosadašnjih njegovih uputa, da bi on engleski ultimatum odbio. Znao je to i Lloyd George, pa je zato lukavo i dao takav kratak rok za odluku. Zastalno je iz dosadašnjih već razgovora bio vidio, da je Griffith popustljiviji od De Valere, pa je odlučio s njim bez De Valere cijelu stvar svršiti. Sigurno je kod tog računao i s tim, da će, ako Griffth engleske zahtjeve prihvati, doći do rascjepa između De Valere i Griffitha, da će među Ircima zavladati nesloga, a onda bi uopće sve moglo biti pokopano, pa bi Engleska triumfirala ostavši i dalje gospodarica nesložne Irske. To se krilo iza onog kratkog engleskog ultimatuma.

Irsko je izaslanstvo zabrinuto vijećalo, što da učini. Da engleske zahtjeve prihvati? Irska bi tim dobila od Engleske priznanje svoje državne samostalnosti i bila bi uza sve to, što bi engleski kralj ostao i suveren Irske, i što bi Engleska zadržala u svojim rukama tri irske luke za svoju mornaricu, skoro posve samostalna. Bolno je doduše, što sjeverna šestina Irske — Ulster — ne bi bila u sklopu Slobodne Države Irske, nego i dalje izravno pod Engleskom, ali to je razdvojenje Irske neprirodno, i zato prije ili poslije svejedno mora doći do uspostave jedinstva cjelokupne Irske. Kad bi dakle Irska engleske zahtjeve sad prihvatila, moglo bi se reći, da je to samo prvi i glavni dio ostvarenja irske državne slobode, a sva ograničenja te slobode, koja još ostanu, uklonit će Irska pomalo s vremenom. A što bi bilo, da irsko izaslanstvo engleske zahtjeve ne prihvati? Nastavilo bi se još bjesumučnije prolijevanje krvi i uništavanje svega, što je irsko, pa bi Irska pala u nevolje, kakvih dosad još nije bilo, jer nema sumnje, da bi Engleska sad poslala na Irsku najprokušanije i što brojnije vojničke snage, da s irskim otporom nemilosrdno obračunaju. Dakle došle bi nove godine, možda i nova desetljeća stradanja, kojih je Irska ionako već previše morala izdržati.

Kad je Griffith sve tako promislio, stao je kolebati. A kad je te svoje misli rekao i Collinsu, uskolebao se i on, koji je rapravo bio vojnički pobjednik u ratu protiv Engleske. Od ostale trojice irskog izaslanstva složio se s njima još E· Duggan. Kako je sad većina irske delegacije bila za to, da se silom prilika engleski zahtjevi prihvate, nastavljeno je u 10 sati uveče vijećanje s predstavnicima engleske vlade. Još su natezanja oko pojedinosti trajala do 3 sata u jutro, i tada je konačno potpisan irsko-egleski ugovor o Slobodnoj Državi Irskoj, kojoj je tim bio priznat onakav položaj prema Engleskoj, kakav ima Kanada.

Kad su se irski izaslanici vratili s tim potpisanim ugovorom u Dublin, nisu bili oduševljeno dočekani, a osobito je De Valera bio ogorčen, što su Griffith i Collins taj ugovor potpisali. Badava mu je Griffith dokazivao, da je tim ugovorom završen spor između Irske i Engleske, koji je tolika stoljeća trajao, badava se Collins trudio tvrdeći, da je tim ugovorom stvoren nov položaj, u kojem se dalje može raditi za konačni cilj, za Irsku Republiku. De Valera je ostao kod svoga te za prihvat tog ugovora nije htio ni čuti.

»Neka odluči sabor!« reče napokon.

Dne 14. prosinca se irski sabor doista sastao i započeo vijećati o sklopljenom irsko-engleskom ugovoru. Došlo je do žestokih rasprava. Narodni zastupnici su se razdijelili na dvije strane: jedni su bili uz De Valeru, da se taj ugovor odbije, a drugi su pristajali uz Griffitha i Collinsa predlažući, da se ugovor prihvati, pa će se s vremenom moći nadopuniti i mijenjati. Na vatrena De Valerina dokazivanja, da bi prihvat tog ugovora značio izdajstvo Irske, Griffith iznosi stvarne koristi, što ih Irska dobiva tim ugovorom. Prema nepomirljivo i dosljedno radikalnom De Valeri u Griffithu se pojavio nagodbenjački duh, koji je davao prednost probitku pred idealom. Napokon je 7. siječnja 1922. rasprava u irskom saboru završena u žučljivoj napetosti, a kad je došlo do glasovanja, padoše 64 glasa za Griffitha, a 57 za De Valeru. Tako je eto pobijedilo kompromisno nagodbenjaštvo nad nepopustljivim radikalizmom, koji je Irsku

tako visoko digao u očima cijeloga svijeta. Ali baš ta mala razlika od pukih sedam glasova jasno je svjedočila, da se duboki irski radikalni i borbeni idealizam ne da nikakvom kopromisnošću ni časovitošću trajno suzbiti, nego da on ostaje i dalje najodlučniji čimbenik u irskom narodnom životu. To je brzo dokazao daljnji razvoj irskih političkih prilika.

Nagodba je s Engleskom 7. siječnja 1922. pobijedila. Slobodna Država Irska bila je nesamo stvarno nego i međunarodno svršen čin te je irsko-engleskim ugovorom dobila prvo priznanje· Radi odlučnog stanovišta, što ga je De Valera zuzeo prema tom ugovoru, on je napustio predsjedništvo vlade u takvoj Slobodnoj Državi Irskoj, kakvu on sebi nije zamišljao. Predsjednik vlade postao je sad Griffith, a podpredsjednik Collins, koji je dobio i posebnu zadaću, da isto tako, kako što je prije proveo organizaciju revolucionarne borbe protiv Engleske, sada provede sklopljenu irsko-englesku nagodbu u život i stvori irsku državnu organizaciju.

Irski vođe, irski političari, irski narodni zastupnici, irska vojska i sva irska javnost razdijelila se sad na dvije strane: jedni su pristali uz Griffithovu vladu, a drugi su se svrstali protiv nje oko De Valere. Englezi su uživali u tom rascjepu Iraca, jer kad je engleska vojska napuštala pojedine posade, predavala je oružje jednako irskim redovnim četama Griffithove i Collinsove vlade kao i onom dijelu vojske, koji je pristao uz De Valeru. Tako oružjem opskrbljeni upustili su se Irci sad jedni protiv drugih u borbu. De Valerine čete su se prozvale irskom republikanskom vojskom (Griffithova vlada ih je prozvala irregularnom, neredovitom), a vladine su čete uzele ime irska narodna vojska. Na čelu republikanske vojske bio je Rory O'Connor, a na čelu vladine novi ministar narodne obrane Mulcahy. Došlo je do sukoba po svoj Irskoj. Dublinski nadbiskup dr Byrne pokušao je posredovati, ali bez uspjeha.

Kad su republikanci 13. travnja 1922. zaposjeli zgradu Vrhovnog Sudišta (Four Courts) na obali Liffeya, sukob je bio otvoren. No mjesto oružanog obračuna uputio se Collins u svibnju De Valeri i predložio mu

izbore, pa neka narod odluči, da li je za Griffithovu i Collinsovu politiku ili za De Valerinu. De Valera pristade. Izbori su obavljeni u lipnju, te je vlada dobila 126 mandata, a De Valera samo 36. Dakle Irska se u većini odlučila za Griffitha i Collinsa. Kada ni tu odluku naroda republikanci nizu htjeli priznati, prihvati se Collins konačno oružja. Topovi su 26. lipnja 1922. — kao ono godine 1916. — opet zatutnjili Dublinom, Vrhovno Sudište je jako stradalo, a glave su i krive i nedužne padale. Nakon 2 dana su se republikanske čete na čelu sa svojim zapovjednikom Rory O'Connorom predale. No borbe su se nastavile drugdje po Dublinu i izvan njega po ostaloj Irskoj. Vladine su čete morale mjesto po mjesto osvajati.

Usred tih borba, kad je Collins već bio na domaku potpune pobjede, udari Griffitha prvih dana kolovoza 1922. kap. Prvi predsjednik Irske ode već nakon sedam mjeseci svoga vladanja u grob, a Collins ostade sam. U velikoj tuzi i jadu poruči De Valeri, neka dođe, da bar nad grobom Griffithovim pruže jedan drugom ruku pomirnicu. De Valera se nije odazvao. A Collins sad odluči ne dirajući u samoga De Valeru dovršiti s buntovnicima. Uspijevalo mu je. Sredinom kolovoza već ih je bio svuda potisnuo. Tada ode 22. kolovoza u svoje rodno selo na jug Irske. Dočekaše ga u slavlju njegovi seljani, izgrli ga sva rodbina ponosna, što je dala Irskoj takva junaka. Ali kad se uveče vraćao autom, napade ga dvadesetak kilometra od rodnog mjesta četa republikanaca. Otvori se puškaranje, u kojem je nakon pola sata borbe Collins pogođen u čelo pao. Pao i izdahnuo. Novi čin u tragediji Irske bio je završen.

*

Stojim pred Griffithovim i Collinsovim spomenikom duboko potresen onim, što mi on kazuje. Znam, da to još nije sve. Ova dvojica dodu še donesoše slobodu Irske s one strane Irskoga mora, koju je Englez bio godine 1800. odnio u zatočenje, ali irskoj ispaćenoj duši to ipak nije bilo dosta. A tu irsku dušu, čini se, da je do dna ipak najbolje shvaćao De Valera.

EAMON DE VALERA

Od Griffitha i Collinsa je samo nekoliko koraka do Eamona De Valere.

Tako se i ja pošavši od Griffithova i Collinsova spomenika nađoh najednom pred čovjekom, koji već četvrt stoljeća reprezentira Irsku onakvu, kakva ona uistinu jest. Pred nedalekom naime zgradom, palačom irske vlade, ugledah nekakvu skupinu ljudi, iznad koje su se isticale dvije crvene biskupske kapice i jedna visoka mršava glava s naočarima. Pristupim bliže. Uto se onaj visoki, suhi gospodin rukovanjem baš oprostio od dvojice biskupa i uputio naglim korakom prema autu, koji je tu stajao. Dok se onako visok sagibao, da uđe u auto, čujem kraj sebe, kako netko potiše reče:

»The President De Valera!«

Auto zatrubi i krene praćen klicanjem onih, što su tu stajali. Vidjeh samo još, kako se ono suho lice tvrdih poteza i energična pogleda okrenulo prema nama, kako je jedna ruka iz auta zamahnula na odzdrav, i kako se zatim onaj, u kojega su bili uprti svi naši pogledi, ukočeno zagledao preda se, dok nam ga nije nestalo s vidika tamo prema Pearseovoj ulici.

Takav je bio moj prvi susret s čovjekom, uz čije je ime vezana današnja slava Irske po svem svijetu onako, kako je to prije sto godina bila uz ime Daniela O'Connella. Vidjeh ga zatim za svoga boravka u Dublinu još nekoliko puta — kako je s molitvenikom u ruci prisustvovao službi Božjoj, kako je obalom Liffeya dostojanstveno a ipak skromno stupao iza baldahina u svečanoj euharistijskoj procesiji — te bih promatrajući fizionomiju njegovu volio bio prozreti u ono, što taj tipični predstavnik irskoga naroda krije u nutrini svojoj, da tako lakše uzmognem razumjeti neslomljivu i žilavu dosljednost njegova karaktera, kako se on očituje u djelima njegovim.

*

EAMON DE VALERA GOVORI

S jedne od bezbrojnih njegovih skupština iz godine 1917.

PROSLAVA USKRSNOG USTANKA IZ GODINE 1916. PRED GLAVNOM POŠTOM U O'CONNELLOVOJ ULICI U DUBLINU

S golemim manifestacijama proslavljena je uspomena na taj ustanak prvi put godine 1932. mjesec dana iza nastupa De Valere na predsjedništvo irske vlade, te se otada tako svečano slavi svake godine na uskrsni ponedjeljak.

Eamon De Valera je vrlo visoka stasa, ima malu, usku glavu na poduljem vratu, profil mu je oštar, obrijano lice ponešto je navorano, crte lica odaju mu odlučnost, ali ujedno daju dojam velike izmučenosti i patnje, a ispod visokoga čela smjestile se duboke, mrke oči, koje iza naočara gore kao živi plamenovi. Kažu, da oko njegovih usta rijteko kada zaigra smijeh. Pretežno šutljiv i namršten kao zlopogleđa odaje dušu, koja krije u sebi trajno nezadovoljstvo: i doista vele, da od De Valere nikada nije moguće čuti, da je s čime zadovoljan. Vječiti nezadovoljnik morao je postati buntovnik. Ali to njegovo buntovništvo, njegova revolucionarnost, iako izvire iz dna njegova bića, ima i neku značajku suzdržljivosti — znak, da njome vlada misaoni duh. Kad govori pred mnoštvom, fascinira i elektrizira svoje slušaoce. Izvrstan je demagog, ali tu svoju veliku sposobnost govornika-psihologa nastoji uvijek dovesti u sklad s višim načelima, kojima podvrgava svoje riječi i djela. Nije mu glavno, da postane popularan, da stekne sklonost širokih slojeva, nego mu je glavno, da ih predobije za misao, koju je postavio za cilj svoga života. A ta misao, za koju sav živi, jest: potpuna i neograničena sloboda irskoga naroda.

Eamon de Valera rodio se 13. listopada 1882., ali ne u Irskoj nego u Americi, i to u gradu New-Yorku. Otac njegov Vivian de Valera nije bio Irac nego Španjolac, samo mu je majka Irkinja. Dakle ponavlja se ono, što i kod Pearsea, samo što je kod De Valere očeva španjolska krv dala njegovoj naravi kudikamo jaču buntovnu žestinu. Otac mu je bio umjetnik te je umro, kad su malom Eamonu bile tek dvije godine. Zato ga je jedan njegov ujak, Patrik Coll iz Knockmore Bruree u Irskoj, uzeo k sebi, da ga odgaja zajedno sa svoje desetero djece. Majka mu se u Americi iznova udala. Tako je Eamon dospio u Irsku, gdje je i odrasao i svršio škole te postao profesor matematike. Uz matematiku bavio se mnogo i učenjem raznih jezika· Kako se u doba njegove mladosti povelo nastojanje, da se oživi irski jezik, te je u tu svrhu bila osnovana »Gaelska Liga« (Gaelic League), zagrijala se i mlada idealna duša Eamo-

na de Valera za irski jezik, koji je svim žarom prigrlio i brzo naučio. Učiteljica mu je irskog jezika bila mlada djevojka Sinead ni Fhlannagain, koju je on za uzvrat učio njemački. Kako je i ona sva gorila zanosom za sve, što je irsko, njihova su se srca zbližila te se godine 1910. združila u sretnom kršćanskom braku. Iz tog je braka poteklo sedmero djece, sve samih sinova. De Valera je uzor oca, koji je osim domovini svu svoju ljubav posvetio svojoj obitelji. Ne pije alkohola, ne puši, ne ide u kavanu ni u društva, nego se drži svoga doma. A u tom svom domu misli samo na domovinu i na svoju obitelj.

Kao profesor matematike služio je na nekoliko srednjih škola (Colleges). Đaci su ga veoma voljeli i rado slušali njegova predavanja, pa je jedan njegov đak rekao, da je matematika, kako ju je De Valera predavao, prestala biti suhoparna matematika i postala pravi užitak. Zanimljivo je, da se on do svoje 34. godine uopće nije isticao u političkom životu, a kad je ušao u nj, onda je, kako neki vele, i na politiku primijenio načela matematike, te da je zato tako tvrdokoran i nepopustljiv u svojim političkim zahtjevima, koje je jedamput formulirao, pa misli, da drugog rješenja više ne može biti. Svakako je za nj značajno, da je političkoj elastičnosti predpostavio političku odlučnost, politički radikalizam, i što jedamput rekne, kod tog ostaje, pa kud puklo da puklo. Oni, koji su vični, da politiku gledaju uvijenu u bezbroj ovoja lukavštine, i koji drže, da politika, kad se u njoj postavi istina licem u lice, ne može imati onolikog uspjeha, kao kad joj se u službu stavi lukava prevejanština, ne mogu dakako shvatiti ni odobriti političkog dogmatizma, koji nepokolebljivo zastupa De Valera. Zato Englezi nisu i ne mogu razumjeti njegove politike te su ga porugljivo nazvali »irskim Don Kihotom«. Tu se sukobio engleski politički realizam s irskim političkim idealizmom, koji je personificiran u De Valeri. Jaz, koji je između ta dva do krajnje oprečnosti dotjerana politička smjera pukao u najodsudnijim časovima Irske, nastojali su svojom kompromisnošću prebroditi Griffith i Collins te

njihov nasljednik Cosgrave, koji je i danas predstavnik njihove politike u Irskoj. Uspjelo im je to. Postavili su privremeni most između irske i engleske politike. Omogućili su, da je i De Valera, iako nešto kasnije, nego što je sam htio, mogao doći, da preuzme kormilo irske državne politike.

Prvi put se De Valera na političkom polju pojavio za uskrsne bune g. 1916. Bio je jedan od istaknutijih aranžera one bezizgledne revolucije. Kad su naime g. 1913. osnovane čete irskih dobrovoljaca, stupio je u te čete i De Valera. Tu je postao dobrovoljački časnik i kao takav zauzeo je u uskrsnom ustanku veoma važnu ulogu, kod koje je došla do jasnog izražaja njegova fanatična neustrašivost, te na nju svratiše pozornost i s irske i s engleske strane. De Valera je naime bio sa stotinjak revolucionaraca zaposjeo dva glavna puta, kojima se iz Engleske dolazi u Dublin: ulaz u dublinsku luku i kolodvor Westland Row (na oba ta prilaza dođoh i ja iz Engleske u Dublin) — i De Valera je od sviju vođa uskrsne revolucije posljednji kapitulirao. Dakako da je i on dospio među one, koji su nakon sloma tog ustanka od Engleza bili osuđeni na smrt. Među osuđenima je on bio sedamnaesti po redu, pa je spašen samo tim, što je, izakako su šesnaestorica bila strijeljana, daljnje izvođenje smrtnih osuda bilo obustavljeno. Mjesto na stratište dospio je De Valera u tamnicu, a s njim i Corgrave, kasniji glavni protivnik De Valerne politike i dugogodišnji predsjednik irske vlade, sa još šestoricom, koji također s De Valerom izmakoše sigurnoj smrti. Tad se glas o njemu stao širiti i popularnost njegova među Ircima rasti u istom razmjeru, kako su rasle simpatije prema toj neuspjeloj revoluciji, na koju su Englezi tako bezobzirno reagirali i tim samo postigli protivno od onoga, što su htjeli. Po svoj su Irskoj pogubljeni i pozatvarani revolucionarci postali u očima naroda mučenici za irsku slobodu. Među živima bio je De Valera onaj, koji je pobrao opće simpatije i za one, što moradoše odvažnost svoju glavom platiti. Tako je g. 1917. u naknadnim izborima za neka upražnjena zastupnička mjesta bio De Valera

prvi, koji je bio kandidiran i izabran. To je k tome još bilo u izbornom kotaru Clare, gdje je prije bio zastupnik Willie Redmond, brat nacionalističkog irskog vođe, koji je poginuo u svjetskom ratu. Jasnijom demonstracijom nego tim, što je baš tu izabran De Valera, nije moglo biti Englezima pokazano pravo raspoloženje, kakvo je u Irskoj bilo zavladalo. Taj izbor De Valere te u drugom izbornom kotaru izbor sinnfeinovca grofa Plunketta, oca onog revolucionarca, koji je g. 1916. iza uskrsnog ustanka bio strijeljan, bili su Englezima vidljiva opomena, što mogu od budućih izbora u Irskoj uopće očekivati. Valjda su Englezi to raspoloženje, koje je među Ircima prevladavalo u korist sinnfeinovaca, htjeli ublažiti tim, što su osuđenike iz uskrsne revolucije pomilovali i pustili. Dne 7. lipnja 1917. izabran je De Valera narodnim zastupnikom, a 18. lipnja dočekan je, izakako ga Englezi pomilovaše i pustiše iz tamnice, u Dublinu s velikim slavljem. Od tog je časa De Valera postao glavna politička osobnost Irske. Ne treba se dakle čuditi, da je već u jeseni iste te godine bio izabran za vođu irskog naroda.

Na dan 25. listopada 1917. sastao se u Dublinu prvi veliki kongres Sinn Feina, za koji je već bilo preuzelo mah opće raspoloženje po cijeloj Irskoj. Znalo se već, da će onaj, tko bude izabran za predsjednika sinnfeinističke stranke, postati i vođa irskog naroda. Neki su htjeli, da to bude Artur Griffith, osnivač Sinn Feina, ali drugi su mu zamjerili, što nije sudjelovao u uskrsnom ustanku g. 1916. Drugi su predlagali grofa Plunketta, oca ustrijeljenog Josipa Plunketta, najmlađeg ministra u revolucionarnoj vladi uskrsnog ustanka. Ali najveća je većina bila za Eamona de Valeru, koji je zapravo od sviju zapovjednika uskrsne revolucije jedini ostao na životu, te mu se tim najviše digao ugled i glas u irskom narodu. Kad su k tomu još i Griffith i grof Plunkett na sinnfeinističkom kongresu ustali i preporučili, neka se svi glasovi sjedine u izboru De Valere, u kojemu Irska ima svog najboljeg prokušanog revolucionarnog borca-vojnika i u kojemu dobiva opet jedamput velikog državnika, tada je De Valera bio jednoglasno izabran za predsjednika Sinn Feina. Kad su ga zatim i irski dobrovoljci (Irish Volunteers) na tajnom sastanku izabrali za svoga predsjednika, postao je on vođa obiju najjačih irskih borbenih organizacija, kojima je cilj bio: srušiti englesko gospodstvo nad Irskom. Postao je revolucionarni vođa cijelog irskog naroda, koji je u njegove ruke stavio svoju sudbinu za najodlučnije dane skore budućnosti.

Brzo se jasno pokazalo, da je s De Valerom na čelo sinnfeinističkog pokreta došao čovjek akcije zamijenivši ideologa, kakav je bio Griffith, jer je doskora borbena aktivnost tog pokreta uzbibala svu Irsku. De Valera je neumorno zaredao s jednoga kraja Irske na drugi držeći svuda skupštine i dižući u narodu borbeni duh. O De Valerinu se djelovanju doskora povela riječ i u samom londonskom parlamentu na osnovu izvještaja mnogobrojnih engleskih detektiva, koji su De Valeru pratili na svakom koraku i pomno bilježili njegove izjave na skupštinama. Sam predsjednik engleske vlade Lloyd George nazvao je u parlamenutu De Valerine skupštinske govore hladnokrvnim huškanjem na revoluciju te je navijestio najstroži postupak protiv njega. Nije ni slutio, da će za tri godine od tog istog De Valere morati tražiti primirje i mir te da će za dvadesetak godna doživjeti i potpunu samostalnost irske države, koju je De Valera najavljivao kao konačni cilj svoje borbe.

Kad je De Valera za pola godine bio obišao već sve irske krajeve i svuda posijao sjeme svojih revolucionarnih misli o uspostavi nezavisne irske države, došli su Englezi u travnju 1918. na nesretnu misao, da u Irskoj, gdje nitko dotada nije morao služiti u vojsci, provedu opću obvezatnu vojničku službu. Trebalo je predvidjeti, da će to Irci shvatiti kao prisilnu mjeru protiv Irske. Tako je i bilo. Sinn Fein je svom energijom stao agitirati protiv te novotarije. U irski narod je bačeno geslo: »Nitko se ne smije odazvati vojnoj obvezi nametnutoj od Engleske! Engleska je u zlu, pa sada hoće, da je mi Irci izvlačimo iz toga. Ali mi na to odvraćamo: England's difficulty Ireland's opportunity! Što je Engleskoj gore, to je za Irsku bolje!« A De Valera

je proglašenje obvezatne vojničke službe nazvao »navještajem rata irskom narodu«. Odjek je među Ircima bio silan, a otpor protiv namjeravanog općeg novačenja toliki, da su i sve irske stranke zastupane u londonskom parlamentu za znak prosvjeda napustile London. Organizacija irskih revolucinarnih dobrovoljaca porasla je u mjesec dana za novih 150.000 članova. Sve je u Irskoj uzavrelo, te je Engleska od svog nauma, da provede opću obvezatnu vojničku službu u Irskoj, morala odustati.

Taj uzmak Engleske u toj stvari veoma je podigao borbeni duh u Irskoj. U Dublinu je sinnfeinovac izabran za načelnika. Na uskrsni ponedjeljak je uz nepregledno mnoštvo naroda proslavljena druga godišnjica uskrsne revolucije, pa je irska narodna zastava izvješena na zgradi glavne pošte u O'Connellovoj ulici. U Traleeu, gdje je na Veliki petak 1916. bio uhvaćen Sir Roger Casement, priređena je spomen-slava u čast tog irskog narodnog mučenika, te je velika povorka uniformiranih irskih dobrovoljaca uz sudjelovanje svećenstva prošla kroz ulice. To je svratilo englesku pažnju tim više, što u gradu Limericku biskup nije dopustio služiti svečane zadušnice za nagodbenjaka Johna Redmonda, koji je umro u ožujku 1918., jer se moglo očekivati, da bi se te zadušnice kraj općeg revolucionarnog protuengleskog raspoloženja bile izrodile u političku demonstraciju.

Englezi su vidjeli, da moraju nešto učiniti, kako bi zaustavili daljnje širenje revolucionarnog raspoloženja u Irskoj. Dne 12. svibnja 1918. postaviše u Dublinu za novoga podkralja engleskog proslavljenog vojskovođu Lorda Frencha, koji je 18. svibnja izdao proglas, da su neki irski prvaci stupili u veleizdajničke veze s Nijemcima, te da vlada zato mora oštro nastupiti protiv toga »germanplot«-a (njemačke urote). U noći uoči objave tog proglasa pohapšeni su svi ugledniji sinnfeinistički vođe De Valera, Artur Griffith, grof Plunkett, »zelena grofica« Markiewicz i drugi te su odvedeni u Englesku. Ondje ih Englezi zatvoriše u tamnicu u gradu Loncolnu.

Ni ovajputa nisu engleski vlastodršci bili dobro promislili, kakve će odatle nastati političke posljedice. Svjetski se rat bližio svršetku. U taj je čas Lloyd George mislio, da mu Irska više nije opasna: ona će i dalje morati, kako Engleska hoće. Zaboravljao je kod toga, da je već bilo proglašeno načelo o pravu samoodređenja malih naroda, pa da je tim bilo moralno pojačano i pravo Irske na slobodu. I doista Irska je to svoje pravo nastojala svim silama oživotvoriti. Iako su sad svi glavni njeni vođe bili u engleskoj tamnici, irski sinnfeinistički oslobodilački pokret razvijao je svoje djelovanje s neslomivom odlučnošću i dalje, jer su mu zatvorene vođe zamijenila dva nova odlučna borca: Mihael Collins i svećenik Mihael O'Flanagan. No u mjesecu srpnju zabraniše Englezi Sinn Fein, organizaciju irskih dobrovoljaca, Gaelsku ligu, narodnu organizaciju irskih žena i irske mladeži. Sve je to djelovalo sasvim protivno, nego što su Englezi mislili. Zato su doživjeli nova razočaranja.

Odmah iza svršetka svjetskog rata obavljeni su u prosincu 1918. opći izbori u Engleskoj i Irskoj. U tim je izborima u Irskoj pobijedila sinnfeinistička stranka dobivši 73 narodna zastupnika. Pređašnja homerulistička stranka pala je s bivših svojih 68 mandata na 5, a protestanti su izabrali 23 unionista. Sinnfeinistička se stranka odmah poslije izbora sastala, uzela novo ime prozvavši se irskom republikanskom strankom i proglasila, da njeni narodni zastupnici nisu izabrani za londonski parlamenat nego za vlastiti irski sabor, koji se irski zove Dail Eireann. I doista se 21. siječnja 1919. izabrani sinnfeinovci, od kojih je njih 37 bilo još po engleskim tamnicama, sastadoše u Dublinu u gradskoj kući (Mansion House), konstituiraše se kao samostalni irski sabor, proglasiše Irsku Republiku (Saorstát Eireann), sastaviše vladu na čelu s utamničenim De Valerom i upraviše objavu o tom svim narodima svijeta tražeći i za se pravo samoodređenja naroda.

Premda Engleska nije odmah upotrijebila najoštrije mjere protiv te irske nekrvave revolucije, ipak nije izabranog predsjednika Irske htjela pustiti na slobodu. Kako da Irci pregore, da im predsjednik države i glava

revolucije, što je provode, bude u engleskoj tamnici, a da ne pokušaju bilo kakvim ga načinom osloboditi? A kako da i sam De Valera sada, kada ga Irska najviše treba, ostane ovako sputan i lišen mogućnosti, da i sam zahvati u provedenje revolucije? Tu su De Valera iz tamnice i Collins sa slobode proveli nešto, što je pobudilo opće udivljenje te izbavilo De Valeru iz engleskih šaka.

De Valera je pisao iz tamnice svojim prijateljima u Irsku poštanske dopisnice, na kojima bi nacrtao i razne karikature. Tako je na jednoj karikaturi prokriumčario točnu sliku tamničkoga ključa svojim prijateljima u Irsku, i to je upotrijebio dosjetljivi Collins, da spasi De Valeru iz tamnice. Evo kako se to dgodilo.

Kako je De Valera dobar i praktičan katolik, dolazio mu je češće u tamnicu duhovnik. A i De Valera je redovno pohađao tamničku kapelu. Jednog jutra opazi u sakristiji gdje leži ključ tamničkog duhovnika. »To je zacijelo ključ od tamničke kapije,« pomisli De Valera, dohvati neku svijeću, određenu za misu, nakapa na dlan jedne svoje ruke voska i utisne u taj vosak ključ. Tako je dobio vjeran otisak toga ključa. Kako je to bilo baš pred Božić, čestitao je nekom svom u Irsku Božić dopisnicom, na kojoj je bio nacrtan s jedne strane nekih vratiju mali pijani debeljko, kako kuša turiti u ključanicu ključ, a s druge se strane isto tako neki čovjek u odijelu utamničenika muči s golemim ključem. Jedan veli: »Ne mogu unutra!« A drugi: »Ne mogu van!« A iznad svega je bilo napisano: Božić 1917. — Božić 1918. Čudno je, kako ta dopisnica nije upala u oči upravitelju tamnice, nego je dopustio, da bude odaslana, ne sluteći ništa zla.

Kada je dakle Collinsu dopala u ruke ta dopisnica, odmah se onako dosjetljiv, kakav je bio, dovinuo značenju onoga ključa s De Valerine dopisnice i smjesta je smislio plan, kako da De Valeru oslobodi. Dao je načiniti prema nacrtanoj slici točan ključ i poslao ga u nekom kolaču De Valeri u Lincoln. Tek treći ključ tako poslan dospio je sretno De Valeri u ruke. Dogovoren je dan bijega za konac veljače 1919. Collins se sam latio, da to provede. Iako su Englezi u to vrijeme budno

pratili, što sve rade i kuda se sve kreću sinnfienovski vođe, Collinsu je uspjelo organizirati potajnu službu između irske i engleske obale, te je tako koncem veljače godine 1919. s još nekim istaknutijim irskim prvakom prešao iz Irske u Englesku i došao do De Valerine tamnice u Lincolnu. Uveče se zaustavi auto s Collinsom i njegovim drugom iza tamnice na rubu polja ograđenog bodljikavom žicom. Sretno prijeđoše preko te žice i dopriješe do ograde tamnice. Bakljom dadoše znak. Iz De Valerine tamničke sobe odgovori slabi znak svijetla, da je sve u redu. De Valera siđe brzo u tamničko dvorište. Na ogradi bila su dvoja vrata. Dok je De Valera otključavao unutarnja, Collins pokuša brže-bolje otpiračem otključati u isti čas vanjska. Ali kako je bio silno uzbuđen, jer je sve trebalo brzo svršiti, da ne bude sve iznenada otkriveno, u brzom se i nervoznom otvaranju otkine otpirač i ostane u bravi. I tako je eto na domaku slobode sve imalo biti promašeno. Ali De Valera nije izgubio nazočnosti duha. Svojim ključem stane vrtiti po ključanici, i gle čudna slučaja, otpirač se zaokrene, brava se otključa, vrata se otvore. Jednim autom pojuriše od Lincolna do Newarka, drugim od Newarka do Sheffielda, trećim odatle do Manchestera, četvrtim do Liverpoola. Teško je i danas sebi protumačiti, kako su sve to tako sretno mogli proći i kako se De Valera u liverpoolskoj luci provukao kroz mrežu detektiva do parobroda Cunardove linije — pomogao mu je kod toga jedan mornar Irac, član irske revolucionarne organizacije — i tako je De Valera sretno dospio u Irsku.

Nije teško zamisliti, s kolikom je radošću primljena među sinnfeinovcima vijest, da je De Valera na slobodi. A ta je vijest projurila u tili čas po svoj Irskoj i svuda digla duhove. De Valera se međutim nigdje nije pokazivao. Vješto se krio i iz svog tajnoga skrovišta vodio organizaciju revolucije. Englezi su poslali na stotine svojih detektiva, da ga nađu, ali to im nije uspjelo. To je bilo tim čudnije, što je De Valera u tamnoj noći znao primiti američke, francuske, njemačke, pa dapače i engleske novinare dajući im svoje izjave o pravima Irske na vlastiti potpuno nezavisni državni život. Ali vrhunac je smionosti bio, kad je glavni stan irskih re-

publikanaca objavio, da će De Valera 26. ožujka svečano ući u Dublin, gdje će ga načelnik na ulazu u grad dočekati i dovesti do gradske vijećnice (Mansion House) na trgu Stephens Green, da ondje preuzme vlast nad Irskom. Engleska se vlada na tu objavu silno uzvrpoljila i zabranila u Irskoj sve sastanke i sve manifestacije. No irski su republikanci bili spremni svoje provesti, pa makar došlo i do krvavog sukoba. Tek na želju samog De Valere od toga se odustalo.

U to se vrijeme u Filadelfiji u Americi sastao veliki »konvent irske rase«, s kojega je preko 5000 izaslanika iz svih krajeva Amerike upravilo zahtjev mirovnoj konferenciji u Pariz, da i zastupnici Irske De Valera, Griffith i grof Plunkett budu pripušteni na konferenciju, kako bi ona mogla riješiti i pitanje samoodređenja irskog naroda u duhu Wilsonovih načela. Taj je zahtjev podupro i američki kongres (parlamenat), te je posebno odaslanstvo američkih Iraca otišlo u Pariz, da o tom pregovara s predstavnicima mirovne konferencije. Uspjeh dakako nije bio nikakav, jer su s jedne strane tada svemoćni Englezi upotrijebili sve moguće, da Irskoj ne bude priznato pravo ravnopravnosti s ostalim slobodnim narodima, a s druge strane svjetskom slobodnom zidarstvu, koje je zapravo ravnalo pariškom mirovnom konferencijom, nije išlo u račun, da tako izraziti katolički narod, kakav je irski narod, postane slobodan, jer bi tim masoneriji u Irskoj odzvonilo. Irskoj se dakle na tadanjoj mirovnoj konferenciji dogodilo isto, što i Hrvatskoj i Slovačkoj: i tadanje hrvatsko narodno zastupstvo uzalud je tražilo, da mirovna konferencija prizna hrvatskom narodu pravo na samoodređenje, a vođa slovačkog naroda Andrej Hlinka bio je dapače i osobno došao u Pariz, da za svoj narod traži ravnopravnost s drugim slobodnim narodima, ali je bio odanle kao nepoćudan odpravljen. Svjetska masonerija je odlučila, da katolički irski narod ostane pod gospodstvom anglikanske Engleske, katolički slovački narod da bude pod gospodstvom husitske Češke, a katolički hrvatski narod pod vlašću grčkoistočne Srbije.

Početkom lipnja 1919. puče po svijetu glas, da se Eamon de Valera najednom stvorio u Americi. Na neprotumačiv način bio je prešao iz Irske u englesku luku Liverpool, tu se neopažen od engleskih detektiva ukrcao na prekooceanski parobrod »Lapland«, sakrio se u prostorije za svjetiljke, sretno se prevezao u Sjedinjene Države Sjeverne Amerike i nastanio se u New-Yorku u hotelu »Astoria«. Dok je engleske krugove bilo obuzelo nad tim pravo zaprepaštenje, dotle je De Valera u slavlju prolazio Amerikom dokazujući svuda vatrenim govorima, da se ne može ni govoriti o slobodi irskog naroda, dok Irska ne bude posve samostalna republika. Kad bi Irskoj i bilo dano, da svoje pravo na samoodređenje riješi unutar britanskog carstva, to bi bilo baš tako, kao da utamničenik bude pušten iz tamnice, ali zadržan u tamničkom dvorištu, da ondje uživa »slobodu«. Takve slobode irski narod ne će, nego traži punu nezavisnost ostvarenjem Republike Irske.

Ircima je bilo žao, što je De Valera bio otišao iz Irske. Neki su tome dapače i prigovarali, jer da De Valera tim, što je otišao u Ameriku, dokazuje, da mu je preče sebe spasiti nego li opća korist. No dobro promislivši svi su uvidjeli, da je ipak najrazboritije ono, što je De Valera učnio. U Irskoj se ne bi bio mogao dugo kriti, da ga Englezi ne bi opet pronašli. A kakva bi korist bila irskoj stvari, da ga opet zatvore, pogotovu gdje bi onda sigurno mnogo gore prošao nego dosada, te ne bi bilo izgleda, da i treći put tako lako izađe iz tamnice? Ovako će on iz Amerike moći biti u stalnoj vezi s Irskom, a tamo će u Americi među američkim Ircima provesti promičbu za oslobođenje Irske i sabrati novaca za financiranje revolucije.

Uspjesi, što ih je De Valera doživljavao u Americi, veoma su ojačali borbeni duh u Irskoj, a razbjesnili Engleze. U kratko je vrijeme De Valera sabrao do 5 milijuna dolara, koje je poslao Sinn Feinu u Irsku. Samo tom tolikom novčanom pomoći mogla je irska revolucija biti uspješno provedena. No i službena Amerika nije tajila svojih simpatija prema De Valeri: rodni mu grad New-York izabrao ga je svojim počasnim građaninom, te mu je načelnik Hylan na svečani način predao to odlikovanje. A kako je u to vrijeme već počela da pada zvijezda predsjednika Wilsona, saveznika Engle-

ske, američke su se simpatije odvraćajući se od evropskih pobjednika same po sebi priklanjale Irskoj, koja je bila najočitiji primjer, kako tadanji pobjednici nisu iskreno mislili na slobodu malih naroda, za koju su se tobože bili borili. Irska je Amerikancima otvorila oči, da uvide, kako su uzalud sudjelovali u svjetskom ratu.

U Americi je De Valera ostao od lipnja 1919. do prosinca 1920. Već treći mjesec nakon De Valerina odlaska započeli su irski dobrovoljci (The Irish Volunteers) pod Collinsom kao ministrom narodne obrane gerilski rat protiv Engleza. U siječnju 1920. organizirali su Englezi po svoj Engleskoj čete Black and Tans i bacili ih početkom 1920. u Irsku 20.000, a do prosinca je taj broj narasao na 50.000. Irskom zavlada najužasniji teror. I kad je ta strahota bila n vrhuncu, eto pred Božić 1920. De Valere potajno natrag iz Amerike, da se i sam stavi na čelo borbe protiv Engleske.

Sad je irsko-engleski rat planuo svom žestinom. U tim borbama razorena je krasna zgrada carinarnice (The Customs House) u dublinskoj luci. De Valera se krio u jednoj staroj kući nedaleko Merrion Square-a. No već od siječnja 1920. počeli su razni pokušaji iz Australije, Južne Afrike pa i iz same Engleske, da englesku vladu nagovore na popuštanje prema Irskoj. Tako je došlo, da je Lloyd George u svibnju iza ponovnih izbora, u kojima je sinnfeinistička stranka dobila od 128 mandata 124, prvi put dao izjavu, u kojoj je priznao snagu irskog republikanskog pokreta i potrebu jedne konferencije između prvaka irskih revolucionaraca i engleske vlade.

Malo iza te izjave Lloyda Georgea dogodilo se ovo. De Valera je jednog dana šetao po vrtu one kuće, u kojoj se u Dublinu krio. Najednom uđe neki engleski vojnik. Nije prepoznao De Valeru (barem se tako drži), nego ga samo pretraži i našavši kod njega sumnjivih papira odvede ga kroz ulice Dublina do Dublinskog Dvora (Dublin Castle), sjedišta engleske vlasti. Odmah se po gradu na opće zaprepaštenje raširio glas, da je De Valera uhapšen. No gle čuda. U Dvoru su De Valeru prepoznali, ali mjesto da ga odvedu u tamnicu, pustiše ga, da se mirno odšeće kući, kao da nije ništa ni bilo.

Dvadeset i četiri sata iza toga (bilo je to početkom lipnja) stiže De Valeri glasnik noseći mu od Lloyda Georgea poziv za mirovne pregovore.

Engleska je dakle zatražila mir. I započe izmjena pisama između De Valere i Lloyda Georgea. Nakopon je 10. srpnja sklopljeno primirje. U ponoći između 10. i 11. srpnja najavila su sva zvona širom Irske, da je rat protiv Engleske završen. I irski dobrovoljci i engleski vojnici, koji su se do tog časa borili na život i smrt, okrenuše na glas tih zvona svoje puške prema dolje i skinuše svoje kape s glave, da pozdrave toliko željeni mir, koji je eto došao.

Drugog je dana sve nagrnulo u glavni grad Dublin, da ondje dadu oduška radosti nad kapitulacijom Engleske. De Valera je u ime revolucionarne vlade izdao proglas irskom narodu, da se za vrijeme primirja svaki Irac, bio vojnik ili obični građanin, mora vladati dostojno čuvara narodne časti. Dne 14. srpnja otputovao je De Valera u London i sastao se s Lloydom Georgeom. Izakako je odmah prvi njihov razgovor potrajao ravno 5 sati, dočekali su engleski ministri Lloyda Georgea s pitanjem, dokle je došao u pregovorima. A on odgovori:

»Ne znam... Došli smo tek do Cromwella...«

Tim je sarkastički taj Englez htio istaknuti, kako se De Valera ne da i ne da krstiti, nego samo jaši na prošlosti i s prošlošću argumentira zahtjeve, koje Irska postavlja. Realnom Englezu ono, što je Engleska Irskoj kroz stoljeća skrivila, spada u povijest bez realnoga značenja za sadašnjost. On samo pita za trgovinu, carine, financije i takve stvari — to Englezu nešto vrijedi, a kopati po povijesti i tražiti, da se isprave nepravde učinjene u prošlosti, to je realnom Englezu: trla baba lan, da joj prođe dan. Dakako Englez u toj prošlosti nije ništa izgubio, nego samo dobivao, pa šta da on onda po prošlosti i prevrće! Ali prenijeti se na stanovište onoga, koji je neprestano bio prikraćivan i zatiran, to Englez niti može niti hoće.

I tako se De Valera nakon tjedan dana, pošto se nije mogao s Lloydom Georgeom složiti u glavnim pitanjima, vratio kući neobavljena posla ostavivši za sobom još jače uvjerenje kod Engleza, da je on fanatik, nepri-

stupačan razlozima. Kad je Lloyd George iza toga De Valeri pismeno ponudio, da Irskoj bude priznat položaj dominiona, De Valera je tu ponudu 10. kolovoza u ime irske revolucionarne vlade odbio pismom, u kojem je među ostalim napisao i ovo:

»Poput drugih malih država Evrope želi i irski narod svoju nezavisnost izgraditi na temeljima moralnog prava u čvrstom pouzdanju, da ne će biti ugrožen, ako ne napadne nijedan drugi narod· Moje i mojih drugova najdublje je uvjerenje, da se vjerno prijateljstvo s Engleskom, kojega radi vojničkog pritiska stotine godina nije bilo, može postići samo potpunim odcjepljenjem Irske. Položaj dominiona za Irsku je svakom, tko zna čitati engleske uvjete, posve iluzorna stvar . . .«

Tri dana kasnije stiglo je od Lloyda Georgea novo pismo, u kojem je izjavio, da nema te engleske vlade, koja bi Irskoj priznala pravo, da može dokinuti svoje veze s kraljem.

Nato je De Valera 16. kolovoza sazvao irski sabor. Svi su narodni zastupnici, koji su dotle bili u zatvoru, od engleske vlade pušteni na slobodu, pa su se sad prvi put svi sabrali na ovom zasjedanju Dail Eireanna. Tu je bio i zastupnik Sean Mac Keon, zapovjednik irske republikanske vojske (I. R. A.), kojega su Englezi bili osudili na smrt, te je tek prije nekoliko dana na De Valerin zahtjev bio pomilovan i pušten na slobodu. On je sad predložio, da sabor izabere De Valeru za predsjednika Irske Republike. Taj je svoj prijedlog popratio ovim riječima:

»U nijednoj generaciji u zadnjih sto godina nije nijedan irski vođa pokazao takvih sposobnosti, da vodi svoj narod i da obračunava s tradicionalnim protivnikom. On se nije dao ni obećanjima umekšati ni prijetnjama smesti. Eamon de Valera susreo se s Englezima najprije kao vojnik i tukao ih je kao vojnik, a sad se našao s njima kao državnik, pa i kao državnik će ih tući. Čast i interesi našeg naroda samo su u njegovoj ruci osigurani.«

S oduševljenjem popraćen je taj govor i sa zanosom je izvršen izbor De Valere za predsjednika republike. A zatim je irski sabor dva dana vijećao o engleskim ponudama. De Valera je najoštrije ustao protiv tih ponuda ističući svoj zahtjev za potpunim odcjepljenjem Irske od Engleske. Cijeli je sabor to njegovo stanovište odobrio i ovlastio ga, da u tom smjeru vodi daljnje pregovore s Engleskom.

De Valera je odmah obavijestio Lloyda Georgea o nepopustljivom stanovištu irskog narodnog zastupstva. Upozorio ga je, da prava Irske nikad ne će moći biti podređena interesima Engleske, te je dodao:

»Ako pravo bilo kojeg malog naroda na nezavisnost treba na tom da se razbije, da njegov moćniji susjed njegovo područje upotrijebi za vojničke ili druge svrhe, onda to znači konac slobode . . ·«

U kasnijem jednom pismu pozvao se Lloyd George na to, kako povijest dokazuje, da su Engleska i Irska upućene jedna na drugu, te da zato treba da ostanu zajedno. Na to je De Valera odgovorio:

»Ako Engleska tako tumači povijest, da ona nalaže zajednicu, Irska naprotiv iz nje čita nužni zahtjev za odcjepljenjem . . . Ako bi engleska vlada opet posegnula za silom te kad pobjeda ne bi bila na strani prava, tada će cijelo pitanje biti riješeno od naših nasljednika.«

Kad je irski sabor nakon tolike izmjene pisama između De Valere i Lloyda Georgea ipak zaključio, da pošalje izaslanstvo na pregovore u London, De Valera nije htio ni čuti, da on sam pođe na čelu tog izaslanstva na pregovore, pa je tako na to mjesto izabran Artur Griffith, ministar vanjskih poslova irske revolucionarne vlade. De Valera je o tom izvijestio predsjednika engleske vlade dodavši:

»Naš je narod u svakom obliku proglasio svoju nezavisnost te se smatra za suverenu državu. I samo kao zastupnici te države i kao njeni izabrani čuvari imademo autoritet i punomoći, da pregovaramo u ime našeg naroda.«

S tim je irsko izaslanstvo otputovalo u London, te su 11. listopada započeli pregovori s predstavnicima engleske vlade·

Uoči početka tih pregovora čestitali su Papa Benedikt XV. i engleski kralj Đuro V. jedan drugom brzojavkama, u kojima su izjavili svoju radost, što je na-

pokon došlo do smirenja između Irske i Engleske. No budući da je brzojavka engleskoga kralja spominjala »borbe u Irskoj«, De Valera je odmah brzojavio Papi:

»Tu se radi o borbi između Irske i Engleske, a izvor je toj borbi u tom, što su vođe Engleske uvijek nastojale svoju volju nametnuti Irskoj i brutalnom silom irskom narodu oteti slobodu, koja je njegovo naravno pravo i njegova stara baština.«

Dakako da su se Englezi ljutili na tu De Valerinu brzojavku, kojom je pred Papom ustao protiv brzojavke engleskoga kralja. No tko zna, kako se u duši irskog naroda uvriježio osjećaj, da je Papa n a š t. j. irski vrhovni zaštitnik, a engleski kralj je t u đ i nametnik, taj tek može razumjeti, zašto se De Valera, koji više nego itko shvaća dušu irskog naroda, osjetio potaknut, da Papi brzojavno razjasni netočne riječi engleskoga kralja. A zapravo se u tom krio i prosvjed predsjednika Irske Republike proti nosiocu engleske krune.

Pregovori između irskih i engleskih predstavnika trajali su skoro puna dva mjeseca. Lloyd George je sve moguće upotrijebio, da Irce skloni na popuštanje, samo neka prihvate rješenje irskog pitanja u obliku dominiona. Kadgod je Griffith od De Valere iz Dublina tražio nove upute, dobivao je stalne opomene, neka ne popušta· Tako je napokon 5. prosinca uveče Lloyd George dao irskom izaslanstvu dvosatni ultimatum, da biraju: ili irsku državu u obliku dominiona ili nastavak borbe, u kojoj će Engleska upotrijebiti sve svoje sile, da Irsku slomi. Pod pritiskom tog ultimatuma su Griffith i Collins s većinom irskog izaslanstva popustili, pa je u rano jutro 6. prosinca podpisan irsko-engleski ugovor o uspostavi Slobodne Države Irske.

Nemoguće je prikazati, kako je bilo De Valeri, kad ga tako Griffith i Collins, njegovi glavni pouzdanici, mimoiđoše i ostaviše. Oduprijet će im se u parlamentu! Ali i sami sinnfeinovci se razdvojiše. Nastade žučljivo pretresanje najprije izvan parlamenta, a onda i u parlamentu. »Zelena« grofica Markiewicz nazva Griffitha i Collinsa izdajicama i glupanima; sestra Terencea Mac Swineya, onog načelnika od Corka, koji se proslavio

WILLIAM COSGRAVE

Predsjednik vlade Slobodne Države Irske od 1922. do 1932. godine, a otada vođa irske opozicije

GENERAL EOIN O'DUFFY, VOĐA IRSKIH »MODRIH KOŠULJA«
Dizanjem ruku pozdravlja ga njegova mladež

svojom smrću nakon sedamdesetčetiridnevnoga gladovanja, izjavi nakon trosatnoga govora, da će odsada živjeti samo za to, da mlade Irce uči, kako je ugovor od 6. prosinca najveća izdaja, koju pamti irska povijest.

Tom historijskom zasjedanju irskoga parlamenta predsjedao je sam De Valera. Slušao je i promatrao govornike s jedne i druge strane. Kad bi Griffith ili koji od njegovih branio sklopljeni ugovor dokazujući, da je od dana, kad je De Valera prihvatio pregovore s Engleskom, trebalo računati s tim, da je kompromis neizbježiv, De Valeri se bunila duša, koja nije htjela da zna za kompromis. A kad bi netko od De Valerinih užih pristaša otkrivao i dokazivao štetnost i sramotu, koju Irskoj donosi sklopljeni ugovor, De Valera se samo utvrđivao u svojoj odluci, da taj ugovor treba pošto-poto onemogućiti· Ustao je i sam i govorio, kako je irski narod u srednjem vijeku bio slavan i velik kulturom i bogatstvom, a sve je to Engleska, nazvana »paklenim carstvom«, uništila ponizivši Irsku na položaj kolonije. Ovo, što se Irskoj tim ugovorom daje, nije pravi dominij, jer je za dominij bitno, da je udaljen od Engleske, a toga kod Irske nema. Taj ugovor je zapravo kapitulacija, kakve Irska nije vidjela još od Henrika II. Sinn Fein se zakleo na republikansku zastavu i zato toj zakletvi treba sačuvati vjernost. I radije poći u ropstvo, dok se svemogućem Bogu ne svidi, da potuče ugnjetavače Irske! Tako je govorio De Valera. Govorio je iz duše. Opet je elektrizirao sve, koji su ga slušali. Ali nije mogao predobiti većine: kod konačnoga glasovanja 7. siječnja 1922. bila su 64 glasa za sklopljeni ugovor, a 57 protiv tog ugovora· Dakle De Valera je samo za 7 glasova ostao u manjini. Kad je to vidio, sav blijed, slomljen, satrven ustade i reče:

»Evo moje posljednje riječi· Imamo iza sebe slavnu prošlost, četiri godine veličanstvene discipline pred cijelim svijetom, koji je upirao pogled u nas. A sada . . .«

Riječ mu zape u grlu. Činilo se, da ga zatomljeni plač guši. Ali svladao se.

Dva dana iza toga zamijenio ga je na predsjedničkom mjestu Griffith uz graju i pogrde De Valerinih pristaša, koji će odsada povesti borbu za republiku.

Buknuo je građanski rat: Irac je skočio na Irca. Iza leđa se radovala Engleska i čekala, kako će opet ona biti ona, koja će se na kraju veseliti. Ali prevarila se. Irska je sad trpjela od nesloge vlastitih sinova, koji su međutim ipak znali Irsku sačuvati irskom narodu· Koraci potpune nezavisnosti Irske bili su doduše usporeni za jedno desetljeće, ali nisu bili posve zaustavljeni.

Kao što je većina narodnih zastupnika kod pitanja sklopljenog irsko-engleskog ugovora pristala uz Griffitha i Collinsa, koji su potpisali taj ugovor i preuzeli, da ga provedu u život, tako se i irska republikanska vojska razdvojila, te je manji dio pristao uz De Valeru, a veći uz novu vladu Slobodne Države Irske. Premda se De Valera dao na okupljanje i organiziranje vlastitih četa te je stvorio i vlastiti glavni stan te svoje republikanske vojske, on isprva nije mislio na krvavo obračunavanje s Griffithovom vladom. Zato se bio sa svojim četama povukao u brda Cameragh, samo da ne dođe do sukoba. Ali kad su njegove čete stale vršiti teror nad državnim ustanovama i nad pristašama vlade, pa kad su u Dublinu zaposjele zgradu najvišeg sudišta, Four Courts, sve su se više zaoštravale prilike i porast međusobne mržnje nije se dao zaustaviti. No De Valera je ipak svoje nastojao držati na uzdi gledajući u Engleskoj neprijatelja, od kojeg zapravo prijeti opasnost. Pristao je u dogovoru s Collinsom, koji ga je posjetio, i na nove izbore u mjesecu svibnju. Kažu dapače, da su se njih dvojica bila sporazumjela i u ovom: u izborima će biti izvršena podjela zastupničkih mjesta prema broju, koliko je tko zastupnika dosad imao, a iza izbora će se sastaviti koaliciona vlada, koja bi imala zadatak Englezima staviti nove uvjete za izgradnju irske državne samostalnosti. Kad se o tom pročulo u Londonu, zaprijetio se u jednom svom govoru Winston Churchil u ime engleske vlade, da će ulazak De Valerinih republikanaca u irsku vladu značiti prekršenje irsko-engleskog ugovora, a onda da ostaju Engleskoj slobodne ruke, da iznova zaposjedne Irsku. Te su se prijetnje Griffith i Collins uplašili, a De Valerini republikanci skočiše od bijesa te na tajnom sastanku u zgradi vrhovnog sudišta zaključiše nastavak rata protiv Engleske. Prva je žrtva pala 22. lipnja, kad su republikanci izvršili atentat na engleskoga maršala Sir Henrika Wilsona· Sad je engleska vlada izvršila pritisak na irsku vladu, da mora s republikancima obračunti, ili da će to Englezi sami učiniti. Uto su republikanci uhvatili generala O'Conolla, zapovjednika četâ irske vlade, te ga zatočili. Nato su se Griffith i Collins odlučili na krvni obračun.

Tako je započeo irski građanski rat. Najprije je 26. lipnja vojska irske vlade stala opsijedati zgradu vrhovnog sudišta u Dublinu. Topovi su zatutnjili gradom kao ono za uskrsne revolucije g. 1916. Za dva dana morao se glavni zapovjednik republikanske vojske Rory O'Connor predati. Kad su njega i njegove vojnike vladini ljudi vodili u onu istu tamnicu Mountjou, u kojoj su bili i irski revolucionarci iz g. 1916. od Engleza zatvoreni i suđeni, postupali su s njima ne kao s neprijateljima nego kao s drugovima· Do 2. srpnja morali su se De Valerini republikanci i s drugih položaja u gradu Dublinu povući u unutarnjost Irske. Vladine su čete išle za njima svuda ih potiskujući. Kad je međutim u kolovozu naglo umro Griffith, a malo zatim od puške republikanaca poginuo i Collins, pa kad je na čelo vlade Slobodne Države Irske stupio William T. Cosgrave, borbe su se između vladinih i republikanskih četa još oštrije nastavile.

U rujnu se prvi put sastao irski sabor, koji je prije nekoliko mjeseci bio izabran. De Valerini pristaše nisu došli. Sabor bez njih zaključi zavesti prijeki sud protiv republikanaca. A oni stadoše napadati one, koji su glasovali za taj zaključak. Glave su padale i na jednoj i na drugoj strani. Tako je jednog dana bio od republikanaca ubijen narodni zastupnik Sean Halley, vladin pristaša. Ministar unutarnjih poslova Kevin O'Higgins dade nato ustrijeliti zapovjednika republikanskih četa Rory O'Connora i još tri republikanca, koji su još od lipnja bili zatvoreni. Rory O'Connor bio mu je prijatelj i vjenčani kum, a kad je otvorena njegova oporuka, ustanovljeno je, da je svoj imetak ostavio Kevinu O'Higginsu kao baštiniku · . .

Taj i drugi takvi žalosni slučajevi potresli su miroljubive Irce do dna duše. Svi su željeli, da građanski rat prestane, da u Irskoj već jedamput zavlada mir. Ta je želja postajala sve jača i u De Valerinoj duši. Napokon je sa šefom svoga glavnog stana Frankom Aikenom 23. ožujka 1923. izdao svojim četama nalog, da se borbe obustave. Do formalne kapitulacije nije došlo, pa su borbe tek postepeno prestajale. Ali vladine su čete i dalje nastojale sve republikanske vođe poloviti. Tako su tragali i za De Valerom, ali ga nisu mogli pronaći.

U kolovozu 1923. je Cosgraveova vlada provela nove izbore. I De Valera je kandidirao. Premda je policija na nj vrebala, on je na Veliku Gospu osvanuo u središtu svog izbornog kotara, da održi govor svojim vjernim izbornicima. Izrekao im je ove miroljubive riječi:

»Nisam nikad bio za razaranje. Nisam nikad bio za to, da se bratska ruka digne protiv brata. Uvijek sam propovijedao nauku, jednu i jedinu nauku, da možemo potpunu nezavisnost postići, ako budemo složni...«

Dok je te riječi govorio, opkoliše ga vojnici vladine vojske, uhapsiše i odvedoše. Sad je De Valera, koji je dva puta sjedio u engleskoj tamnici, dospio i treći put u tamnicu, ovajputa zatvoren od irske vlade.

Oni, koji De Valeru dobro poznadu, tvrde, da on doista nije htio građanskoga rata. On je htio samo nastaviti rat protiv Engleske. No kad je vidio, kako Collins u ime irske vlade sa svojim četama udara na zgradu vrhovnog sudišta, gdje je bilo sijelo republikanaca, stavio se i sam ne kao vođa nego kao običan vojnik u borbene redove i dao se nositi strujom· No boljelo ga je, što se Irac bori protiv Irca. Zato je u svojoj duši bio sretan, kad je, premda se osjećao potučen, zapovjedio obustavu borbe. Ni tamnice se nije bojao, jer je znao, da baš kroz tamnicu vodi njegov put k onom cilju, za kojim je išao: k ostvarenju Irske Republike.

De Valera je odsjedio u tamnici od kolovoza 1923. do lipnja 1924. Tada je bio pušten na slobodu i povukao se nekoliko godina u političku pozadinu. Ali nije mirovao. Okupljao je razbijene snage svojih pristaša. I stao ih pripravljati na to, da će zakonitim načinom nastaviti političku borbu. U tom se nisu svi s njim slagali. Kad je godine 1926. na kongresu (Ard Fheis) irske republikanske stranke izjavio, da treba odsad parlamentarna sredstva borbe upotrijebiti za postignuće cilja — ostvarenja Irske Republike, manjina se stranke odijelila od njega i obnovila nekadanji Sinn Fein. A De Valera je od većine, koja mu je ostala vjerna, stvorio novu stranku, kojoj je dao naziv Fianna Fail (tjelesna straža sudbine) prema nazivu iz najdavnije irske prošlosti. Isto tako se irska republikanska vojska (IRA) ponešto povukla od De Valere s izjavom, da se ne će miješati u stranačku politiku, nego da će podupirati svaku vladu, koja bude na čelu cjelokupne Irske Republike. Dotle će IRA i svojim sredstvima, ako ustreba i terorom i oružjem ići za tim ciljem.

Tako je u kolovozu 1927. bio ubijen ministar Kevin O'Higgins, koji je prije pet godina dao ustrijeliti zapovjednika irske republikanske vojske. IRA mu to nije zaboravila, te je platio glavom. Zbog tog su atentata mnogi od republikanske vojske dospjeli u tamnicu.

U izborima godine 1927. dobila je De Valerina stranka Fianna Fail 56 zastupnika, Cosgraveova vladina stranka Cumann na nGhaedheal 64 zastupnika, a ostale male stranke 32 zastupnika. Iza tih izbora je De Valera sa svojom strankom prvi put ušao u irski sabor, položio propisanu zakletvu kralju s izjavom, da to čini samo kao nametnutu formalnost, i stupio u parlamentarnu borbu protiv Cosgraveove vlade, koja se samo uz pomoć drugih stranaka mogla održati na vlasti. Protiv takvog preokreta De Valerine taktike digla se protiv njega obnovljena stranka Sinn Fein, kojoj je bila na čelu Mary Mac Swiney, sestra tragički umrlog načelnika Corka. Isto tako mu je radi zakletve prigovarala i IRA, jer da se od republikanca prometnuo u monarhistu. Ali De Valera se na takve prigovore i napadaje nije obazirao, nego je svoje djelovanje odlučno upravio prema jasnom cilju, koji je sebi postavio: oboriti Cosgraveovu vladu, preuzeti sudbinu Irske u vlastite ruke i provesti polako mirnim putem ostvarenje Irske Republike i ujedinjenje cjelokupne Irske, a s tim zapravo srušiti irsko-engleski ugovor iz godine 1921·

Četiri godine trajala je De Valerina parlamentarna borba protiv Cosgravea. Napokon je u izborima u veljači 1932. dobio razmjernu većinu stekavši 72 zastupnička mjesta te je 9. ožujka u saboru bio izabran za predsjednika nove irske vlade. Cosgrave, koji je 9 i po godina vladao Irskom ostavši pobjednik nad De Valerinim republikanskim revolucionarcima, morao je ustupiti mjesto predsjednika vlade tom istom De Valeri, oko kojega se iznova okupila većina Irske u želji, da misli vodilje njegove politike dođu do oživotvorenja na putu do potpune nezavisnosti i ujedinjenja Irske.

De Valera je odmah iza nastupa na vladu izjavio, da ne će više biti zakletve engleskom kralju i da Irska više ne će plaćati nikakvih godišnjih otplata Engleskoj za zemlju, koju su irski seljaci dobili od nekadanjih engleskih veleposjeda u Irskoj. I zaista je 19. svibnja u irskom saboru stvoren zakon o ukidanju zakletve engleskom kralju. No irski senat, sastavljen u većini od De Valerinih protivnika, odbio je taj zakon, pa je po irskom ustavu mogao nakon godine i pô danâ iznova doći na red, kao što je i došao. A kad je 30. lipnja 1932. trebalo izvršiti polugodišnji dio otplate za seljačku zemlju, irska vlada nije Engleskoj ništa platila.

Engleska je nato 15. srpnja započela carinski rat protiv Irske. Seljački se proizvodi iz Irske, koja je pretežno poljodjelska zemlja, nisu više mogli toliko izvoziti u Englesku kao prije. Budući da je skoro devet desetina izvoza iz Irske išao u Englesku, sad je taj izvoz zapeo. Irski je seljak odatle mnogo stradao. Cijela je Irska gospodarski trpjela. Ali De Valera nije popuštao. Englezi su ga pozivali na pregovore, i on se doista odazivao, ali u svom je stanovištu ostao nepokolebiv.

De Valera je odlučio pošto-poto odstraniti iz Irske svaki trag, koji bi podsjećao na engleskoga kralja. Osim zakletve kralju, koja je postojala od irsko-engleskog ugovora iz godine 1921., bio je u Irskoj još i zastupnik engleskoga kralja kao generalni guverner. Na to je mjesto doduše od godine 1921. uvijek bio imenovan samo Irac, a i njegova je služba bila posve reprezentativna, te nije imao nikakvog utjecaja na irsku vladu ni irsku politiku. No svejedno je svakom republikancu bio trn u

oku, jer je podsjećao na engleskoga kralja, dakle na osobu, protiv koje je bila duboko uvriježena mržnja u irskim srcima. Kad je De Valera postao predsjednik irske vlade, bio je generalni guverner James Mac Neill, kojega irska vlada nije ni na kakve svečanosti pozivala, a kad bi se gdje pojavio, irski bi ministri napadno otišli, da tako pokažu, kako im je njegova služba nepoćudna. Konačno je engleski kralj Mac Neilla maknuo s mjesta generalnoga guvernera, pa kako je međutim engleska vlada tražila u izravnim pregovorima s De Valerom riješenje tog osjetljivog pitanja, na predlog je De Valere imenovan za novoga generalnoga guvernera irski republikanac Donal Buckley, neki mali trgovac, koji je godine 1916. zajedno s De Valerom bio osuđen na smrt. Buckley se nije uopće više nastanio u palači nekadanjih engleskih podkraljeva i guvernera u Phoenix Parku, uveo je irski jezik za svoj službeni jezik, pa kadgod je imao nešto da raspravi s irskom vladom, mjesto da ona k njemu dođe, on je odlazio u vladinu palaču te ondje prisustvovao vijećanjima. Tako je služba generalnoga guvernera, umjesto da bude iznad irske vlade, postala podređena vladi, a tim je De Valera zapravo bio ukinuo autoritet engleskoga kralja.

Englezi su i to poniženje svoga kralja lakše podnijeti nego to, da De Valera nije htio više plaćati ništa Engleskoj. Englezi su vični živjeti od tuđih plaćanja, u tom je pravi smisao njihove vlasti nad svijetom. Kad su Irskoj već morali priznati njenu političku slobodu, nastojali su je bar još koliko-toliko gospodarski izrabiti. Odprilike preko jedne miljarde kuna obvezala se bila Cosgraveova vlada plaćati Engleskoj na godinu kao otplatu za seljačku zemlju. To je sad De Valera uskratio. Došavši u London izjavio je dapače, da Irska nesamo da ništa ne duguje Engleskoj, nego Engleska duguje Irskoj 100 miljardi kuna za svu onu zemlju, koju su Englezi u posljednjih 400 godina pootimali od irskih posjednika. Englezi su se tom De Valerinu »proturačunu« narugali, ali novaca od njega nisu dočekali. Da Irska lakše podnese gospodarsku borbu, koja je nastala s Engleskom, De Valerina je politika stala nastojati, da se Irska što više oslobodi od engleskog tržišta i da cijelo

irsko narodno gospodarstvo s temelja izmijeni tim, što će se mjesto stočarstva više uvesti sijanje žitarica i što će se jače podizati irski veleobrt (industrija).

Prva godina De Valerina vladanja bila je teška kušnja za irski narod. De Valerini politički protivnici nastojali su to izrabiti u svoju korist, da De Valeru sruše. No on je u siječnju 1933. raspisao nove izbore, u kojima je njegova stranka Fianna Fail od pređašnjih 78 narasla na 87 zastupničkih mjesta, te je tim De Valerina vlada dobila pretežnu većinu. Sad je mirno mogao nastaviti odlučni smjer svoje politike.

U unutarnjoj je politici već tom izbornom pobjedom obračunao s Cosgraveovom strankom, koja se s ostalom opozicijom udružila u novu stranku Fine Gael. No bio se pojavio i nov pokret »modrih košulja«, kojemu je na čelo stao general Eoin O'Duffy, bivši ravnatelj redarstva za vrijeme Cosgraveove vlade, kojega je De Valera maknuo s tog mjesta. Za to se O'Duffy odlučio osvetiti De Valeri na političkom polju. Po uzoru fašističkih »crnih košulja« stao je organizirati svoje »modre košulje« i uveo pozdrav dizanjem ruku te je mislio, da je tim vanjskim znakovima dovoljno učinio, da stvori pokret, s kojim će preuzeti vlast nad Irskom, kao što je Mussolini preuzeo vlast nad Italijom. Ali nije shvatio, da je kod takvog pokreta misao i borbeni duh glavno. A što se toga tiče, tu je O'Duffy daleko zaostajao za De Valerom. Isprva je doduše imao uspjeha, okupio je dosta mladeži, proveo je neke uspjele demonstracije, no sve je to brzo i splasnulo pred velikim političkim djelima De Valere. Kad je De Valera zabranio organizaciju »modrih košulja«, general O'Duffy se postavio na čelo ujedinjene opozicije, ne bi li tako došao na vlast. Ali to ga je još više upropastilo, jer se pridružio onima, koji su bili popustljiviji prema Englezima. Nakon svega je godine 1936. otišao s 2000 članova svoje narodne garde, kako je nazvao svoje čete, u Španjolsku te se ondje pridružio borbi protiv crvene vlade. To je dobro učinio, ali u unutarnjoj politici Irske nije došao više ni do kakvog značenja.

Irska republikanska vojska (IRA) zadavala je De Valeri mnogo više briga nego O'Duffy sa svojim »modrim košuljama«. Ona je imala jako korijenje u Irskoj. Zato je De Valera s njom oprezno postupao, dok nije godine 1935. prigodom jednog štrajka prometnih radnika, koji je našao potporu u irskim republikanskim četama, De Valerina vlada morala nastupiti, da uspostavi red. Zatvoreno je četrdesetak vođa IRE. Da predusretne otpor revolucionarnih četa, stvorio je De Valera u irskom saboru zakon, da svaki član tih četa, koji se borio u irsko-engleskom i u građanskom ratu, ima pravo na mirovinu. Tim je većinu članova IRE predobio za sebe. A kad je manjina i dalje stala da vrši teroristička djela, De Valerinom je odlukom godine 1936. IRA zabranjena, te je stotinjak njenih vođa bilo pozatvarano.

No sve to, čim je De Valera obračunavao sa svojim protivnicima, bilo bi imalo samo privremeni uspjeh, da on nije i svojim političkim djelima sve više dokazivao, da Irsku sigurnim putem vodi k potpunoj slobodi.

Kad mu je ono senat odbio zakon o ukinuću zakletve engleskom kralju od 19. svibnja 1932., De Valera je ustavnim zakonom dokinuo senat, te je onda 3. svibnja 1933. ukinuo zakletvu kralju. Zatim je u studenom iste godine zakonom ukinuo pravo priziva na englesko vrhovno sudište, koje je dotada vrijedilo za Irsku, kao što vrijedi i za Kanadu. Samo to vrhovno sudište priznalo je u lipnju 1935. Irskoj pravo, da mijenja po volji odredbe svog ustava, dakle i da ukine pravo tog priziva. Kad je 10. prosinca 1936. engleski kralj Eduard VIII. bio prisiljen odstupiti, De Valera je upotrijebio tu priliku, da je dokinuo službu generalnoga guvernera u Irskoj, a kraljevske je prerogative prenio na irske vlasti. Iza toga je 1. svibnja 1937. objavio novi ustav Irske, koja je po tom ustavu postala nezavisna republika. Taj je ustav irski narod prihvatio pučkim glasovanjem (plebiscitom), pa je stupio na snagu 29. prosinca 1937.

U proljeće 1938. izvršen je izbor prvog predsjednika Irske Republike, te je na to mjesto izabran stari irski književnik dr Douglas Hyde, jedan od glavnih osnivača Gaelske Lige za obnovu irskog jezika. Već tim, što je De Valera tako uglednog starinu, prvoborca na polju irske kulture i irskog jezika, dao izabrati za prvog irskog suverena, dokazao je svoju veliku ljubav prema

onima, koji na nepolitičkom polju stvaraju temelje za uspješnu narodnu politiku. Iz Gaelske Lige, koja je koncem prošlog stoljeća stala uskrisivati irski narodni jezik, potekli su i prvaci Sinn Feina i prvaci irskih republikanskih dobrovoljaca (Patrik Pearse), a i sam De Valera zahvaljuje nastojanju Gaelske Lige, kojoj se od najmlađih dana pridružio, sav svoj kasniji politički uspjeh. Tu je zahvalnost najljepše istakao izborom osnivača Gaelske Lige za prvog predsjednika Irske Republike. Ali tim je izborom dao De Valera još i jedan drugi važan dokaz. Dr Douglas Hyde je protestant, a ipak je Irska po cijelom duhu svog narodnog života katolička. Katoličanstvo je bilo i ostalo glavni temelj opstanka i borbe irskog naroda. Zbog tog irskoga katoličanstva razvili su protestantski ulsterijanci uz pomoć Engleza najveću hajku na Slobodnu Državu Irsku, jer da će u njoj katolička većina vladati nad protestantskom manjinom. Zato se Ulster i odcijepio od ostale Irske, zato ne će ni da čuje za sjedinjenje s njom. Tim, što je za prvog predsjednika Irske Republike izabran baš protestant, htio je De Valera pokazati, kako katolička Irska ne misli nipošto uskraćivati jednakopravnost onom dijelu irskog naroda, koji je druge vjere. To je dakle čin, kojim De Valera uz ostale svoje čine utire put k sjedinjenju cjelokupne Irske.

Kad je tako Irska Republika bila godine 1938. konačno ostvarena i dovršena, bio je zapravo irsko-engleski ugovor iz godine 1921. iz temelja izmijenjen. Irska je svojom voljom na miran način provela svoju potpunu državnu nezavisnost. Ostale su sad samo neke stvari, koje je s Englezima trebalo još riješiti.

Početkom travnja 1938. proveo je De Valera pregovore s engleskom vladom glede onih nekoliko irskih luka, u kojima je engleska mornarica još prema ugovoru iz godine 1921. imala svoja uporišta. Englezi su vidjeli, da se volji Irske više ne mogu opirati, pogotovu jer su sve teže međunarodne prilike baš silile Englesku, da živi s Irskom u miru. Zato je engleska vlada pristala, da 31. prosinca 1938. njena mornarica napusti sve irske luke, taj zadnji ostatak svoje vlasti na tlu irske države. I zaista se od Nove godine 1939. i nad tim mjestima,

gdje je dotada još bila engleska zatsava, ponsno vije irska zeleno-bijelo-narančasta zastava.

Ostalo je još napokon, da se završi carinski rat, koji je 6 godina trajao između Irske i Engleske. U to je vrijeme doduše Irska prilagodila svoje gospodarstvo novim prilikama, te se početverostručila ploha zemlje, na kojoj se sije pšenica, kako bi se Irska što više mogla sama prehraniti. Uza sve to su gospodarske prilike još uvijek bile teške radi carinskog rata s Engleskom. A kako je taj nastao odatle, što je De Valerina vlada godine 1932. obustavila godišnje otplate (anuitete) za zemlju, koju su irski seljaci početkom 19. stoljeća prekupili od dotadanjih engleskih veleposjednika, trebalo je pitanje tih anuiteta riješiti. I tu su Englezi popustili. Konačno je sklopljen sporazum, da Irska više ne će plaćati nikakvih anuiteta, nego da će samo najedamput još isplatiti 10 milijuna funti (oko 2 i po miljarde kuna), te tim prestaju sve daljnje novčane obveze Irske prema Engleskoj. Nakon tog sporazuma prestao je i carinski rat, te je irska gospodarski odahnula.

Kad su tako sva sporna pitanja između Irske i Engleske — osim pitanja Ulstera — bila sretno riješena, De Valera je raspisao prema novom ustavu Irske Republike godine 1938. izbore. Od ukupnih 138 zastupničkih mjesta dobila je De Valerina stranka Fianna Fail 77, dakle takvu većinu, iz koje se vidjelo, da je irski narod zadovoljan s njegovom politikom i njegovim uspjesima, te mu daje svoje povjerenje, da Irsku vodi i dalje tako uspješno i sretno, kako ju je dosad vodio.

Osim pitanja sjedinjenja Ulstera s Irskom, koje De Valera sada smatra još glavnim svojim ciljem, došla su na dnevni red i nova pitanja u vezi s evropskim ratom, koji je buknuo godine 1939. te se proširio u svjetski rat. Irska ima takav zemljopisni položaj, da može svaki čas doći u ratnu opasnost. De Valera želi svim silama postići, da Irska ostane izvan ratnih zapletaja. Kad je engleska vlada po svom zastupniku (koji sad u Irskoj nije više generalni guverner, ali niti diplomatski poslanik, nego jednostavni »predstavnik Njegova Veličanstva kralja Velike Britanije«) upitala irsku vladu, kako bi se Irska držala, kad bi u nju provalila vojska koje strane

države, i da li bi pristala, da je engleska vojska zaštiti, De Valera je odgovorio, da će Irska od bilo čijeg napadaja sama braniti svoju slobodu, ali da će se braniti i od onih, koji bi je u takvom slučaju htjeli »zaštititi«. Na takav odlučni odgovor Engleska je stala vojnički pojačavati Ulster, koji nije uzalud ispoređen s bivšim poljskim koridorom. Engleskoj je Ulster most, preko kojega može svaki čas zaskočiti cijeli irski otok. Ali baš to je jasan dokaz, kako je za nezavisnost Irske Republike životna potreba, da se s njom što prije sjedini i Ulster. De Valerina vlada je čak spremna Ulsteru ostaviti i njegovu sadašnju autonomiju, koju ima od godine 1920., samo neka ona ne bude u neprirodnom sklopu Engleske, nego u sklopu Irske, kojoj je po prirodi određena skupnost i jedinstvenost. Kao što je posljednji svjetski rat Irsku državopravno rascijepio, tako se sad De Valera nada, da će ovaj sadašnji svjetski rat, koji ima da popravi pogrješke i nepravde prošlog rata, ukloniti i tu nepravdu, te da će Irska iz ovog svjetskog vrijenja izaći ujedinjena. To će biti kruna, kojom će De Valera okruniti irsku slobodu.

*

Mjesec i pô, izakako je Eamon de Valera bio godine 1932. preuzeo vladu u Irskoj, napisao je o njemu čuveni engleski politički pisac Wickham Steed ove riječi:

»De Valera je fanatik, koji je nepristupačan za dokaze. Njegova je glava puna povijesnih optužaba, i on ne će da prizna, da te optužbe, odkad Slobodna Država Irska praktično uzevši ima nezavisnost, spadaju u područje povijesti . . .«

U isto to vrijeme pohodio je De Valeru u Dublinu R. D. Elliott, ugledni australski senator, te je s njim 4 sata razgovarao. Poveli su riječ i o zakletvi engleskom kralju.

»I kod nas se u Australiji polaže zakletva engleskom kralju«, rekao je taj australski senator De Valeri, »ali nitko nema dojam, da radi toga Australija ne bi imala puno pravo upravljati svojim poslovima po svojoj volji.«

»Australija je mlada zemlja,« odvrati De Valera. »Engleska ne ide za tim, da vas uništi.«

»A zar Engleska po vašem mišljenju ide za uništenjem Irske?« upita začuđeni senator Elliott.

»Cijela povijest Engleske i Irske daje jasan odgovor na to pitanje,« odgovori De Valera. »Zato Englezi nemaju kod nas što tražiti. Naša je uljudba starija nego njihova. Oni su se nama nametnuli i mi otada moramo za to plaćati . . .«

Kad je De Valera nato stao australskom političaru potanko razlagati, kakvih su sve nepravda Englezi u prošlosti nanijeli Irskoj, on ga je samo slušao. A pošto se iza toga vratio iz Dublina u London, izjavio je taj Australac svoje mišljenje o De Valeri ovako:

»Trgovina, veleobrt, nezaposlenost — te su stvari za De Valeru sitnice u velikoj tragediji Irske. Naprotiv Henrik II., Cromwell, Strafford i drugi nekadanji predstavnici engleske osvajačke politike prema Irskoj jedini su, koji igraju ulogu u toj glumi — a De Valera, taj sredovječni mistik, je redatelj. Sjedjeli smo jedan prema drugom uz uski stol. Ali dijelio nas je jaz od mnogih stoljeća . . .«

Isto takav sud, kakav su o De Valeri imali Englez Steed i Australac Elliott, imali su o njemu svi Englezi i svi drugi, koji su svoje mišljenje prilagođivali Englezima. Snebivali su se nad neslomivim fanatizmom tog najvećeg irskog rodoljuba i nad »sredovječnom mistikom« njegovih povijesnih dokaza o pravima Irske, i proricali, da Irskoj nema spasa, ako se irski narod ne riješi tog »fanatika i mistika«, koji je vodi u nova stradanja i propast. Ali svi su se ti i takvi prevarili. Irski narod nije ostavio ovog svog vođe, nego je ustrajao uza nj, jer je irsku dušu osvojio baš taj De Valerin »fanatizam i mističnost«. I na opće zaprepaštenje sviju, koji De Valere nisu mogli shvatiti, on se pokazao tako sjajnim »redateljem u velikoj tragediji Irske«, da je Englesku posve istisnuo iz najvećeg dijela Irske, koja je opet postala sama svoj gospodar, a nije daleko vrijeme, kad će se to moći reći i za cjelokupnu — sada od lukave engleske politike umjetno razdvojenu — Irsku, koja ide ususret svom sigurnom ujedinjenju.

*

Dok sam ono nekoliko dana prije deset godina proboravio u Irskoj, bilo je to tri mjeseca iza De Valerina nastupa na vladu. Svuda sam čuo o njemu govoriti, svagdje sam se i sâm o njemu i njegovoj politici raspitivao. Kadgod bih ga bio gdje vidio (a bilo je to u te dane nekoliko puta), svaki put je njegova dostojanstvena pojavu, u kojoj sam gledao uosobljenu patnju, borbu i pobjedu Irske, na me djelovala nezaboravno snažnim dojmom. I nehotice mi se tada nametala u mislima poredba između tog vođe irskog naroda i vođe drugog jednog isto tako mukotrpnog naroda: slovačkog vođe Andreja Hinke. Jedan je svećenik, drugi je lajik, a oba su jednaki u svom nacionalnom fanatizmu i dubokom katolicizmu. Obojica grade vjeru u pobjedu svojih težnja na nerazorivim temeljima duboke narodne i katoličke svijesti jednog i drugog naroda· Jednog i drugog sude njihovi protivnici kao romantične fantaste, koji nikad ne će postići stvarnih uspjeha za svoj narod. Ali ni najokorjeliji protivnik nije mogao poreći, da iz njihovih riječi vjerno progovara duša njihovih naroda, da njihovim djelima ravna volja njihovih naroda i da nad njihovim sve većim uspjesima bdije neka viša nepojmljiva sila. I gle, iste godine, kad je De Valera ostvario Irsku Republiku, legao je Andrej Hinka u grob, nad kojim je doskora granulo sunce slovačke slobode u nezavisnoj Slovačkoj Republici.

Baš dva dana prije ostvarenja Slovačke Republike susreo sam se nakon šest godina iznova s osnivačem Irske Republike. Bilo je to 12. ožujka 1939. na svečanoj krunidbi Pape Pija XII. u Rimu. Među predstavnicima sam pojedinih država na toj svečanosti u veličanstvenoj bazilici sv. Petra otkrio samo dva otprije mi poznata lika: jedno je bio visoki, vitki, dubokom ozbiljnošću zaogrnuti predsjednik irske vlade Eamon de Valera, a drugo je bio visoki, vitki, srdačnom vedrinom odsijevajući lik slovačkog ministra nastave Jozefa Siváka. Osjetio sam radost u srcu, kao kad se čovjek iza dugog vremena sretne s dragim znancima. Gledao sam De Valeru, kako samosvijesno, odmjereno, dostojanstveno stupa u krunidbenoj povorci, i došla mi je ova misao: »Gle, nedavno je Irsku oslobodio od suvereniteta tuđinskoga kralja, a sad tako odano manifestira za najvećeg duhovnog suverena svijeta, kojemu je njegova domovina uvijek bila najvjernija. A ta neslomiva vjernost tom vrhovnom suverenu kršćanstva znači i jasan put Irske u budućnost, u koju je vodi De Valera..« Zvona s najveće crkve svijeta i trublje, koje su pratile prolazak Namjesnika Kristova, himnički su se stapale s tom mojom mišlju, kojoj je na dnu bila skrivena želja, da se uz takvu suverenu Irsku oko prijestolja Oca Kršćanstva što skorije nađe i suverena Hrvatska. A za Slovačku, dok sam pogledom pratio njena predstavnika Siváka, kako stupa malo iza De Valere, nisam u taj čas ni slutio, da će već za dva dana stati u punoj svojoj državnoj suverenosti u onaj red malih katoličkih država, kojima je postala uzor De Valerina Irska.

KRISTOVA KATEDRALA U DUBLINU

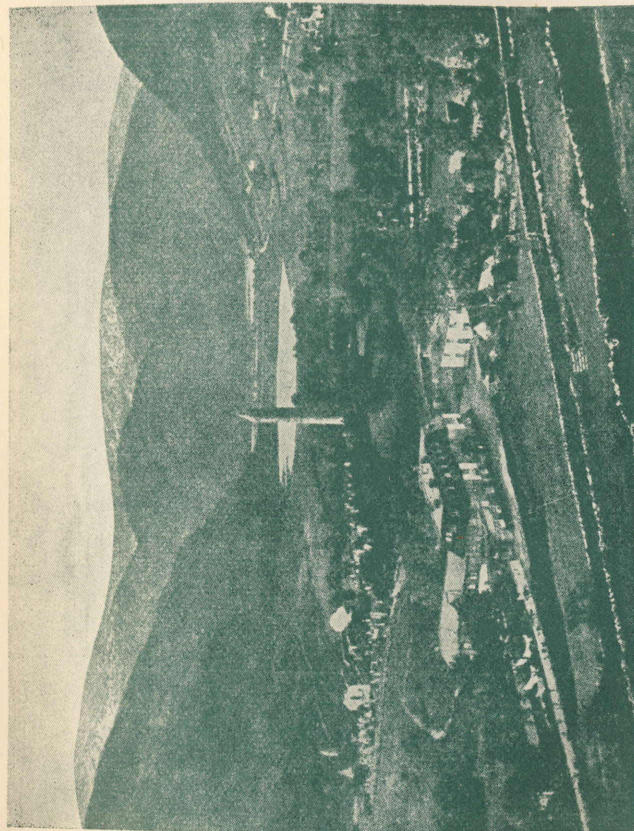
SAORSTÁT EIREANN

Po irsko-engleskom ugovoru od 6. prosinca 1921., koji je odobrio irski sabor 7. siječnja 1922., a engleski parlamenat 25. siječnja 1922., Slobodna Irska Država — irskim jezikom zvana Saorstát Eireann — imala je položaj dominiona unutar britanskog carstva, jednak položaju Kanade, Južne Afrike, Australije i Nove Zelandije. Slobodna Irska Država je dakle imala skoro potpunu državnu samostalnost, samo je priznavala engleskoga kralja, koji je u Irskoj imenovao generalnoga guvernera kao svog zamjenika (ali prijedlog za to imenovanje stavljala je irska vlada), te je bila obvezana preje pustiti engleskoj ratnoj mornarici tri irske luke. U svem drugom bila je Slobodna Irska Država samostalna pa je za svoje državno uređenje stvorila sama sebi vlastiti ustav, koji je od irskog sabora bio prihvaćen 25. listopada 1922. te je vrijedio sve do godine 1937., kad je nadomješten novim ustavom Republike Irske.

Ustav Slobodne Irske Države imao je dva temelja. Jedan mu je temelj bio irski narod, iz kojega — kako taj ustav kaže — izvire sva zakonodavna, upravna i sudska vlast. A drugi je temelj tog ustava bio irsko-engleski ugovor od 6. prosinca 1921., te je u ustavu bilo izričito istaknuto, da je ništav svaki zakon ili čin, koji bi bio u protivštini s tim ugovorom.

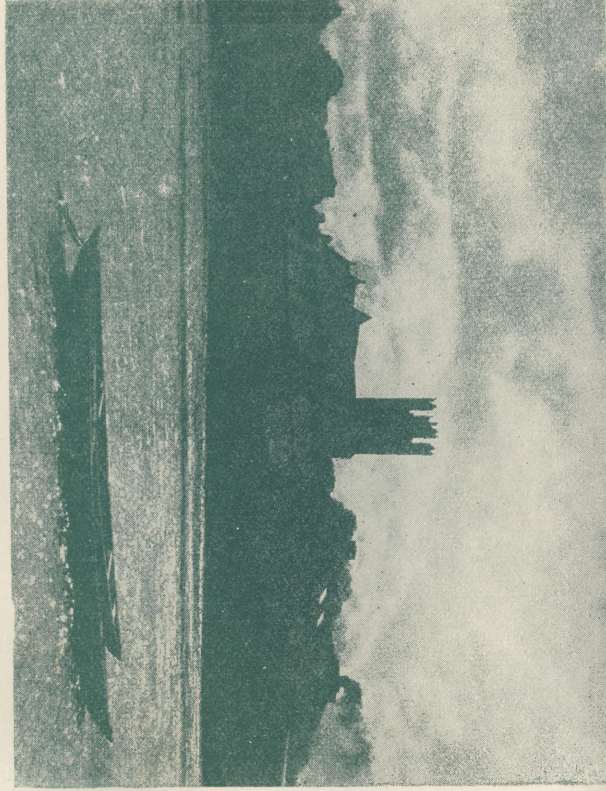
Priznavajući irski narod kao glavni izvor sve vlasti ustav je Slobodne Irske Države proglasio državnim jezikom irski narodni jezik, ali je ujedno i engleski jezik priznat drugim službenim jezikom. Svaki zakon i svaka naredba mora biti sastavljena najprije na irskom, a zatim i na engleskom jeziku.

Zakonodavstvo je u Slobodnoj Irskoj Državi vršio irski sabor (Oireachtas), koji je bio razdijeljen u dvije kuće: u zastupničku kuću (Dail Eireann), koja je imala 153 člana izabrana na 4 godine, i u senat (Seanad Eireann), koji je brojio 60 članova izabranih na 12 go-

GLENDALOUGH U KRASNOJ DOLINI USRED IRSKE, ČUVEN PO SVOJOJ OKRUGLOJ KULI

Tu je u 6. stoljeću živio sv. Kevin i osnovao samostan, tu je bilo sedam slavnih crkava

GRAD LIMGRICK U ZAPADNOJ IRSKOJ

Tu je g. 1691. sklopljen mir s Engleskom o gradanskoj i vjerskoj slobodi u Irskoj, ali je taj ugovor, što se tiče vjerske slobode, engleski parlamenat odbio, pa su se irski revolucionarci kasnije tim mnogo služili kao dokazom o engleskoj vjerolomnosti

CESTA IZMEĐU DUBLINA I WEXFORDA PREMA JUGU IRSKE

Na cesti se vidi karakteristična irska kočija

STARI DVORAC NA OTOČIĆU LAMBAY

Sjeverno od Dublina je otočić Limbay, velik 2 i po četvorna kilometra, slikovit radi svojih brežuljaka i pećina, omiljelo irsko izletište. Nekad je pripadao dublinskom nadbiskupu kao i ovaj dvorac, koji pokazuje ova slika

dina, ali ih se četvrtina svake tri godine obnavljala. Svaki zakon, koji je zastupnička kuća prihvatila, mora prihvatiti i senat, samo za financijske zakone to nije vrijedilo. Ako bi senat koji zakon odbio, mogla je zastupnička kuća taj zakon nakon 18 mjeseci iznova pretresti i uzakoniti. Tako je senat mogao kočiti rad sabora.

Izvršna vlast je u rukama vlade, koja je isprva bila sastavljena od 7 ministara, ali je od godine 1927. prema novom zakonu, koji je bio dodan ustavu, vlada bila sastavljena od 12 ministara. Na čelu vlade je predsjednik, koga bira zastupnička kuća (Dail) većinom glasova, a on onda sam sastavlja listu ministara, koju predlaže generalnom guverneru. Vlada je odgovorna zastupničkoj kući sabora (Dailu), a ako joj ona izrazi nepovjerenje, mora vlada odstupiti, pa predsjednik vlade daje generalnom guverneru ostavku. On iza toga saziva sabor, da izabere novog predsjednika vlade. No vlada može i sama predati generalnom guverneru ostavku, ako joj i nije u saboru odglasano nepovjerenje, pa se onda na jednak način bira novi predsjednik, koji sastavlja novu vladu.

Sudstvo je u Slobodnoj Irskoj Državi nezavisno. U upravnom pogledu podpadaju sudovi pod ministra pravde, pod kojega podpada i sva policija. Ministar unutrašnjih poslova vodi svu političku unutrašnju državnu upravu, koja se dijeli na 26 grofovija s određenom samoupravom, zatim brigu za narodno zdravlje.

Ministarstvo nastave vodi upravu irskog školstva i brine se za narodnu prosvjetu. U irskim je školama prvi nastavni jezik irski, ali budući da se narod više služi engleskim jezikom, pa većina Iraca ni ne zna svog narodnog jezika, služi u školama i engleski kao drugi nastavni jezik. Školstvo se dijeli na pučke i srednje škole te na sveučilišta. Irska ima u Dublinu iz 16. stoljeća najstarije sveučilište Trinity College, koje je protestantsko. No krajem 18. stoljeća osnovano je u Maynoothu bogoslovsko učilište, koje je postalo kasnije sveučilišni fakultet te podjeljuje slušačima, koji mogu biti i lajici, svjedodžbe (diplome) iz bogoslovske i filozofske nauke, ali i iz kanonskog prava, jezikoslovlja i umjet-

nosti. Od polovine 19. stoljeća postoji i Katoličko Sveučilište u Dublinu, koje u Slobodnoj Irskoj Državi zajedno sa sveučilištima u Corku i Galwayu (u Galwayu se posebno goji irski jezik) nosi ime Narodno Sveučilište.

Ministarstvo financija (državne riznice) se za cijelo vrijeme Slobodne Irske Države moralo boriti sa stalnim manjkom u državnom proračunu te s tim u vezi sa sve većim državnim dugovima, koji su g. 1923. iznosili 2 i pô milijuna funti (oko 700 milijuna kuna), a g. 1930. su već bili narasli na deseterostruko.

Ministarstvo rada i ministarstvo veleobrta izvela su prvih 10 godina Slobodne Irske Države najveće djelo tim, što su glavnu irsku rijeku Shannon uprotrijebili za dobivanje sve većeg mnoštva električne struje, te se tim Irska, koja je o Engleskoj zavisila, što se tiče dovoza ugljena, pomalo s te strane gospodarski osamostaljuje.

Slobodna Irska Država je uredila i svoju vlastitu vojsku, i to redovitu vojsku, miliciju i dobrovoljačke čete. Ukupno stanje irske vojske u mirno doba broji 30.000 vojnika. Kod razmjerno tako malog broja vojske nisu ni troškovi za nju preveliki.

Vanjsku politiku je Slobodna Irska Država vodila samostalno po svom posebnome ministru vanjskih poslova. Irska je imala svoja posebna poslaništva kod Vatikana, u Washingtonu, Parizu, Berlinu i Bruxellesu (u Belgiji), a drugdje je poslove irskog poslaništva povjeravala engleskim poslaništvima. I u Savezu Narodâ, stvorenom g. 1920., bila je Irska samostalno zastupana, a De Valera je g. 1932. kao predsjednik vlade Slobodne Države Irske bio i predsjednik Saveza Narodâ. Vanjskom svojom politikom bila je Slobodna Irska Država tako samostalna, da nije bila obvezana ni sudjelovati u ratu, makar cijeli ostali britanski imperij bio u ratu. Odluka o ratu pripada samo saboru (Oireachtas).

Još postoje ministarstva poljodjelstva i ribarstva.

Slobodna Irska Država uvela je svoju državnu zeleno-bijelo-narančastu zastavu, državni grb u obliku harfe, irski novac (kovani s državnim grbom na jednoj, a likom koje značajne irske životinje na drugoj strani), irske poštanske marke sa slikom cijelog irskog otoka; i

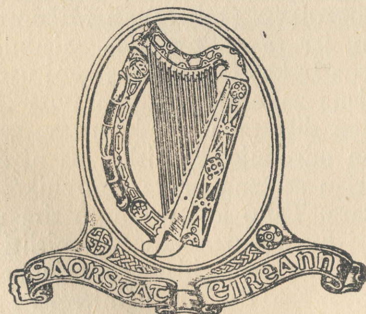
zatim ima svoje vlastite željeznice, svoje pošte, brzojavne i brzoglasne postaje, vlastitu krugovalnu postaju u Athlonu — i uopće sve, što ima svaka samostalna država.

Uza sve to ona još uvijek nije bila posve nezavisna, doklegod je podpadala pod engleskoga kralja, doklegod je ijedan engleski ratni brod mogao u irsku luku doći kao u svoju i doklegod je Slobodna Irska Država bilo što plaćala Engleskoj. Zato se irski narod nije zadovoljio položajem svoje države kao dominiona britanskog carstva, nego je težio za svojom posve nezavisnom republikom, dok mu je njegov vođa Eamon de Valera svojom smionom i umnom politikom nije ostvario promjenu ustava, izvršenom 1937. godine.

*

Još prije sklopljenog irsko-engleskog ugovora od 6. prosinca 1921. odcijepila je Engleska od Irske sjeverozapadni dio irskog otoka, t. zv. Ulster. Godine 1920. stvorio je engleski parlamenat Governement of Ireland Act, po kojem je Ulster pod imenom Sjeverne Irske dobio svoju autonomiju unutar Engleske. Prema tome Sjeverna Irska (Ulster) ima svoju autonomnu vladu i svoj sabor, koji je također sastavljen od zastupničke kuće s 52 člana i od senata s 26 članova. Ona ima autonomiju u svim poslovima osim u vanjskoj politici, narodnoj obrani, vanjskoj trgovini, novcu, prekomorskom brzojavu (kabelu), bežžičnom brzojavu i zrakoplovstvu, jer te poslove ima zajedničke s Engleskom. I Sjeverna Irska (Ulster) ima svoj ustav, po kojem je uređena njena zakonodavna, upravna i sudska vlast. Kakvim duhom diše taj ulsterski ustav, svjedoči najjasnije to, što on određuje, da nitko, pa ni državna vlast, ne smije dirati u stečena prava činovnikâ, sveučilišta i slobodnih zidara. Tako je eto samim tim ustavom — a to je u ostaloj Evropi nemoguće pomisliti — zloglasno protukatoličko slobodno zidarstvo priznato kao javnopravna ustanova. Kao da je to učinjeno na prkos velikoj većini irskog naroda, koji diše katoličkim duhom i u tom duhu izgrađuje svoju državnu samostalnost nastojeći je protegnuti i na zasad otrgnuti ulsterski dio Irske.

S težnjom irskog naroda za ujedinjenjem cjelokupne Irske vodila je računa Slobodna Irska Država od svog početka. Irsko-engleskim ugovorom od g. 1921. bilo je doduše priznato odcjepljenje Sjeverne Irske, ali svejedno je Cosgraveova vlada tražila načina, kako da se to bolno pitanje riješi. Zato je ona stupila odmah prvih godina u izravne veze s ulsterskom vladom. Sam Cosgrave, predsjednik vlade Slobodne Irske Države, stupio je u osobne pregovore s Lordom Craigavonom, predsjednikom ulsterske vlade, te je predlagao, da se stvori zajedničko vijeće (Council of Ireland) za cjelokupnu Irsku, ali sve se razbilo. Konačno je 3. prosinca 1925. Cosgrave u Londonu podpisao ugovor, kojim je priznao konačno razgraničenje između Slobodne Irske Države i Ulstera. Protiv te njegove popustljivosti nastupio je De Valera, koji je dapače i kandidirao u Ulsteru za ulsterski sabor te zaista bio i izabran od ulsterskih katolika. Tako je irski narod i s jedne i druge strane granice, kojom ga je lukava Engleska razdvojila, manifestirao u osobi velikog svog vođe za irsko državno jedinstvo, koje će prije ili poslije slaviti potpunu pobjedu.

IRSKI DRŽAVNI GRB

REPUBLIKA IRSKA

Uoči 1. svibnja 1937. proglasio je predsjednik irske vlade Eamon de Valera, da Irska dobiva nov ustav, koji će biti predložen narodu, da ga pučkim glasovanjem (plebiscitom) prihvati. Taj je plebiscit doista izvršen 29. lipnja, te je novi ustav, po kojem je Irska postala samostalna republika, stupio na snagu šest mjeseci iza plebiscita, to jest 29. prosinca 1937. Toga je dana oživotvoren san sviju najboljih irskih boraca i revolucionaraca, koji su u posljednjih 150 godina istakli Republiku Irsku za najviši cilj irske borbe za slobodu.

Irski ustav (irskim jezikom: Bunreacht na hEireann) od g. 1937. ističe se već svojim uvodom kao uzor ustava države, u kojoj vlada katolički duh. Taj nada sve značajni uvod irskog ustava glasi doslovce ovako:

»U ime Presvetoga Trojstva, od kojega dolazi svaka vlast i kojemu kao našem posljednjem cilju moraju biti podređena sva djela ljudi i država, mi, narod Irske — ponizno priznavajući sve obveze prema našem božanskom Gospodinu Isusu Kristu, koji je našim ocevima pružao pomoć kroz stoljeća kušnje, spominjući se sa zahvalnošću njihove junačke i neprestane borbe za obnovu pravedne nezavisnosti našeg naroda te nastojeći u mudrosti, pravednosti i ljubavi promicati opće dobro, osigurati čast i slobodu pojedinaca, postići pravi društvovni (socijalni) red, uspostaviti jedinstvo naše zemlje i stvoriti slogu s drugim narodima — prihvaćamo ovaj ustav i stavljamo ga na snagu.«

Iza tog uvoda, kojim je označen cijeli duh irske državne politike tako divno, kako to nije izraženo ni u jednom ustavu drugih država (osim u ustavu Slovačke Republike od godine 1939.*), slijedi tekst samog ustava.

* Vidi: Dr Josip Andrić »Ustav Slovačke Republike i ustavna borba slovačkog naroda«, izdanje Dobre Štampe u Požegi, 1940.

Prvih deset paragrafa ustava jesu ovi:

1. »Irski narod ima neotuđivo, nepromjenljivo i suvereno pravo, da bira oblik vladavine, da određuje svoje odnose prema drugim narodima i prilagođuje svoj politički, gospodarski i kulturni život vlastitom geniju i tradicijama.«**

2. »Narodno područje obuhvata cijelu Irsku zajedno s njenim otocima i obalnim vodama.« (Dakle u to se područje ubraja i Ulster.)

3. Državna vlast Irske ograničena je zasad na područje bivše Slobodne Irske Države, Saorstát Eireann (dakle ne vrši se nad Ulsterom).

4. »Ime države je Eire.« (To je stari naziv Irske na irskom jeziku.)

5. »Irska je suverena, nezavisna i demokratska država.«

6. »Sva zakonodavna, izvršna i sudska vlast uz Božji autoritet izlazi iz naroda, koji ima pravo sebi odrediti vladara i vladu te u posljednjoj instanciji odlučivati o svim pitanjima državne politike u suglasnosti s potrebama općeg dobra.«

7. Narodna je zastava zeleno-bijelo-narančasta.

8. Irski jezik je narodni jezik i prvi službeni jezik, a engleski drugi.

9. Tu se iznose odredbe o irskom državljanstvu.

10. »Sva temeljna prava na kopnu, na vodi i u zraku pripadaju državi.«

O glavi države određuje ustav, da je na čelu države predsjednik Irske (irski se zove: Uachtaran na hEireann), koji je prva osoba u državi i koji je reprezentira. On ne smije biti član ni zastupničke kuće sabora ni senata niti smije vršiti drugu kakvu službu. On imenuje na prijedlog sabora predsjednika vlade (irski: Taoiseach je zapravo vođa), a na njegov prijedlog ministre. Isto tako on na prijedlog Taoiseacha saziva sabor i raspušta zastupničku kuću (Dail) te raspisuje nove izbore. Ali ako Taoiseach nema više većine u zastupničkoj kući (Dailu), pa ako predlaže njen raspust, može predsjednik

** Samo gdje su navodnici, iznesen je doslovni prijevod teksta.

države odbiti taj raspust. Predsjednik je države ovlašten pozvati narod, da se na izborima ili pučkim glasovanjem (plebiscitom) izjavi o pojedinom prijedlogu zakona. Predsjednik države sankcionira (potvrđuje) svojim potpisom zakone, koje je sabor uzakonio. On je i vrhovni zapovjednik cjelokupne vojske, a ima i pravo abolicije (obustaviti sudski postupak protiv nekoga) i amnestije (oprostiti nekom dosuđenu kaznu). Za vrijeme, dok je na čelu države, ne može biti stavljen pred sud. Predsjednik države se bira na 7 godina tajnim glasovanjem državljana, koji su navršili 21 godinu života. Sjedište predsjednika države je u Dublinu. Kad nastupa svoju predsjedničku službu, polaže zakletvu na ustav.

Sve te odredbe ustava o predsjedniku države jasno označuju Irsku kao republiku, premda se riječ »republika« nigdje ne spominje. To, zašto Irska nije u ustavu izričito nazvana republikom, tumače neki tim, što je ona od najdavnijih davnina imala kraljeve za vladare, pa su stvaraoci ovog irskog ustava tražili neki kompromis između davnog i današnjeg oblika irske države. U ustavu se mjesto riječi »republika« upotrebljava riječ »Poblacht«, koja znači: pučka država. A taj je naziv u biti isto, što i republika, samo što je još više prilagođen duhu današnjeg doba.

Zakonodavnu vlast vrši irski narodni sabor (Oireachtas), koji je sastavljen od zastupničke kuće (Dail Eireann) i senata (Seanad Eireann). U zastupničku kuću bira narod svakih 7 godina općim i tajnim glasovanjem 138 narodnih zastupnika. Pravo glasa imadu i muškarci i žene navršivši 21 godinu života. Izbori se vrše koncem mjeseca lipnja. Senat je neke vrsti staleško zastupstvo: pet staleža — predstavnici 1. kulture, 2. seljaštva, 3. radništva, 4. obrta, veleobrta i trgovine te 5. uprave i socijalnih (društvovnih) ustanova — biraju ukupno 43 svojih zastupnika u senat, zatim bira 3 senatora Narodno Sveučilište i 3 sveučilište Trinity College, a 11 senatora imenuje Taoiseach (predsjednik vlade). Senat ne smije odbiti zakon, koji je zastupnička kuća već prihvatila, nego ga može u roku od 90 dana nadopuniti ili promijeniti.

Izvršnu vlast ima državna vlada, koja se sastoji najmanje od 7, a najviše od 15 ministara. Vlada je odgovorna saboru, pa može vladati samo dotle, dok uživa povjerenje zastupničke kuće (Daila). Ako ona dakle vladi izrazi nepovjerenje, mora vlada dati ostavku. Nova se vlada sastavlja tako, da zastupnička kuća (Dail) predlaže predsjedniku države, koga da on imenuje za vođu vlade (Taoiseacha), koji onda predlaže predsjedniku ostale ministre svoje vlade na potvrdu.

Kao savjetodavni organ služi predsjedniku države Državno Vijeće, koje sačinjavaju Taoiseach (predsjednik vlade), Tanaiste (podpredsjednik vlade), predsjednik najvišeg suda, predsjednik apelacionog suda, predsjednik zastupničke kuće sabora, predsjednik senata, najviši državni odvjetnik, bivši predsjednici države i drugih najviših državnih služba te napokon 7 državnih vijećnika, koje imenuje predsjednik države.

U Irskoj Republici je po ustavu zajamčena sloboda pojedinca. Posebno je zaštićena obitelj, pa svaki prijedlog zakona, koji bi išao za tim, da se omogući rastava braka, ustav unaprijed proglašuje protuustavnim. Država se ima brinuti, da majke ne budu prisiljene tražiti zarade izvan svoje kuće, pa da se mogu posvetiti obitelji i svojoj djeci. Odgoju djece i mladeži mora država posvećivati posebnu skrb. (Tu su divno primijenjena načela katoličke Crkve o braku, obitelji i odgoju mladeži, kako je to izraženo u papinskim enciklikama.)

Glede vlasništva irski ustav proglašuje, da je privatno vlasništvo osnovno načelo državnog života te ne smije nikakvim zakonom biti okrnjeno.

Irski ustav priznaje potpunu vjersku slobodu svim vjeroispovijestima, koje su postojale u Irskoj u času, kad je ustav stupio na snagu. Ali »svetoj katoličkoj apostolskoj i rimskoj Crkvi, čuvarici vjere, koju ispovijeda velika većina irskog naroda«, dana je po ustavu prednost i posebni položaj, te je prema tome katolička vjera pod osobitom zaštitom države.

Promjena se ustava može provesti samo, ako na to pristane narod pučkim glasovanjem (plebiscitom).

Kao što irski ustav ima krasan i vrlo značajan uvod, u istom su mu duhu i na svršetku stavljene riječi: »Na slavu Božju i na čast Irske.« (»Do chum Glóire Dé agus Onóra na hEireann.«)

*

Tim je ustavom Irska provela svoju državnu samostalnost i nezavisnost do kraja. Irska je država ostala samo još po svom području nepotpuna, jer iako je ustav proglasio cijelu Irsku nerazdjeljivim narodnim područjem, državno je područje privremeno okrnjeno tim, što je Sjeverna Irska (Ulster) izuzeta ispod vlasti Irske Republike.

Nikakva drugog ograničenja irske države taj ustav ne poznaje i ne priznaje.

Engleski kralj nema s Irskom više ništa. Doduše on i danas još nosi i naslov »kralj Irske«, ali to nema nikakva značenja te vrijedi po prilici isto toliko, koliko je vrijedilo austrijskim carevima, koji su sve do godine 1918. nosili naslov jerusalemskoga kralja...

Glede same veze Irske s Velikom Britanijom De Valera je izjavio, da je novi ustav napisan tako, kao da je Irska milijun milja udaljena od nje. Pa ipak nije Irska ni tim ustavom prekinula sve svoje odnose s britanskim carstvom. Jedan naime paragraf irskog ustava veli, da je irska vlada ovlaštena »sudjelovati u takvim međunarodnim skupinama država, s kojima je Irska već udružena ili će se udružiti u svrhu međunarodne surad-
Irska milijun milja udaljena od nje. Pa ipak nije Irska
vlada nije istupila iz britanske svjetske zajednice (British Commonwealth), a engleska je vlada dapače iza uvedenja novog irskog ustava poboljšala tijekom godine 1938. svoje odnose s Irskom sklopivši s njom nove ugovore i popustivši joj u svemu osim u pitanju Ulstera.

No Irska se bez Ulstera ni kao samostalna republika nije smirila i ne će smiriti. To su već doskora dokazali događaji. De Valera je odmah, čim je novi irski ustav stupio na snagu, već u siječnju 1938. u pregovorima s engleskom vladom i kasnije u više navrata istakao zahtjev za sjedinjenjem Ulstera s Irskom. Ulsterska je vla-

da protiv tog zahtjeva prosvjedovala tim, što je u veljači 1938. provela nove izbore za ulsterski sabor, u kojem su unionisti, t. j. protivnici sjedinjenja Ulstera s Irskom Republikom, dobili golemu većinu. To je imao biti konačni odgovor De Valeri. No kad je Engleska pripravljajući se na novi rat 26. svibnja 1939. uzakonila opću obvezu vojničke službe, Irci su u Irskoj Republici prosvjedovali protiv toga, da se taj zakon provede i u Ulsteru. I irski su se narodnjaci u Ulstru digli protiv tog zakona te predobili javno mnijenje i u Ulsteru za sebe. Engleska je pod tim pritiskom doista popustila, te je tako cijela Irska bar u tom postigla jedinstvo, da ne ratuje za Englesku. Uto su se stali po engleskim gradovima događati mnogi atentati, koje je IRA (irska republikanska armada) — zabranjena doduše u Irskoj od De Valerine vlade, ali ipak još donekle tajno organizirana pod svojim vođom Seanom Russellom — stala izvršivati, da Engleskoj dozove u pamet, kako još i posljednje neriješeno irsko pitanje, pitanje Ulstera, traži svoje rješenje. Što se više približavao rat između Engleske i Njemačke, članovi su IRE sve češće izvršivali atentate, a nastavili su i iza početka rata. Engleska je vlada stala izgoniti nepoćudne Irce iz Engleske, zatvarati ih, neke i strijeljati. Dolazilo je i do oštrih sukoba ondje, gdje u Engleskoj živi veće mnoštvo naseljenih Iraca. Dok se to događalo, irska se vlada dala na organiziranje sve jače vojske, koja sa 250.000 vojnika želi biti spremna za svaki slučaj, kao što u Ulsteru stoji spremno 150.000 oboružanih ulsterskih vojnika, na koje se oslanja Engleska. Zasad obje te vojske čuvaju Irsku, da ne bude uvučena u rat, a tko zna, ne će li ih iza toga zapasti zadaća, da riješe pitanje sjedinjenja Irske, taj konačni cilj, koji irski narod još želi i mora postići.

LUTANJA I RAZOČARANJA

Bio sam samo četiri dana u Dublinu. Za me su to bili dani neumornog lutanja i traženja, gdje li ću sve otkriti kakvih tragova irske prošlosti i upoznati koju značajku na licu irske sadašnjosti. Prokrstario sam irsku metropolu uzduž i poprijeko, propješačio pedesetak kilometara dublinskih ulica, zavirio u svaki zakutak, kuda me je zaveo plan i vodič, kupljen za dva šilinga u Londonu, i zaustavljao se pred svakim spomen-mjestom, koje mi je dozivalo u pamet koji momenat iz davnih i nedavnih irskih dana. Ne sjećam se, da sam u ikojem od deset evropskih prijestolnica, što sam ih dosad prošao, s tolikom strastvenom radoznalošću tragao po stopama prošlosti, kao što sam to činio u irskom glavnom gradu. Ne otkrih tu divne monumentalnosti vječnoga Rima niti rafinirane zamamljivosti nalickanog Pariza niti bezdušne glomaznosti gramzljivog Londona: ono, što sam tu u Dublinu nalazio, bilo je, kao da listam po knjizi divnog romana, krvlju srca napisana, i u tom je tajna, koja me je toliko osvajala.

Nisam se zaustavljao samo kod mrtvih spomenika prošlosti, nego sam s nadoznalošću gledao i život, u kojem su preda mnom izranjala pojedina lica iz one velegradske vreve, da privuku moju pažnju i da kažu koju svoju nijemu riječ k mome sabiranju dojmova o Irskoj. Moji dublinski dani bili su dani, u kojima je Irska bila sva u trajnoj ekstazi. Svakidanju sam Irsku tražio po pokrajnim dublinskim ulicama, gdje se sirotinja zavukla u mrke kuće, u zaprljane odjeće i nevesela lica. Tražio sam je po pristaništu, gdje su postajkivali radnici s rukama u džepovima razgovarajući u skupinama o brigama, što ih gomilaju dani bez posla. Tražio sam je među djecom, koja su lutala zapuštena po ulicama, među prodavačima novina, koji su me zaustavljali po uglovima, među uljudnim stražarima i vojnicima, koji su kao i svi drugi prolaznici s poštovanjem

pozdravljali svakog svećenika, koga bi susretali, među pobožnim ženama, koje bi nasred ulice poklekle, kad bi ugledale biskupa, gdje prolazi. Postajkivao sam pred dućanima, koji su davali velegradski izgled glavnim ulicama, gurao se kroz mnoštvo svijeta, što je ispunjao veliki bazar, udešen po jednom londonskom uzoru, promatrao psihologiju kupaca i prodavača te za uspomenu na Irsku kupio četkicu za zube njemačke proizvodnje i mali englesko-njemački rječnik za pô šilinga, tiskan u Belgiji. Zalutao sam u jednu slastičarnu na čaj te se u njoj nisam pravo mogao ni odmoriti umoran od hoda cijeloga popodneva, nego me uslužne prodavačice brzo otpremiše, jer je već bilo 7 sati uveče, a u to doba se i usred ljeta i bez obzira na neobično mnoštvo stranaca zatvaraju te vrste lokala.

Jako irsko pivo, koje sam već prvi dan upoznao, nije me više mamilo u one zanimljive točionice, po kojima su ljudi stajali s čašama u ruci i razgovarali o onom, što nisam mogao razumjeti. Promatrao sam ih, kako kao u nekoj žurbi zamišljeno ulaze na širom otvorena vrata, postavljaju se uz tezgu, kimaju glavom onima, što toče, polažu novac na tezgu, pa se povlače s čašom u stranu, a kad su ispili, izlaze jednako u žurbi i jednako zamišljeni odlaze ulicom. Jesu li to bili isti oni, koji su posljednjeg mog dublinskog dana stupajući u euharistijskoj procesiji iz pola milijuna muških grla glasno molili krunicu i pjevali melankoličnu irsku himnu u čast svetom Patriku? Jesu li to oni isti, koji su disciplinirano izdržali sve teškoće nedavnih borba za irsko oslobođenje? Jesu li to oni radnici, za koje Dublinac James Joyce veli, da oni čast Dublina ne će povući u kal ni za što na svijetu, ili se ubrajaju u red onih ljudi, za koje isti taj irski pisac, što mu Dublinčani spališe jednu knjigu, sarkastički veli, da su u svom lažnom patriotizmu spremni prodati svoju domovinu za četiri pence i još k tomu tada kleknuti i zahvaliti Bogu, što im je dao zemlju, koju mogu prodati? A zašto sam ja među tim licima, koja su se gubila u daljini smeđih dublinskih ulica, tražio i tipove, koje je iz dubina irskog života preda me iznio u svojim strašnim

romanima drugi jedan irski pisac, vječni lutalac i do drskosti iskreni Liam O'Flaherty?

Na jedan roman toga pisca živo me je podsjetila neznatna zgoda, koja mi se desila jedne večeri u ulici Hawkins Street. Moglo je biti blizu 11 sati. Noć je već bila posve prekrila kuće i ulice. Imao sam još po sata vremena do odlaska parobroda, koji nas je vozio u naše konačište na »Saturniju«. Htio sam još prije, nego li se uputim do pristaništa, napisati dopisnicu svojim dragima u domovinu. Tamo nasuprot kazališta Royal ugledam poštanski sandučić, a u njegovoj je blizini bila i električna svjetiljka. Stanem ondje, da u rastrešenom svijetlu ulične svjetiljke napišem dopisnicu položenu na lisnicu, što sam je držao u ruci. Pišući nisam ni opazio, da su mi se približile dvije djevojke. Tek kad stadoše preda mnom, pogledam ih. Jedna između njih nešto mi reče. Nisam razumio. A nato se obje nasmijaše i odoše ogledavajući se prema meni. Dovršio sam dopisnicu, bacio je u sandučić, ali dojam tog neobičnog susreta malo me smutio i s nekim razočaranjem nad noćnim Dublinom požurio sam prema parobrodu. Živo se kod toga sjetih, kako je O'Flaherty opisao sličan noćni susret jednog pijanog irskoga gorštaka s nekom djevojkom iz Galwaya, susret, koji je rodio grijehom, ljubavlju, ljubomorom, umorstvom i samoubijstvom u mirnim valovima jednog dublinskoga kanala. To naličje irskoga glavnoga grada učinilo mi se mnogo nepojmljivijim, mnogo zagonetnijim od naličja drugih velikih gradova, koji — što je koji veći — to veće prljavštine kriju pod plaštem svojih blještavih ljepota.

Dugo nisam mogao izbrisati iz svojih dublinskih dojmova ono neko preneraženje, kojim je na me djelovao susret s one dvije djevojke. Ona, što mi je nešto rekla, bila je jedina Dublinčanka, koja me je uopće prva oslovila. Izazivački pogled, kojim je popratila ono dvije-tri izgovorene riječi, odao mi je nešto, što nisam nikako mogao spojiti sa svojim pojmom o irskoj duši. To je bilo prema svemu, u čemu sam nazrijevao, da čujem kucanje bila irskoga naroda, u tako silnoj opreci, te sam izgubivši kompas zalutao. Nešto kao da me iz začaranog idealnoga kruga, u kojem sam se onih dublin-

skih dana kretao, bacilo na prljavu cestu, kojom korača ljudska zbilja, obučena u dronjke. I kao da mi je ovaj grad, ova zemlja na usta one djevojke upravljala poziv, da se ne zaustavljam samo na onim stranicama u knjizi irskog života, koje su obrubljene zlatnim obrubom, nego da polistam i dalje, gdje ću naići i na jače tragove onog elementa, koji i život idealne Irske veže s ostalim griješnim čovječanstvom.

Promatrao sam odsad s većom pažnjom irski ženski svijet. Prolazeći večernjim korzom kroz O'Conellovu ulicu vidio sam elegantne vitke djevojke, gdje u veselom brbljanju puštaju očima, da pasu po struji prolaznika. Ne vidjeh međutim u pogledu Irkinje ni traga onoj drskosti, kojom gleda Francuskinja, ni one sanjivosti, koja počiva u očima Slovakinje, ni one upaljivosti, koja izbija iz tamnih očiju Talijanke; nešto, što je između povučenosti i samosvijesti, između nepristupačnosti i prirođene želje za dopadljivošću, odražuje se iz cijelog bića mlade Irkinje. A i ono nešto isticanja individualne ženske draži niveliziralo se i stapalo u opće značajke skromnosti, kad sam pogledom nastojao obuhvatiti golemo mnoštvo od stotine tisuća žena na pobožnosti irskih ženâ u Phoenix-parku. Tu je irska žena bila u svom pravom življu, tu je elementarnost irske ženske duše triumfirala neopisivim slavljem nad onim velegradskim sniživanjem ženskoga dostojanstva, koje se povlači po ulicama, po zabavama, po kinima i plesnim dvoranama.

Bio sam veoma iznenađen, kad sam u dublinskim novinama među ostalim čitao objavu, da se nakon završetka međunarodnog euharistijskoga kongresa priređuje poseban kongresni ples pod pokroviteljstvom lorda mayora (načelnika) grada Dublina. Da je kod nas ikad itko došao na misao, da se u vezi s euharistijskim kongresom, pa makar bilo i nekoliko dana kasnije, kao što je to u Dublinu bilo, priredi i plesna zabava, ne znam, kako bi takav prošao. Bilo bi to shvaćeno kao blasfemija. A eto, što je kod nas, koji sigurno nismo poznatiji i priznatiji katolički narod od Iraca, nemoguće i pomisliti, to se u Irskoj provodi. Drugi krajevi — drugi običaji! Kongresni ples, kojega je čisti prihod bio namijenjen dublinskoj sirotinji, bio je naravski nada sve sjajna priredba, na kojoj se sabrala sva dublinska elita. A tu su u prvom redu žene imale prilike, da ljepotom, elegancijom, toaletama i drugim dražima, koje je priroda i civilizacija stavila u službu ženi, pokažu irsku ženu iz gradske sredine i u drugom svijetlu, nego što smo je vidjeli na onoj golemoj poljani u Phoenix-parku.

Jedne sam večeri na obali Liffeya žedan zašao u jedan dućančić, u kojem se moglo dobiti slatkasto piće slično oranžadi. Međutim sam tu vidio i vrlo lijepe banane, koje u Irskoj stoje samo trećinu od one cijene, kako se prodaju kod nas. Samo u Jerusalemu i u Jerihonu naužio sam se više banana nego u Irskoj, gdje su mi svaki dan nadoknađivale bilo objed bilo večeru, jer mi je žao bilo gubiti sate, da odem radi hrane na »Saturniju« desetak kilometara daleko od Dublina, a kad mi je ondje hrana već bila plaćena, bilo mi je žao iznova trošiti za hranu u kakvoj dublinskoj restauraciji. I tako sam svoj želudac zavaravao bananama. Bio sam s tim zadovoljan, jer nisam od one vrste putnika, kojima je, kad su na putovanju, bitno, da se što bolje hrane. Dok sam se dakle i u tom dublinskom dućančiću hranio obrokom banana i gasio žeđu onim slatkastim pićem, kojemu sam već zaboravio dublinsko ime, uđe u dućančić uz smijeh i čavrljanje desetak mladih djevojaka. Ispuniše cijelu onu stisnutu prostoriju. Odmah sam pomislio, da mi se eto pruža zgoda, da svoja dosadanja opažanja o mladim Irkinjama opet ponešto nadopunim. Djevojke su odavale neobično raspoloženje i živahnost. Neprestano su glasno i razigrano govorile. Međutim ubrzo sam opazio, da se teško sporazumijevaju s prodavačem i prodavačicom. Pogledam bolje i oko mi zape na hrvatskoj trobojnici, koju su nosile na prsima: bile su to Holandeskinje, koje nisu mogle ništa pridonijeti tomu, da još bolje upoznam značajke Irkinje.

Nisam vidio pijana Irca, ali znam, da to, što je u Irskoj proizvodnja alkohola najjača industrijska grana, nije ostalo bez utjecaja i na potrošnju alkohola u irskom narodu. Irski pisci umiju tako plastički opisati

pijanca, da već i to odaje posebno shvaćanje za tu Noinu manu. za koju dobri poznavaoci Irske vele, da je i među čestitim Ircima našla prilično mnoštvo sljedbenika. I seljak i građanin prinose rado žrtve tom zemaljskom idolu, koji omamljuje čovječju pamet i istiskuje iz nje na časove brige, koje to nemilije navaljuju, što je čovjek u težim prilikama. A i to je bio sastavni dio engleske izrabljivačke politike u Irskoj, da je očajnom Ircu, kojemu oteše zemlju, jezik i slobodu, za utjehu pružan žeženi alkohol, ne bi li zaboravio svoj jad i tromo klonuo te postao nesposoban, da od otimača traži natrag ono, što je njegovo. Iako ni alkohol nije postigao, što nisu mogli ni mač ni druga paklena sredstva zatorne tuđinske politike, ostadoše duboke rane na irskom narodnom tijelu kao ostaci kobne prošlosti. Među njima i sklonost k alkoholu.

Ne ću nikad zaboraviti, kako je na me djelovalo, kad sam od jednog znanca, svećenika Poljaka, koji je već prije jednom bio u Irskoj, čuo jedan njegov doživljaj kod nekog irskog župnika. Sjedjeli smo za vrijeme vožnje iz dublinske luke do »Saturnije« na parobrodu zajedno i razgovarali o doživljenim dojmovima i opažanjima toga dana. On mi je pričao, kako je toga dana bio na izletu u Glendaloughu, gdje se — 50 km južno od Dublina — nalazi najtipičnija stara irska kula i čuva spomen na velikog irskog sveca sv. Kevina, a ja sam mu pričao svoje razočaranje prouzročeno čudnim susretom s onim dvjema dublinskim djevojkama.

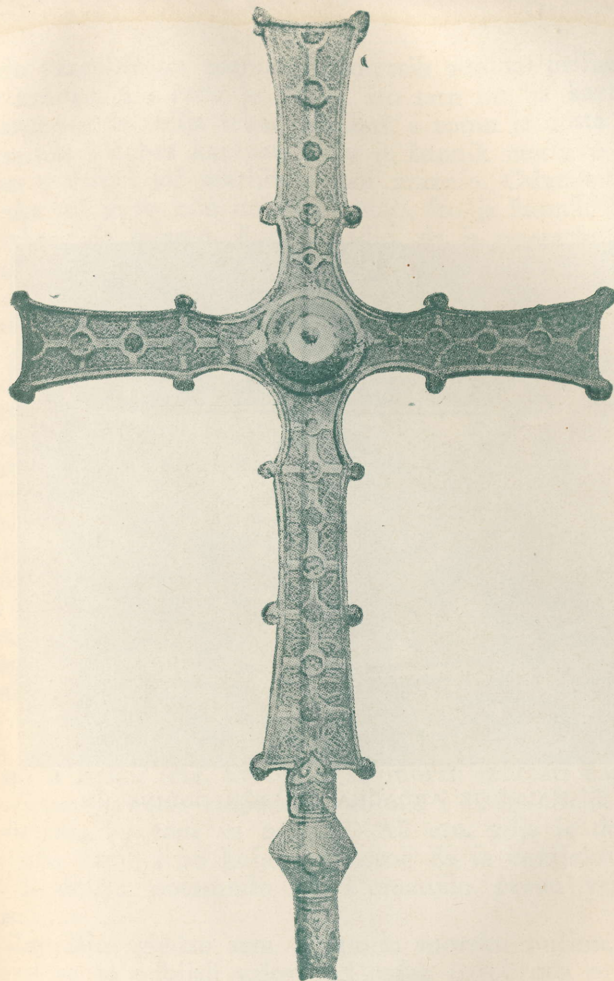
»Ne čudite se,« govorio mi je, »jer gdje je dobro najjače, tamo zlo crnje izgleda, nego što možda i jest. Tako sam se i ja jednom zgodom zaprepastio nad onim, što mi se desilo na nekom irskom župnom dvoru. Bilo je to prije nekoliko godina. Putujući iz Amerike zaustavio sam se u Dublinu, da malo upoznam Irsku, prema kojoj svi mi katolički narodi gojimo posebne simpatije radi njena dubokoga katolicizma, kojim je prožet sav irski narodni život. Nadao sam se tu mnogočem naučiti. I naučio sam. Jednoga sam dana pohodio nekog seoskog župnika, koji me je vrlo ljubazno primio i zadržao kod sebe kao gosta preko noći. Poslije večere smo dugo sjedjeli i razgovarali. Bio je to

JEDNA ISLIKANA STRANICA IZ SLAVNOG BOOK OF KELLS

IRSKI KRIŽ IZ DROGHEDE
Izrađen početkom 10. stoljeća

KRIŽ IZ CONGA IZRAĐEN GODINE 1123.
Najfiniji primjer irske umjetnosti, sada u Narodnom muzeju u Dublinu

KALEŽ IZ ARDAGHA IZRAĐEN GODINE 1125.

vrlo razgovorljiv gospodin pedesetih godina: pričao mi je mnogo, a i rado je slušao, što sam mu ja kazivao. Razgovor je zbilja tekao ugodno, a tomu je dosta pridonijela i dobra kapljica, koju je župnik marljivo lijevao u čaše i još marljivije sam praznio. Odmah ispočetka mi je to bilo nekako čudno, što je župnik često nutkao, da pijemo. Kad je vidio, da ja pomanje guckam, nastojao me je nagovoriti, da jače potežem, ali videći, da mu to ne uspijeva, okanio se toga te je više pažnje posvećivao svojoj čaši. Dva sata iza večere bio je moj domaćina tako omamljen alkoholom, da je najedamput gotovo prestao govoriti, a na moje pripovijedanje samo kimao glavom, koju je morao i poduprijeti rukom, jer mu je naglo bila otešćala. Malo zatim spustio ju je posve na stol, te je tako zaspao. Bio sam zaprepašten. Ne ću vam govoriti o svojoj neprilici, pa koliko je muke trebalo, dok ga sat kasnije nisam probudio i otpremio u njegovu sobu. Saznao sam međutim kasnije, da ta sklonost k piću nije rijetka pojava ni po drugim irskim župnim dvorovima. Pomalo je to već i neka tradicija. A ipak je irsko svećenstvo u drugom pogledu pravi uzor, kakvi na djelu treba da su službenici vjere. I sasvim je sigurno, da katolicizam ne bi u irskm narodu bio tolika snaga, kad mu svećenstvo ne bi davalo onu organizacijsku neslomivu čvrstoću, koju u Irskoj ima. Svećenici su morali izdržati najjače stoljetne nasrtaje engleskih zatirača i progoniteljâ katolicizma. U tom su očeličili. Ali eto, gdje je dobro najjače, tamo i po koje zlo nastoji da se ugnijezdi, ne bi li dobru potamnilo sjaj i umanjilo pravu vrijednost . . .«

Zamišljen gledao sam u tamnu morsku pučinu, po kojoj su se odbijali valovi od našeg parobroda prema irskoj obali. Nisam bio ni opazio, da smo u taj čas bili stigli do »Saturnije«.

Te noći, iako vrlo umoran, nisam dugo mogao usnuti. I kad mi se san već posve bio došuljao, bilo mi je, kao da ga odbija i goni od mene ona dublinska neznana djevojka, te uz zavodljiv smiješak upire prstom u župnika, koji na stolu spava . . .

DRAMA IRSKOG JEZIKA

S mnogima sam se za svojih irskih dana susretao u Dublinu. I s Ircima i s ljudima s evropskoga kopna iz mnogih naroda. Svaki je od tih susreta mom doživljavanju Irske dodavao neki duševni začin. No najvećma me se dojmio susret s jednim Ircem, koji je sa mnom progovorio hrvatski.

Bilo je to na sastanku hrvatske sekcije dublinskog svjetskog euharistijskoga kongresa. Nazočno je bilo osim nas Hrvata i drugih osoba. Kao tajnik sekcije želio sam znati, tko su sve bile te nepoznate osobe, te sam dao arak papira, da ide naokolo, s molbom, da bi se svaki na nj podpisao. Kako li sam se začudio, kad sam u nizu podpisâ našao i ovaj: »Sean O'Beirne, jedan irski učenik vašeg lijepog jezika·« Odmah sam pogledom zaokružio po nazočnima, da pronađem, koji li bi to Irac mogao biti, što zna hrvatski. Pogled mi zape na čovjeku pedesetih godina, nižega stasa, s oštrim profilom lica, koje je odavalo jakost volje i otvorenu srdačnost. U taj mah su nam se pogledi sreli. Razabrao sam, da se nisam prevario, jer se u tom pogledu krilo uzajamno nijemo razumijevanje.

Poslije svršenog sastanka pristupio sam k nepoznatom Ircu. I doista progovorio mi je hrvatski, doduše isprelomljeno, s ponešto mučnim traženjem riječi, koje mi je nastojao reći, ali ipak hrvatski.

»Gdje ste naučili hrvatski?« upitam.

»Bio sam na putovanju u vašim krajevima,« odgovori mi. »Dva dana i u vašem lijepom Zagrebu. Vrlo oduševljen ljepotom vaše domovine vratio sam se kući. Još tamo sam nastojao malo naučiti hrvatski, a zatim sam kod kuće sâm dalje učio i čitao, jer mi se Hrvatska i hrvatski jezik vrlo sviđa. Zato sam došao i na ovaj sastanak, da opet vidim i čujem Hrvate. I vrlo sam veseo...«

»A ja se radujem, da sam vidio Irsku i Irce, jer smo mi Hrvati vama Ircima po sudbini, po težnjama i po idealima vrlo slični,« nadovežem.

»Ali po jeziku smo vrlo, vrlo daleki. K tome vi Hrvati niste doživjeli te sudbine kao mi Irci, koji smo pod tuđinskim pritiskom skoro ostali narod bez svog narodnog jezika,« on će s melankoličnom zamišljenošću.

Bilo mi je drago, da je taj Irac, koji je pokazao takvu sklonost prema hrvatskom jeziku, skrenuo razgovor na najveću katastrofu, koju je irski narod doživio tim, što je zatiračima Irske bilo uspjelo gotovo posve zatrti irski jezik. O tom sam želio potanje čuti.

*

Već u prvo doba engleske vlasti nad Irskom stali su se Englezi naseljivati u Irskoj. No irski je narod imao toliko životne privlačivosti, te bi se Englezi, naseljeni u Irskoj, brzo asimilirali i pretvorili u Irce. To engleskim vlastodršcima nije išlo u račun. Zato su g. 1367. u irskom gradu Kilkenyju stvorili zakon, da se doseljeni Englezi ne smiju družiti s Ircima, ženiti s Irkinjama, držati irske sluge niti govoriti irski. To je jasno otkrilo engleske planove, da Irsku angliziraju. Tim je bio učinjen prvi juriš na irski jezik, pa je otada engleska borba protiv irskog jezika trajala pet i pô stoljeća. Kad su Englezi u 16. stoljeću otvorili borbu protiv katoličke vjere te ukinuli katoličke samostane u Irskoj, bio je to sudbonosan udarac za irski jezik, jer su samostani bili čuvari i rasadišta irske kulture i irskog jezika. A kad je okrutni Cromwell pobio golemo mnoštvo Iraca i pootimao od njih gotovo svu obradivu zemlju, s engleskim gospodarima irskih oranica i pašnjaka irski je jezik postao jezik prezrene, progonjene, bespravne irske sirotinje, pa kako se ona povlačila u nerodnije i brdovitije krajeve prema irskom zapadu, tako je i irski jezik tu nalazio svoje utočište. Kao što je katolička Crkva bila u najteže doba glavni oslon irske narodnosti i cijelog opstanka irskog naroda, tako je katolički svećenik bio posljednji školovani čovjek, koji je irskom narodu — koliko je potajno mogao izvršivati svoju svećeničku službu — govorio na irskom jeziku. U 18. stoljeću je

bivalo sve manje takvih Iraca, koji su uopće još govorili irski. Istočni dio Irske je zaboravljao svoj narodni jezik i usvajao engleski, koji je prodirao i prema zapadu. Kad su katolici krajem 18. stoljeća opet smjeli otvarati svoje škole, u njima se učilo na engleskom jeziku, jer su učitelji samo tim jezikom znali govoriti.

Sve je to dovelo do toga, da je g. 1821. samo još trećina Iraca govorila irski, g. 1815. samo još 22 posto, a g. 1871. je taj broj pao na 10 posto. Godine 1891. je bilo samo još 1 posto Iraca, koji su govorili jedino irski, a g. 1911. tek još 0·39 posto. Tako je užasna bila katastrofa irskog narodnog jezika, te ga je bilo gotovo posve nestalo. Doduše g. 1911. bilo je još 12.9 posto Iraca, koji su razumijevali irski, premda su se uglavnom služili engleskim jezikom, ali ti za održanje irskog jezika nisu značili gotovo ništa.

Svi irski borci za slobodu u 18. i 19. stoljeću borili su se samo za državopravnu samostalnost Irske, a kraj toga su zaboravljali na jezičnu i kulturnu samostalnost, koja je ipak temelj za stvaranje i održanje narodne i državne samostalnosti. Kad je konačno s Parnellovim padom cijela tadanja državopravna borba Irske bila zapala u bezmoćni minimalizam, to jest kad su političari stali postavljati sve manji cilj irske narodne borbe, trgli su se neki irski rodoljubi i pogledali irskom pitanju na nepolitički sitnozor do dna. Tu su sa zaprepaštenjem opazili, da je irski narod gotovo ostao narod bez svog narodnog jezika. I sastadoše se g. 1893. trojica — katolički svećenik Eugen O'Growney, protestantski sveučilišni profesor jezikoslovac dr Douglas Hyde i irski povjesničar profesor dr Eoin MacNeill — te doviknuše irskoj javnosti geslo:

»Gan teanga, gan tir! Bez jezika, bez domovine!«

Na prvi njihov poziv skupila se malena skupina rodoljuba te osnovaše Gaelsku (Irsku) Ligu — Gaelic League, kojoj odrediše svrhu: gojiti irski jezik, irske nošnje, irske pjesme, irske plesove i uopće irsku narodnu umjetnost. Za predsjednika je toj Gaelskoj Ligi izabran dr Douglas Hyde, a za podpredsjednika dr Eoin MacNeill. Za godinu dana je Liga brojila već trista članova. S velikim su se zanosom stali priređivati tečajevi, na kojima se učio irski jezik. No dok su inteligentniji Irci tako stali prihvaćati zaboravljeni narodni jezik, u narodu je on i dalje nazadovao i propadao.

U tom dakle, da bude zaustavljeno nestajanje irskog jezika u širokim narodnim slojevima, Gaelska Liga nije imala uspjeha. Ali zato je imala velikog uspjeha, što je među irsku mlađu inteligenciju posijala misao, da na uskrsu irskog jezika treba osnivati cjelokupni i kulturni i politički uskrs irske slobode. I zaista je pod utjecajem te misli stao nicati cijeli novi irski pokret. Deset godina iza osnutka Gaelske Lige pokrenut je na irskom jeziku list »An Claidheamh Soluis« (»Mač sudbine«), kojemu je urednik postao Patrik Pearse. Godine 1906. osnovao je Artur Griffith novu političku stranku, kojoj je dao irsko ime Sinn Fein. Godine 1908. osnovao je Patrik Pearse školu na irskom narodnom jeziku: Sgoil Eanna. A godine 1913. organizaciju irskih dobrovoljaca.

Značenje Gaelske Lige izvrsno je opisao Patrik Pearse u njezinu glasilu 8. studenoga 1913. ovako: »Došao sam do zaključka, da je Gaelska Liga golema snaga i osjećam radost nad njom... Ali mislim, da životno djelo, koje treba da bude ostvareno u novoj Irskoj, ne će biti provedeno od same Gaelske Lige, nego od ljudi i pokretâ, koji su potekli iz Gaelske Lige... Ona nije samo vjetrom pročistila korov, nije bila samo glas vapijućega: ona je bila prorok i više nego prorok. Ali ona nije mesija.« Dakle iz Gaelske Lige su se očekivali oni, koji će biti narodni spasitelji irskog naroda. I došli su: Patrik Pearse kao preteča stojeći na čelu uskrsne revolucionarne »vlade od pet dana« g. 1916. i zatim Eamon de Valera, koji je tako prigrlio irski jezik, te je bio jedan od prvih, koji je i svoj obiteljski život osnovao na ljubavi prema irskom jeziku (u njegovoj se kući govori samo irski), a s irskim je jezikom stupio i pred London i pred cijeli svijet za irsku državnu samostalnost.

S obnovom Slobodne Irske Države g. 1921. postao je irski jezik državni jezik te je uveden i u škole i u sav javni život. No premda su na ulicama irskih gradova na prvome mjestu irski natpisi, uz njih su i engleski, premda se irski zakoni i naredbe na prvome mjestu proglašuju na irskom jeziku, odmah je iza tog i engleski

tekst; premda se u školama uči irski jezik i neki se predmeti i predaju na njem, ipak je engleski ostao glavni pomoćni nastavni jezik, premda u irskim novinama vidimo uvodnike na irskom jeziku, ipak je glavni dio novina tiskan na engleskom jeziku. Poteškoće su dakle i borbe, da irski jezik opet prevlada u Irskoj, vrlo velik. Ali De Valerina ih Irska svladava. Irski jezik ulazi u irski narodni život opet kao glavni čimbenik narodnog bivstvovanja. Irskim jezikom govori sve više irska mladež, na njem se stvara nova irska književnost.

*

Ta mi se drama irskog jezika otvarala pred očima, dok sam se radovao slušajući, kako mi Sean O'Beirne veliča ljepotu hrvatskog jezika. U njegovoj se duši očitovao instinktivan osjećaj simpatije prema onom, što je mom hrvatskom narodu najsvetije. A jednako je moja duša bila potresena nad tragedijom, koju je proživio jezik patničkog irskog naroda.

Često se sjećam Seana O'Beirnea, dalekog irskog poklonika ljepote hrvatskog jezika. Napisao je u irskim novinama i krasan osvrt na ovu moju knjigu, koja je uza svu beogradsku zapljenu došla u Irsku: De Valeri i njemu. I tu je dao oduška svojoj radosti, što je na hrvatskom jeziku, njemu tako simpatičnom, njegova irska domovina našla tumača njezinih boli i radosti, njezinih velikih petaka i uskrsa.

Sjetio sam se tog susreta i razgovora o hrvatskom i irskom jeziku i onda, kad je irski jezik doživio simboličan triumf tim, što je g. 1938. za prvog predsjednika Republike Irske izabran dr Douglas Hyde, irski jezikoslovac i prvi predsjednik Gaelske Lige. Tom osamdesetgodišnjem starcu učenjaku, koji je život svoj posvetio irskom jeziku, dala je obnovljena nezavisna irska država najvišu čast prvog suverena, da tim jasno i glasno označi, kako je po uskrsu irskog jezika došao i uskrs irske državne samostalnosti.

IRSKA KNJIŽEVNOST

Iza grčke i latinske književnosti najstarija je u Evropi keltska kjiževnost. A od svih Keltâ zauzima prvenstvo stara književnost Iraca, koja je bila vrlo bogata i potječe iz doba vrlo davno prije rođenja Kristova.

Ta *najstarija irska književnost*, dok Irci još nisu bili prigrlili kršćanstvo, dijeli se uglavnom u tri skupine: u mitološku, junačku i feniansku.

Mitološka irska književnost govori o irskim poganskim božanstvima i o provalama raznih naroda u Irsku. Irski junaci, koji sudjeluju u obrani od tih tuđinskih provala, često su potomci poganskih bogova i božica. Od tih irskih božanstva najistaknutiji su: Dagda, neke vrsti Zeus t. j. otac bogova, pa Dana, majka bogova, zatim Ogma, božanstvo besmrtne mladosti, Brigita, božica pjesnika, i t. d. Iz te mitološke irske književnosti saznajemo, kakvo su Irci u davnini imali društveno uređenje, kojemu je jedinica tuath, razdijeljena u društvene razrede: robove, zarobljene u ratovima, slobodnė ljude, plemiće i kraljevsku obitelj. Obitelji slobodnih ljudi posjedovali su zemlju, koju su obrađivali, a sastajali su se na raznim vjerskim svečanostima, osobito na svetkovini vatre (Beltain) i svetkovini pokojnika (Samhain). Kralj je sazivao plemiće na gozbe, kod kojih su pjesnici nastupali sa svojim pjesmama i harfisti sa svojom glazbom.

Junačka stara irska književnost obrađuje uglavnom dva velika lika, od kojih je jedan muškarac Cuchulain, a drugi žensko biće Déirdre. Ulsterski kralj Conor MacNessa dobio je kćer Déirdru, za koju su prorekli, da će njena ljepota upropastiti kraljevstvo njena oca. Kraljevi ratnici su tražili, da je ubiju, pa da se tako onemogući zlokobno proroštvo. Ali kralj ju je dao odgajati daleko od svijeta. Déirdre se razvila u krasnu djevojku. Jednom je na ravnici vidjela

mlade ratnike, kako se vježbaju u ratničkim igrama, te se zaljubila u jednog od njih, koji se zvao Naoise. Dan prije, nego što je kralj bio odlučio svoju kćer uvesti natrag u kraljevski dvor, ugrabio je Naoise sa svojom braćom Ainleom i Ardanom Déirdru i pobjegao s njom u Škotsku. Tu su proživjeli sedam sretnih godina, a onda im je kralj Conor poslao svoje poslanstvo, neka se vrate u Irsku, jer im je on sve oprostio. Ali kada su stigli u Irsku, odvedeni su u neku tvrđu, na koju je kralj Conor odmah izvršio juriš. U borbi, koja se razvila, poginuli su po redu Ainlé, Ardan te na koncu i Naoise, a kraj njega pade mrtva i Déirdre, jer joj puče srce, kojom ga je ljubila.

Drugi se veliki lik junačke irske književnosti Cuchulain pojavljuje u priči (sagi) »Fáin Bó Cuailgué« (»Ustanak kravâ iz Cooleya«). U ratu, koji je Meva, kraljica Connachta, povela protiv Ulstera radi jednoga bika, Cuchulain je svake noći ubijao kraljičine vojnike. No na koncu je između obiju neprijateljskih vojska ugovoreno, da će se Cuchualin svaki dan pobiti s jednim kraljičinim vojnikom. Sve ih je on svladao, a onda je kraljica Meva poslala protiv Cuchulaina njegova najboljeg prijtelja Ferdiada. Tri dana su se borili, a uveče bi se uvijek bratski izgrlili. No trećeg dana pade Ferdiad mrtav, a Cuchulain mu odnese mrtvo tijelo plačući s bojišta

U fenianskoj skupini (ciklusu) stare irske književnosti priča se, kako se Finn MacCool, jedan od ratnika kralja Cormaca MacArta, koji su se zvali Fianna, zaljubio u kraljevu kćer, ljepoticu Gráinne. Kralj mu ju je doista obećao za ženu. No njeno se srce priklonilo mladiću Diarmuidu, s kojim je u predvečerje vjenčanja pobjegla. Finn se dao u potjeru za ljubavnicima tražeći ih po cijelom irskom otoku, pa kad ih je našao, ubije Diarmuida, a Gráinne mu se pokori i postade njegova žena.

Oisina je bio posljednji između ratnika, koji su se zvali Fianna. Kad su ti ratnici postali neposlušni svome kralju, vrhovni kralj Cairbré udari na njih i svlada ih. Oisina je lišen posve zemlje živio prema legendi trista godina u uspomenama na prošla vremena.

Sredovječna irska književnost razvila se iza pokrštenja Iraca. Premda su u to doba obrađivani uglavnom kršćanski motivi, ipak je fenianska književnost o Finnu i Oisinu ostala u trajnoj predaji irskog naroda čak i do osamnaestog stoljeća. U tom su sredovječnom razdoblju irske književnosti posebno mjesto zauzimale legende o irskim svecima. I od samih nekih irskih svetaca (na pr. od sv. Patrika, svetoga Columcilla, sv. Ite i drugih) sačuvane su neke pjesme. I neki kraljevi, kao kralj-biskup Cormac, i neke kraljice, kao na pr. kraljica Gormlai, istakli su se na polju pjesništva. Inače su glavnu riječ vodili pjesnici od zvanja. Mnoge su im pjesme sačuvane u pučkoj predaji. Dr Douglas Hyde, kasniji prvi predsjednik Irske Republike, skupio ih je i izdao velik broj u zbirci »Ljubavne pjesme iz Connachta«, Henrik Morris pjesme iz Ulstera, a tako i drugi sabirači iz raznih krajeva Irske.

Sa zamiranjem irskog jezika pod nasilnom engleskom vladavinom pomalo je nestajalo i književnosti na irskom jeziku. Još je ima u 17. i nešto u 18. stoljeću. Tu se ističu osobito pjesnici MacCuartâ iz Ulstera, O'Rahilly iz Munstera, Carolan iz srednje Irske, zatim iz Kerryja Eoghan Ruadh O'Sullivan, koji je umro za vrijeme velikog irskoga glada sredinom 19. stoljeća. I pjesnik Raftery je umro 1835. godine.

Kao klasike irske književnosti iz 17. stoljeća treba istaći ljetopisca i povjesničara Keatinga (1570. do 1610.), prirodoslovca MacFirbisa, zatim se amo još ubraja Michael O'Clery, životopisac Hugha O'Donnela.

*

Irska književnost na engleskom jeziku — *anglo-irska književnost* — stala se javljati u osamnaestom stoljeću te se kroz 19. i 20. stoljeće dovinula velikog razmaha i sjaja. Mimoilazimo one pisce, koji su doduše porijeklom iz Irske, ali su se svojim stvaranjem posve uklopili u englesku književnost te za irsku nemaju značenja. Takvi su Oscar Wilde, Bernard Shaw i drugi.

U 18. stoljeću istakli su se među prvim angloirskim piscima Jonathan Swift (1667. do 1745.), pisac slavnih »Gulliverovih putovanja«, pa Laurence Sterne

(1713. do 1768.), veliki irski humoristički pisac, i Oliver Goldsmith (1728. do 1774.), pjesnik čuvenog pjesničkog djela »The Deserted Village« (»Napušteno selo«).

Prvi veliki irski pjesnik 19. stoljeća bio je Thomas Moore (1779. do 1852.). Njegova neobična lirska osjećajnost učinila ga je najmilijim i najpopularnijim pjesnikom u irskom narodu. Njegove »Irske melodije« ušle su tako u narod, da se i danas svuda pjevaju. Thomas Moore je prvi irski pjesnik, čiju smo jednu pjesmu dobili u hrvatskom prijevodu. Preveo ju je August Šenoa i objelodanio u »Vijencu« g. 1874. Od ostalih djela Mooreovih omiljela je njegova »Lalla Rookh«, a napisao je i »Povijest Irske«.

I majka Oskara Wildea bila je priznata irska pjesnikinja pod pjesničkim imenom Speranza.

Suvremenik Mooreov bio je i James Clarence Mangan (1803. do 1849.), kojega neki drže jednim od najgenijalnijih irskih pjesnika. Divne su mu pjesnička djela «Dark Rosaleen«, »Siberie«, »Bezimeni« itd. Krasan je njegov pjesnički jezik, pun glazbe.

Thomas Davis (1814. do 1845.) bio je pjesnik žarke duše i velikog poleta, te njegove »Pjesme i eseji« zauzimaju odlično mjesto u irskoj književnosti. No davši se na politiku kao osnivač mladoirskog pokreta zapuštao je pjesništvo.

U tu skupinu irskih pjesnika idu još Samuel Ferguson, koji je pjevao stihove pune težine i često hladne, te William Allingham, koji se proslavio slatkim elegijama.

Među irskim pripovjedačima 19. stoljeća javila se Maria Edgeworth (1767. do 1843.), koja je u svojim djelima obrađivala moralnu bijedu Irske. Pisala je pripovijesti za odrasle i za djecu.

Joseph Sheridan (umro 1873.) bio je jedan od najslavnijih irskih novelista.

Samuel Lover (1797. do 1868.) napisao je vrlo popularni roman »Rory O'More«, u kojem je obradio događaje iz doba, kad je Wolfe Tone koncem 18. stoljeća spremao s pomoću Francuske ustanak u Irskoj. (Taj je roman izašao godine 1938. u hrvatskom prije-

vodu u časopisu »Obitelj«.) Drugo je njegovo čuveno književno djelo »Handy Andy«. Bio je na glasu i kao minijaturni portretist (sitnoslikar).

Charles James Lever (1806. do 1872.) napisao je romane »Harry Lorrequer« i »Charles O'Malley«, koji su sjajne slike irskog života. Umro je u Trstu.

Justin McCarthy (1830. do 1912.), novinar i političar, koji se istakao kao vođa antiparnelistâ, bio je i dobar novelist.

A. Sheehan (rođen godine 1852.) bio je vrlo popularan pripovjedač, čija su djela rado čitana i daleko izvan Irske. Pisao je romane iz svećeničkog života, od kojih su »Moj novi kapelan« i »Luka Delmege« izašli i u hrvatskom prijevodu, a i drugi — »Šaljiv dnevnik jednog župnika«, »Keltske i saksonske duše«, »Geoffroy Austin«, »Šahovski uspjeh« — prevedeni su na razne evropske jezike.

Najslavnija književna imena novije irske književnosti na engleskom jeziku jesu George Moore, William Butler Yeats, John Millington Synge, Lady Gregory, James Joyce i Liam O'Flaherty.

George Moore (1853. do 1933.) napisao je prvi svoj roman godine 1888. »Ispovijest jednog mladog čovjeka« pod utjecajem Emila Zole. Tako su i neki daljnji njegovi romani odavali sklonost k naturalizmu, od kojega se pomalo odklanjao te se priklanjao irskom preporodu. Osobito su mu slavni postali romani »Radi i moli« te »Zemaljska i nebeska ljubav«. U nekim je svojim djelima obradio sklonost nekih engleskih krugova prema katolicizmu. Za svjetskog je rata napisao roman o Kristu »The Book Kerith«. Pisao je i drame, eseje i pjesme.

William Buttler Yeats (čitaj: Jits) jedan je od najvećih irskih pisaca uopće. Rodio se 13. lipnja 1865. u Dublinu, a umro 28. siječnja 1939. u Francuskoj. Bio je sin slikara J. B. Yeatsa, a djed mu je bio protestantski pastor. Naginjao je misticizmu te je u irskim pučkim pričama nalazio prvo svoje književno nadahnuće. Godine 1893. izdao je knjigu irskih pučkih priča »Keltski sumrak« (»The Celtic Twilight«). Premda je pisao i pripovijesti i novele (na pr. »John Sheman«,

»The Wanderings of Oisin« itd.), Yeats je najjači kao lirski pjesnik i kao pisac drama, te je udario temelj posebnoj vrsti drame, t. zv. keltske drame. Godine 1892. objelodanio je drame »Grofica Katica« (»The Countess Cothleen«) i »Zemlja čežnje moga srca« (»The Land of Heart's Desire«), pa kad su te drame u Dublinu bile izvedene, doživjele su golem uspjeh. Vrlo uspjele su mu i kasnije drame »Zasjenjene vode«, »Kraljev ulazak«, »Zlatni šljem«, »The Déirdre«, vjerska drama »Uskrsnuće« i dr. Pred smrt je objelodanio drame »The Herme's Egg« i »Purgatory«. Godine 1923. bio je nagrađen Nobelovom nagradom, godine 1931. podijelilo mu je oksfordsko sveučilište književni doktorat, a godine 1934. dobio je od grada Frankfurta Goetheovu plaketu. U vrijeme irskih borba protiv Engleske istakao se kao irski rodoljub te je godine 1922. bi imenovan za senatora u prvi senat Slobodne Irske Države.

John Millington S y n g e je također bio dobar dramski pisac, pa je osobito njegova drama »Jahači na moru« postala obljubljena. Njegove su još drame »Ženidba jednoga kotlokrpe«, »Bunar Svetaca« i dr.

Lady G r e g o r y bavila se isprva pisanjem s područja narodopisnog života zapadne Irske. Yeats ju je nagovorio, neka piše i drame. I doista je napisala vrlo uspješnih dramskih djela, većinom u jednome činu, koje su vrlo obljubljene. Najpopularnija je njena drama »Vrata tamnice«.

Devedesetih je godina prošlog stoljeća u Dublinu osnovano kazalište, koje je pod imenom Abbey Theatre postalo vrlo čuveno, te su se u njemu od početka u prvom redu izvodila djela irskih pisaca Yeatsa, Syngea, Lady Gregory i drugih. Među irskim dramskim piscima proslavili su se još T. C. Murray (njegova »Jesenja vatra« prikazivala se baš u dane mog boravka u Dublinu u Abbey Theatre), Lennox Robinson, Brinsley Macnamara, John Ervine te osobito Sean O'Casey, koji je svojim tragikomedijama iznio jadni, prljavi život dublinske sirotinje, a najviše se proslavio dramom »Plug i zvijezde«.

James J o y c e (čitaj: Džojs) rodio se godine 1882. Premda je prva njegova knjiga, što ju je izdao godine 1907., bila zbirka pjesama, ipak je glavno područje ovog pisca novela i roman. Čuven je njegov roman »Slika mladog umjetnika« (»A Portrait of the Artist as a Young Man«, 1912.), u kojem je opisao svoju mladost, zatim još više knjiga njegovih pripovijesti »Dublinci (»Dubliners«, 1914.), pa i s dramom »Prognanici« (»Exiles«, 1918.) pobudio je pozornost. No najviše se pročuo po svijetu svojim glavnim djelom »Ullysses« (1922.), koje je neobičnošću svog sadržaja i obradbe izazvao književne rasprave kao malo koje drugo svjetsko književno djelo. Tu se pisac izruguje svemu, čegagod se dotakne, pa i svom vlastitom irskom narodu i irskoj borbi za slobodu. Zato je to djelo u Irskoj zabranjeno. Joyce je napisao još neke vrsti pjesničku šetnju po rijeci Liffey, koja teče kroz Dublin, pod naslovom »Anna Livia Plurabella«.

Liam O'F l a h e r t y je opet svoje vrsti pisac, koji u svojim romanima (»Laurence Gilhooley«, »Noć poslije izdajničkog djela«, »Prokleto zlato« itd.) opisuje duševno stanje onih, koji nose na duši velik grijeh.

Između ostalih, koji Irskoj služe na polju književnosti engleskim jezikom, još treba spomenuti tri pjesnika. To su: G. W. R u s s e l l (pjesnički mu je podpis A. E.), naklonjen obožavanju prirode, James S t e p h e n s, kojega zovu kraljem mašte, i Padraic C o l u m, koji je krasno opjevao skroman i jednostavan život, kakvim se odlikuje sva Irska. Colum je napustio Irsku, otišao u Ameriku te i ondje pjeva o svojoj domovini, za kojom ne prestaje čeznuti.

*

Pokret za obnovu irskog jezika, započet godine 1893. osnutkom Gaelske Lige, urodio je *preporodom književnosti na irskom jeziku.* Stali su se javljati opet irski pisci, da pišu knjige na svom narodnom jeziku.

Javio se kanonik O'L e a r y sa svojim romanom »Séadna«, u kojem je opisao doba vlasti Danaca u Ir-

skoj. Tim je pokazao drugima, kako se može na irskom jeziku književno stvarati.

Padraic Mac P i a r a i s (irsko ime Patrika Pearsea), predsjednik vlade uskrsnog ustanka, napisao je lijepim, lakim irskim jezikom priče za djecu »Josagán«, »Majka« itd., koje imadu čaroban (mistički) sadržaj.

Padraic O'C o n a i r e napisao je roman o uskrsnoj revoluciji iz godine 1916. pod naslovom »Sedam krjeposti ustanka« (»Seacht m Buadh an Eirghe Amach«). On mnogo putuje te opisuje svoje dojmove pod naslovom »Stablo i grane« (»An Craun Goagada«), »Usta samoće« (»Béal an Maignis«), »Progonstvo« (»Deoraidheacht«), »Prvi kamen« (»Ah Chéad Chloch«) itd. Njegove se pripovijesti prevode i na strane jezike.

S e u m a s M a c G r i a n n a napisao je romane »Moje dvije Rozalije« (»Mo dhá Roisin«), »Zlatni dvor« (»Cuisletin Our«) i mnoge priče iz svog rodnoga kraja Donegala (Gaeltacht). — Njegov brat S e o s a m h M a c G r i a n n a pisac je romana »Eoghan Ruadh O'Neill« iz prošlosti Irske. Djelo je napisao živim i snažnim načinom pripovijedanja. Uz to piše pripovijesti iz života svoga kraja.

Tomás O'C r i o m p h a i n n je s Blasketskog otočja, gdje Irska najdalje zadire na zapadu u Atlantski ocean. Vrlo je zanimljiva njegova knjiga »Otočani« (»An tOiléanach«), gdje opisuje ribarski život. Još veću književnu vrijednost ima njegovo djelo »Razgovor na otoku« (»Allagar na nInise«).

S Blasketskog otočja je i Maurice O'S u l l i v a n, čija knjiga »Dvadeset godina mladosti« (»Tiche Blian ag Fas«) u krasnoj jednostavnosti opisuje život ribara na zabitnom otoku. To je tako uspjelo književno djelo, da je prevedeno i na engleski i na neke druge jezike.

Séan O'R u a d h i a i n opisao je u knjizi »Padraig Mhaire Bhan« (»Patrik Bijele Marije«) vjerno život seljaka u kraju Mayo.

Uz te se pisce, koji obnavljaju irsku književnost na irskom jeziku, javlja sve više njih, koji nastoje obogatiti i uskrsli narodni književni jezik i umnožiti broj vrijednih književnih djela na čast irskoj književnosti i ponos slobodnom irskom narodu.

IRSKA UMJETNOST

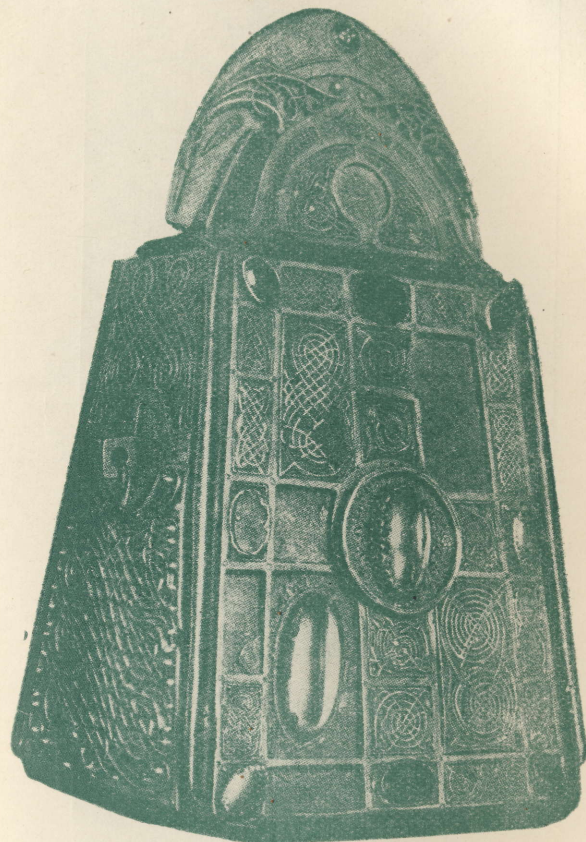
Arheološka istraživanja su dokazala, da je u doba prije Krista, kad je na jugoistoku Evrope nikla i zavladala grčka kultura, taj ideal kasnijega kulturnoga napretka cijele Evrope, bila na krajnjem evropskom sjeverozapadu, na malom irskom otoku razvijena kultura i civilizacija, koja je nadvisivala sve, što je tada naš kontinent izvan područja grčke kulture imao. A kad je toj kulturi u 5. stoljeću iza Krista zaprijetila opasnost od razaračkih provala tuđinskih osvajača, prigrlila je Irska kršćanstvo instinktivno tražeći najjače uporište za svoje samoodržanje. I našla ga je. Pod utjecajem kršćanstva nastupilo je tada razdoblje novog nagloga kulturnog procvata Irske, koji je bio tako snažan, te je ta mala zemlja postala rasadište kulturnih tekovina i za mnoge druge bliže i dalje krajeve Evrope. I s pravom je danas Irac ponosan, da je irska kultura starija od engleske, koja ju je nastojala zatrti, u čemu je bila gotovo i uspjela. Ali Irac joj se u posljednji čas ipak istrgnuo i tražeći danas povratak vlastitoj, samostalnoj kulturi s ponosom pokazuje na sačuvana djela davne svoje sjajne kulturne prošlosti. Pred njima s udivljenjem staje svaki, koga put nanese u one irske strane.

Najstariji i najslavniji dokumenat irske umjetnosti jest knjiga, koja je pod imenom T h e B o o k o f K e l l s (Kellska knjiga) poznata daleko izvan Irske. To je evanđelistar, koji sadrži sva četiri evanđelja napisana latinski, ali je napisan umjetnički tako sjajno i urešen s tako divnim slikarijama, da mu u tom nema premca na svijetu. Nastao je između 650. do 690. godine, dakle prije našeg Splitskog evanđelistava, koji potječe iz osmog stoljeća. Nalazio se krasno ukoričen u crkvi u irskom gradu Kellsu, pa odatle mu i ime. Godine 1661. došao je radi svoje velike vrijednosti u vlasništvo protestantskog dublinskog sveučilišta Trinity College, gdje se u knjižnici u posebnom staklenom spremištu nalazi

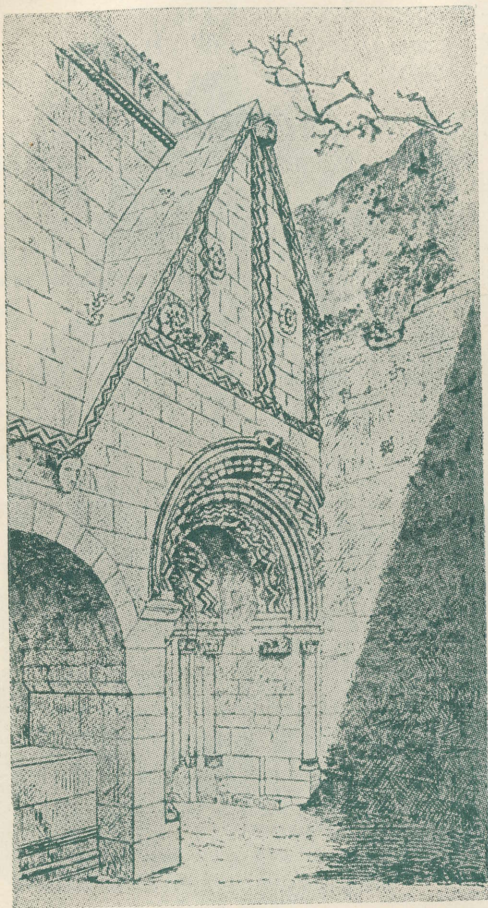
i danas. Početne stranice svakog evanđelja te inicijali svakoga poglavlja ukrašeni su tako minuciozno izrađeni slikama i u tako divnim bojama, da pisac Joyce sav zanesen veli: »Kakve je imao oči i kakav alat onaj, tko je to izradio, ne mogu nikako shvatiti. To je zaista knjiga, koja od sviju knjiga na svijetu zaslužuje najveće udivljenje.« Zaista kad promatraš pojedinu stranicu te knjige, koja opseže 339 stranica, moraš se diviti, koliko je rada, vremena i strpljivosti trebalo, da se samo takva jedna jedina stranica izradi. Englezi su tu Kellsku knjigu reproducirali i umnožili te je postavljaju kao umjetnički uzor onima, koji se bave proučavanjem umjetnosti.

No The Book of Kells, iako je najstarija i najljepša, nije jedina stara knjiga te vrsti u Irskoj. U ono su davno doba irski umjetnici veoma razvili umjetničko izrađivanje takvih knjiga tako, te su stvorili u tom i poseban svoj umjetnički slog. Iako je taj slog posve irski, krivo je nazivan u stranom svijetu anglosaskim, a do tog je krivog naziva došlo tako, što su mnogi irski umjetnici takve knjige izrađivali i u anglosaskim (engleskim) krajevima, pa su mnogi anglosaski rukopisi ukrašeni irskim ukrasima. U Irskoj je iza Kellske knjige umjetnički i po starini najvrijednija The Book of Armagh (knjiga iz Armagha), koja je nastala godine 807., a u njoj je njen prepisivač zabilježio, da je prepisana po knjizi, koju je sam sv. Patrik svojom rukom napisao. Ljepotom umjetničke izradbe te finoćom i bogastvom ukrasnih slikarija ta knjiga na nekim stranicama dapače nadvisuje i samu Kellsku knjigu. I ta je knjiga u knjižnici dublinskog protestantskog sveučilišta, a isto tako i The Book of Durrow, treća u nizu tih starih divot-knjiga irske slikarske umjetnosti iz sedmog do devetog stoljeća. Ima takvih irskih starih umjetnički izrađenih knjiga cijeli niz (na pr. The Book of Mac Durnan, The Stowe Missal itd.), a sve su sjajni dokazi o velikom umjetničkom smislu i ukusu te o visokoj kulturi stare Irske prije 11. stoljeća.

Irski kaligrafski stil u izrađivanju takvih knjiga raširio se po irskim misonarma i na evropski kontinent te je tu prevladao osobito u četrnaestom i petnaestom

ŠKRINJICA ZVONA SV. PARIKA

KAPELICA KRALJA CORMACA U CASHELU

Najdivniji ostatak romanskog sloga u Irskoj iz g. 1127

SVETI PATRIK, APOSTOL IRSKE

(372.—461.)

SVETI BRENDAN
(484.—577.)

SV. LORKAN O'TOOLE
(1132.—1180.)

S OTOKA SVETACA

SVETA BRIGIDA
(453.—523.)

SV. KOLUMBO (COLUMKILL)
(521.—597.)

stoljeću. Primjeraka te irske umjetnosti ima do danas sačuvanih još u Engleskoj, Francuskoj, Njemačkoj i Italiji.

Ni staro irsko kiparstvo nije mnogo zaostalo za tim davnim remek-djelima irskih slikarskih i kaligrafskih umjetnika. Najljepše to dokazuju takozvani irski križevi (The Irish Cross), od kojih su neki najtipičniji sačuvani u Droghedi, gradu 45 km sjeverno od Dublina, zatim u Kellsu i drugdje. To su golemi nadgrobni spomenici. Jedan je u Droghedi na primjer preko 8 m visok, a jedan u Monasterboiceu dapače 9 metara. Neobičan je oblik tih kamenih križeva s karakterističnim krugom, koji spaja prečke križa, i sa značajnim pletenicama kao ukrasima. Po cijelom su takvom križu uklesane razne figure, koje prikazuju prizore iz Starog i Novog Zavjeta, iz muke Kristove, posljednjega suda itd. U svemu ima na takvom starom kamenom irskom križu u Droghedi 124 razna uklesana lika, koji prikazuju ujedno, kakva je bila nošnja, oružje i oruđe u Irskoj tamo prije tisuću godina. Za križeve u Droghedi ustanovljeno je naime, da su izrađeni početkom desetoga stoljeća, dakle u doba, kad je Hrvatskom vladao knez Tomislav, kasnije prvi kralj hrvatski. Već to, što ti irski križevi svojom tisućgodišnjom starošću podsjećaju na doba, koje je i za nas Hrvate tako slavno, budi u hrvatskoga gledaoca posebno čuvstvo strahopočitanja. Na groblju u Droghedi stoje još tri takva križa prkoseći već cijeli milenij nevremenu i drugim teškim nepogodama, koje pohodiše Irsku. Tu je pred tisuću godina bio samostan Monasterboice, u kojem je od 891. do 924. bio opat Muiredach, čovjek s velikim umjetničkim smislom, koji je našao izvrsnog umjetnika i dao mu zamisao za izradbu tih križeva. Umjetnička izradba nekih ukrasa pokazuje utjecaj Kellske knjige. Uklesane slike na tim križevima imali su svrhu zorno prikazati događaje iz Svetoga Pisma onima, koji nisu znali čitati. Neke slike podsjećaju na pojedine postaje križnoga puta, koji se razvio tek od trinaestoga stoljeća. Vjerojatno je, da su propovjednici često kod tih križeva propovijedali pokazujući vjernicima, koji su se poredali unaokolo, za

vrijeme propovijedi radi zornijeg razumijevanja pojedine prizore uklesane u križu. Po svoj su prilici likovi i prizori na tim križevima bili izrađeni i u bojama, koje je vrijeme kasnije izbrisalo. Pored irskih okrugilh kula ti nam se irski križevi, kojih ima u cijeloj Irskoj 45 još sačuvanih, danas čine upravo kao neki simboli Irske, koja poput tih divnih spomenika stoji neslomljena, ponosna i vjerna tisućugodišnjoj svojoj prošlosti.

Dva stoljeća iza tih kamenih irskih križeva izrađen je iz kovine križ, koji je najljepši primjer davne irske umjetnosti te vrste. To je T h e C r o s s o f C o n g (Križ iz Conga), koji je g. 1123. dao od umjetnika O' Hechana izraditi irski kralj Turlough O'Conor, da u njem bude pohranjen komadićak Kristova križa, koji je u to vrijeme bio donesen iz Svete Zemlje, te da se ta sveta relikvija u tom križu može u procesiji nositi. Križ je visok oko 67 cm, a krakovi mu sežu 37 cm u širinu. Izrađen je iz bakra i ukrašen umecima iz zlatne bronce. U sredini je poveći kristal, iza kojega je bila ona relikvija sv. križa, a unaokolo umetak iz suhoga zlata. Cijeli križ je fino izrađen s umjetničkim ornamentima, koji su tako ukusno komplicirani, da bi ih teško bilo nacrtati i na papiru, a koliko je tek umjetničke vještine trebalo, da se izvedu u kovini! Danas se to remek-djelo stare irske umjetnosti nalazi u Narodnom muzeju u Dublinu. Za mog boravka u Irskoj nošen je taj slavni irski križ na čelu svečane euharistijske procesije.

Druga i još mnogo starija irska umjetnina iz kovine jest k a l e ž i z A r d a g h a (The Ardagh Chalice), koji se tako zove, jer su ga našli u blizini grada Ardagha. Potječe iz druge polovine devetoga stoljeća te je jedini primjerak keltskoga tipa kaleža, što je do danas sačuvan. Neobičan je njegov oblik i vrlo su lijepi ukrasi na njem. Za te se ukrase misli, da ih je izradila sestra kralja Turlougha O'Conora, jer je i njeno ime ugravirano. Kalež je izrađen iz mješavine bakra i srebra, ukrašen zlatom, emailom, jantarom i kristalom. Nestalo mu je traga g. 1125 za jedne normanske pljačke, te je nađen tek g. 1868. Sad je u dublinskom muzeju.

U istom se muzeju nalazi i zvono sv. Patrika, koje smo za dublinskih euharistijskih svečanosti čuli zvoniti

kod službe Božje u Phoenix-parku i kojim se prema predaji služio još sam apostol Irske. Našao ga je na njegovu grobu sv. Columcill (521.—597.). To zvonce, koje Irci čuvaju kao narodnu svetinju, pohranjeno je u brončanoj škrinjici, koju je u dvanaestom stoljeću dao izraditi jedan irski kralj. Ta je škrinjica također jedno od najljepših u nizu starih irskih metalnih umjetničkih djela. Zanimljiva izradba (na svakoj strani s drukčijim značajnim ukrasima) daje ovoj š k r i n j i z a z v o n o s v. P a t r i k a pravo umjetničko obilježje, te je zaista dostojno spremište za relikviju, prema kojoj irski narod goji toliko poštovanje.

I iz najstarijeg irskoga graditeljstva sačuvani su do danas karakteristični spomenici. Najstariji primjeri jesu oratoriji, u kojima su živjeli irski sveci. Tako je čuven G a l l e r o v o r a t o r i j u Kerryju u obliku prevrnute lađe, pa onda t. zv. k u h i n j a s v. K e v i n a u Glendaloughu s okruglim tornjem. Te primitivne građevine potječu iz doba, prije nego što su Irci počeli graditi svoje značajne o k r u g l e k u l e. No pravi dragulj cijele stare irske graditeljske umjetnosti jest prekrasna C o r m a c o v a k a p e l i c a (Cormac's Chapel), podignutoj na Cashelskoj pećini (Roch of Cashel). Sagradio ju je godine 1127., biskup-kralj Cormac Mac Carthy, te ju je posvetio sedam godina kasnije.

To su eto sačuvani primjeri irske davne klasične umjetnosti. I onom, tko nije vidio Irske, otvaraju ti primjeri pogled u njenu kulturnu prošlost tamo prije tisuću godina. A onom, tko je imao sreću vidjeti tu neobičnu zemlju, ti su umjetnički spomenici davne irske kulture vidljiv dokaz, da Irska ima pravo na onaj ponos, kojim se ona ističe, kad je govor o njenoj davnoj i slavnoj kulturnoj prošlosti.

*

Irska umjetnost novijeg doba razvila se pod engleskim i općim evropskim utjecajem. Osobito irski slikari i kipari traže vezu s ostalom Evropom u stvaranju svoje umjetnosti. Njihova djela su ušla u Narodnu Galeriju, osnovanu g. 1884., i u Galeriju moderne umjetnosti, osnovanu g. 1907., (obje u Dublinu), kao što se tu nalaze i mnoga djela slavnih svjetskih umjetnika.

U irskom slikarstvu ističu se snagom svoje umjetnosti osobito Nathaniel Home, Sir John Lavery, Sir William Open (njegova slika »Mlada Irska« prikazuje slavnu Grace Gifford, koja se iza uskrsne bune g. 1916. vjenčala s mladim Plunkettom sat prije, nego što je on bio kao buntovnik ustrijeljen), zatim Jack Yeats, Sean Keating, Gerald Festus Kelly, Charles Shannon, Sean O'Sullivan, Maurice Mac Gonigal, Estella Salomons, Leo Whelan, Michael Mac Liammoir, Colm O' Loughlin i drugi. U njihovim djelima irska duša kistom progovara i prava je šteta, što su izvan Irske ostala gotovo nepoznata.

Na djela irskoga kiparstva nailazio sam kod pojedinih spomenika, podignutih u čast irskih velikana. Tako je krasan Grattanov spomenik pred zgradom nekadanjeg irskog parlamenta izradio John Henry Foley, koji se 24. svibnja 1818. rodio u Dublinu, a 27. kolovoza 1874. umro u Londonu. On je zamislio i započeo izrađivati i O'Connellov spomenik, koji stoji na početku dublinske O'Connellove ulice, ali ga je tu smrt prekinula u polovici posla, pa je taj spomenik g. 1882. svršio Brock. Uz Foleya načinio je kipar Chantrey drugi Grattanov kip, koji je smješten u dublinskom City Hallu, gdje je i kip McCarthyja od kipara Foote. Kipar Farrel izradio je spomenik Smitha O'Brienna, poprsje kardinala Newmanna, kip kardinala Cullena i druge. Svojim kiparskim djelima proslavili su se još Gaudens (Parnellov spomenik), Mary Redmond, Hogan i drugi. Neki drže Hogana najvećim kiparom Irske uopće te ističu njegov kip Daniela O'Connella u dublinskom City Hallu i »Preobraženje« dublinskoj crkvi sv. Andrije.

*

Tragajući po umjetničkoj Irskoj osjećao sam, kako je sve, što sam o njoj za svojih dublinskih dana saznao, bilo ispretrgano i nepotpuno. I videći, kako mi vrijeme brže izmiče, nego što mi je bilo potrebno, da se bolje snađem u divnom umjetničkom stvaranju davne i današnje Irske, mogao sam samo rezignirano reći: »Morat ću opet doći . . .«

I R S K A H A R F A

Kad mi je prvi irski novac došao u ruke, s radoznalošću sam ga prevrtao u ruci, odgonetao njegov irski natpis i sam sebe pitao, što znači slika harfe na njem. Nikad još ne vidjeh novca, na kojem bi se nalazilo kakvo glazbalo.

»To je grb Slobodne Irske Države,« protumači mi jedan Irac, kojega sam o tom zapitao, a ja još više zinuh od čuda, što se eto našla i jedna država na svijetu, koja ne meće u svoj grb ni lavova ni mačeva ni drugih bojovnih znakova, nego glazbalo, simbol najveće miroljubivosti i tankoćutnosti. I k tome još harfu, koja među svim glazbalima, što postoje, ima posebnu ulogu, da svojim zvucima budi osjećaje uzvišenosti i dočarava čare legendarnih davnina.

I nehotice sam se u duhu prenio u doba starog Egipta, gdje je harfa bila glavno uporište njihove glazbene kulture i odakle su je Izraelci donijeli u svoju domovinu, da uz nju kralj David ispjeva svoje divne psalme. I spomenuh se, kako su rimski ljetopisci zapisali, da je u Jeruzalemu prigodom njegova razorenja bilo do 40 tisuća harfista.

»Još više ih je bilo kod nas u Irskoj«, govorio mi je onaj Irac, s kojim sam se bio upustio u razgovor, »sve tamo do sedamnaestoga stoljeća. U svakoj ste je irskoj kući mogli naći. Uz njenu pratnju pjevale su se irske pjesme i junačke legende o slavnoj irskoj prošlosti. Harfa je upravo postala simbol te irske davnine, koja je Ircu iskrsavala pred dušom na svaki zvuk njenih žica. Irski su bardi s harfom obilazili zemljom i pjevali svoje pjesme, a ti bardi bili su tamo na koncu staroga i u prvim stoljećima srednjega vijeka u Irskoj glavni stup tadanje irske svijesti. Tako je harfa postala simbolom naše narodne svijesti. To značenje harfe najbolje je shvatio nasilni tlačitelj Irske Oliver Cromwell, koji je za svoga krvavog pohoda u Irsku sredinom 17.

stoljeća iskalio svoj protuirski bijes nesamo na stotinama tisuća ubijenih Iraca, nego i na irskoj harfi odredivši, da se porazbije i uništi svuda, gdjegod je njegovi vojnici nađu. Irska pogibija pod Cromwellom obilježena je istrijebljenjem harfe iz svake irske kuće. Tim, što je harfa bila vezana uz najcrnije dane irske narodne tragedije, postala je ona simbol naše slobode, pa kad je uskrsla Slobodna Država Irska, dospjela je harfa u njezin grb . . .«

Irac zastade časak, da odmah zatim nastavi:

»Mi smo Irci od davnine poznati kao glazbeni narod. To su dokazali naši bardi. A kad su Anglosasi zavladali Irskom, zapisao je njihov ljetopisac Gerald Borry koncem 12. stoljeća, da kod nijednog naroda nije opazio toliko dara za glazbu kao kod irskoga, te je upravo oduševljeno opisao irsko pjevanje uz pratnju harfe. I Dante kaže, da je harfa donesena u Italiju iz Irske, gdje su Irci nesamo svuda svirali u nju, nego su je i mnogo proizvodili te pomalo proširili po svoj zapadnoj Evropi. Za križarskih vojni su križari iz Irske nosili sa sobom i harfu te njome i svojom pjesmom zanosili križare iz drugih naroda. Razumijete li sada, što je nama Ircima harfa i zašto je ušla u naš grb?«

Razumio sam.

Sa zanimanjem sam još saznao, da su i keltske gajde, kojima se Škoti toliko ističu, zapravo prenesene iz Irske u Škotsku, ali i u Irskoj su ostale sve do danas obljubljeno glazbalo.

A kad sam na svom lutanju po Dublinu zašao u Balfeovu ulicu (Balfe Street), otkrio sam, da se tu u kući br. 10. rodio najveći irski skladatelj Michael William Balfe 15. svibnja 1808. Skladao je mnogo raznih glazbenih djela, među njima 21 operu, od kojih mu je »Ciganka« (»The Bohemian Girl«), skladana godine 1843., bila najuspjelija. Prošao je svu Evropu, te su mu se djela izvodila u Beču, Berlinu, Petrogradu i drugdje. Umro je 20. listopada 1870.

Za Balfeom su došli drugi na polju irske glazbene umjetnosti, koja se pod simbolom harfe razvija, a mi o njoj gotovo ništa ne znamo.

IRKINJA I RUSKINJA

Turgenjev mi je prije dva decenija bio najmiliji pisac. Naizmjence sam čitao njegve romane i svirao sentimentalne Čajkovskijeve »Pjesme bez riječi« te umišljao sebi, da mi je uspjelo zaviriti u rusku dušu. A prvi Rus, kojega sam uopće vidio, bio je neki ratni zarobljenik, koji je služio kao sluga u mom selu i kojega je za prevrata u nogu pogodilo prvo tane, kad je na brzu ruku stvorena seoska garda stala razgoniti pljačkaše. Još danas mi je žao toga Rusa, kad ga se sjetim, jer nije zaslužio one puščane kugle, koja mu uostalom nije bila ni namijenjena. Ne znam, što je s njim dalje bilo. Sudbina takvog socijalno nezamjetljivog pojedinca gubi se u onom neizmjerju jada, u kojem su milijuni ruskih izbjeglica, gonjeni crvenim bičem iz vlastite domovine, poplavili krajeve, kuda ih nije mogao doseći bijes crvenih progonitelja. .Napustiše dobroćudnu svoju maćušku Rusiju i utekoše se pd okrilje čangrizave maćuhe Evrope. Svoju samosvijesnu Volgu, o .kojoj po svim zakutcima evropskih gradova pjevaju tako čeznutljivu pjesmu, zamijeniše Savom, Dunavom, Vltavom, Labom, Seineom, ali im Volge nijedna nije mogla nadoknaditi. Rodna zemlja je nenadoknadiva. U njoj drukčije sja sunce, melodioznije šume rijeke, zvučnije odjekuje pjesma po ravnicama i gorama, intimnijim dahom diše svaka ona gruda, po kojoj stupaš.

»Kako je teško nama Rusima, kojih nas dva ili tri milijuna sada luta po svijetu bez domovine! A kako je tek onom deset puta većem broju Iraca, koje je sudbina, slična našoj, porazbacala prošlog stoljeća po svim kontinentima! Nas je jedna pedesetina ruskoga naroda u progonstvu, a irskoga naroda samo je jedna osmina ostala na rođenoj grudi! . . .«

Tužno, očajno, potresno zvučale su te riječi, što ih je izgovorila mlada Ruskinja u kući bivšeg irskog podkralja, gdje nas je predzadnje naše dublinske večeri ne-

kolicinu Hrvata počastila ugodnim časovima razgovora jedna Irkinja. Mlada Ruskinja, koju također zatekosmo tu, bila je katolička konvertitkinja i prijateljica te Irkinje. Boravila je dugo u Beču, prošla dobar dio zapadne Evrope i zaustavila se od nekog vremena u Irskoj. Iz razgovora sam imao dojam, da je u irskom katolicizmu tražila onu profućenost, onu filozofiju vjerskog života, koja bi odgovarala dubokoj religioznoj osjećajnosti ruske duše.

»Velika je vjera u irskom narodu. Ali po mom shvaćanju nije dosta duboka. Ona je srasla s narodnim životom, ona je oblikovala narodno raspoloženje, ona je ogradila irsku dušu neprolomivim utvrdama, ali sve mi se to čini nekako previše vanjski, premalo proćućeno. Nedjeljom ići u crkvu drži Irac svojom narodnom dužnošću, pa nije pravi Irac, tko bi to propustio. Ali čim izađe iz crkve, spreman je ogriješiti se i o najglavnije vjerske zapovijedi. Ići će na pričest, ali odmah zatim ne će se ustručavati i ubiti političkog protivnika...«

Govorila je polagano, kao da po raznim kutovima svoje duše tek sabire ono, što hoće da kaže. Govor kao da joj je bio sastavljen iz samih isprelomljenih riječi. A svaka ta riječ kao da se teško otkidala od jezika, te su tromo, umorno stizale jedna drugu. Bilo mi je to prvi put, da sam ovako izbliza mogao slušati i promatrati jednu Ruskinju, a ipak mi se činilo, da je već davno poznam. Kao da se jedan tipični ženski lik iz ne-znam-kojeg ruskog romana pojavio preda mnom te me prenio u moje prve sveučilištarske dane, kad sam se s njima najradije družio i u njihovoj sentimentalnoj, ali iskrenoj i dubokoj osjećajnosti nalazio toliko srodnosti svom vlastitom tadanjem duševnom raspoloženju.

Naša domaćica Irkinja, koja je i sama dio svog vijeka proživjela u Rusiji, shvaćala je psihu svoje ruske prijateljice sigurno bolje od naše dvojice temperamentnih Dubrovčana, što su gotovo zapanjeno pratili njene riječi, nošene valovitom dinamikom i zastirane kao velom neke umornosti, ali taknuta u dno svoje irske duše nije mogla a da ne reagira na Ruskinjina opažanja o Ircima:

»Vjera je dar Božji dan ljudima. Što je komu u životu teže, to mu je taj dar kao pomoć s neba bliži. Nije dakle čudo, da je toliko iskušavani irski narod bio nadaren milošću vjere više, nego mnogi drugi narodi. Bog ne da, da propadne onaj, tko se u svojoj nevolji u Nj uzda. Tako ni irski narod nije propao. Održalo ga je ono obilje vjere, koje mu je Bog dao. Ali Irac je uza svu tu jaku vjeru ostao čovjek, a čovječji elemenat obilježen je nažalost toliko grijehom, da je za oslobođenje od toga zla potrebna intervencija samog Sina Božjega. Možda je baš kod onih, koji su vjeri najbliži, najodaniji, opasnost od grijeha najveća. Što je svijetlo veće, i sjena je jača. Kod grješnika često ni ne zapažamo pojedinih njegovih grijeha, ma koliko bili vidljivi, ali kod čovjka, kojega držimo krjeposnim, i najmanja se pogrješka jako ističe. Iako je Irska prozvana Otokom Svetaca, ne živu u njoj sami sveci. Vjera je u irskom narodu najjača socijalna snaga, irska je narodna cjelokupnost prodahnuta jakim vjerskim dahom, a što se pojedinaca tiče, individualna je stvar, da li će tko navali grijeha manje ili više podleći i da li će grješnik uistinu postati krjepostan čovjek...«

Dubokim misaonim shvaćanjem vjere odisale su riječi Irkinje, kadgod se razgovor te večeri dotakao tog predmeta. Osjećaj, koji je Ruskinji bio ishodištem, kad je pomišljala na vjeru, stupio je kod Irkinje ponešto u pozadinu. Njih su obje prožete proživljenim katolicizmom, pa ipak je u tom kod njih razlika: Irkinja je katolikinja po irskoj tradiciji, baštinjenoj od majke Irkinje, te je njen katolicizam sastavni dio njena bića, kroza nj kao kroz prizmu prolazi svaka njena misao i svaki osjećaj; njena ruska prijateljica naprotiv postala je katolikinja iza jednog duševnog sloma vlastitog naroda, priklonila se katolicizmu kao najjačoj zaštiti pred okrutnošću životne zbilje, potražila u njem puninu višeg smisla života, nakon što je osjetila onu golemu vjersku prazninu ruske duše, u kojoj je našao tako udobno mjesto boljševizam, pa kolikogod je taj njen katolicizam logičan, jasan, iskren, snažan, velik, on je nakalamljen na deblo jednog mentaliteta, za koji

bi trebali cijeli vjekovi, da postane onako nerazdruživ od katolicizma, kao što je to kod irskog mentaliteta.

»Irskoj je vjeru sačuvala žena. Irska majka zadojila je djecu svoju katoličkim duhom. Ona je učinila, da je irska vjera, kako veliki engleski katolički pisac Chesterton kaže, tako poetična, tako popularna i da je Irac osjeća sastavnim dijelom svoga doma· A kad vjera vlada u kući, tada dolazi do izražaja i u javnom, državnom životu. Irska je državna politika nesamo formalno katolički orijentirana, nego njome provejava i posve katolički duh. Osobito otkako je na čelo Irske stupio De Valera. I kod njega se pokazalo, što znači irska majka, koja je Irskoj dala sina oslobodioca, sina, koji i kao glava države pristupa svaki dan k svetoj pričesti. Koliko ima Evropa još takvih državnikâ na čelu državnih vlada?...«

Ruskinja je šutjela i zamišljeno slušala. Velike su joj se oči od časa na čas tiho podizale, da se onda opet spuste i zagledaju preda se. Vidjelo joj se na licu, kako se napreže, da svakoj izrečenoj misli zagleda do dna. A kad bi opet prihvatila riječ, zvučalo je to, kao da na njena usta govori iz velike daljine neko biće, koje ne vidimo, nego samo čujemo.

Ne znam, zašto sam se u taj čas sjetio jednog Rusa, koji je prije pol stoljeća završio svoj život u Irskoj· Bio je to obraćenik Vasilij Pečerin, koji je pod nasilnim režimom cara Nikole I. napustio Rusiju i u velikoj bijedi lutao po Švicarskoj, Belgiji i Francuskoj zanoseći se sredinom prošloga stoljeća radikalnim socijalnim idejama. A kad je u njima doživio razočaranje, potražio je, kako sam piše, utočište u katoličkoj Crkvi, postao redovnik i svećenik. Ali desetak godina kasnije istupio je iz reda, otišao u Irsku i ondje proživio pune 23 godine do svoje smrti. Bio je svećenik, ali to ga nije smetalo, da je godine 1870. pozdravio parišku komunu. Njegova duševna nesređenost bila je velik izvor njegova nezadovoljstva. Ostao je katolik i svećenik do smrti, iako se vidjelo, da ni tu nije našao pravog mira svojoj duši. I možda je za nj sreća bila, da se sklonuo baš u Irsku..·

Sjetivši se tog čuvenog Rusa želio sam, da i na nj skrenem razgovor. Nije bilo prilike, jer je razgovor tekao tako zanimljivo, da mi je bilo žao prekinuit taj njegov tok. Bilo je govora o pitanju komunizma u Irskoj, koji, iako ga ima kao i u svim drugim zemljama, gdje ima bijede, čini se, među irskim proletarijatom baš radi snage irskoga katolicizma nema većeg uspjeha. Razglabali smo irske socijalne prilike, koje su zaista teže nego u ikojoj drugoj zapadnoevropskoj državi.

»Socijalni program De Valerine vlade krasno je iznio ministar financija Sean MacToel: ‚Naše je socijalno stanovište izraženo u propovijedi na gori. Proglašujemo za jednu od prvih dužnosti kršćanske vlade, da gladne nahrani, gole zaodjene, beskućnicima dade krov nad glavom i sve učini, kako bi puk imao ono, što mu treba, da održi svoje obitelji. Zavjerili smo se, da ćemo ostvariti kršćanski socijalni program, na kojem ćemo izgraditi državu i narod tako, da će nam na tom zavidjeti cijela Evropa.' S takvim stanovištem svoje vlade, koja dovršuje oslobodilačko djelo irskog naroda, Irska može zaista gledati u sretnu budućnost,« Irkinja će.

U razgovoru je došla riječ i na irske biskupe.

»Irski su biskupi za vrijeme oslobodilačke borbe irskog naroda u više mahova isticali prava Irske. Ali bilo je također, kad su dolazili u sukob s irskim revolucionarnim pokretom. Uskraćivali su sakramente onima, koji su protivnike ubijali, i udarali druge crkvene kazne, koje su revolucionarci teško osjećali. No irski su borci znali, da Crkva po vječnom zadatku svome mora raditi za mir i ljubav, pa i ako se radi o neprijatelju. Irac je tako prožet katoličkim duhom, da je to stanovište svojih biskupa shvatio. I čim je bila dovršena krvava obrana Irske od tlačitelja, zazvonila su zvona mira na svim irskim crkvama, a irski su borci kleknuli pred svoje biskupe i svećenike, da im iskažu svoju sinovsku odanost. I svaki predsjednik irske vlade smatra jednom od prvih svojih časnih dužnosti, da ide u Rim te se pokloni vrhovnom Ocu Kršćanstva...«

Bilo je, kao da sva Irska pliva u veličanstvenoj zvonjavi. I shvatio sam veliku tajnu Otoka Svetaca.

HIMNA SV. PATRIKA

Dublin je 26. lipnja 1932. bio milijunski grad. Kad se ono nepregledno mnoštvo dohrlivši sa svih strana Irske sleglo na onaj četvorni kilometar čistine u Phoenix Parku, gdje se služila posljednja kongresna svečana misa, pa kad se kod podizanja javio najprije zvuk majestetičnih fanfara, a onda cilik tisućupetstogodišnjeg zvonca sv. Patrika, samo si vidio, kako se ono živo ljudsko klasje na toj Božjoj poljani kao ustalasano dahom s neba sagnulo prema zemlji i u svetoj tišini, koja je prirodu pretvarala u komadić raja, odavalo poklon Kruhu Kralja Kraljeva, načinjenu od pšenice iz Kafarnauma, gdje je taj Kruh čovječanstvu prvi put bio obećan. A kad se iza mise iz stotinâ zvučnika javio glas Namjesnika Kralja Kraljeva progovorivši iz Vatikana po radiju izravnu očinsku riječ svojoj Irskoj, koja ga je na koljenima slušala kao glas s drugoga svijeta, bila je iluzija o stapanju vremenitosti i vječnosti u duši onoga, tko je to vidio, potpuna.

Vidio je to i G. K. Chesterton, jedan od onih, koji su slavu suvremene engleske književnosti svojim perom ponijeli cijelim svijetom i koji je kao Englez današnjoj Irskoj ono, što je Irac Bernard Shaw Engleskoj. Bio je ondje među nama, koji smo dohrlili, da u te veličanstvene časove srca drugih naroda svijeta združimo sa srcem irskoga naroda. Kao pojedinac imao je Chesterton možda jedini od cijelog onog ostalog milijuna, u kojem je sam tu iščezavao, razlog svoje vrste, što je došao amo. Irskoj on zahvaljuje svoj duševni preporod. Bio je anglikanac, a Irska mu je otvorila oči, da malo bolje zagleda u katolicizam i u njemu nađe istinu. Za vrijeme naime englesko-irskoga oslobodilačkog rata od g. 1919. do 1921. bio je on jedan od prvih Engleza, koji se usudio javno stati na stranu Irske. A kad je Irska pobijedila, on je g. 1922. postao katolik i ujedno jedan od intelektualnih stupova engleskoga

katolicizma. Da nije bilo Irske, tko zna, da li bi on bio postao katolik. I baš zato je on u svom pjesničkom zanosu i u te svečane časove gledao Irsku kao u nekom mesijanskom sjaju. Bacivši pogled po zemlji, činilo mu se, kao da je Dublin postao neki glavni grad svijeta: nađoše se tu predstavnici sviju rasa i sviju kontinenata. A podigavši pogled malo više, učini mu se sve ono veličanstvo, što se bilo po Dublinu i po kongresnoj poljani Phoenix Parka razastrlo do nogu Božj h, kao san o sudnjem danu. I sve to, što se onih danâ zbivalo na zabačenom tlu Irske, isporedio je s međunarodnom konferencijom, koja se istih dana održavala u Laussanne-i: u ostvarivauju prave sloge među narodima. Dublin je zapravo izvršivao ulogu Lausanne, a Lausanne je bila Babel, u kojem se pomrsiše jezici, te jedni druge nisu više mogli razumjeti...

Mi smo se u Dublinu svi razumijevali. Razumjeli smo tek sada zapravo i Irsku i neki neopisivo topli osjećaj prelijevao nam se srcem, kad smo stupajući u procesiji, što se iz Phoenix Parka razlijevala kao neizmjerna struja lave kroz ulice Dublina prema O'Connellovu mostu, slušali završetak himne sv. Patrika:

Blagoslovi i brani uvijek
drugu našu rodnu zemlju,
gdje list djeteline i sad cvate,
kao dok si ti na zemlji bio.

I naša srca, kolikogod mi lutali,
do vijeka će plamtjeti
za Boga i svetog Patrika
i našu dragu domovinu . . .

To je pjevala Irska, s kojom smo nedaleko spomenika velikog O'Connella klečeći u predvečerje toga dana primili posljednji kongresni blagoslov. To je pjevala Irska, kad smo se o ponoći opraštali od Dublina, koji je plivajući u moru svijetla i reflektora sav bio u ekstazi. I jeka te divne himne, na kojoj mogu svi narodi zavidjeti Irskoj, dopirala je do nas, kad je »Saturnia« zaplivala Irskim morem u tamnu noć noseći nas sa Otoka Svetaca prema domovini. A jeka njezina prati me i sve dosad, gdje se posljednjim potezima pera opraštam od onakve Irske, kakvu sam je tada vidio i upoznao. I siguran sam, da će jeka te himne apostola Irske biti ona, koja će me prva pozdraviti, ako mi još kada bude dano, da stupim na obale Zelenog Otoka...

LITERATURA

I. EDNA WALTER: THE FASCINATION OF IRELAND, LONDON 1913. — DARELL FIGGIS: THE GAELIC STATE IN THE PAST AND FUTURE, DUBLIN-LONDON 1917. — XAVIER MOISANT: LA FORTUNE DE L'IRLANDE, PARIS 1920. — DESMOND RYAN: THE MAN CALLED PEARSE, DUBLIN 1923. — LOUIS PAUL-DUBOIS: LE DRAME IRLANDAIS E L'IRLANDE NOUVELLE, PARIS 1927. — PIERRE FREDERIX: IRLANDE EXTREME-OCCIDENT, PARIS 1931. — G. K. CHESTERTON: CHRISTENDOM IN DUBLIN, DUBLIN 1932. — L. E. IN J. P.: IRSKA, CELJE 1933. — SÉAN O' FAOLÁIN: THE LIFE STORY OF EAMON DE VALERA, DUBLIN 1933. — EUTEN LENNHOFF: DE VALERA, LÜBECK 1933. — WOLF VON DEWALL: DIE INSEL DER HEILIGEN, FRANKFURT AM MAIN 1934. — DENIS GWYNN: THE IRISH FREE STATE, LONDON 1928. — FRANZ FROMME: IRLANDS KAMPF UM DIE FREIHEIT, BERLIN 1933. — FILIP LUKAS: ZAPADNA EVROPA, ZAGREB 1935. — DESMOND RYAN: EAMON DE VALERA, UNIQUE DICTATOR, 1938. — ROBERT BAUER: IRLAND, LEIPZIG 1938. — FRIEDRICH MÜLLER-ROSS: IRLAND, DIE ANDERE INSEL, LEIPZIG 1939.

SADRŽAJ

D R   J O S I P   A N D R I Ć

I R S K A

Z E L E N I   O T O K

NASLOVNA CRTNJA OD VLAD. MIROSAVLJEVIĆA / IZVANREDNO IZDANJE HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG DRUŠTVA SV. JERONIMA U ZAGREBU 1942. / JERONIMSKA KNJIGA ŠESTSTOTINA TRIDESETA